

SOSYAL YETİMLİK SEMPOZYUMU

#BenBurdayım

yetim
VAKFI

**SOSYAL YETİMLİK
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI-2024**

#BenBurdayım

Yayın Danışma Kurulu

Murat Yılmaz,
Yönetim Kurulu Başkanı

Hüsamettin Orhan,
Başkan Vekili

Cengiz Cantürk,
Mütevelli Heyeti Üyesi

Sedat Özgür,
Eğitim Komisyonu Başkanı

Rahşan Tekşen,
Yayın Editörü

Editör

Rahşan Tekşen

Kapak ve Sayfa Tasarım

Fatih Hacıoğlu

Baskı Yeri ve Yılı

İstanbul, 2025

ISBN: 978-625-98827-1-0

Yetim Vakfı Yayınları

Bu eser 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları münasebetiyle yapılan Sosyal Yetimlik Sempozyumu sonucunda ortaya çıkmış bir çalışmadır. Eserin bütün hakları mahfuzdur. Sadece kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Adres: Derviş Ali Mahallesi,
Kariye Cami Sokak,
No: 6, 34087 Fatih / İstanbul
Tel: +90 212 970 60 60

Web: www.yetimvakfi.org.tr

e-mail: info@yetimvakfi.org.tr

İÇİNDEKİLER

01 TAKDİM VE
TEŞEKKÜR

03 SEMPOZYUM
AKIŞI

05 AÇILIŞ VE
PROTOKOL
KONUŞMALARI

Yetim Vakfı Yönetim
Kurulu Başkanı,
Murat Yılmaz | **07**

Boğaziçi Üniversitesi
Rektör Danışmanı,
*Dr. Mustafa
Metin Başbay* | **11**

İstanbul Vali
Yardımcısı,
Mustafa Kaya | **13**

15 **I. OTURUM:**
SOSYAL YETİMLİK VE
SOSYAL YETİMLİĞE
BAKİŞ AÇILARI

Sosyolojik Açıdan Sosyal
Yetimlik, *Dr. Merve Akkuş
Güvendi* | **18**

Hukukî Açıdan Sosyal
Yetimlik, Psikolojik
Danışman *Oğuzhan
Eyilik* | **32**

Tarihsel Süreçte Sosyal
Yetimlik, *Mehmet Cemal
Öztürk* | **42**

Dinî Açıdan Sosyal
Yetimlik, *Dr. Mehmet
Naim Boz* | **58**

71 **II. OTURUM:**
SOSYAL YETİMLİĞİ
ETKİLEYEN İÇSEL
FAKTÖRLER

Teknolojinin
Yanlış Kullanımı ve
Sosyal Yetimlik
Üzerindeki Etkisi,
Dr. Nuran Yavuz | **75**

Şiddete
Maruz Kalma, *Prof. Dr.
Osman Celbiş* | **82**

İhmal ve İstismar,
Dr. Yasin Kuruçay | **88**

Sosyal Yoksunluk, Çocuk
ve İletişim, *Prof. Dr.
Selma Koç Akgül* | **106**

117 **III. OTURUM:**
SOSYAL YETİMLİĞİ
ETKİLEYEN DIŞSAL
FAKTÖRLER

Savaşın En Savunmasız
Kurbanları: Çocuklar,
*Prof. Dr. Şaziye Senem
Başgöl* | **120**

Göçün, Göçmen Yetim
Çocuklar Üzerindeki
Etkileri ve Yaşanan
Gerçeklikler,
Prof. Dr. Yakup Bulut | **132**

Afetlerde Çocukların
Korunmasına Yönelik
Güvenlik Triyajı, *Özden
Işık, Afet Misha* | **145**

Sosyal Yetimlikte Sosyal
Çevrenin Önemi,
Dr. Hülya Yıldız | **156**

169 **IV. OTURUM:**
SONUÇ VE
ÖNERİLER

Devlet Bağlamında
Sonuç ve Öneriler, *Dr.
Mehmet Naim Boz* | **172**

Sivil Toplum Kuruluşları
Bağlamında Sonuç ve
Öneriler, *Uzm. Psk. Dan.
Zeynep Sena Soyyiğit* | **175**

Toplum Bağlamında
Sonuç ve Öneriler, *Prof.
Dr. Yakup Bulut* | **182**

187 **TEMATİK
DERLEMELER**

203 **SONSÖZ**

205 **FOTOĞRAF
ALBÜMÜ**

Takdim ve Teşekkür

01 | 02

Takdim ve
Teşekkür

Yetim Vakfı olarak dünyanın neresinde olursa olsun savaş, afet, yoksulluk gibi sebeplerle mağdur olan yetim çocuklara maddî ve manevî yardım ulaştırmayı amaçlayan bir sivil toplum kuruluşuyuz. Aynı zamanda çalışma alanlarımızla ilgili karşılaştığımız sorunları tanımlamak ve bu sorunlara çözümler üretmek amacıyla bilimsel toplantılar düzenleyen bir ihtisas kurumuyuz. Bu bilimsel toplantılardan biri de 2024 yılında gerçekleştirdiğimiz Sosyal Yetimlik Sempozyumu'dur.

Bu sempozyum, akademik bir toplantı olmanın çok ötesinde “sosyal yetim” kavramının toplumsal düzeyde duyulmasını ve fark edilmesini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Aynı zamanda sosyal yetimlerin sesi olmak ve onların haykırışlarını duyurmak için “Ben Buradayım” sloganıyla yola çıkmıştır.

Çocukların sevgi ve şefkatten mahrum kalmalarını ve yalnız bırakılışlarını derinlemesine ele almayı hedefleyen bu sempozyum, “sosyal yetim” kavramını literatüre kazandırmayı amaçlayan önemli bir çalışmanın parçasıdır. Komisyonumuz tarafından “*anne ve babası hayatta olduğu halde iyilik hali sağlanamayan çocuk*” olarak tanımlanan sosyal yetim kavramı, dört ana başlık altında ele alınarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu kavram birinci oturumda tarihsel, hukukî, sosyolojik ve dinî açılardan ele alınmıştır. Tarihsel gelişim, çocuk hakları ve aile yapısındaki

değişimlerle ilişkilendirilmiş, sosyal yetimlik olgusunun farklı dönemlerde nasıl şekillendiği tartışılmıştır. Hukukî açıdan, devletin çocuk hakları konusunda üstlendiği sorumluluklar ve uluslararası sözleşmelerin etkisi incelenmiştir. Sosyolojik açıdan ise aile yapısındaki değişiklikler, şehirleşme, toplumsal eşitsizlikler ve şiddetin sosyal yetimlik üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Dinî bakış açılarındaki dinlerin çocuklara yönelik koruyucu öğretileri ve toplumsal sorumluluklar tartışılmıştır.

İkinci oturumda, sosyal yetimliği etkileyen içsel faktörler ele alınmıştır. Teknolojinin yanlış kullanımı, sosyal medya bağımlılığı ve siber zorbalık gibi unsurların çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmıştır. Ayrıca ihmal, istismar ve şiddet gibi travmaların çocukların psikolojik ve sosyal gelişimleri üzerindeki uzun vadeli etkileri incelenmiştir. İletişim problemleri de önemli bir konu olarak ele alınmış, aile içindeki iletişim eksiklikleri ve sağlıklı ilişkilerin sosyal yetimlik durumuna nasıl yol açtığı vurgulanmıştır. Aile içindeki sağlıklı iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Üçüncü oturumda, sosyal yetimlik kavramının dışsal faktörleri ele alınmıştır. Bu oturumda savaşlar, göçler ve afetler gibi toplumsal olayların çocuklar üzerindeki yıkıcı etkileri incelenmiştir. Savaşların ve göçlerin, özellikle aileleri parçalanmış ya da kaybolmuş çocuklar

üzerindeki uzun vadeli etkileri; aynı zamanda afetlerin, çocukların psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerindeki olumsuz sonuçları tartışılmıştır. Bu bağlamda aile içindeki sevgi, şefkat ve güven ortamının kaybolmasının, çocukların sosyal yetimlik durumuna yol açtığına dair örnekler ve araştırmalar paylaşılmıştır. Ayrıca çocukların sosyal çevrelerinin, arkadaş ilişkileri ve toplumla olan etkileşimlerinin, bu çocukların sosyal yetimlikten nasıl etkilendikleri üzerine de önemli tespitler yapılmıştır.

Dördüncü ve son oturumda ise sempozyum boyunca elde edilen bulgular ışığında sosyal yetimlik sorununa yönelik çözüm önerileri tartışılmıştır. Bu oturumda devletin ve toplumun bu konuda alması gereken sorumluluklar, sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi, eğitimdeki fırsat eşitliği, aile içi destek sistemlerinin güçlendirilmesi gibi çeşitli öneriler masaya yatırılmıştır. Ayrıca sosyal yetimlik sorununun daha geniş bir toplumsal sorun haline gelmemesi için atılması gereken adımlar ve bu konuda farkındalık yaratmak adına medya ve sivil toplum kuruluşlarının rolü üzerine çeşitli stratejiler tartışılmıştır. Bu tartışmalarda, çözüm odaklı yaklaşımlar, toplumun her kesiminin aktif katılımıyla sosyal yetimlerin iyilik halinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Sempozyumun hayata geçirilmesine katkı sağlayan komisyon üyelerine, kurum ve kuruluşlara, akademisyenlere, kurum temsilcilerine, özveriyle çalışan personelimize ve emeği geçen herke-

se teşekkür ederiz. Aynı zamanda sempozyuma ev sahipliği yapan Boğaziçi Üniversitesi'ne; sempozyumun gerçekleşmesine ve bir yayın haline dönüşmesine destek veren Bağcılar Belediyesi'ne de teşekkürlerimizi sunarız.

Bunun yanı sıra Sosyal Yetimlik Sempozyumu komisyonunda yer alan Nurullah Solak, Ömer Faruk Şeker, Rahşan Tekşen, Reyvan Ağırtmış, Sena Alsamman, Sümeyra Torun, Zahit Çakır ve Zehra Sert'e; sempozyuma özel kısa film hazırlayan Zeynep Sude Ağırtmış'a; medya ve tanıtım çalışmalarını yürüten Muhammed Faruk Bayramoğlu, Mustafa Toklucu, Sadık Tuncer, Talha Bakkal ve Hafize Kübra Eğilmez'e; teknik ve lojistik destek veren Abduselam Gültürk, Ahmet Tarık Tan, Aliye Nur Arapoğlu, Beyza Nur Yılmaz, Bünyamin Çatalkaş, Eda Masmaz, Elif Nur Temizay, Ekrem Bilgiç, Ender Gözübek, Enise Feyza Yıldız, Musa Gül, Nagihan Yıldız, Oğuzhan Hanife, Resul Çetinkol, Rukiye Yeşil ve Yasin Çimen'e de teşekkür ederiz.

Yetim Vakfı ailesi olarak hazırladığımız bu ilmi toplantıların faydalı olmasını ve dünyada hiçbir çocuğun “Ben buradayım” diyerek sesini duyurmak zorunda kalmamasını temenni ediyoruz.

Yönetim Kurulu Başkanı
Murat Yılmaz

SEMPOZYUM AKIŞI

Tarih:
23 Kasım 2024, Cumartesi

Mekân:
Boğaziçi Üniversitesi, Albert Long Hall

Açılış ve Protokol Konuşmaları

Murat Yılmaz, Yetim Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Mustafa Kaya, İstanbul Vali Yardımcısı

Dr. Mustafa Metin Başbay, Boğaziçi Üniversitesi Rektör Danışmanı

I. Oturum:

SOSYAL YETİMLİK VE SOSYAL YETİMLİĞE BAKIŞ AÇILARI

Moderatör: Doktorant Zehra Sert

- 1.1.** Sosyolojik açıdan sosyal yetimlik, Ar. Gör. Merve Akkuş Güvendi
- 1.2.** Hukukî açıdan sosyal yetimlik, Psikolojik Danışman Oğuzhan Eyilik
- 1.3.** Tarihsel süreçte sosyal yetimlik, Mehmet Cemal Öztürk
- 1.4.** Dinî açıdan sosyal yetimlik, Dr. Mehmet Naim Boz

II. Oturum

SOSYAL YETİMLİĞİ ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER

Moderatör: Doç. Dr. Yıldız Bilge

- 2.1.** Teknolojiyi yanlış kullanma, Dr. Nuran Yavuz

- 2.2.** Şiddete maruz kalma, Prof. Dr. Osman Celbiş

- 2.3.** İhmal ve istismar, Dr. Yasin Kuruçay

- 2.4.** İletişim problemleri, Prof. Dr. Selma Koç Akgül

III. Oturum

SOSYAL YETİMLİĞİ ETKİLEYEN DIŞSAL FAKTÖRLER

Moderatör: Uzm. Psk. Ayşe Hümeysra Karayel

- 3.1.** Savaşlar, Prof. Dr. Şaziye Senem Başgöl
- 3.2.** Göçler, Prof. Dr. Yakup Bulut
- 3.3.** Afetler, MAG-DER Yönetim Kurulu Başkanı Özden Işık
- 3.4.** Sosyal çevreler, Dr. Hülya Yıldız

IV. Oturum

SONUÇ VE ÖNERİLER

Moderatör: Dr. Mustafa Metin Başbay

- 4.1.** Devlet, Dr. Mehmet Naim Boz
- 4.2.** STK, Psk. Dn. Zeynep Sena Soyyiğit
- 4.3.** Toplum, Prof. Dr. Yakup Bulut

Zeynep Sude Ağırtmış tarafından hazırlanan sosyal yetimlik konulu kısa film

AÇILIŞ VE PROTOKOL KONUŞMALARI

Yetim Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı *Murat Yılmaz*

Saygıdeğer valim, kıymetli akademisyenler, STK'lae rımızın kıymetli başkanları, temsilcileri, gönüllüler, basın mensuplarımız ve uzaktan, yakından proga ramımıza teşrif eden misafirlerimiz hepiniz Yetim Vakfı'mızın düzenlemiş olduğu Sosyal Yetimlik Sempozyumu'na hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Kıymetli misafirler,

Yetim Vakfı, Türkiye ve dünya üzerinde yetim yavrularımızın sevgi ve şefkatle, ruh ve beden sağlığı

bütünlüğü içerisinde büyüyüp gelişmesine katkıda bulunmak gayeleriyle Dünya Yetimler Günü'ne (15 Ramazan) tekabül eden 10 Haziran 2017'de kurulmuştur. Yetim, öksüz ve sosyal yetimler ile yetim yavrularımızın anneleri kurumumuzun destek kapsamı içerisinde bulunmaktadır. Vakfımız sunmuş olduğu hizmetlerde yaş sınırı gözetmemekte ve yetimlerin ellerini, ilk çocukluktan başlayarak kendi ayakları üzerinde duracakları zamana kadar bırakmamaktadır.

Yetim Vakfı olarak ebeveyn kaybı yaşamış çocuklarımıza ve aile üyelerine, kayıpla başa çıkabilmeleri için psiko-sosyal destek sağlamak ve bu kaybın yaratacağı psikolojik etkileri hafifletmek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmekteyiz. Bu faaliyetler arasında çocuk hakları savunuculuğu, eğitim programları, aynı ve nakdi destekler ile kalkınma projeleri yer almaktadır. Gerçekleştirdiğimiz projeler arasında Esenlik Durakları, Sponsorluk Destek Projesi, Kardeş Aile Projesi, Sırada İyilik Var Projesi, İyilik Gemisi, Hayallere Değen Resimler, Sokağıma Şenlik Geldi gibi projeler bulunmaktadır. Ayrıca, yetimhane tamir ve tadilatları, yetim yerleşkeleri destekleri ile birlikte çocukların çeşitli yönleriyle ele alındığı bilimsel toplantılar, seminerler, paneller, çalıştaylar ve sempozyumlar düzenlemekteyiz.

Geride bıraktığımız 2024 yılı içerisinde, başta ülkemiz olmak üzere Orta-doğu, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Afrika ve Uzakdoğu'da sayıları 230 bini bulan kıymetli bağışçılarımızın destekleriyle, toplamda 33 ülkede onlarca proje gerçekleştiren Vakfımız, 1.432.659 yetim yavrumuz ve aile bireylerine destek olmuştur. Ayrıca, 17 Ocak 2024 tarihi itibarıyla Vergi Muafiyeti statüsü kazanmıştır.

Kıymetli misafirler,

Geride bıraktığımız 20 Kasım Çarşamba günü Dünya Çocuk Hakları Günü'ydü. Bizler de Yetim Vakfı olarak bugün Türkiye'de ilk kez icra edilen *Sosyal Yetimlik Sempozyumu*'nu bu önemli gün münasebetiyle gerçekleştiriyoruz. Çocuk hakları dünya üzerindeki bütün çocukların doğuştan sahip olduğu eğitim, sağlık, barınma haklarının, fiziksel ve duygusal sömürüye karşı korunma

yanında her türlü ihmal ve istismara karşı dokunulmazlığın kanunlarla sağlanmasını kapsamaktadır.

20 Kasım 1989'da BM Genel Kurulu, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni oy birliğiyle kabul etmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi dünya üzerinde en çok ülke tarafından imzalanmış sözleşme hüviyetini taşımaktadır. 54 maddeden oluşan Çocuk Hakları Sözleşmesi, öncelikle ana babaya olmak üzere, ailelere, öğretmenlere, sağlık çalışanlarına, emniyet görevlilerine, hükûmetlere bir başka deyişle en sade vatandaştan en üst düzey yönetime kadar her kişi ve kuruma çocuklarla ilgili sorumluluklar yüklemektedir. Sözleşme, çocukların ülkelerinin toplumsal ve siyasal yaşamında etkin, üretken ve katılımcı bireyler olmaları konusunda devletlere elverişli koşulları hazırlamaları için çağrıda bulunmaktadır.

Ne var ki çocukların çoğu bu tabii haklarından ve onlar adına temenni ettiğimiz güzel hayattan nasiplenemiyorlar. Dünya üzerinde her beş çocuktan biri savaş, çatışma ve felaketlerden etkilenen ülkelere birinde yaşıyor. 1 milyar çocuk çok boyutlu yoksullukla yüz yüze. 200 milyonu aşkın çocuk çalışmak zorunda. Bir o kadarı sokakların insafına terk edilmiş durumda. Sayıları 80 milyona varan mültecilerin yarısını da yine çocuklar oluşturuyor. Ortalama bir milyar yetim, öksüz, terk edilmiş çocuk ve sosyal yetimle aynı gök kubbeyi paylaşıyoruz. Bu da neredeyse 2,5 milyara varan dünya çocuk nüfusunun %40'ına tekabül ediyor!

Ülkemizde de çabalara rağmen çocuk tablosu maalesef kötüye doğru gidiyor. 2022 TÜİK rakamlarına göre güvenlik birimlerine getirilen çocukla-

rın karıştığı olay sayısı 500 bini bulurken, suça sürüklenen çocuk sayısı 133 bini bulmaktadır. Madde, teknoloji ve sanal kumar bağımlılığı da maalesef çocuklar arasında hızla yayılmaktadır. Bütün bu elim tabloyu daha da kritik hale getiren boşanma sayılarındaki artışı da gözden kaçırmamak gerekiyor. Her dört evlilikten birinin boşanmayla neticelendiği ülkemizde 6 milyonun üzerinde boşanmış aile çocuğu olduğu tahmin edilmektedir. Son günlerde Yeni Doğan Çetesi ve Semih Çelik vakası, Narin Güran olayları yine elim hadiseler olarak yüreklerimizi burkmuştur.

Bugün dünya üzerindeki siyasî, ekonomik ve sosyal gelişmelere baktığımızda dünyanın insanlık için arzu ettiğimiz iyilik ikliminin bir hayli uzağında olduğunu üzüntüyle görüyoruz. *Filistin, Lübnan, Doğu Türkistan, Suriye, Arakan, Ukrayna, Keşmir, Kongo, Yemen, Somali, Sudan* ve daha birçok ülkenin çocukları silahların gölgesinde, şiddet sarmalı içerisinde hayata tutunmaya çalışıyorlar.

76 yılı aşkın bir süredir İsrail işgal ve vandalıklarına muhatap olan Filistin, malumunuz olduğu üzere 7 Ekim 2023'den beri tarihin gördüğü en ağır soykırım ve aparteit uygulamalarına maruz bırakılıyor. Dünyanın sessizliğinde işgalci organizasyon cesaret bularak daha da çirkinleşiyor. Dünyanın değer olarak kabul ettiği ve BM'nin temel kuruluş felsefesi sayılan metinlerin tamamı geride bıraktığımız bir yıl içerisinde defalarca yok sayıldı. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Soykırım Sözleşmesi, Roma Sözleşmesi'ne atflla İnsanlığa Karşı Suçlar, Cenevre Sözleşmeleri sadece kâğıtlar üzerindeki değersiz metinler haline geldi.

Kıymetli misafirler,

Gazze halkının en az yüzde 2'si bugün artık yaşamıyor ve bunun yüzde 70'den fazlasını kadınlar ve çocuklar oluşturuyor. 100 bini aşkın kişi ise ahlaksız saldırılar nedeniyle uzuv kayıpları ve başkaca yaralarla yaşamak zorunda. Zaten dünyanın en yoğun nüfuslu bölgesi olan Gazze'nin yüzde 10'una insanlar sıkıştırılmış durumda. Empati yapacak olursak 85 milyon nüfuslu ülkemizde 1.2 milyonu kadın ve çocuk olmak üzere 1.7 milyon kişinin şehit olduğunu, 3.5 milyon kişinin yaralandığını ve bütün ülke nüfusunun Konya ve Sivas illerimize sıkıştırıldığını düşünebiliriz. Ne kadar korkunç değil mi? Bugün

Gazze'de psikolojik desteğe ihtiyaç duymayan çocuk yok diyebiliriz. Hatta buna yetişkinleri de katabiliriz. Çocuk Hakları Sözleşmesiyle çocuklara vaat edilen ne varsa işgalci organizasyonun postalları altında ezilmekte. Hatta henüz doğmamış embriyo halindeki çocuklara karşı bile soykırım uygulamaları yapılmakta. 17 yıldır, havadan, karadan ve denizden İsrail ablukası altında olan Gazzeli çocuklar şimdi sadece eğitim, sağlık, barınma, gıdaya erişim ve güvenli sosyal çevre mahrumiyeti yaşamıyorlar. Batı dünyasının tedarik ettiği silahlarla yapılan bombardımanlarda hayatta kalma ve kurşunlara sobelenmeme endişesi de taşıyorlar.

Doğu Türkistan'da yetimhane, "melek evleri" ve yatılı okul adı altındaki "çocuk toplama kamplarında" sayıları 2 milyonu aşan çocuklar ise ebeveyn ve diğer aile bireylerinden mahrum başta din, dil olmak üzere kültürel ve sosyal bütün haklarından mahrum bir şekilde asimle edilmekteler. Doğu Türkistanlı çocukların isimleri değiştiriliyor. Çinli ailelere evlatlık veriliyorlar. Kısırlaştırıcı ilaçlar veriliyor çocuklara. Organları çalınıyor ve beyin yıkama programlarına tabii tutuluyorlar.

Arakanlı çocuklar bir vatan ve bir kimlik özlemiyle, kâh mülteci kamplarında kâh Naf nehrinin bataklıklarında aç, susuz hayatta kalmaya çalışıyorlar. Onlar umutsuzluğa doğuyorlar. Zira gözlerini açtıkları dünya böyle bir yer!

Dünyanın en zengin 2.153 kişinin en az kazanan 4.6 milyar kişiden fazla gelire sahip olduğu dünyamızda her gün yoksulluk ve buna bağlı nedenlerle 22.000 çocuk hayatını kaybediyor. Bu çocuklar için dünya silahlanma bütçesinin 10.000'de 1'i ayrılabilse fiziki sorunların tamamını çözebilecek bir kaynak oluşturulabilir. Bu veriler ve çocuklara ilişkin gerçekler bizlere muhakkak çok şey anlatıyor. Görüyoruz ki onlar küçücük omuzlarında bütün bir insanlığın yükünü taşımak gibi ağır bir vazifeyi icra ediyorlar. Bu yükü onlara yüklemek çok fazla değil mi?

Kıymetli misafirler,

Yetim Vakfı olarak gözlerimizin nuru çocuklarımızı pusulamız, en karanlık gecelerde yolumuzu aydınlatan gül yüzlü kandillerimiz olarak görüyoruz. Çünkü onların gönüllerinde kötülük olmaz. Saf ve tertemizdir çocuklar. Kutsal emanetlerimizdir yavrularımız.

20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü münasebetiyle Türkiye'de ilk defa gerçekleştirdiğimiz Sosyal Yetimlik Sempozyumu ile dünyanın "görünmeyen çocuklarına" mercek tutmak ve aslında bu şekliyle insanlığın eriştiği seviyeyi paylaşmak istiyoruz. Biliyoruz ki bir toplumun gelişmişliği o topluma ait çocukların hayatı kuşatan her alandaki durumlarıyla ölçülebilir. Sosyal Yetimlik Sempozyumu yaşadığımız dünyada gittikçe daha yaygınlaşan bambaşka bir yoksunluğa dikkat çekme çabası olarak okunmalıdır. Anneli babalı fakat onlardan görmeleri gereken sevgi, şefkat, ilgi ve alakadan mahrum çocuklar onlar. Boşanmış, tutuklanmış ya da hüküm giymiş, ekonomik nedenlerle çalışmak için farklı şehir ve ülkelere gitmiş, savaş ya da başka nedenlerle mülteci olmuş anne babaların çocukları...

İlgisizlik, ihmal, istismar ya da gördüğü kötü muamele ve şiddet nedeniyle sokağa itilen çocuklar, ev ekonomisine katkı için eğitimden mahrum kalıp çalışmak zorunda olan çocuklar, dilenmeye zorlanan, misyoner kurumların insafına terk edilenler, savaş ağalarının elinde cephelerin en ön saflarına sürülen çocuklar... Teknolojinin gelişmesi ile dijital dünyada hapse mahkûm ettiğimiz gerçek ilişki ve iletişimden uzak bıraktığımız yavrularımız... Nice mahrumiyetlerle ama en önemlisi susuz kalan bir çiçeğin kuruması gibi sevgisiz bırakarak tarumar ettiğimiz yürekleriyle borçlu olduklarımız onlar...

Bugün burada gün boyu yapacağımız programlarda varlık içinde yokluğu, kalabalık içinde yalnızlığı yaşayan sosyal yetim milyonlarca yavrumuza *#senigörüyorum* ve *#benburdayım*

demeye gayret edeceğiz ve bunun için birbirinden önemli oturularda kıymetli hocalarımızın sunumlarına eşlik etmeye gayret edeceğiz.

Programımızın Birinci Oturumda Sosyal Yetimlik ve Sosyal Yetimliğe Bakış Açıları, ikinci oturumda Sosyal Yetimliği Etkileyen İçsel Faktörler, üçüncü oturumda Sosyal Yetimliği Etkileyen Dışsal Faktörler, son oturumda ise konuya devlet, STK ve toplum bakışını irdelleyeceğimiz Sonuç ve Öneriler kısmı olacak.

Bu çerçevede, programımızı düzenlemeye bize ev sahipliği yapan Boğaziçi Üniversitesi'ne ve kıymetli rektörümüz Prof. Dr. Mehmet Naci İnci'ye teşekkür ederiz. Ayrıca, bizi dört yıldır 20 Kasım Çocuk Hakları Günü'nde yalnız bırakmayan Bağcılar Belediyesi'ne ve Bağcılar Belediye Başkanı Abdullah Özdemir Beyefendi'ye de minnettarız. Kıymetli akademisyenlere, STK yönetici ve mensuplarına, öğrenci kulüplerine, Sosyal Yetimlik Sempozyumumuzun düzenleme kuruluna, çalışma arkadaşlarımıza ve değerli gönüllülerimize de teşekkürlerimizi sunarız. Rabbimizden niyazımız odur ki bu programımız, ülkemiz ve dünya çocukları için bir katkı olsun. Teşrifleriniz için tekrar teşekkür ederim.

Boğaziçi Üniversitesi Rektör Danışmanı *Dr. Mustafa Metin Başbay*

Sayın Valim, Sayın Başkanım, kıymetli misafirler ve sevgili öğrenciler,

Hepinizi Boğaziçi Üniversitesi adına saygıyla selamlıyor ve hepinize Sosyal Yetimlik Sempozyumu'na hoş geldiniz diyorum. Üniversitemizin çatısı

altında böylesine anlamlı bir sempozyuma ev sahipliği yapmaktan büyük bir onur duyuyoruz. Bu etkinlik, üniversitemizin yalnızca akademik işbirliğine verdiği önemin değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etme anlayışının bir yansımasıdır.

Şüphesiz sosyal yetimlik, günümüzün en derin toplumsal meselelerinden birisidir. Savaş, göç, yoksulluk ve aile bağlarının zayıflaması gibi küresel ve yerel sorunlar, yalnızca bireyleri değil, toplumların bütününe etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Aynı şekilde yetim ve öksüz bireylerin karşılaştığı zorluklar, yalnızca bir kurumun ya da bireyin çözebileceği sorunlar değil, hepimizin sorumluluk üstlenmesi gereken ve çok boyutlu çözümler gerektiren toplumsal sorunlardır.

Bu can yakıcı sorunların çözümünde hiç şüphesiz akademik bilgi ve tecrübenin önemli bir katkısı olacaktır ve olmalıdır. Kamu politikalarının tasarlanmasında ve sivil toplum faaliyetlerine yön verilmesinde üniversitelerin araştırma kapasitesi mutlaka kullanılmalıdır diye düşünüyoruz. Bu anlamda Boğaziçi Üniversitesi olarak yalnızca yükseköğretim ile yetinmememiz; sosyal yetimlik ve benzeri toplumsal sorunları çözmede bilgi üretimi anlamında aktif rol oynamamız gerektiğini düşünüyoruz. Yüz altmış yılı aşkın birikimi ve akademik gücüyle üniversitemizin, milli eğitim, ekonomi, dış politika, sosyal politikalar ve benzeri birçok alanda ülkemizin sorunlarının bilgi zemininde tartışılması için bir platform sağlaması gerektiğine inanıyoruz.

Değerli misafirler, bugün burada gerçekleştireceğimiz tartışmalar ve ortaya koyacağımız öneriler hiç şüphesiz bir vizyona katkı yapacaktır. Yetim bireylerin yalnızca desteklenmesi değil aynı zamanda topluma eşit birer birey olarak kazandırılması, haklarının korunması ve potansiyellerinin geliştirilmesi için üzerimize düşen görevi yerine getirme sorumluluğumuz vardır. Sosyal yetimlik meselesine ilişkin farkındalığın artırılması, bu bireylerin hak ettikleri saygı ve des-

teği görmesi için atılacak her adım, geleceğimiz için atılmış önemli bir adımdır. Bu anlamda eksiklerin ve yanlışların tespit edilmesi, yaratıcı ve etkili çözümlerin önerilmesi azami öneme sahiptir. Sempozyumumuzun bu anlamda önemli bir katma değer yaratacağına inanıyoruz.

Sempozyumumuz sadece akademik bilgi üretmekle kalmayıp sahadan gelen verileri ve gözlemleri de harmanlayarak çok yönlü bir perspektif sunmayı amaçlıyor. Burada bir araya gelen farklı disiplinlerden uzmanlar, akademisyenler, kamu çalışanları, sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve öğrenciler, bu sorunların çözümünde bilgiyle pratiği buluşturma imkânı bulacaklar. Bu bağlamda Sosyal Yetimlik Sempozyumu'nun çıktılarının yalnızca akademik camiada değil sivil toplum ve kamu politikaları alanında da yol gösterici olacağına inanıyoruz.

Bildiğiniz gibi Boğaziçi Üniversitesi kurulduğu günden bu yana özgür düşünceyi ve çoğulculuğu benimseyen bir kurum olmuştur. Bugün farklı perspektiflerin bir araya geldiği ve verimli tartışmaların doğacağı bir zemin oluşturmayı hedefliyoruz. Bu çerçevede farklı görüşlerin ve disiplinlerin bir araya geldiği bu platform, üniversitemizin değerleriyle de birer örtüşmektedir. Sosyal yetimlik gibi insanî bir meselede sadece sorunların tespitiyle yetinmeyip geleceğe yönelik somut çözüm önerileri üretme konusunda da örnek teşkil edeceğine inanıyoruz.

Son olarak bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen Yetim Vakfı'na, Yetim Vakfı Sosyal Yetimlik Sempozyumu Komisyonuna, değerli katılımcılara, özellikle böyle bir havada buraya teşrif eden katılımcıla-

ra ve organizasyonu mümkün kılan herkese hem kendim hem de Sayın Rektörümüz Naci İnci Beyefendi adına teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Hepinize ilham verici, üretken ve çözüm odaklı bir sempozyum diliyor; geleceğimizin yetim çocuklarımız için daha adil, daha kapsayıcı ve daha dayanışma dolu bir toplum inşa etme yönünde şekillenmesini temenni ediyorum.

Teşekkür ederim.

İstanbul Vali Yardımcısı *Mustafa Kaya*

Yetim Vakfı Başkanımız Murat Bey, Boğaziçi Üniversitesi Rektör Danışmanımız Mustafa Bey, çok kıymetli hocalarımız, Yetim Vakfı'nın değerli mensupları, kıymetli hazirun, basın mensupları, ben de sizleri hem şahsım adına hem de Sayın Vali'miz Davut Gül Beyefendi adına saygıyla ve sevgiyle selamlıyorum. Hepiniz hoş geldiniz, şeref verdiniz diyorum, saygılar sunuyorum.

Yetim Vakfı Başkanımız Murat Bey, bugünün anlamına uygun, son derece güzel ve kapsamlı bir açıklama yaptı. Tekrar olmaması adına aynı noktalara değinmek istemiyorum. Ancak şunu özellikle vurgulamak isterim ki çocuklar, bizim en kıymetli varlıklarımızdır. Onlar, yaşam sevincimiz, ülkemizin geleceği, en değerli hazinemiz ve bizlere emanet edilmiş kutsal birer emanettir.

Bunlar bizim çocuklarımız... Ama sadece bizim değil, bütün dünya çocukları bize emanet. Dünya Çocuk Hakları Günü kapsamında değerlendirdiğimizde, onların her türlü hakka eksiksiz bir şekilde sahip olması gerektiğini düşünüyorum. Sağlık, eğitim, sosyal haklar, fiziksel ve psikolojik olarak korunma hakları ve en önemlisi de yaşama hakları... Çocuklarımız, bu hakların tamamına doğuştan sahiptir ve bizler de onları korumakla sorumluyuz.

Biraz önce videoda da gördük; birçok çocuğumuz "Güvenli bir ortam istiyorum. Kendimi güvende hissetmek istiyorum." diye dünyaya sesleniyor. O küçük bedenlerin, özellikle Filistin'de, en temel hakları olan yaşam hakkı için verdikleri mücadeleyi hayal bile edemiyoruz. Oysa çocuklar, neşeyle koşturmalı, bulundukları ortamın sevinç kaynağı olmalı. Ancak bugün, bombaların gölgesinde yaşam mücadelesi veriyor, korkuyla büyüyorlar. Bu tablonun 21. Yüzyılda yaşanıyor olması, insanlık adına utanç vericidir.

Artık televizyonlarda ve sosyal medyada her şeyi anbean izliyoruz. Medeniyet çağında, belki Orta Çağ'da bile görülmececek bir vahşetle karşı karşıyayız. Bu durum sadece bizim değil, herkesin utanç duyması gereken bir tablo. Kendinde biraz sorumluluk hisseden, insan sevgisi, yaşam sevgisi, çocuk sevgisi taşıyan herkesin bu manzara karşısında derin bir hicap duyması gerekir. Ancak ne yazık ki, asıl utanması gerekenler utanmıyor ve bizler de bu konuda yeterince mücadele veremiyoruz.

Yaşam hakkı tartışılmaz bir hak. Ancak bununla birlikte, bütün çocukların diğer temel haklarını da eksiksiz şekilde korumamız gerekiyor. Biraz önce vi-

deoda da izledik; bir çocuk "Doyasıya yemek yemek istiyorum." dedi. Bir diğeri, "Çalışmak istemiyorum." diye seslendi. Haklılar... Çünkü hiçbir çocuk aç kalmamalı, hiçbir çocuk küçük yaşta çalışmak zorunda bırakılmamalı.

Bu sorumluluk sadece devletlerin değil, bütün toplumların, bütün insanlığın görevidir. Bugün burada bulunan siz kıymetli hazirun da bu sosyal sorumluluğu vicdanlarında hisseden insanlardan oluşuyor. İşte bu bilinçle hareket etmek, çocuklarımızın geleceğini korumak hepimizin ortak vazifesidir.

Az önce Murat Bey'in de ifade ettiği gibi İstanbul'un bir ucundan kötü hava koşullarına rağmen buraya gelerek bu sempozyuma katılanız, vicdanınızın bu konuya duyarız kalmadığının en somut göstergelerinden biridir. "Bu konuda ne yapabilirim?" diye dertlenen, sorumluluk hisseden siz değerli katılımcıları yürekten tebrik ediyor ve alkışlıyorum.

Bugünkü konumuz Sosyal Yetimlik... Yetimlik, sadece anne ve babasını kaybetmiş çocuklarla sınırlı değil. Anne babası hayatta olduğu halde onlardan yeterince sevgi ve şefkat göremeyen, hatta tam tersine şiddete ve kötü muameleye maruz kalan çocuklarımız da var. Ne yazık ki bunun acı örneklerini son zamanlarda sıkça görüyoruz.

Az önce Başkanımız da hatırlattı; Narin çocuğumuz... İstanbul'da, henüz altı yaşındayken dilencilik yapmaya zorlanırken hayatını kaybeden Şirin çocuğumuz... Tekirdağ'da ailesi tarafından istismara maruz kalan iki yaşındaki Sıla bebeğimiz... İzmir'de, belki maddî imkânsızlıklar, belki de ihmal yüzünden evde tek başına bira-

kılan ve yangında hayatını kaybeden beş küçük çocuğumuz...

Bu olaylar, toplum olarak hepimizin vicdanında derin bir iz bırakmalı. Bu çocuklar, bizim çocuklarımız. Onların yaşadığı bu acılar sadece haberlerde izleyip geçeceğimiz olaylar olmamalı; hepimizin sorumluluk alması gereken insani bir mesele olarak görülmeli. İşte bu yüzden, sosyal yetimlik konusuna daha fazla eğilmeli, çocuklarımızın güvenli, sevgi dolu bir ortamda büyümesi için hep birlikte mücadele etmeliyiz.

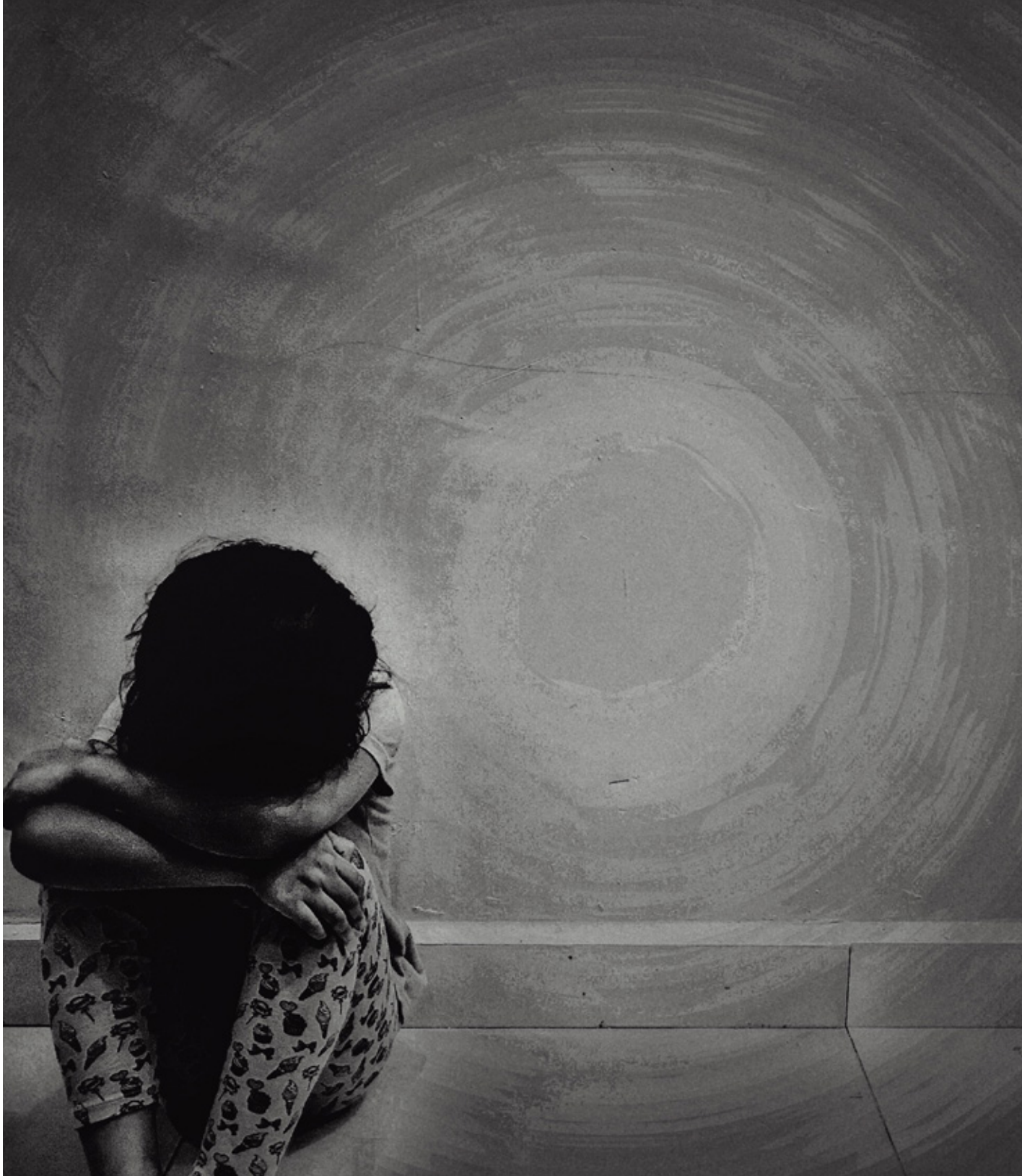
Dolayısıyla, bugün gerçekleştirdiğimiz Sosyal Yetimlik Sempozyumu son derece kıymetli bir etkinliktir. Burada, çok değerli akademisyenlerimiz ve hocalarımız bulunuyor. Az önce Başkanımızın da ifade ettiği gibi, farklı kesimlerden ve farklı görüşlerden uzmanlar, sempozyumumuzda yer alarak önemli katkılar sunacak.

Bu sempozyumun, yalnızca akademik ve sivil toplum alanında değil, aynı zamanda devlet politikalarına da yön verecek önemli çıktılar ortaya koyacağına inanıyorum. Burada yapılan çalışmaların, ülkemizde sosyal yetimlik konusunda farkındalık oluşturmalarını ve somut adımlar atılmasına vesile olmasını temenni ediyorum.

Bu vesileyle, sempozyuma katkı sağlayan ve destek veren herkese en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Başta Yetim Vakfı Başkanı'na, Yetim Vakfı Sosyal Yetimlik Sempozyumu ekibine, Boğaziçi Üniversitesi'ne ve kıymetli akademisyenlerimize gönülden teşekkür ediyorum. Özellikle de bütün zorluklara rağmen bugün, burada, bizlerle olan siz değerli katılımcıları yürekten tebrik ediyor, hepinizi saygıyla selamlıyor ve alkışlıyorum.

**I.OTURUM:
SOSYAL
YETİMLİK
VE SOSYAL
YETİMLİĞE
BAKIŞ
AÇILARI**

Sosyolojik Açıdan Sosyal Yetimlik

Dr. Merve Akkuş Güvendi¹

Giriş

Toplumsal yapının temel taşlarından biri olan aile, tarihsel süreç içerisinde çeşitli değişimlere uğramış, geleneksel geniş aile yapısı zamanla çekirdek aileye dönüşmüş, son yıllarda ise tek ebeveynli ya da tek kişilik hanelerin sayısı artmıştır. Bu dönüşüm, çocukların sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde önemli etkiler yaratırken, sosyal yetimlik olgusunu da giderek daha görünür hale getirmiştir. Sosyal yetimlik, ebeveynleri hayatta olmasına rağmen çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler nedeniyle çocukların ebeveyn desteğinden yoksun büyümesini ifade etmektedir. Bu olgu, yalnızca bireysel bir durum olmaktan öte, toplumsal yapı ve aile dinamikleriyle sıkı bir ilişki

içindedir. Sosyolojik incelemeler, değişen aile yapısının sosyal yetimlik üzerindeki etkilerini anlamak ve bu soruna yönelik toplumsal politikalar geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle günümüzde aile yapılarının dönüşümüne dair veriler ışığında sosyal yetimlik olgusunun nedenleri ve etkilerinin analiz edilmesi, çözüm önerileri geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sosyal yetimlik olgusunu kapsamlı bir şekilde anlayabilmek için konuyu farklı toplumsal dinamikler çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Aile yapısındaki değişimler, çocukların ebeveyn desteğinden yoksun kalmasına zemin hazırlarken, sosyo-eko-

nomik faktörler ve çocuk yoksulluğu, bu süreci daha da derinleştirmektedir. Ekonomik güçlükler, ebeveynlerin çocuklarıyla yeterli duygusal ve fiziksel etkileşim kurmasını zorlaştırarak sosyal yetimliği tetikleyebilir. Öte yandan bireyin sosyalleşme sürecinde edindiği kültürel sermaye, sosyal yetimliği aşmada belirleyici bir faktör olabilirken kimi zaman da fırsat eşitsizliği bu durumun üstesinden gelinmesini zorlaştırabilir. Sosyal bağların zayıflaması, çocukların sağlıklı bir kimlik geliştirmesini ve topluma entegrasyonunu güçleştirirken sosyolojik analizler bu sürecin daha iyi anlaşılmasına ve çözüm yollarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

1. Aile Yapısındaki Değişimler ve Sosyal Yetimlik

Türkiye’de aile yapısı, zaman içinde büyük değişimler geçirmiş ve bu dönüşüm, çocukların aile içindeki yerini ve ebeveyn desteğine erişimini doğrudan etkilemiştir. 1968 yılında %59,6 olan çekirdek aile oranı, yıllar içinde artarak 2006’da %73’e yükselmiş, 2016 itibarıyla ise %69,3 seviyesinde

istikrar kazanmıştır. Buna karşın, geniş aile modeli giderek azalmış; 1968’de %32,1 olan oranı, 2016 yılında %10,8’e kadar gerilemiştir. Öte yandan dağılmış ailelerin oranı ise zamanla artış göstermiş; 1968’de %8,3 olan bu oran, 2016’da %19,9’a ulaşmıştır. Bu veriler, kentleşme, sanayileşme ve değişen

ekonomik yapı ile birlikte geniş aile sisteminin giderek zayıfladığını, buna karşılık çekirdek aile modelinin baskın hale geldiğini ortaya koymaktadır. Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, çocukların büyüme süreçlerinde önemli bir sosyal değişimi beraberinde getirmiştir. Geçmişte büyükanne, büyük-

1. Dr. Merve Akkuş Güvendi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, merveakkus.guvendi@medeniyet.edu.tr.

baba, amca ve teyze gibi aile büyükleri, çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde belirleyici bir rol oynarken çekirdek ailenin yaygınlaşmasıyla bu destek mekanizmaları zayıflamış, çocukların yetiştirilmesi ve bakımı büyük ölçüde anne babanın sorumluluğuna bırakılmıştır. Kırsaldan kentlere göç, bireyselleşme eğilimleri ve şehir hayatının getirdiği fiziksel ve ekonomik sınırlamalar, geniş aile yapısının giderek çözülmesine yol açarken, boşanma oranlarının yükselmesi, ekonomik zorluklar ve göç süreçleri dağılmış ailelerin sayısındaki artışa katkıda bulunarak sosyal yetimliği tetikleyen faktörler haline gelmiştir.

Aile tiplerindeki bu değişim, hane büyüklüklerine de yansımış ve hanede yaşayan birey sayısında gözle görülür bir azalma

meydana gelmiştir. 2002'de ortalama hane büyüklüğü 4,28 iken, 2010 sonrası bu değer 4'ün altına inmiş ve 2023 itibarıyla 3,14 seviyesine gerilemiştir. İki ya da üç çocuklu hane formu yerini tek çocuklu ya da çocuksuz aile formuna bırakmıştır. Kentleşmenin hızlanmasıyla artan yaşam maliyetleri ve konut alanlarının küçülmesi gibi ekonomik faktörler bu dönüşümde etkili olduğu kadar, bireyselleşme eğilimleri ve değişen sosyal ilişkiler de aile yapısının küçülmesine katkıda bulunmuştur. Geniş ailenin sağladığı sosyal destek mekanizmalarının zayıflaması, hanedeki kardeş sayısının azalması, çocukların büyüme sürecinde daha sınırlı bir duygusal ve sosyal çevrede yetişmesine yol açmış, ebeveynlerin iş ve sosyal hayatın yükü altında çocuklarına yeterli ilgiyi göstere-

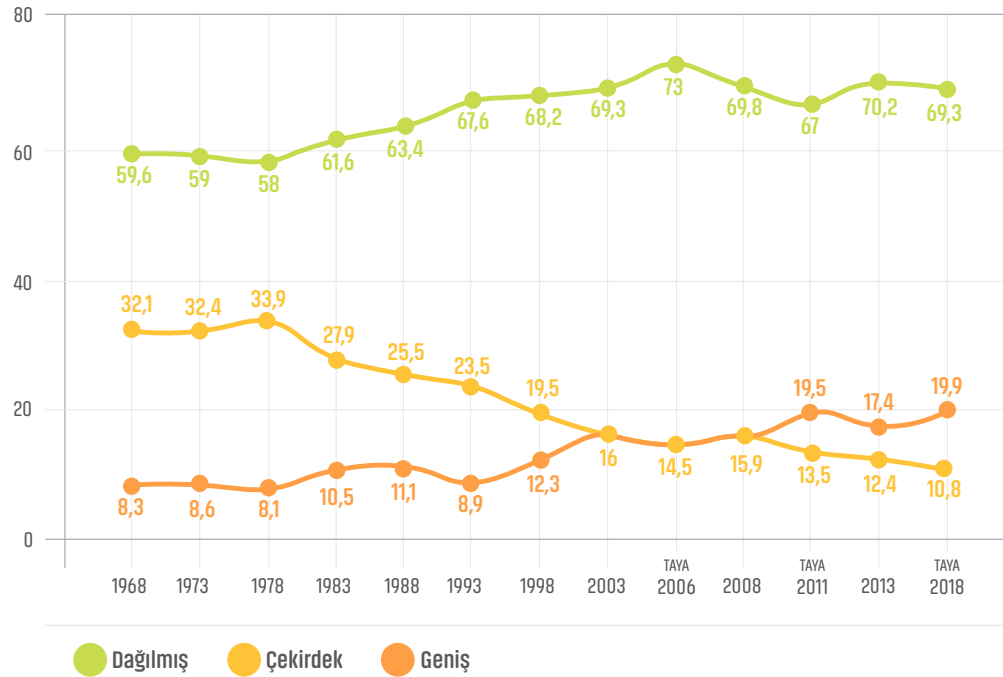

Geçmişte büyükanne, büyükbaba, amca ve teyze gibi aile büyükleri, çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde belirleyici bir rol oynarken çekirdek ailenin yaygınlaşmasıyla bu destek mekanizmaları zayıflamış, çocukların yetiştirilmesi ve bakımı büyük ölçüde anne babanın sorumluluğuna bırakılmıştır.

Şekil: 01

Hane Yapısının Değişimi (1968-2016)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İstatistikleri, 2023

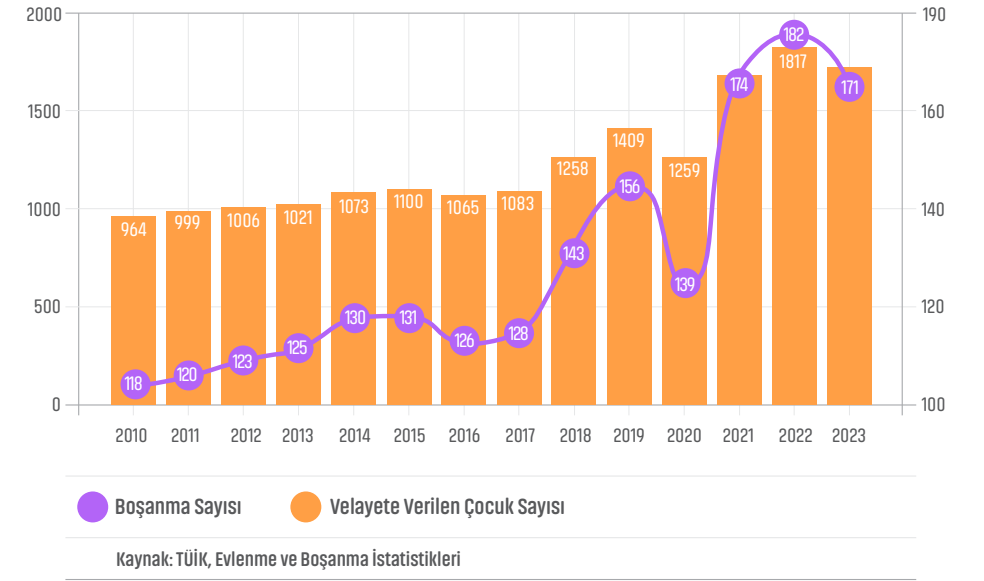
memesi sosyal yetimlik olgusunu daha belirgin hale getirmiştir.

Dağılmış aile yapısının yaygınlaşmasıyla paralel olarak gelişen bir diğer konu ise boşanmış aile sayısındaki artıştır. Türkiye'de 2010-2023 döneminde gözlemlenen boşanma sayıları ve velayete verilen çocuk sayısındaki kayda değer artış, toplumsal yapıda önemli bir dönüşüme işaret etmektedir. Boşanma sayısının 118 binden 171 bine, bununla birlikte velayete verilen çocuk sayısının ise 964 binden 1717 bine yükselmesi, sosyal yetimlik olgusunun potansiyel bir risk faktörü olarak öne çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliğinde yaşanan değişimler, bağlanma örüntülerindeki olası bozulmalar ve çocukların psikososyal gelişiminde karşılaşabilecekleri zorluklar açısından dikkat çekicidir. Özellikle ekonomik daralmayı takip eden pandemi süreciyle birlikte 2019-2022 arasında hem boşanma hem de velayete verilen çocuk sayısındaki keskin yükseliş, kuşaklararası travma aktarımı ve toplumsal uyum süreçlerinde yaşanabilecek aksamalar bakımından sosyal bilimciler tarafından yakından izlenmesi gereken bir olgudur.

Türkiye'de boşanma sonrası velayet dağılımındaki belirgin asimetri (anne velayeti %74,9, baba velayeti %25,1), aile kurumunun bütünlüklü yapısını derinden etkilemektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında hâlihazırda ev içi bakım emeği, çocuk yetiştirme ve aile sorumluluklarının büyük kısmını üstlenen kadınların iş yükünü daha da arttırmaktadır. Boşanma sonrasında velayetin ağırlıklı olarak anneye verilmesi, bir yandan kadınların ekonomik, sosyal ve

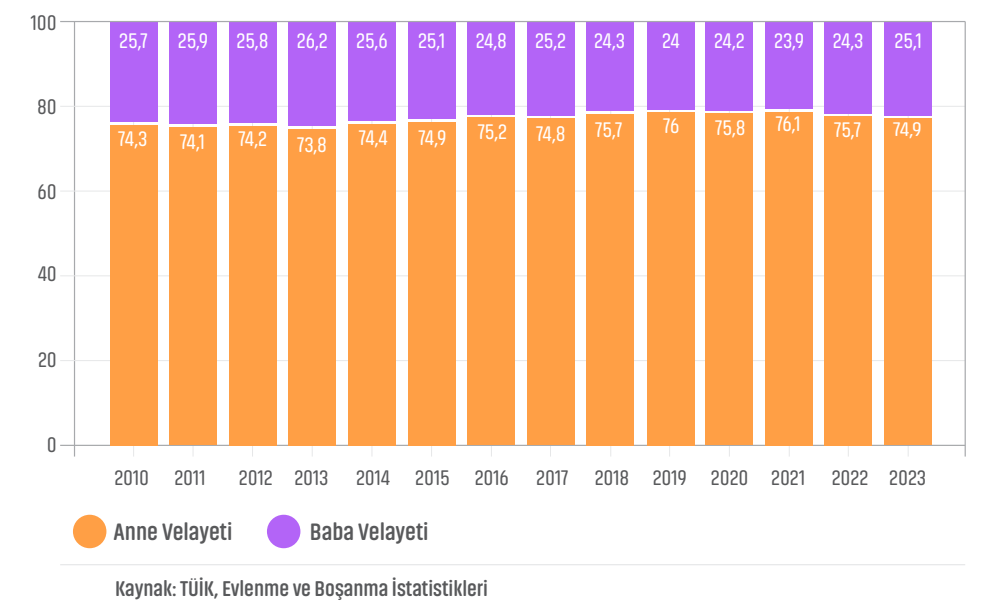
Şekil: 02

Boşanma Sayısı ve Velayete Verilen Çocuk Sayısı (2010-2020)

Şekil: 03

Annenin ve Babanın Velayetine Verilen Çocuk Sayısı (2010-2023)

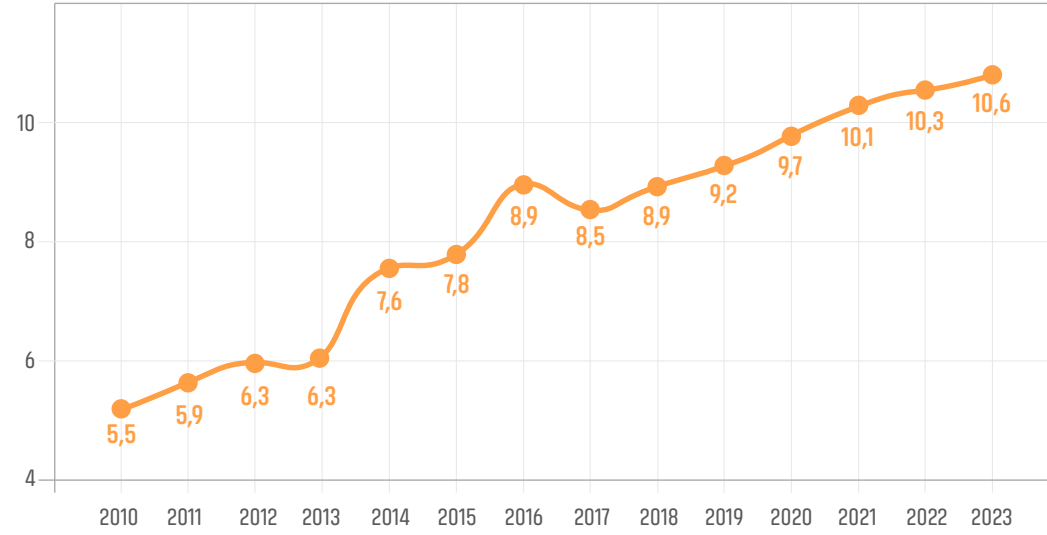

psikolojik yükünü artırırken, diğer yandan çocukların baba figüründen ve babalık rolünün sağladığı psikososyal destekten mahrum kalmasına yol açmaktadır. Bu çift yönlü dezavantajlı durum, sosyal yetimlik olgusunu derinleştirmekte ve sürdürülebilir kılmaktadır. Zira ekonomik mücadele içindeki anne ile duygusal/fiziksel olarak uzaklaşan baba arasında kalan çocuklar, aile kurumunun sağlaması gereken bütüncül destekten yoksun kalmaktadır. Bu yapısal sorun, nesiller arası aktarım potansiyeli taşıyan psikososyal örüntülerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Tek ebeveynli çekirdek ailelerin oranındaki istikrarlı artış, toplumsal yapıdaki dönüşümün önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010 yılında %5,5 olan oran, 2023 yılında %10,6'ya yükselmiştir. Bu neredeyse iki kat artış, önceki grafiklerde gözlemlenen boşanma sayılarındaki ve velayete verilen çocuk sayılarındaki artışla paralel bir seyir izlemektedir. Özellikle 2013'ten sonra ivme kazanan bu artış eğilimi, aile yapısındaki farklılaşmanın hızlandığına işaret etmektedir. Tek ebeveynli aile oranının artışı, çoğunlukla anneler üzerinden ilerleyen velayet sistemiyle birlikte

Şekil: 04

Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Ailelerin Oranı (2010-2023)

Kaynak: TÜİK, Çocuk İstatistikleri

düşünüldüğünde, toplumsal bir kırılganlık alanı oluşturmaktadır. Zira tek ebeveynin (çoğunlukla annenin) hem ekonomik hem duygusal yükü tek başına üstlenmek zorunda kalması, çocukların psikososyal gelişimini olumsuz etkileyebilecek bir zemin hazırlamaktadır. Bu yapısal dönüşüm, aile kurumunun bütünlüğünün zayıflamasına ve toplumsal dayanışma mekanizmalarının yeniden düşünülmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

TAYA-2016 verileri ve güncel istatistikler birlikte değerlendirildiğinde, tek ebeveynli aile yapısının Türkiye'de kuşaklararası bir aktarım örüntüsü gösterdiği ve sosyo-ekonomik kırılganlıklarla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Boşanmış ebeveynlerde 2,4 kat, eşi vefat etmiş ebeveynlerde 2,1 kat daha yüksek olan tek ebeveynli aile oluşturma olasılığı, bu durumun döngüsel karakterini ortaya koymaktadır. 1962'den 2016'ya uzanan süreçte ve özellikle 2007-2016 ara-

sında gözlemlenen 2,34 katlık artış, 2023'te %10,6'ya ulaşan oranla birlikte değerlendirildiğinde, sorunun yapısal boyutunu daha da belirgin kılmaktadır.

Bu veriler, sosyal yetimlik riskinin sadece ebeveyn kaybı ya da boşanma gibi doğrudan sebeplerle değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik koşulların

ortaya çıkardığı kısıtlılıklar ve kuşaklararası aktarım mekanizmalarıyla da beslendiğini göstermektedir. Düşük sosyo-ekonomik seviyedeki ebeveynler arasında tek ebeveynli aile oluşturma olasılığının yüksek olması, bu ailelerde yetişen çocukların hem ekonomik hem de psikososyal

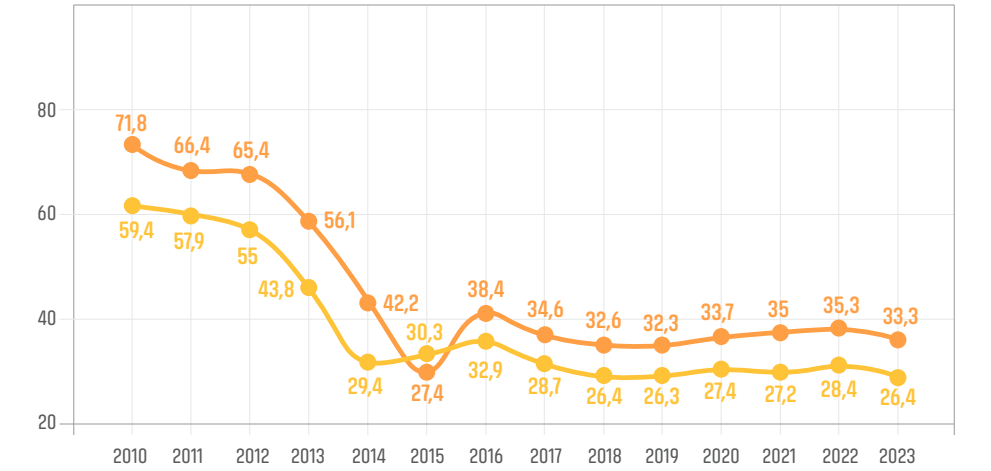
açıdan dezavantajlı konumlarının pekişmesine ve bu dezavantajlı konumun sonraki nesillere aktarılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, sosyal yetimlik olgusunun sadece ailesel değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Sosyo-ekonomik Faktörler ve Çocuk Yoksulluğu

Sosyal yetimlik olgusunu derinleştiren en önemli unsurlardan biri ekonomik yoksulluktur. Gelir eşitsizliği, yoksulluk ve işsizlik gibi ekonomik sorunlar, yalnızca ailenin maddî refahını değil, çocukların duygusal ve sosyal gelişimini de doğrudan etkileyen faktörlerdir. Ekonomik zorluklarla mücadele eden ailelerde ebeveynler, büyük ölçüde temel geçim ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanırken, çocukların psikolojik ve duygusal gereksinimleri ikinci plana itilebilir. Özellikle düşük gelirli ailelerde, uzun çalışma saatleri, iş güvencesizliği ve geçim sıkıntısı, ebeveynlerin çocuklarıyla yeterli zaman geçirememesine ve onların duygusal gereksinimlerine duyarsız kalmasına neden olabilir. Bunun yanı sıra, yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, sosyal ve kültürel etkinliklerden mahrum kalabilir, akran ilişkilerinde zorluklar yaşayabilir ve eğitimde fırsat eşitsizliğiyle karşılaşabilir. Bütün bu unsurlar, çocukların ebeveynleri hayatta olmasına rağmen sosyal ve duygusal destekten yoksun büyümesine, dolayısıyla sosyal yetimlik riskinin artmasına yol açmaktadır. Ekonomik yoksulluk sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal yapının genelinde de sosyal bağları zayıflatarak aile içindeki dayanışmayı azaltmakta

Şekil: 05

Maddi Yoksulluk Oranı ve Ciddi Maddi Yoksulluk İçinde Olan Çocuk Oranı (2010-2023)

● Ciddi Maddi Yoksulluk İçinde Olan Çocuk Oranı ● Maddi Yoksulluk Oranı

Kaynak: İstatistiklerle Çocuk

ve çocukların sağlıklı gelişim süreçlerini sekteye uğratmaktadır.

Çocuk yoksulluğu, eşitsizliğin en belirgin biçimlerinden biri olarak yoksulluk, sağlık, istihdam ve eğitime katılım gibi çeşitli faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Çocukların refahının temel sağlayıcısı

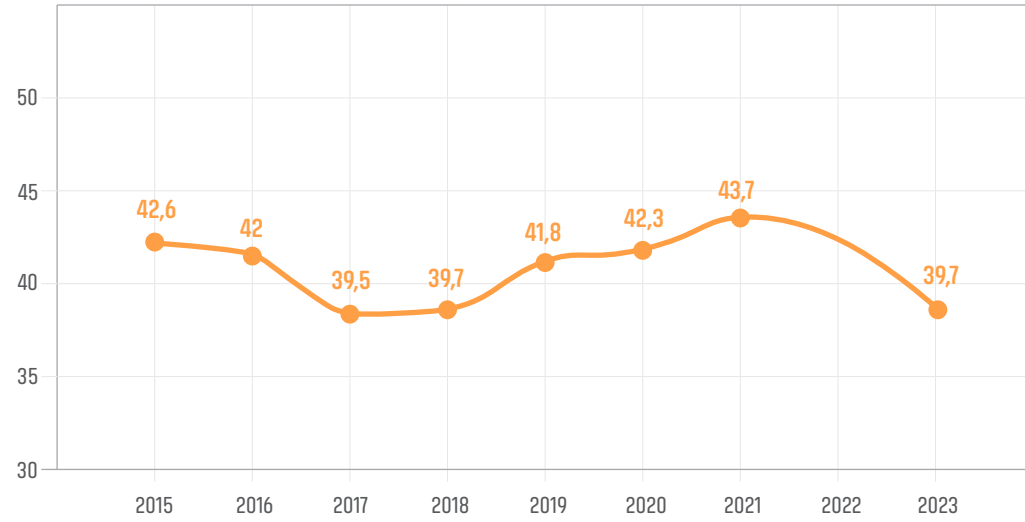
olarak ailenin görülmesi, bu sorunun bireysel bir mesele gibi algılanmasına ve toplumsal düzeyde ele alınmasının göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Oysa artan şehirleşme ve ekonomik dönüşümler, geleneksel dayanışma ağlarını zayıflatarak ailenin bu bağlamdaki rolünü de sarsmaktadır.

Türkiye’de çocuk yoksulluğunun boyutlarını anlamak için, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60’ı esas alınarak belirlenen yoksulluk sınırı dikkate alındığında, 2010-2023 yılları arasında yoksul çocuk oranının genel olarak %30 seviyelerinde seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde net bir artış veya azalış trendinden bahsetmek mümkün olmasa da çocukların yoksulluktan yetişkinlere kıyasla daha fazla etkilendiği açıktır. 0-17 yaş grubundaki çocukların ciddi maddî

yoksunluk oranları, genel nüfusa kıyasla daha yüksek seyretmiş ve özellikle 2010-2015 yılları arasında düşüş göstermiştir. Maddî yoksunluk oranlarında görülen kısmi azalmaya rağmen, her dönemde çocuklar, genel nüfusa oranla daha yüksek düzeyde ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Nitekim ciddi maddî yoksunluk içerisinde olan çocukların oranı 2015 yılındaki istisnâi durum haricinde bütün yıllarda genel maddî yoksunluk oranından yüksek olmuştur.

Şekil: 06

Yoksulluk veya Sosyal Dışlama Riski Altında Olan Çocuk Oranı (2015-2023)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Çocuk yoksulluğu durumu, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan çocuk oranlarıyla birlikte değerlendirildiğinde iktisadî kriz dönemlerinin etkisi derinleştiği belirtilebilir. 2015 yılında yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan çocuk oranı %42,6 seviyesindeyken, 2017’de %39,5 ile en düşük seviyeye inmiştir. Ancak sonraki

yıllarda tekrar yükselişe geçerek 2021 yılında %43,7 ile zirveye ulaşmış, ardından 2023 itibarıyla %39,7’ye gerilemiştir (TÜİK, 2023). Refahın genişlediği dönemlerde ailelerin kriz dönemlerinden etkilene durumlarının çocukların maddî ve duygusal yoksunluğunu derinleştirerek sosyal yetimlik riskini artıran temel faktörler arasında yer almaktadır.

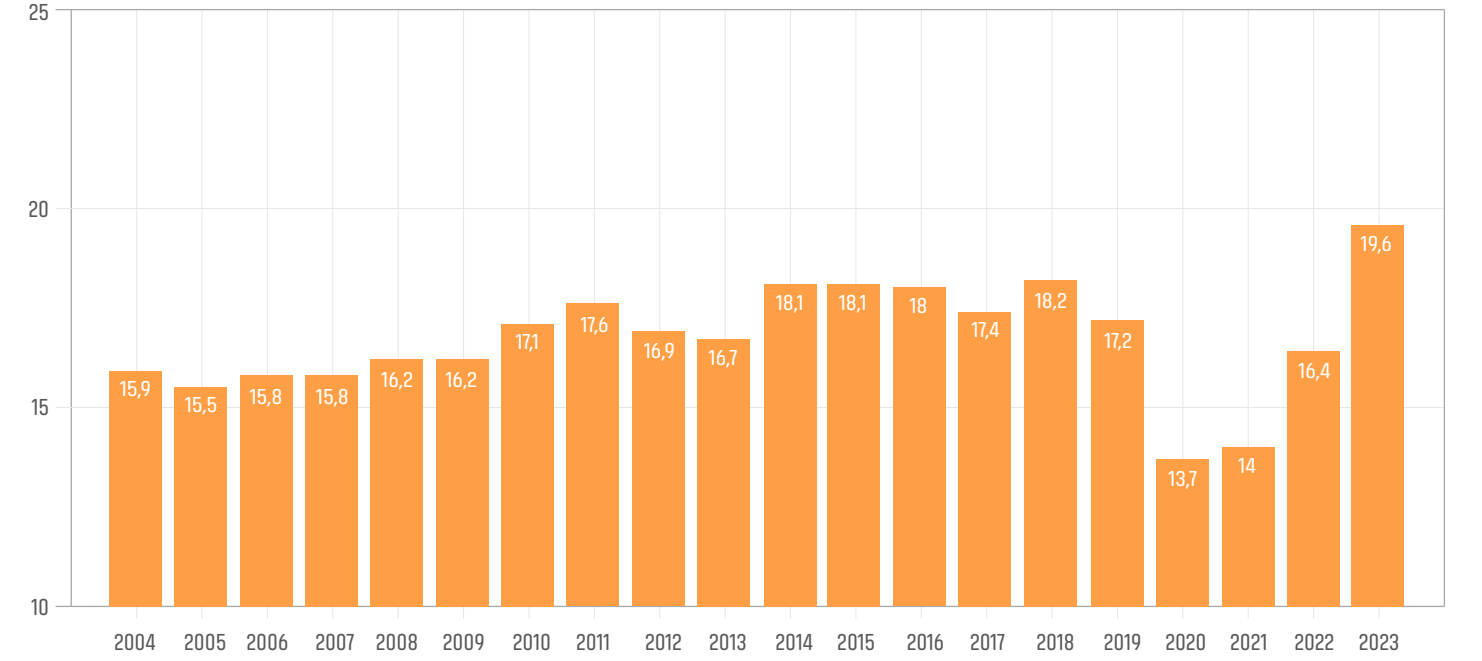

Çocuk yoksulluğu yalnızca maddî imkânsızlıklarla sınırlı kalmayıp, çocukların eğitimden, kültürel etkinliklerden ve sosyal çevreden uzaklaşmasına da yol açarak toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Şekil: 07

Çocuk İstihdamı (2004-2023) 15-17 Yaş Gruplarındaki Çocuk İstihdam Oranı

Kaynak: TÜİK, Çocuk İstatistikleri & İşgücü İstatistikleri

Çocuk yoksulluğu yalnızca maddî imkânsızlıklarla sınırlı kalmayıp, çocukların eğitimden, kültürel etkinliklerden ve sosyal çevreden uzaklaşmasına da yol açarak toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, ailelerinin ekonomik yükünü hafifletmek amacıyla erken yaşta çalışmak zorunda kalmakta ve bu durum onların eğitim hayatından kopmalarına neden olmaktadır. TÜİK verilerine göre çalışan çocukların %79,7’si 15-17 yaş grubunda yer almakta olup, %35,9’u hane halkının ekonomik faaliyetlerine destek amacıyla çalışmaktadır.

2004-2023 yılları arasındaki çocuk istihdam verilerine bakıldığında, yıllar

içinde dalgalı bir seyir izlediği, ancak 2019-2021 yıllarında önemli bir düşüş yaşadığı dikkat çekmektedir. Bu düşüşün arkasında pandemi ve çocuklar için çalışma koşullarının değişmesi ve büyük ölçüde imkânlarının daralması gösterilebilir. Ancak 2022 itibarıyla çocuk istihdamında yeniden bir yükseliş başlamış ve 2023 yılında %19,6’ya ulaşarak son yılların en yüksek seviyesine çıkmıştır. Bu oran her beş çocuktan birinin çalışmak zorunda kaldığını göstermektedir.

Çocuk işçiliğinin artışı, yoksulluğun hanelerde yarattığı ekonomik baskıyı gözler önüne sermektedir. Ekonomik

sıkıntılar yaşayan ailelerde çocuklar erken yaşta iş gücüne katılmak zorunda kalmakta ve sosyal yetimlik riski giderek artmaktadır. Eğitimden uzaklaşan, akranlarıyla yeterince sosyalleşemeyen ve maddî kaygılar nedeniyle erken yaşta sorumluluk almak zorunda kalan bu çocuklar, yalnızca bireysel değil, toplumsal olarak da ciddi bir kırılganlık dönüşüne hapsolmaktadır. Bu nedenle, sosyal yetimliği önlemenin bir yolu olarak çocuk işçiliğiyle mücadele edilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve ailelerin ekonomik olarak desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

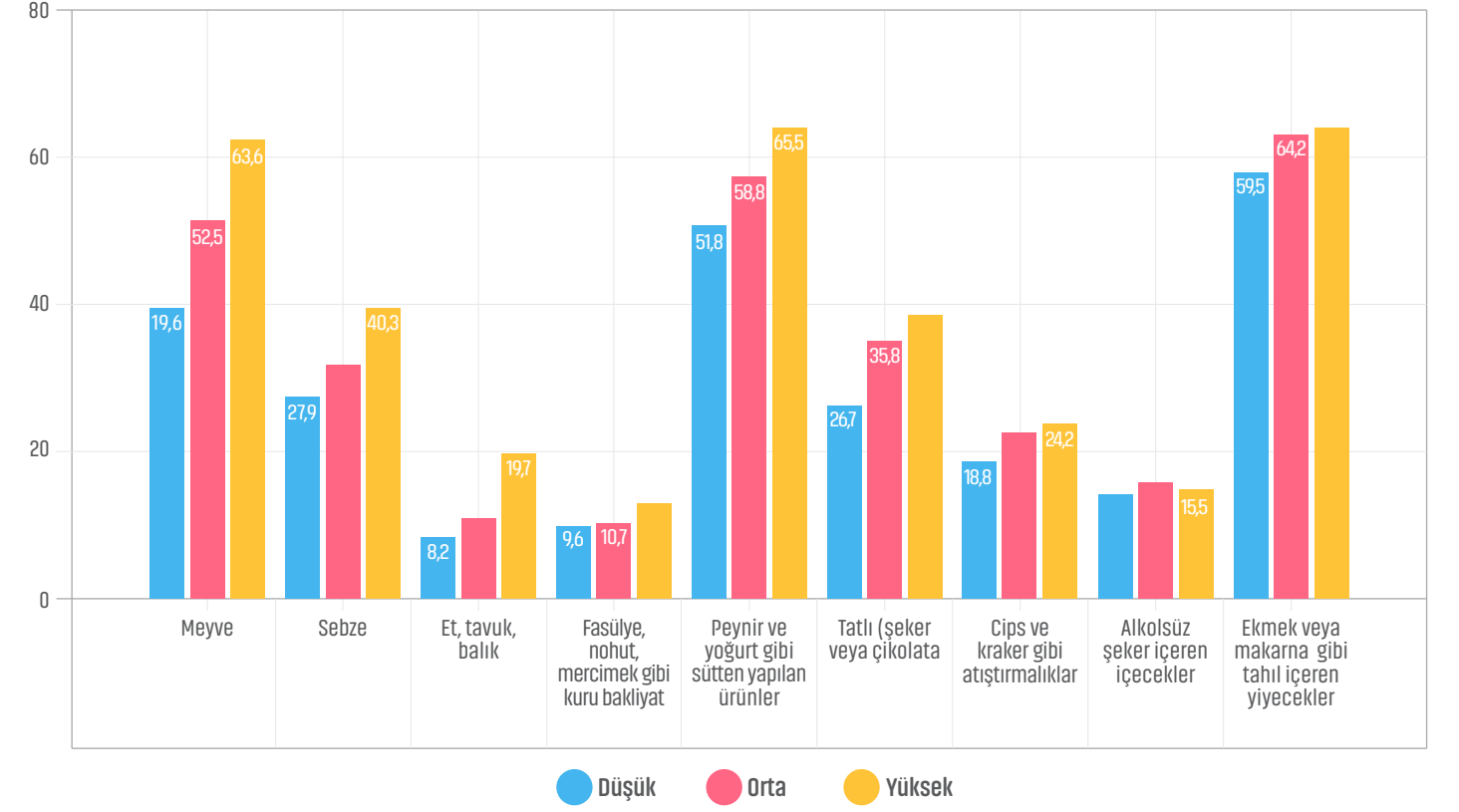
Sosyo-ekonomik koşulların şekillendirdiği bir başka süreç ise çocukların sağlıklı gelişimi açısından kritik bir rol oynayan günlük beslenme alışkanlıklarıdır. Türkiye Çocuk Araştırması'na (2022) göre çocukların beslenme düzeninde tahıl içeren gıdalar yaygın olarak tüketilirken (%60), et, tavuk ve balık gibi temel protein kaynaklarının yetersiz tüketildiği görülmektedir (%87). Bununla birlikte, süt ürünlerine erişimde de önemli sınırlılıklar söz konusudur; her gün peynir ve yoğurt tüketemeyen çocukların oranı %42'dir. Bu veriler, çocukların dengeli ve besleyici gıdalara erişimde ciddi sıkıntılar yaşadığını göstermektedir.

Çocukların beslenme alışkanlıklarında görülen farklılıklar, büyük ölçüde ailenin ekonomik durumu ve özellikle annelerin eğitim düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Türkiye Çocuk Araştırması (2022), üniversite mezunu annelerin çocuklarının, eğitim almamış annelerin çocuklarına kıyasla daha sağlıklı beslenme alışkanlıklarına sahip olduğunu göstermektedir. Yüksek eğitimli annelerin çocukları protein açısından zengin gıdalar, taze sebze ve meyveler gibi besin değeri yüksek yiyeceklerle daha fazla erişebilmektedir.

Yetersiz beslenme, çocukluk döneminde başlayarak bireyin hem bedensel hem zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkilemekte ve bu

Şekil: 08

Gelir Düzeyine Göre Çocukların Her Gün Tükettiği Yiyecek ve İçecekler (2022)

Kaynak: TÜİK, Türkiye Çocuk Araştırması

etkiler yaşam boyu sürmektedir. Bu durum, toplumsal eşitsizliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına neden olan bir kısır döngü yaratmaktadır. Yeterli beslenemeyen çocuklar, sadece fiziksel gelişim açısından değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal gelişim bakımından da risk altındadır. Ailelerin ekonomik imkânsızlıklar ve eğitim eksikliği, çocukların "sosyal yetim" olma ihtimalini

arttırmakta, bu da ileriki yaşlarda topluma uyum sağlama konusunda zorluklar yaşamalarına ve sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına yol açmaktadır. Bu sebeple, çocukların yeterli ve dengeli beslenmesi konusu, bireysel sağlık boyutunun ötesinde, toplumun genel refahı ve geleceği açısından kritik önem taşıyan bir sosyal politika meselesi olarak değerlendirilmelidir.

3. Kültürel Sermaye, Sosyalleşme ve Sosyal Yetimlik

Sosyal yetimliğin önemli belirleyicilerinden biri de kültürel sermayedir. Ebeveynlerin sahip olduğu kültürel birikim ve entelektüel kapasite,

te, çocukların gelişim sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Ailenin ekonomik durumu ve eğitim seviyesi, çocukların kültürel ve sosyal

aktivitelere erişimini önemli ölçüde şekillendirmektedir. Araştırmalar, yüksek gelir grubundaki ailelerin çocuklarının müzik, resim, tiyatro gibi sanatsal faaliyetlere ve çeşitli spor branşlarına daha fazla yönlendirildiğini göstermektedir. Öte yandan ekonomik zorluklar yaşayan ailelerde yetişen çocukların sosyalleşme süreçleri daha çok aile içi ve akraba çevresiyle sınırlı kalmakta; bu durum, sosyalleşme sürecinde sosyo-ekonomik farklılıkların yarattığı eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Türkiye'de kadınların eğitime artan katılımı, aile kurumunda önemli dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Yapılan çalışmalar, özellikle annenin eğitim düzeyinin,

çocukların kültürel ve sosyal gelişiminde babanın eğitim düzeyine kıyasla daha belirleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de kadınların yükseköğretime katılım oranlarındaki dikkat çekici artış, aile kurumu ve çocuk gelişimi açısından umut verici bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. 2008 yılında %6,5 olan kadınların yüksekokul ve fakülte eğitimi-ne katılımı on sene gibi kısa bir sürede iki katından fazla artış göstererek 2018'de %15,3'e yükselmiştir. Bununla birlikte yüksekokul ve fakülte eğitimine katılım lise mezunlarının oranına yaklaşırken, lisansüstü eğitime katılım oranı da iki katına yakın bir oranda artış göstermiştir.

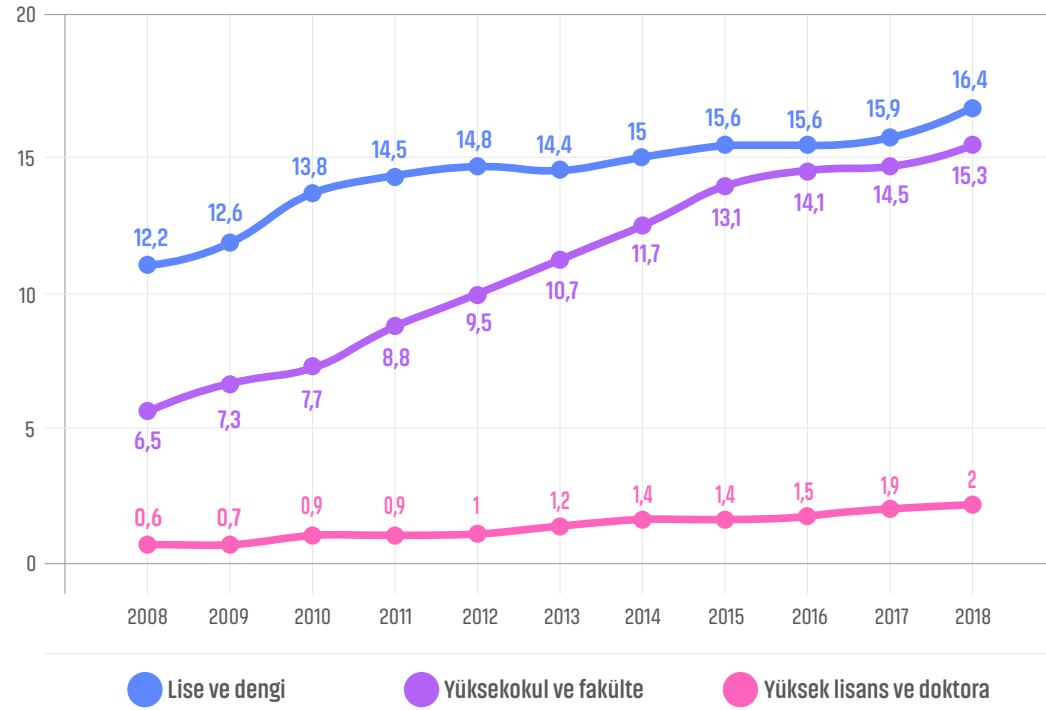

Yapılan çalışmalar, özellikle annenin eğitim düzeyinin, çocukların kültürel ve sosyal gelişiminde babanın eğitim düzeyine kıyasla daha belirleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil: 09

Kadınların Lise, Üniversite ve Yükseköğretim Katılımı (2008-2018)

Kaynak: TÜİK, Eğitim İstatistikleri, 2018

Bununla birlikte eğitilmiş kadınların iş hayatına aktif katılımı, aile dinamiklerinde çeşitli değişimleri tetiklemektedir. Kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması ve profesyonel kariyere sahip olması, bir yandan ailenin refah düzeyini yükseltirken, diğer yandan yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir. Özellikle sosyal politikaların yeterince destek sağlamadığı toplumlarda, çalışan anneler iş ve aile yaşamı arasında denge kurmakta zorlanmaktadır. Bu durum, geleneksel aile içi rol dağılımının sorgulanmasına ve yeniden yapılanmasına yol açmaktadır.

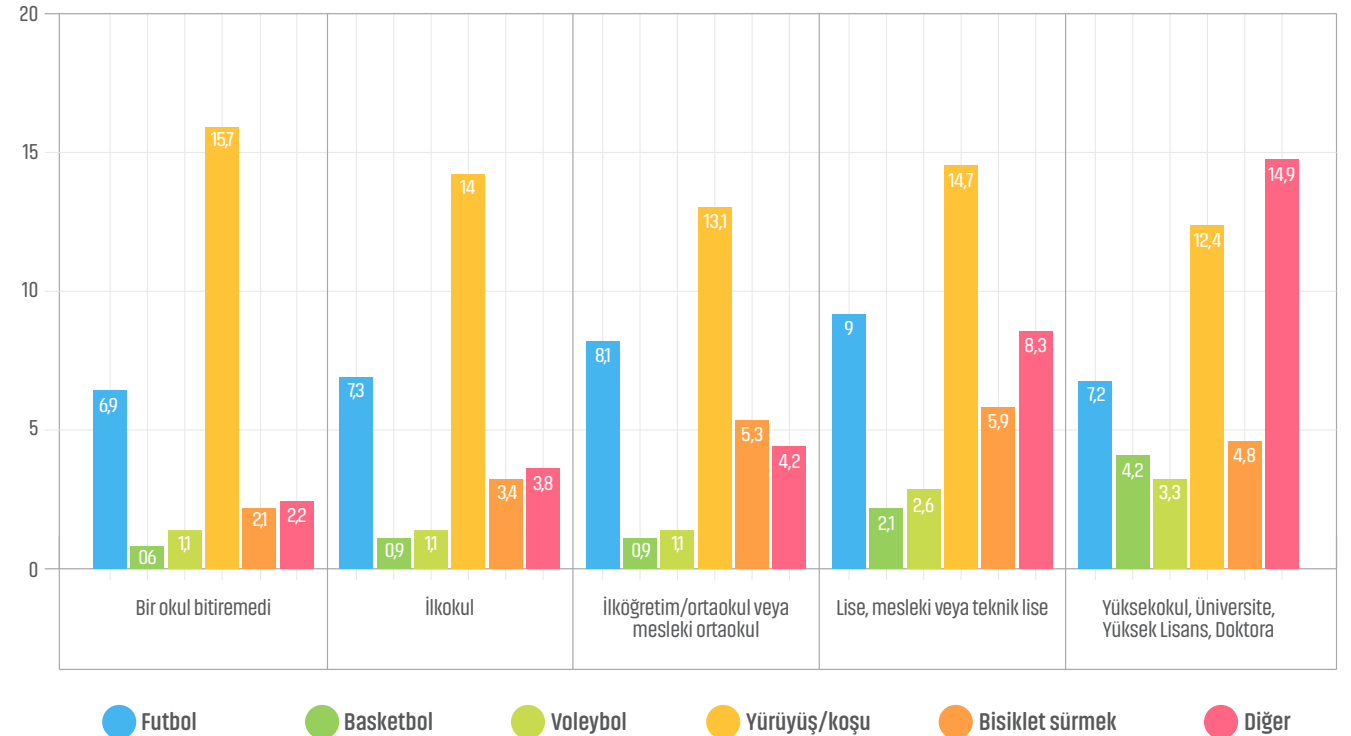
Toplumsal cinsiyet rollerindeki bu dönüşüm, özellikle tek ebeveynli ailelerde daha belirgin sorunlara neden olmaktadır. Çalışmak zorunda olan anneler, çocuklarına yeterli zaman ayıramama ve duygusal destek sağlayamama endişesi ya-

şamaktadır. Kreş, anaokulu gibi kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği veya maliyetlerin yüksekliği, bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Sonuç olarak çocuklar duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarının tam olarak karşılanamadığı bir ortamda büyümek durumunda kalabilmektedir.

Ebeveynin/bakım verenin eğitim durumu, çocukların aile içerisindeki kültürel sermaye birikimini doğrudan etkilemektedir. Eğitim düzeyi arttıkça, çocukların çeşitli spor dallarına katılımı da artmaktadır. Yüksekokul mezunu bakım verenin çocuklarının %4,2'si basketbolla ilgilenirken, bir okul bitirmeyen veya ilkokul mezunu bakım verenin çocuklarının %0,9'u basketbolla ilgilenmektedir. Benzer şekilde, voleybol dalında da bakım verenin eğitim düzeyi yükseldikçe çocukların oranı artmaktadır.

Şekil: 10

Bakım Verenin Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Spor Faaliyetleri (2002)

Kaynak: TÜİK, Türkiye Çocuk Araştırması

Ailelerin ekonomik durumu, çocukların spor aktivitelerine katılım oranlarında belirgin farklılıklar yaratmaktadır. Türkiye Çocuk Araştırması (2022) sonuçları, farklı gelir grupları arasındaki bu eşitsizliği net bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, maddî olanakları daha iyi olan ailelerin çocuklarında futbola katılım oranı %8,4'e ulaşırken bu oran düşük ve orta gelirli ailelerin çocuklarında %7,2'de kalmaktadır. Basketbol söz konusu olduğunda fark daha da belirginleşmekte; yüksek gelirli ailelerin çocuklarında %2 olan katılım oranı, düşük gelirli ailelerin çocuklarında %0,8'e kadar düşmektedir. Diğer spor branşlarında ise bu uçurum daha da derinleşmekte; yüksek gelir grubundaki çocukların %9,5'i çeşitli spor dallarıyla ilgilenirken, düşük

gelir grubunda bu oran sadece %3,1 olmaktadır.

Bu veriler, ailenin ekonomik gücünün çocukların sosyal ve kültürel gelişim fırsatlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Ekonomik kısıtlamalar, düşük gelirli ailelerin çocuklarının spor aktivitelerine erişimini sınırlandırmakta ve bu durum onların sosyal sermaye edinme süreçlerinde dezavantajlı konuma düşmelerine neden olmaktadır. Bu dezavantajlı durum, çocukların akranlarıyla olan etkileşimlerini sınırlandırarak sosyal yetimlik riskini artırmaktadır. Spor aktiviteleri gibi sosyalleşme imkânlarından yoksun kalan çocuklar, sadece fiziksel gelişim açısından değil, aynı zamanda sosyal beceriler, özgüven ve akran ilişkileri

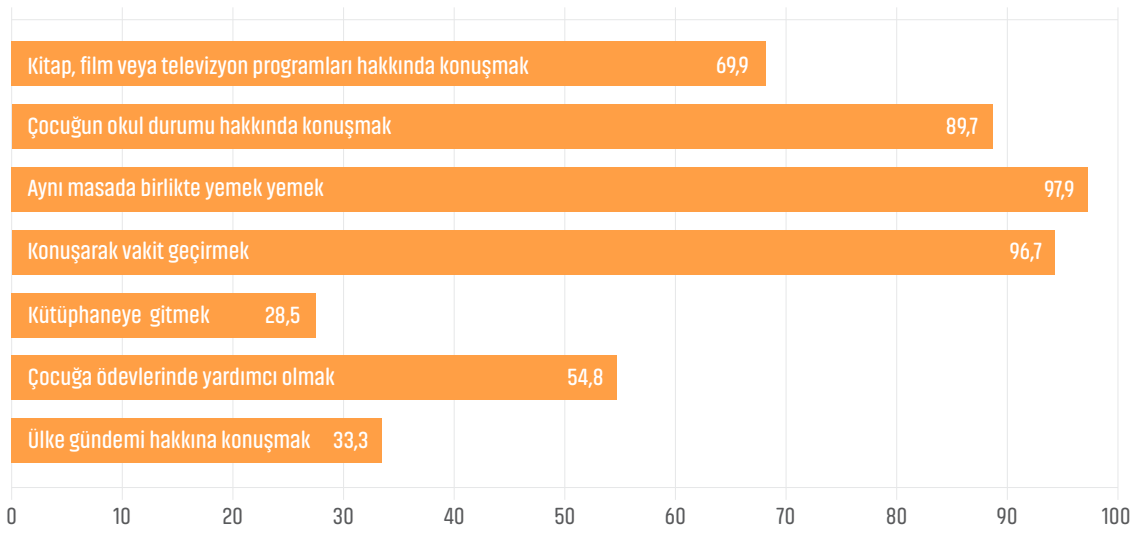

Ebeveyn ve çocuk ilişkisinin niteliği, aile içi sosyalleşmenin temel göstergelerinden biridir. Bu ilişkinin kalitesi, sadece birlikte geçirilen zamanın miktarıyla değil, aynı zamanda bu sürenin nasıl değerlendirildiğiyle de yakından ilişkilidir.

Şekil: 11

Ebeveynlerin/Bakım Verenlerin Çocuklarıyla Etkinliklere Katılım Durumu (2022)

Kaynak: TÜİK, Türkiye Çocuk Araştırması

bakımından da geride kalma riski taşımaktadır. Bu nedenle, ekonomik eşitsizliklerin yarattığı fırsat farklılıkları, sosyal yetimliğin önemli tetikleyicilerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Ebeveyn ve çocuk ilişkisinin niteliği, aile içi sosyalleşmenin temel göstergelerinden biridir. Bu ilişkinin kalitesi, sadece birlikte geçirilen zamanın miktarıyla değil, aynı zamanda bu sürenin nasıl değerlendirildiğiyle de yakından ilişkilidir. Türkiye Çocuk Araştırması'nın (2022) bulguları, bu konuda çarpıcı veriler ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarına göre ebeveynlerin çocuklarıyla gerçekleştirdikleri gündelik ru-

Sonuç

Sosyal yetimlik, günümüz toplumlarında giderek yaygınlaşan ve çocukların sağlıklı gelişimini tehdit eden önemli bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile yapısındaki dönüşümler, ekonomik zorluklar ve kültürel sermayeye erişimdeki eşitsizlikler, çocukların ebeveynlerinden yeterli duygusal ve sosyal desteği alamamalarına neden olmaktadır. Bu sorunun çözümü için bütüncül bir yaklaşım benimsenmeli ve çok boyutlu müdahale stratejileri geliştirilmelidir.

Öncelikle, aileleri destekleyici politikaların güçlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal yardımların artırılması, özellikle tek ebeveynli ailelere yönelik ekonomik ve psikososyal destek programlarının yaygınlaştırılması, ailelerin çocuklarına daha fazla zaman ve kaynak ayırabilmelerini sağlayacaktır. Aynı zamanda ebe-

tinler arasında "aynı masada birlikte yemek yeme" (%97,9), "konuşarak vakit geçirme" (%96,7) ve "çocuğun okul durumu hakkında konuşma" (%89,7) gibi temel etkileşimler yüksek oranlarda görülmektedir. Ancak bu rakamlar, ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliğini tam olarak yansıtmamaktadır. Daha derinlikli ve nitelikli etkileşim gerektiren aktivitelere bakıldığında, oranların önemli ölçüde düştüğü gözlemlenmektedir. Örneğin, "çocuğa ödevinde veya ödev dışı konularda yardımcı olma" (%54,8), "kitap, film veya televizyon programları hakkında konuşma" (%69,9) ve "kütüphaneye veya kitapçıya gitme" (%28,5) gibi etkinliklerin oranı dikkat çekici şekilde düşüktür.

veynlere yönelik eğitim programları düzenlenerek aile içi iletişimin güçlendirilmesi ve çocuk yetiştirme süreçlerinde daha bilinçli yaklaşımların benimsenmesi desteklenmelidir.

Çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin kapsamı genişletilmeli ve erişilebilirliği artırılmalıdır. Devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle yürütülen destek programları, özellikle dezavantajlı çocukların eğitim ve beslenme imkânlarına erişimini iyileştirmeyi hedeflemelidir. Bunun yanında, kültürel etkinlikler ve spor faaliyetleri gibi sosyalleşme fırsatlarının bütün çocuklar için ulaşılabilir hale getirilmesi, sağlıklı gelişim süreçlerini destekleyecektir.

Alternatif sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Okul rehberlik hizmetleri,

Bu verilerle birlikte ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları ilişkinin genellikle yüzeysel düzeyde kaldığı söylenebilir. Oysa aile içinde kurulan güçlü duygusal bağlar, çocukların aidiyet ve güven duygularını pekiştirmekte, ebeveynlerin sağladığı çok yönlü destek ise onların bütünsel gelişimlerine katkıda bulunmaktadır. Özellikle sosyal yetimlik riski taşıyan çocuklar için ebeveynleriyle kuracakları nitelikli ve sıcak ilişkiler koruyucu bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdikleri zamanın niteliğini artırmaları, onların sağlıklı gelişimi açısından kritik önem taşımaktadır.

toplum merkezleri ve akran destek grupları gibi mekanizmalar, çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini destekleyerek sosyal yetimlik riskini azaltabilir. Bu sistemler, özellikle aile desteğinin yetersiz kaldığı durumlarda koruyucu bir faktör olarak işlev görebilir.

Bütün bu çabaların başarıya ulaşması için devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevreler arasında güçlü bir iş birliği ağı kurulmalıdır. Sosyal yetimlikle mücadele, ancak toplumun bütün kesimlerinin ortak çabası ve koordineli çalışmasıyla mümkün olacaktır. Bu bağlamda, düzenli izleme ve değerlendirme çalışmaları yapılarak uygulanan politika ve programların etkinliği ölçülmeli, gerekli görülen alanlarda iyileştirmeler yapılmalıdır.

Kaynakça

Koç, İsmail. (2019). *Türkiye’de aile yapısının değişimi sürecinde tek ebeveynli ailelerin oluşumu, belirleyicileri ve refah durumu (2006-2016). Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi, 2018 (s. 1-65). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.*

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). *Eğitim istatistikleri 2018*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=egitim-harcamaları-istatistikleri-2018-30588> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *Türkiye çocuk araştırması 2022*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Co-cuk-2022-49674> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023a). *Çocuk istatistikleri 2023*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Co-cuk-2023-53679> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023b). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması 2023*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-İstatistikleri-2023-53840> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023c). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 2023*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-İstatistikleri-2023-53707> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023d). *Ha-nehalkı istatistikleri 2023*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Aile-2023-53784> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

Hukukî Açıdan Sosyal Yetimlik

Psikolojik Danışman Oğuzhan Eyilik¹

Giriş

Yetimlik kavramı geleneksel olarak biyolojik kayıplarla ilişkilendirilirken, günümüzde ebeveynleri hayatta olduğu hâlde temel haklarından mahrum kalan çocuklar için “sosyal yetimlik” kavramı öne çıkmaktadır. Ekonomik yoksunluk, aile içi ihmal, göç, savaş ve toplumsal istikrarsızlık gibi ne-

denlerle pek çok çocuk koruma, bakım ve eğitim gibi haklardan yoksun kalmaktadır. Bu makalede, sosyal yetimlik kavramı hukukî açıdan ele alınarak çocuk hakları bağlamında devletin ve toplumun sorumlulukları incelenecek, mevcut düzenlemeler ve uygulamalar değerlendirilecektir.

1. Kavram Olarak Sosyal Yetimlik

Sosyal yetimlik kavramı, günümüz insanının çocuklara ve çocukluğa dair pek çok tanımsız ve karşılıksız sorusuna ve sorununa ilişkin bazen ipuçları, bazen ise çıkış yolları sunabilecek bir kavramdır. Sosyal yetimlik kavramının ifade ettiği ve tanımladığı durumlar, toplumsal hayat içinde tanık olduğumuz, fiilen içinde bulunduğumuz süreçler olmasına rağmen, bu konuda toplumsal farkındalık oldukça düşüktür ya da bu durum neredeyse hiç adlandırılmamaktadır.

Sosyal yetimlik, çocukların hayatta olmalarına rağmen temel ihtiyaçlarının karşılanmadığı durumları ifade eder. Bu ihtiyaçlar arasında hayatı sürdürebilme, eğitim alma, meslek edinme, oyun oynama, sevgi ve şefkat görme gibi unsurlar yer alır. Ayrıca, savaş ve terör gibi tehditlerden korunma, göç ve

mültecilik süreçlerinin yarattığı belirsizliklerle mücadele etme, suç örgütlerine katılım ya da bu tür yapıların etkilerinden uzak kalma gibi konular da çocukların özel duyarlılık gerektiren ihtiyaçları arasındadır. Anne ve babaları bu sorumlulukları yerine getirme konusunda yetersiz kalan çocuklar, sosyal yetimlik kapsamında değerlendirilebilir. Sosyal yetimlik, anne ve babaların hayatta olmalarına rağmen çocuklarına karşı olan sorumluluklarını yerine getiremediği veya getirmediği durumları tanımlar; bu durumu yaşayan çocuklar ise “sosyal yetim” olarak ifade edilir.

Anne ve babalar, çocuklarına doğum öncesinden itibaren beslenme, bakım, koruma ve güvenlik sağlamak; sevgi ve şefkat göstermek; yaş ve iklim şartlarına uygun şekilde ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür.

Sosyal yetimlik, anne ve babaların hayatta olmalarına rağmen çocuklarına karşı olan sorumluluklarını yerine getiremediği veya getirmediği durumları tanımlar; bu durumu yaşayan çocuklar ise “sosyal yetim” olarak ifade edilir.

¹ Psikolojik Danışman Oğuzhan Eyilik, İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, oguzhaneyilik@hotmail.com.

Ayrıca, çocuğun toplumsal hayata uyum sağlaması ve geleceğe hazır bir birey olarak yetişmesi için gerekli donanıma kavuşmasını desteklemek, eğitim almasını sağlamak ve ona rehberlik etmek de ebeveynlerin temel sorumlulukları arasındadır. Saydığımız bu ihtiyaçlar, çocukların doğal olarak karşılanması gereken ve her çocuğun koşulsuz sahip olması gereken haklarıdır.

Çocuğa dair sorumlulukların yerine getirilmesi öncelikli olarak anne ve babalara aittir. Ancak bu sorumluluk yalnızca ebeveynlerle sınırlı değildir; toplumun ve devlet kurumlarının da çocukların korunması ve desteklenmesi konusunda önemli rolleri vardır. Anne, baba, toplum ve devlet üçgenindeki her bir unsur, hem diğerini tamamlamalı hem de denetleyici bir mekanizma işlevi görmelidir. Bazı durumlarda anne ve baba en büyük sorumluluğu üstlenirken, bazen de toplum bu sorumlulukta birinci sırada yer alabilir. Çocukların korunması için bu üçlü mekanizmanın birlikte ve iş birliği içinde hareket etmesi büyük önem taşımaktadır.

Sosyal yetimlik kavramı, iki temel unsurdan oluşur. Bunlardan biri olan “yetim” kelimesi, somut bir durumu ifade eder. Yetim kavramı, anne veya babasını kaybetmiş çocuklar için kullanılır ve bu çocuklara yönelik destek mekanizmaları büyük ölçüde belirlenmiştir. Aile, toplum ve devlet kurumları, yetim çocukların haklarını korumak, ihtiyaçlarını karşılamak ve onları en uygun şekilde desteklemek için belirli sistemler oluşturmuştur. Sosyal yetimlik kavramına karşılık gelen çocuklar ise, yaşadıkları durumlar üzerinden değerlendirilir. Suça sürüklenen çocuk, mağdur çocuk, korunmaya ihtiyacı olan çocuk, dilenmek zorunda

birakılan çocuk, parçalanmış aileye mensup çocuk, erken yaşta evlendirilen çocuk, çalışma hayatına katılmak zorunda bırakılan çocuk, okula devam etmek istemeyen çocuk, uyumsuz çocuk, sokakta yaşayan çocuk ve madde kullanan çocuk gibi gruplar, sosyal yetim olarak nitelendirilebilir. Bu çocuklar, başta anne ve babaları, sonrasında ise toplum ve kurumlar tarafından yeterince korunamayan, yönlendirilemeyen ve ihtiyaçlarına cevap verilemeyen çocuklardır.

Aileler, toplum ve devlet kurumları çocuklara yönelik sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmakta; bu doğrultuda önemli çalışmalar yürütülmekte ve farkındalık süreçleri geliştirilmektedir. Ancak bütün bu çabalara rağmen, yüz binlerce çocuk ne yazık ki suç, madde kullanımı, erken yaşta çalışma hayatına atılma ve sokakta yaşama gibi olumsuzluklarla anılmaktadır. Eğer bir çocuk suça sürüklenmişse, okula devam etmek istemiyorsa, çalışma hayatına katılmak zorunda kalmışsa, sokakta yaşıyorsa, madde kullanıyorsa, uyumsuz ve anti-sosyal bir davranış sergiliyorsa, temel gıda maddelerine ve korunmaya ulaşamıyorsa, sorun çocuk ya da çocukluk değildir. Asıl sorun, çocuğa dair sorumlulukların yerine getirilmemesidir. Anne ve babaların bakım, gözetim ve yol göstericilikte yetersiz kalması, toplumsal ve kurumsal dinamiklerin çocuğu koruma konusunda eksik kalması, çocukların pek çok olumsuzlukla yüzleşmesine neden olmaktadır.

Çocukları ve çocukluğu korumak, her çocuğun çocukluk sürecini en iyi koşullarda yaşamasını sağlamak, toplumsal hayatın devamlılığını güvence altına almak ve çocuklarla ilgili kurumların müdahale süreçlerini iyileştirmek büyük önem taşımaktadır.

inşasında önemli bir yapı taşıdır ve değerleri bilinmelidir. Gelecek, her alanda gerçekleşen ilerleme ve gelişmenin karşılık bulduğu insan yaşamıyla varlık kazanacaktır.

Ülkemizin nüfusu 85 milyon 372 bin 377 kişidir. Bunun 22 milyon 206 bin 34’ünü çocuklar oluşturmaktadır.

Yani toplam nüfusun %26’sı çocuktur. Dört kişiden birinin çocuk, iki kişiden birinin ise genç nüfusa ait olduğu ülkemizde; tüm plan, program ve hedeflerin, nüfusa dair güncel veriler ve geleceğe yönelik projeksiyonlar dikkate alınarak oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Ülkemiz nüfusunun %26’sının çocuk olması, sürekli işleyen ve değişmeyen bir çocuk politikasının varlığını zorunlu kılmaktadır. Çocuk nüfusunun bölgeden bölgeye, ilden ile yaş gruplarına göre dağılımı göz önüne alınarak olası yaşamsal süreçlere uygun şekilde çocukların korunması, yaşam becerilerinin geliştirilmesi, eğitim hayatlarının sürdürülebilir kılınması, sağlık ve bakıma dair sorunsuz hizmet alımının sağlanması gerekmektedir. Uygulanan politikaların, çocukların ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olması; zaman ve mekâna göre değişen gereksinimlerin doğru tespit edilmesi; yerelde, kendiliğinden işleyebilen sistemlerin oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 20.04.2022 ve 02.08.2022 tarihlerinde yayımladığı verilere göre çocuk nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı şu şekildedir:

- 1 0-4 yaş grubundaki çocuk sayısı 5.348.054 olup toplam çocuk nüfusunun %24,1’ini oluşturmaktadır.
- 2 5-9 yaş grubundaki çocuk sayısı 6.566.486 olup toplam çocuk nüfusunun %29,6’sını oluşturmaktadır.
- 3 10-14 yaş grubundaki çocuk sayısı 6.397.093 olup toplam çocuk nüfusunun %28,8’ini oluşturmaktadır.
- 4 15-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 3.984.401 olup toplam çocuk nüfusunun %17,5’ini oluşturmaktadır.

- 5 Toplam çocuk nüfusu 22.206.034 olup toplam nüfusa oranı %26’dır.²

Çocuklara yönelik uygulamaların sürdürülebilir olması, fırsat eşitliğine sahip bulunması ve çocukların gelişim ve ihtiyaçlarına uygunluğu gibi temel ölçütler doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir.

Ülkemiz çocuklarının yaşamını iyileştirici bir uygulama söz konusu olacaksa, bunun en önemli çözüm yolu, ailelerin yani anne ve babaların sürece en aktif şekilde katılım göstermesiyle mümkün olacaktır. Anne ve babalığa ilişkin roller güçlendirilmeli, bu rollerin önüne geçebilecek bütün diğer sorumluluklar yenden gözden geçirilmeli ve sınırları belirlenmelidir. Kadın ve erkek bireylerin anne ve baba olmaya ilişkin sorumlulukları kabul etmeleri hâlinde, toplumsal ve kurumsal açıdan korunmaları, güçlendirilmeleri ve desteklenmeleri sağlanmalıdır.

Aileyi koruyacak ya da ona zarar verebilecek sosyal, ekonomik, dinî, örfî ve teknolojik bütün değişkenler gerçeklik çerçevesinde ele alınmalı, gerekli çalışmalar bu bağlamda değerlendirilip hayata geçirilmelidir.

Anne ve babaların, çocuğun bakımı, yetiştirilmesi ve toplumsal hayata uyumu noktasında eksik kalması hâlinde, sosyal yetimlik ve sosyal yetim statüsüne dâhil olan çocuklarla karşı karşıya kalmaktayız. Anne baba rol modelinden yoksun büyüyen bir çocuğun bu eksikliği tamamen giderecek bir mekanizma oluşturmak neredeyse imkânsızdır. Sosyal yetimliğin her geçen gün bir çığ gibi büyüdüğünün farkına varmalı ve anne babaların sorumluluklarını yerine getirmelerinin engellenmesine yol açan durumların önüne geçilmelidir.

Yetişkin bir bireyin kanunlarımızca suç sayılan bir davranışta bulunması o kişiyi suçlu yaparken, çocuklar için bu durum “suça sürüklenme” olarak ifade edilmektedir.

2 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). İstatistiklerle çocuk – 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cocuk-2023-53679> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

3. Sosyal Yetimlik Bağlamında Suça Sürüklenen Çocuk

Suça sürüklenen çocuk tanımı 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda ifade edilmiştir. Bu tanımı referans aldığımızda, çocuklarımızın var olan kanunlarımızın suç saydığı bir davranışta bulunması halinde, isnat edilen fiile bağlı olarak suça sürüklenen çocuk tanımı yapılır.

Yetişkin bir bireyin kanunlarımızca suç sayılan bir davranışta bulunması o kişiyi suçlu yaparken, çocuklar için bu durum "suça sürüklenme" olarak ifade edilmektedir. Çocukların bilerek ve isteyerek suç davranışına karışmadığı, bazı sebeplerden kaynaklı olarak suçlu durumuna düştüğü yaklaşımı, bu çocukların korunması ve olağan hayatlarına tekrar dönebilmeleri açısından önemlidir. Ülkemizde suça sürüklenen çocuklara ilişkin veriler şöyledir:

2023 yılında güvenlik birimlerine gelen ya da getirilen çocuk sayısı 178.834 olarak kaydedilmiştir. Bu çocukların:

- 1 Yüzde 39,8'ine yaralama,
- 2 Yüzde 20,8'ine hırsızlık,
- 3 Yüzde 7,7'sine Pasaport Kanunu'na muhalefet,
- 4 Yüzde 4,9'una uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak,
- 5 Yüzde 4'üne tehdit suçları isnat edilmiştir.

Suça sürüklenen 178.834 çocuğun yaş gruplarına göre dağılımı ise şu şekildedir:

- 1 9.893'ü 12 yaş altı,
- 2 51.537'si 12-14 yaş grubu,
- 3 117.266'sı 15-17 yaş grubundaki çocuklardan oluşmaktadır.

Ülkemiz ceza sistemi çocuklar için kademeli şekilde oluşturulmuştur. 12 yaş altındaki çocuklar hakkında ceza soruşturması yapılamaz, çünkü bu çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Ancak, haklarında kanunun önerdiği iyileştirici tedbirler uygulanabilir.

12-15 yaş arası çocukların isnat edilen suç davranışının anlam ve sonuçlarının farkında olup olmadığına göre karar verilir. Anlam ve sonuçlarının farkında olmadığına karar verilen çocuklara ceza verilemez, ancak haklarında kanunun önerdiği iyileştirici tedbirler uygulanır. Anlam ve sonuçlarının farkında olduğuna karar verilmesi halinde ise çocuk hakkında cezalandırma kararları, yetişkinlerinkinden farklı olarak hüküm verilir.

12-15 yaş arası çocuklar için sosyal inceleme raporu alınması zorunludur. Sosyal inceleme raporu, çocuk mahkemesinin kararı doğrultusunda, çocuk ve yakın çevresi hakkında adli destek görevlileri tarafından yapılacak görüşme ve incelemeler sonucunda oluşturulur. Bu raporun amacı, çocuk hakkında karar verecek mahkeme ve hâkimin çocuğu daha iyi tanımasını sağlamak, çocuğun iyilik halini desteklemek ve akranları ile benzer bir yaşam sürdürmesine yönelik bilgilendirmeler ve tedbirler önermektir.

15-18 yaş arası çocuklar için genel olarak ceza sorumluluğu olduğu düşünülür ve isnat edilen suça ilişkin ceza kararları, suçun mahiyetine göre yetişkinlerin cezalarından belirli oranlarda kısaltılarak verilir. 15-18 yaş grubu çocuklar için de ilgili mahkemenin talebi doğrultusunda sosyal inceleme raporu hazırlanabilir.

Çocuk ceza sistemini düzenleyen mevzuat, çocukların topluma kazandırılmasını, tekrarlayan suç davranışlarının önlenmesini ve yaşlarına ve gelişimlerine uygun şekilde eğitim hayatlarına devam etmelerini amaçlamaktadır. Ayrıca, gerektiğinde bakım ve koruma kararları alınarak ailenin güçlendirilmesi ve bilgilendirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, sosyal hizmetlerden milli eğitime, sağlıktan güvenlik birimlerine kadar tüm paydaş kurumlara çeşitli sorumluluklar ve yükümlülükler yüklenmektedir.

Suça sürüklenen çocuklarla ilgili veriler, bu çocukların büyük ölçüde ergenlik dönemlerinde suç

davranışına karıştıklarını göstermektedir. Ekonomik zorluk yaşayan ailelerden geldikleri, eğitim hayatlarına ya hiç devam etmedikleri ya da okul süreçlerinin yarıda kaldığı, küçük yaşlardan itibaren özellikle sigara başta olmak üzere madde kullanımına yöneldikleri görülmektedir. Ayrıca, bu çocukların büyük bir kısmında aile bütünlüğünün bozulduğu veya ailenin sorumluluklarını yerine getiremediği, ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda yetersiz kaldıkları tespit edilmektedir.

Çocukların suç davranışlarıyla kendilerini ifade etme ihtiyacı duymamaları için aile ortamlarında sevgi ve şefkatin hâkim olması büyük önem taşımaktadır. Anne ve babaların, çocuklarına gereken ilgiyi göstermeleri, bakım ve gözetim ihtiyaçlarını karşılamaları, yaşlılarıyla oyun oynayabildikleri, kişisel becerilerini geliştirebildikleri ve istek ve meraklarını özgürce dile getirebildikleri bir ortam sağlamaları gerekmektedir. Aile içinde çocuklar, akran kıyaslamasına maruz kalmamalı, mutlu bireyler olmaları için çaba gösterilmelidir. Nasihatler yalnızca sözde kalmamalı, tutum ve davranışlara da yansıtılmalıdır. Ayrıca, ebeveynlerin eş olarak birbirlerine sevgi göstermeleri ve bu sevgiyi çocuklarına hissettirmeleri, çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacaktır.

Suça sürüklenen çocuk her haliyle bir sonucun ifadesidir. Yolunda gitmeyen pek çok sorunun toplumsal bir problem olarak kendisini göstermesidir. Ailelerin, toplumsal hayatın, kamu kurum ve kuruluşlarının yetersiz kalmasının karşılığıdır. Suça sürüklenen çocuk sorunun kendisi değildir. Sorun, çocuğun suça karışmasına sebep olan şartlardır. Suça sürüklenen çocukların yeniden akranları gibi yaşam sürmeleri için desteğe ihtiyaçları vardır. Çocuk Koruma Kanunu ve diğer bütün ilgili mevzuat, suça sürüklenen çocuğun en hızlı şekilde ola-

ğan sosyal yaşamına, eğitim süreçlerine, sağlığına ve ailesine dönmesini sağlayıcı tedbirleri içerir.

Çocuk mahkemeleri, koruyucu ve destekleyici tedbir kararları ile çocuğun ihtiyaç duyduğu desteğe ulaşmasını amaçlar. Danışmanlık tedbiri ile çocuklara eğitimleri ve gelişimleri hakkında rehberlik hizmeti vermek amaçlanırken, aynı tedbir kararı ile çocuktan sorumlu yetişkinleri çocuk yetiştirme konusunda desteklemek ve bilgilendirmek de söz konusudur.

Danışmanlık tedbiri sürecinde çocuklardan sorumlu yetişkinler için çocuk ile yetişkin arasındaki iletişim süreçlerinin iyileştirilmesi, çocuğun yaşına ve gelişimine bağlı ihtiyaçların yetişkinler tarafından daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Ayrıca, çocukların sosyal medya, bilgisayar oyunları ve gerçek hayatta karşılaşabilecekleri olumsuz durumlara karşı bilinçlenmeleri, gerekli becerileri kazanmaları ve korunma yöntemleri hakkında bilgilendirilmeleri sağlanmaktadır.

Danışmanlık tedbirine ilişkin verilen hizmetin yararlılığı, çocuk adına yapılacak bütün diğer işlerin daha kolay yerine getirilmesini sağlayacağı gibi devamlılığına da katkı sağlayacaktır. Danışmanlık tedbiri kararlarının bir ayağı çocuğun kendisi iken diğer ayağı ise çocuktan sorumlu olan yetişkindir. Çocuğun iyilik hali, ancak bütün ailenin birlikte iyi olmasına bağlıdır. Bu nedenle, çocuğun iyileşmesini istiyorsak, anne babanın çocuğa ilişkin sorumluluklarını yerine getirmesi ve iletişim süreçlerini yönetebilmesi gerekir. Danışmanlık tedbiri, çocuklarımızın sosyal yetim olmasının önüne geçen bir settir. Ailenin çocuğa ilişkin sorumluluğu hatırlatılır, yol ve yöntemler gösterilir, çocuğun fizyolojik ve psikolojik gelişimi hakkında bilgi verilir.

Suça sürüklenen çocuk sorunun kendisi değildir. Sorun, çocuğun suça karışmasına sebep olan şartlardır.

4. Sosyal Yetimlik Bağlamında Mağdur Çocuklar

Bir suçun mağduru olmaktan koruyamadığımız çocuk sayısı ne yazık ki 242.875'tir. Çocuklarımızı özellikle yaralama, cinsel suçlar ve tehdit suçlarının yoğun olduğu mağduriyetlerden yeterince koruyamadığımız görülmektedir.

Güvenlik birimlerine gelen ya da getirilen 217.915 suç mağduru çocuğun:

- ❶ %61,3'ü yaralama,
- ❷ %11,8'i cinsel suçlar,
- ❸ %8,6'sı aile düzenine karşı işlenen suçlar,
- ❹ %4,4'ü tehdit,
- ❺ %13,9'u ise diğer nedenlerle mağdur olmuştur.

Çocuk psikolojisi ve iletişim süreçleri tam anlamıyla özel bir alan olmakla birlikte, bu duruma herhangi bir suç davranışının mağduru olma hali eklendiğinde çocuklarımızın korunması ya da suç davranışının önlenmesi, çok daha dikkatli ve özenli bir yaklaşımla mümkün olabilmektedir. Yetişkin suç mağdurlarının dahi mağduriyet halinde kime, nasıl başvuracağından, tekrarlayan suç davranışından korunmaya kadar süreç içerisinde korku ve kaygı yaşadığını bilmekteyiz.

Çocuk mağdurların kendilerini ifade etmeleri, mağduriyetin oluşturduğu travma nedeniyle zorlu bir süreçtir. Çocuğun kendini ifade edebileceği, güvende hissedebileceği, suçlanmaya çağrı, koşulsuz kabul göreceği, destek alabileceği, gerektiğinde tam koruma altına alınacağı, gerekmediği sürece suçun failiyle yüzleşmeyeceği, mağduriyeti nedeniyle zorbalığa maruz kalmayacağı ve süreç hakkında her za-

man istediği kadar bilgi alabileceğine dair güveninin olması gerekmektedir.

Suç mağduru çocuğun, suç davranışından korunması ya da yaşadığı mağduriyet halinden hızlı bir şekilde olağan yaşamına dönebilmesi için onu koruyacak ve destekleyecek en önemli kaynak, ailedir. Ailenin yanında olmadığı, yalnızlaştırdığı, ilgi göstermediği, sevgisini yansıtmadığı, dinlemediği, bilgi ve becerisine saygı göstermediği çocuklar, sosyal yetimlik bağlamında akranlarına kıyasla hem suça sürüklenen hem de mağdur çocuk olarak adli sistemin içine girme riski taşımaktadır.

Çocukları ile sağlıklı iletişim kuran, sevgi, ilgi ve şefkat gösteren ailelerin çocukları, kendilerini ifade etme becerisi gelişmiş bireyler olacaktır. Güvende olduklarını bilmeleri, yaşadıkları mağduriyeti daha rahat şekilde dile getirmelerine yardımcı olmaktadır.

Mağdur bir yetişkin ile mağdur bir çocuk arasında, mağduriyetin oluşturduğu duygu ve düşünceler açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Yetişkin bireyler, yaşadıkları mağduriyetin farkında olup, mağdur oldukları gerçeğini kabul edebilirken çocuklar, mağdur oldukları suç davranışının sebebi olduklarına dair gerçek dışı düşüncelere sahip olabilmektedir. Yetişkin bireyler, mağduriyet oluşturan suç davranışının cezalandırılması ve mağduriyet sonrasında kendilerini destekleyecek sistemlere ulaşma konusunda bilgi ve beceri sahibiyken, çocukların kendilerini ifade edebilmeleri ancak farklı destek mekanizmaları ile mümkün olabilmektedir.

Ailenin yanında olmadığı, yalnızlaştırdığı, ilgi göstermediği, sevgisini yansıtmadığı, dinlemediği, bilgi ve becerisine saygı göstermediği çocuklar, sosyal yetimlik bağlamında akranlarına kıyasla hem suça sürüklenen hem de mağdur çocuk olarak adli sistemin içine girme riski taşımaktadır.

Çocuklara özgü hassasiyetler gereğince, mağduriyet halinde onların yanında bulunmaktan başlayarak destekleyici, koruyucu ve bilgilendirici bir sürecin hep

birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Mağduriyetin kaynağı aile değilse, ailenin de sürece etkin katılımının sağlanması önem taşımaktadır.

5. Sosyal Yetimlik Bağlamında Velayet Altına Bırakılan Çocuklar³

2023 yılında 565 bin 435 evlilik gerçekleşmiş, aynı yıl içinde boşanma sayısı ise 171 bin 881 olmuştur. Kesinleşen boşanma davaları neticesinde 171 bin 213 çocuk velayete konu olmuştur. Çocukların %74,9'u annenin, %25,1'i babanın velayeti altına bırakılmıştır.

Evlilik ve boşanma kavramlarını "iyi" ya da "kötü" olarak ifade etmek elbette doğru bir yaklaşım değildir. Doğru yapılmış bir evlilik, toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde devam etmesi için oldukça önemlidir. Eşler arası uyumun anne baba olmaya ilişkin yansımaları, fizyolojik sağlıktan psikolojik iyilik hâline, ekonomik ve sosyolojik ihtiyaçlara kadar pek çok olumlu etki barındırır. Elbette eşlerin anlaşamadıkları, sorunların çözümü-süz hâle geldiği, iletişim süreçlerinin yıprandığı ve karşılıklı saygı ile sevginin yitirildiği durumlarda evliliğin devamını beklemenin ne eşler ne de toplumsal hayat açısından olumlu bir karşılığı olmayacaktır.

Toplumsal hayatın devamlılığında elbette ailenin varlığı çok önemlidir. Ailenin önemini yitirdiği, devamlılığını sağlayamadığı, aile bireylerine ilişkin sorumluluk ve yeterliliklerin karşılanamadığı durumlarda bireylerin güvenli liman ihtiyacı karşılanamayacaktır. İnsan hayatı hangi koşullar altında devam ediyor olursa olsun -yetişkin, çocuk, kadın, erkek, işçi, işveren, genç, yaşlı, zengin, fakir fark etmeksizin- ailenin varlığı ve katkısı

her şeyin ötesinde bir önem arz etmektedir.

Paylaşmış olduğumuz veriler, ülkemizde bir yılda gerçekleşen evlilik sayısının dörtte birinden fazlası kadar boşanmanın da gerçekleştiğini ve boşanmalar nedeniyle 171 bin 213 çocuğun velayet altına bırakıldığını göstermektedir.

Velayete konu her bir çocuğun maalesef sosyal yetim olma ihtimali değerlendirilmelidir. Velayete konu olan çocuklar hakkında verilen kararlar göstermektedir ki çocukların büyük çoğunluğu annelerin velayeti altına bırakılmaktadır. Velayet sorumluluğu anneye ya da babaya bırakılan her çocuğun diğer ebeveyni ile olan iletişimi çoğu zaman anne ve babalar arasındaki uyumsuzluk nedeniyle mahkeme kararlarına bağlı olarak ilerlemektedir. Boşanma, eşler arasındaki yasal bağı ortadan kaldırarak birliktelikte sahip olunan çocuğa dair anne babalık vasfını ortadan kaldırmaz. Anne babalık, çocuğun hayat akışına bağlı olarak devam eden bir süreçtir.

Velayet altına bırakılan her bir çocuğun, velayeti altında olmadığı ebeveyniyle kişisel ilişkisini düzenleyen mahkeme kararlarının çocuğun iyilik hâli açısından çok önemli olduğu unutulmamalıdır. Mahkemelerce verilen kişisel ilişki kararlarının yerine getirilmesi, çocuğun temel ihtiyaçları bağlamında ele alınmalıdır. Özellikle parçalanmış ailelerin

Eşler arası uyum sağlanamamış olabilir ancak çocuğun menfaati adına anne ve babalar arasındaki uyum kaçınılmaz olmalıdır.

3 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). İstatistiklerle aile – 2023. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 27.02.2025).

çocukları, anne ve babaları ile kısıtlı zaman dilimlerinde görüştükleri için bu görüşmeler çok daha kıymetlidir. Eşler arası uyum sağlanamamış olabilir ancak çocuğun menfaati adına anne ve babalar arasındaki uyum kaçınılmaz olmalıdır.

Eşlerin birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışları, çocuk ile kişisel ilişki süreçlerinin konusu olmamalıdır. Çocuğun, kişisel ilişki kapsamında anne veya babası ile görüşmesinin ilk ve en önemli faydası çocuğa ilişkindir. Kişisel ilişkinin devamlılığı elbette çocuğa sağladığı faydanın yanında anne baba için de önemlidir.

Herhangi bir boşanma sürecinde oluşturulacak veya kurgulanacak en iyi şartlar bile çocuk adına maalesef yetersizlik barındıracaktır. Çocuk, en iyi boşanma hâlinde dahi anne ya da babasından -çoğunlukla baba-sından- daha uzak bir hayat sürmek zorunda kalmaktadır. Bu sebeple her boşanma sonrasında çocuklar açısından sosyal yetimlik kavramının tekrar gündeme geldiğini vurgulamak gerekir. Çocuk açısından risk oldukça fazladır. Boşanmaya bağlı olarak çocuğun temel yaşamsal ihtiyaçlarının sağlanmasından sevgi ve ilgiye, gerekli ebeveyn figürüne sahip olmaya kadar pek çok sorunun ortaya çıkması olasıdır.

Boşanmanın sonucunda kişisel ilişkinin devamlılığının önemli ve değerli olduğunu ifade etmeye çalıştık. Ancak bir diğer önemli husus da velayetin çoğunlukla anne ya da babadan birine bırakılmasından kaynaklanan sorunlardır. Toplumsal altyapımız maalesef velayet sorumluluğunun ortak bir şekilde yürütülmesi nok-

tasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle velayet anne ya da babaya bırakılmakta, bu durum da velayet sahibi ebeveynin yalnızlaşmasına, sosyo-ekonomik destekten yoksun kalmasına ve hayatının her anlamda zorlaşmasına sebep olmaktadır. Çocuğun iyilik hâli sağlanırken, bu konuda sorumluluk alan anne babanın iyilik hâlinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Sosyal yetim olarak tanımladığımız çocuklar, anne ve babaları hayatta olmasına rağmen ebeveyn yoksunluğu yaşayan çocuklardır. Anne baba yoksunluğunun farklı şekillerde telafi edilmeye çalışıldığı durumlarda çocukların pek çok sorunlu alan ve duruma sürüklenebileceği unutulmalıdır. Anne ve babalar, çocuklarına yaşattıkları yoksunluğun temel bir ihtiyaç alanı olduğunu ve bu alanın kendileri tarafından doldurulmaması hâlinde başka şekillerde doldurulacağını bilmelidirler.

Birlikte yaşayan anne ve babalara kıyasla, ayrı yaşayan ebeveynlerin daha fazla sorun ile karşı karşıya kalacağı ve birlikte karar alma, birlikte hareket etme kabiliyetlerinin azalması durumunda çocukların karşılaşacağı tablo bazen gereğinden fazla seçenek, bazen ise kaos olabilmektedir. Oysa çocukların, kendiliklerini yaşamaya ihtiyaç duydukları kadar disipline, sosyal kabule, onaylanmaya ve elbette yol göstericiliğe de ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç alanlarının her birinde yaşanan eksiklikler, çocukların sorunlu bireyler hâline gelmesine sebep olacaktır. Her çocuğun biricik ve özel olduğu kabulüyle, onların hayata katılımı değerlidir.

Anne ve babalar, çocuklarına yaşattıkları yoksunluğun temel bir ihtiyaç alanı olduğunu ve bu alanın kendileri tarafından doldurulmaması hâlinde başka şekillerde doldurulacağını bilmelidirler.

6. Çocuk İçin Mükemmel Boşanma Yoktur

İnsanı bir diğer insandan farklı ve benzer kılan en temel özelliklerin başında cinsiyet gelir. Cinsiyete ilişkin rollerin ne olduğu ya da nasıl olması gerektiği tartışılmakla birlikte toplum, kendi devamlılığı adına bireylere bu rolleri aktarmaktadır. Cinsiyeti gereği erkek ve kadın olarak hayatını sürdüren bireyler, evlilik ile birlikte eş olurlar ancak süreç burada da bitmez; çocuk sahibi olduktan sonra anne baba olurlar. Her

Sonuç

Sosyal yetimlik, çoğunlukla farkına varamadığımız en önemli toplumsal sorunlarımızdan biri olarak gün geçtikçe kendisini göstermektedir. Birçok alanda gerçekleşen iyileşmeye bağlı olarak okullaşma oranlarının artması, sağlık ve sosyal hizmet modellerinin çeşitlenmesiyle toplum üzerindeki etkisinin artırılması sağlanmaya çalışılmakta ve çocukları korumak adına olumlu adımlar atılmaktadır. Çocuğa her anlamda ilk şeklini veren ve onu geleceğe hazırlayan yegâne kurum ailedir. Ailenin çocuk üzerindeki etki alanı azaldıkça, çocuğun korunması daha da zor bir hâl almaktadır. Aile, günün çeşitlenen sorunlarına göre sorumluluklarını yeniden gözden geçirmelidir.

Sosyal yetimler, var olduğunu düşündüğümüz aile kurumunun noksanlıklarının oluşturduğu bir sonuçtur. Sosyal yetimliğin önündeki en büyük engel, ailenin varlığı, korunması ve sorumluluklarının yerine getirilmesidir. Aile ne kadar sorumluluk sahibi olursa, çocuk da o derece koru-

bir tanımlama, başka sorumlulukları da beraberinde getirmektedir.

Evlilik ile birlikte eşler, “kendiliklerini” bir başka şekilde yaşamayı karşı tarafta taahhüt etmiş olurlar. Artık bireyin “ben”leri yerine “biz” düşüncesiyle kararlar alıp uygulamaya koyması beklenmektedir. Ancak her zaman her şey istendiği gibi gitmeyebilir; ilişkiler bozulabilir, birlikte yaşamak

nacaktır. Suça sürüklenen, mağdur olan, sokakta yaşayan veya madde kullanan çocuklar gibi güvenlik, adli ya da sosyal hizmet müdahalesi gerektiren durumlarla karşı karşıya kalan çocukların sayısını azaltmak istiyorsak öncelikle aile kurumunun güçlendirilmesi, anne ve babaların sorumluluklarını yerine getirmesi ve toplumun duyarlılık göstermesi gerekmektedir. Devlet ise sürecin denetleyicisi ve koruyucusu olmalı, gerektiğinde çocuk hakkında son kararı vererek ihtiyaç duyulan tedbirleri hayata geçirmelidir.

Bireysel hayatımızda olduğu kadar toplumsal hayatımızda da çocuklarımızın mutluluğu kadar gelecekte ümitvar olabileceğimizi, iyilik ya da kötülük hâli ile sonuçlanabilecek her şeyin toplumun hep birlikte ortaya koyacağı iradeye bağlı olduğunu ve çocuklarımıza örnek olarak sunduğumuz merhamet ölçüsünde huzurlu olabileceğimizi unutmamalıyız.

Çocukların evlerinde, okullarında ve sokakta güven içinde yaşamlarını

imkânsız hâle gelebilir ve boşanma süreci başlayabilir.

Boşanmak eşler için zor bir karardır. Ancak eşlerin, bu süreçte çocuklarının yüksek yararını temel alarak karar vermeleri çok önemlidir. Çocuk için mükemmel boşanma yoktur. Ancak, ebeveynlerin sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirme çabası, çocukların yüksek yararını sağlayacaktır.

ve gelişimlerini sürdürebilmeleri en değerli kazanım olarak görülmelidir. Çocukları korumak ve güvenliklerini sağlamak adına oluşturulmuş bakım ve güvenlik kurumları, sağlık kurumları, sosyal hizmet servisleri ve adli sisteme ait kurumlar ne kadar çocuk dostu olursa olsun çocukluğa ait değildir. Bunlar kurgulanmış, hazırlanmış sistemlerdir ve çocuğun doğasına ilişkin değildir. Çocuk dostu hâle getirmeye çalıştığımız bu kurumlara ne kadar az çocuk başvursun, o kadar başarılı sayılırız.

Aile, toplum, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının duyarlılığı ile sürece birlikte aktif katılımı sağlandıkça sosyal yetimliğe karşı daha başarılı olabiliriz. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal hayatın iyileştirilmesi noktasında daha etkili bir düzeye gelmesini sağlamak, bu kuruluşların temel amacı olduğu kadar, resmî kurumların güçlü bir denetimle sivil toplum kuruluşlarına daha fazla hareket alanı açması da önemlidir.

Sosyal yetimlikle mücadelede başarılı olursak çocuklar, anne ve baba yoksunluğu yaşamadan büyüyecek ve sosyal yetimlikten kaynaklı problemlerle mücadeleye ayırdığımız maddî ve manevî varlıklarımızı farklı alanlarda kullanabilme şansına sahip

olacağız. Her şeyden önemlisi, çocuklarımızın her biri daha mutlu ve sağlıklı bireyler olarak yaşamalarına devam edebileceklerdir. Sosyal yetimlikle mücadele, bugünün çocukları için yarını daha mutlu kılabilmenin yegâne yoludur.

Kaynakça

Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. (2005). *5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5395&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Erişim tarihi: 14.10.2024.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). 2024. *İstatistiklerle Çocuk, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679>. Erişim tarihi: 14 Ekim 2024.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). 2024. *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2023-53674>. Erişim tarihi: 14 Ekim 2024.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *İstatistiklerle Aile, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784> Erişim tarihi: 14.10.2024.

Tarihsel Süreçte Sosyal Yetimlik

Mehmet Cemal Öztürk¹

Giriş

Yetimlik, hem bireysel hem de toplumsal boyutları olan, tarih boyunca önemini koruyan bir olgudur. Sadece anne veya babasını kaybeden çocukları değil; sevgi, ilgi, şefkat ve korunmadan mahrum bırakılan, ihmal edilen çocukları da kapsayan “sosyal yetimlik” kavramı ise günümüzde bu olgunun daha geniş ve derin bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Kendisi de bir yetim olan Peygamber Efendimiz (sav), Hz. Hatice (ra) ile evlendikten sonra onun önceki evliliğinden olan üç çocuğunu da büyük bir merhametle himayesine almış,² bu tavrıyla yetim ve korunmaya muhtaç çocuklara nasıl yaklaşılması gerektiğini bizzat göstermiştir. Kur'an-ı Kerim'in nüzulüyle birlikte ise yetimlikle ilgili esaslar, hem ayet-

ler hem de Peygamberimiz'in (sav) hadisleri doğrultusunda şekillenen İslam hukuku çerçevesinde belirlenmiştir. Bu çalışma, tebliğ süresinin elverdiği ölçüde, yetimliğin bireysel ve toplumsal yönlerini, klasik ve modern dönemlerdeki yansımalarını, özellikle de sosyal yetimlik bağlamındaki güncel karşılıklarını ele alma gayretindedir.

1. Yetim Kavramı ve Tanımı

Sözlükte “yalnız olmak, tek başına kalmak” anlamındaki “yütm” kökünden türeyen “yetim” kelimesi, çeşitli nesnelerin tekliğini ifade eder. Mesela benzeri zor bulunan ve sedef-ten tek çıkan iri inci tanesine “dürr-i yetim”, öncesinde ve sonrasında şiir olmayan tek beyte “beyt-i yetim” denir. Bu anlamdan hareketle babası ölmüş çocuğa da yetim adı verilir.

“Yütm”ün asıl manasının bir çocuğun babasını kaybetmesi olduğu ve tek başına kalma manasının buradan geldiği şeklinde ikinci bir görüş de vardır. Bir hadiste de yetimin zayıflığına işaret edilmiştir. (İbn Mâce, “Edeb”, 6)

Babasını kaybeden küçük büyük herkese -sözlük anlamı bakımın-

dan- yetim denilebilirse de fıkhîta yetim, henüz bulûğ çağına ermemiş çocuklar için kullanılır. Bir hadiste de bulûğ çağından sonra yetimliğin kalkacağı belirtilmiştir. (Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 9) Çocuğun nafakasını temin etme, haklarını koruma ve onu yetiştirmede babanın daha çok rolü bulunduğundan yetimlik özellikle babaya bağlanmıştır.

2. İslam Hukukunda Yetimlik ve Hükümler

Fakihler, yetimleri himaye edip yetiştirmeyi farz-ı kifaye olarak kademeli biçimde toplumun görevleri arasında saymıştır. Bu husus öncelikle mahremi olan yakın akrabaların sorumlulu-

ğundadır. Bunların yokluğunda veya sorumluluklarını yerine getirememeleri durumunda sorumluluk diğer Müslümanlara geçer. Devlet başkanının, velisi olmayanların velisi olduğu

yolundaki genel kurala göre (Tirmizî, “Nikâh”, 15; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19; İbn Mâce, “Nikâh”, 15) bu vazifenin devlet tarafından veya devletin denetiminde koruyucu ailelerle ya da kurumlarla

¹ Mehmet Cemal Öztürk, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Üsküdar Selimiye Ortaokulu, ORCID: 0000-0002-1539-5565, mimcemal@yahoo.com.

² Ömer Sabuncu, “Hz. Peygamber'in İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği,” *Diyanet İlmî Dergi* 45, no. 2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2009): 56.

yerine getirilmesi gerekir. Yönetim boşluğu halinde çocuğun bulunduğu beldedeki Müslümanlar sorumlu olur.

Anne ve babaları Müslüman olsun olmasın, yetim çocukların terk edilmemesi ve kötü niyetli kişilerin

eline bırakılmaması istenmiştir. Yetimin bakımı için gerekli masraflar kendi malından yapılır. Malı yoksa yakın akrabaları tarafından karşılanır, onların da gücü yetmezse devlet tarafından yahut belli vakıfların geliriyle karşılanır.

3. Tarihsel Süreçte Yetim Koruma Politikaları

Babasını kaybetmekle, kendisi için çalışıp kazanan ve haklarını koruyan bir hâmiden yoksun kalan yetimin, kendi ailesi içinde bakılıp büyütülmesi esastır ve ilk dönemlerden itibaren İslâm toplumlarında yaygın olan uygulama da bu yöndedir. Kabile bağlarının güçlü olduğu bu dönemlerde, yetimlerin bakımı genellikle yakın akrabalara (asabe) verilirdi. Ancak anne babanın her ikisinin de vefat etmesi, annenin ikinci bir evlilik yapması veya aile ortamının elverişsizliği gibi durumlarda, yetimlerin bakımları üstlenecek kurumlara ihtiyaç duyulmuştur.³ Bu çerçevede, yetimin ailevî durumuna göre sorumlulukların tespitinde çeşitli kavramlar geliştirilmiştir. Günümüzde ise sadece biyolojik ebeveyn kaybıyla değil, anne ve babası hayatta olmasına rağmen çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen durumlara da karşılaşılmaktadır. Bu tür durumlar, sosyal yetimlik olarak tanımlanmakta ve modern toplumlarda korunmaya muhtaç çocuklar arasında önemli bir yer tutmaktadır.

a) Lakîf:

Kaybolmuş veya terk edilmiş halde bulunan bir çocuğun içinde bulunduğu durumdan kurtarılması bir insanlık görevidir. Fakihler bunu, Kur'an'ın iyilik üzerinde yardımlaşmaya ve hayat kurtarmaya (el-Mâide 5/2, 32) dair emrinin kapsamına giren kifâî, yani bir kısım insanlar tarafından yerine getirildiğinde diğerlerinden sorumluluğun kalktığı dinî bir ödev olarak görürler. Çocuk hayatî tehlike içinde olup da ona sahip çıkacak başka kimse bulunmadığında ise bu görev farz-ı ayna dönüşür. Çocuğu bulan kimsenin bu durumu şahitle tespit etmesi, çocuğun ileride köleleştirilmesi veya nesebinin zayıf olması tehlikesini önleyeceği

durumlarda vacip, böyle bir tehlike bulunmadığında ise müstehap görülmüştür.⁴

b) Hidâne

İslâm hukukunda küçüğün ve bu hükümde olan kimse-lerin gerektiği şekilde büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesi amacıyla kanun koyucunun belli şahıslara tanıdığı hak, yetki ve sorumluluğu ifade eder. Bu hak ve sorumluluğu üstlenen kimseye hâdın/hâdine denir.

Hidâne ile ilgili hukukî düzenlemeler, daha çok evliliğin sona ermesiyle önem kazandığı ve bu dönemde taraflar arasında hukukî çekişmeye konu teşkil ettiği için Mesela klasik dönem fıkıh literatüründe "talâk/boşanma" ana başlığı altında veya onu takip eden ayrı bir bahiste ele alınır.

Buna karşılık evlilik birliğinin sona ermesi durumunda çocuğun kime tevdi edileceği ve hidânesini kimin üstleneceği çok defa önemli bir çekişme konusu olur. Nitekim Hz. Peygamber döneminde böyle bir anlaşmazlık ortaya çıkmış, bir kadın Resul-i Ekrem'e gelip "Ey Allah'ın elçisi! Şu oğluma karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım kundak olmuştur. Şimdi ise babası beni boşamıştır ve çocuğu benden çekip almak istemektedir." diyerek müracaatta bulununca Resulullah (sav), "Sen evlenmedikçe daha çok hak sahibisin." cevabını vermiştir (Müsned, II, 182; Ebû Dâvûd, "Talâk", 35; Şevkânî, VI, 369-370).

Buna benzer bir olay da Hz. Ebû Bekir' in (ra) devlet başkanlığı döneminde meydana gelmiş, Hz. Ömer ile boşadığı karısı Ümmü Âsım arasında çocukları Âsım'ın kimde kalacağı hususunda anlaşmazlık çıkmış,

nihayet Halife Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in uygulaması istikametinde çocuğun annesiyle birlikte kalmasına karar vermiştir. Hatta bu vesileyle halifenin Ömer'e, "Annenin kokusu, okşaması ve şefkati çocuk için büyüyüp kendi tercihini kullanıncaya kadar senin yanındaki petekli baldan daha hayırlıdır." dediği rivayet edilir.⁵ (Abdullah b. Yusuf ez-Zeylaî, III, 266)

Bacıyan-ı Rum⁶, âhîlerin kadınlar kolu olarak yetim ve kimsesiz genç kızları himayesine almış, onların eğitimlerinden, ev-bark sahibi olmalarından sorumlu olmuşlardır. Bunun dışında kimsesiz ihtiyar kadınların bakımı, genç kızların evlendirilmesi gibi birtakım sosyal hizmetlerde bulunarak maddî sıkıntı içinde olanlara Ahîler tarafından oluşturulan orta sandıklarından yardımda bulunmuşlardır. Yetimlerin mallarının korunmasına özel bir önem verilmiş, insanlar yetimlerle kendi çocukları gibi ilgilenmeye teşvik edilmiş, idarî açıdan kadılar eliyle, malî açıdan vakıflar yoluyla çözümler getirilmiştir.

Bilhassa Selçuklular'dan itibaren eytamhane ve ıslahhaneler kurularak

yetimlerin bakımı sağlanmaya çalışılmıştır.⁷ Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde yetimler için özel mekteplerin açıldığı, vakıfların tahsis edildiği bilinmektedir. Osmanlılar'da yetimlerin himayesine yönelik uygulamalar daha da geliştirilmiş, avâız vakıfları fakir yetimler için bir tür sosyal güvence olmuş, dârüleytamlarda ise yetimlerin ihtiyaçları karşılanmıştır.

Fatih döneminde, sıbyan mekteplerine yalnızca yetim ve fakir çocukların alınması şart koşulmuştur. Bu mekteplerin ders programları başlangıçta Kur'an okutulması ve namazla ilgili bilgilerin verilmesiyle sınırlıydı. Daha sonra bu programlara yazı dersleri de eklenmiştir. Sıbyan mekteplerinde bir hoca ve ona yardımcı olan bir kalfa görev yapardı. Ayrıca, temizlik işleriyle ilgilenen bir hademe (bevvab) ile çocukları evlerine götürüp getiren ve aralarındaki kavgaların önüne geçmeye çalışan bir mubassır da mektepte bulunurdu.⁸

Fatih Sultan Mehmet döneminde açılan bazı vakıflar, eğitim, sağlık ve dinî hizmetlerin yanı sıra kimsesiz ve yoksul bireylerin himayesini de üstlenmiştir.

4. Osmanlı'da Yetim ve Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kurumlar

a) Islahhane

İlk ıslahhane, 1863 yılında Niş'te Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından kurulmuş olup yetim ve öksüz veya aileleri kendilerine bakamayacak kadar fakir olan Müslüman ve gayri müslim çocuklara

temel eğitim vermek ve meslek kazandırmak amacını taşımaktaydı. Bu ıslahhanedeki eğitim ve öğretimden iyi sonuçlar alınması üzerine 1864'te Tuna vilâyetinin merkezi Rusçuk ile Köstence'de birer ıslahhane daha açılmıştı. Türkiye'de hem meslekî ve

Fatih'in yaptırdığı *Darü't-Talim* adlı mektebe öncelikle yetim çocukların, kontenjan kalması hâlinde ise diğer fakir Müslüman çocukların alınması öngörülmüştür. Hem Fatih Sultan Mehmet'in vakfiyelerinde hem de Kanuni Sultan Süleyman'a ait Süleymaniye vakfiyesinde yetimlere yönelik çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Takip eden dönemlerde de yetim çocuklara yönelik çalışmalar sürdürülmüş; mahalle ve köylerdeki avanz sandıkları, esnaf sandıkları ve yeniçerilere ait orta sandıkları gibi yapılar, kendi temel işlevlerinin yanında, ait oldukları topluluklardaki yetim çocukların eğitim almalarna ve meslek edinmelerine katkı sağlamaya çalışmıştır.

Yeniçeri birliklerindeki orta sandıkları şehitlerin yetimlerine, esnaf birliklerince kurulan esnaf sandıkları da kendi mensuplarından ölenlerin çocuklarına maddî destek sağlamış, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren eytam sandıkları oluşturulmuştur. 1873'te tesis edilen Dârüşşafaka yetimlerin eğitim ve himayesine yönelik bu anlayışın bir ürünüdür.

teknik eğitimin hem de korunmaya muhtaç çocukların eğitiminin gelişimi bakımından önemli bir yere sahip olan ıslahhaneler birkaç yıl içinde Anadolu ve Rumeli'deki birçok vilâyete yayıldı. 1867'den itibaren Kastamonu, Bursa, İşkodra, Sofya, Sivas, Edirne, İzmir,

5 H. Yunus Apaydın, "Velayet," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 15-19.

6 Sümeyye Beyza Abay Alyüz, "Ahilik ve Bacıyan-ı Rum ile Sosyal Hizmetin Temel Fonksiyonları Açısından Karşılaştırılması," *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, sayı 10 (Mart 2022).

7 Yaşar Yücel, "Osmanlı Taşra Teşkilâtında Kadıların Rolü," *Belleten* c. XLV, sy. 178 (1981): 547-562, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2163/tur>.

8 "Sıbyan Mektebi Tarihçesi," *Siyasal Vakfı*, erişim 26 Şubat 2025, <http://www.siyasalvakfi.org/hakimizda/sibyan-mektebi-tarihcesi-3.html>.

3 Abdüsselam Arı, "Yetim," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 501-503.

4 Saffet Köse, "Lakîf," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 27 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 68-69.

Halep, Bosna, Erzurum, Diyarbakır, Konya ve Sela-nik'te birer ıslahhane kuruldu. Bunların hepsi erkek çocuklara mahsustu. Midhat Paşa kız çocukları için de 1868'de Rusçuk'ta bir ıslahhane açmıştı.

Din farkı gözetilmeksizin on üç yaşından büyük olma-yan yetim ve öksüz çocuklarla anne veya babasından biri hayatta olduğu halde fakir olan çocuklar ıslahha-nelere öğrenci olarak alınıyordu. Ancak ıslahhaneye kabul edilen çocuğun eğitimi sona ermeden velisi veya akrabası tarafından geri alınmak istenmesi durumunda o zamana kadar yapılan masrafların kuruma ödenmesi gerekiyordu.

Öte yandan anne, baba veya akrabaları bulunan ço-cuklar da boş yer olması durumunda yıllık masrafla-rının ödenmesi şartıyla ıslahhanelere alınabiliyordu. Bazı ıslahhanelere farklı özelliklere sahip çocuklar da kabul edilebiliyordu. Nitekim çeşitli cezalara çarptırıl-mış suçlu çocuklarla buradaki hapishanede bulunan otuza yakın kadın Niş ıslahhanesi'nin eğitim öğretim faaliyetlerine dâhil edilmişti. Rusçuk Erkek ıslahha-nesi'ne de âmâların kabulü kararlaştırılmıştı. Öğrenci sayısı ıslahhanenin sahip olduğu imkânlarla göre deği-şiyordu. Alınan öğrenci ilk hafta çeşitli denemelerden geçirilerek kabiliyeti tespit edilmeye çalışılıyor, daha sonra yeteneğine göre bir mesleğe yönlendiriliyordu.

Bu kurumlardaki meslekî eğitim tamamıyla fonksi-yonel bir nitelikteydi. Öğrenciler burada bir taraftan meslek öğrenirken diğer taraftan bilhassa ordunun kundura ve giyim ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Böylece hem ordunun ihtiyaçları daha ucuza temin edilmiş hem de bu suretle teşekkül eden döner sermaye ile ıslahhanelerin kendi giderleri karşılanmış oluyordu.

ıslahhaneler, hemen tamamıyla ıslahhane sandıkla-rında toplanan yardımlarla açılmıştır. ıslahhanelerin normal giderleri, yukanda sözü edilen döner sermaye gelirlerinin yanı sıra akarı kendilerine tahsis edilen bağ, bahçe, han, ev, değirmen vb. emlâk ile bazı resmî işlemlerden alınan yüzdelere karşılanmaktaydı. Bu kurumlar, Cumhuriyet dönemine kadar faaliyet gös-

terecek olan sanayi mekteplerine zemin ve model oluşturmuştur. Nitekim 1868'de İstanbul'da Sultanah-met'te açılan Mekteb-i Sanayi ile 1869'da Yedikule'de hizmete giren Kız Mekteb-i Sanayii de yine yetim, öksüz ve kimsesiz çocuklara meslekî teknik eğitim vermek amacıyla kurulmuştu. Fakat bunlar ıslahhane-lere göre daha gelişmiş durumdaydı. II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) diğer vilâyetlerdeki ıslahha-neler de sanayi mektebi haline getirilmeye başlandı. Ayrıca İstanbul'da korunmaya muhtaç çocuklar için ıslahhane tarzında bir Dârülhayr-ı Âlî kurulduysa da bu okul II. Meşrutiyet'in başında kapatıldı. Balkan ve I. Dünya savaşları yıllarında Osmanlı Devleti on binlerce korunmaya muhtaç çocuğun barınma, beslenme ve eğitim problemiyle karşı karşıya kaldı.⁹

b) Emvâl-i Eytâm Nezareti

1851 tarihinde yayınlanan nizamnâme ile artan şikâ-yetler üzerine yetimlerin mallarının güvence altına alınması hedeflenmiş olup bununla ilgili bir birimin oluşturulması ve eytam sandıklarının kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Nezareti'n oluşturulması ve yetimi bulunan bütün terekelerin bu nezaret ta-rafından takip edilmesi nizamnâmede belirtilmiştir. Buna rağmen yetimlerin mallarının korunması için zaman zaman fermanlar da yayınlanmıştır.¹⁰

c) Dâru'l-Eytâm

Hükûmet, bu ihtiyaçları karşılamak için Maârif Nâzırı Ahmed Şükrü Bey'in 12 Teşrînisânî 1330 (25 Kasım 1914) tarihli teklifi üzerine Maârif Nezareti'ne bağlı olarak ülkenin birçok yerinde dâru'l-eytâmlar açtı. Millî mücadelenin buhranlı günlerinde bilhassa şehit çocuklarını kabul ederek büyük yararlıklar gösteren bu kurumlar 1926'da kapatıldı.

Ahmed Şükrü Bey'in 1334 (1918) yılı bütçesi dolayısıyla verdiği bilgiye göre bu müesseselerin kuruluş amacı, Harb-i Umûmî (I. Dünya Savaşı) sırasında Türkiye'yi terk eden İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'ın boşalttıkları

yurt ve mekteplerdeki sahipsiz kalan çocukları himaye altına almaktı. Bo-şaltılan mektep, yurt vb. binalara el konularak bunlar dâru'l-eytâm haline getirildi ve savaşlar sebebiyle kimsesiz kalan çocuklar da İstanbul'da ve diğer bazı şehirlerde açılan bu müesseselere yerleştirildi. Kısa zamanda buralara alınan çocukların sayısı 16.000'e ulaş-tı. Yetimlere tahsis edilen bazı binalar genişletildiği gibi çocuklara meslekî eğitim verme düşüncesiyle, savaş ha-linde bulunulan devletlerin tebaasına ait birtakım iş yerlerine de el konuldu ve bunlar yetimlere ait atölyeler haline getirildi. Hatta İstanbul, Elmadağ'ın-daki Notre Dame de Sion'un üzerine bir kat eklenmiş, Yedikule'deki İtalyan Mektebi de genişletilmişti.

Fakat yabancılardan devralınan ye-timhanelerin sayısı 100'ü geçtiği halde bunlardan ancak altmış beşi tahsis edilen gelirler sayesinde ayakta kala-bilmiş, imkânsızlıklar sebebiyle Muhâ-cirîn İdaresi'nin gözetimindeki yetimler alınamamıştır. Hatta çoğu Sivas'ta ol-mak üzere birçok yerdeki yetimhaneler kapatılmış, bu müesseselerde barı-nan çocukların toplam sayısı 1918'de 11.600'e düşmüştü.

1918 Mondros Mütarekesi'nden son-ra İtilâf devletlerinin İstanbul'u işgali üzerine dâru'l-eytâmlara tahsis edilmiş olan binalar eski sahipleri tarafından geri alınınca buraların boşaltılması müessese-yi çok zor durumda bıraktı. Malî sıkıntı sebebiyle de yeni binalar yapılamadığından tahliye edilen yerler-deki çocuklar boş duran bazı saraylara yerleştirildi. İstanbul içinde ve dışında, Kâğıthane'deki Çağlayan Kasrı'na ka-dar birçok saray bu işe ayrıldı. Kısa süre sonra da önce şehir dışındakilerden

başlanmak üzere dâru'l-eytâmların tasfiyesine gidildi. Vilâyetlerde kendi-lerine yer bulunamayan çocukların bir kısmı İstanbul'a nakledildi. İstanbul'da toplanan yetim çocukların idaresi Şehir Yatı Mektebi'ne devredilmiş ve nihayet bunun da kapanmasıyla dâru'l-eytâm-lar tarihe karışmıştır. Kabiliyetli çocuklar 1927 yılında Dârüşşafaka'ya verilmiştir.¹¹ Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye de bu bağlamda ortaya çıkmış bir eğitim ve hayır kurumudur. Kapalıçarşı çırakla-rına okuma yazma öğretme gayesiyle kurulan ve sonrasında Osmanlı ülke-sindeki Müslüman yetim çocukların eğitimi için Daruşşafaka mektebini kuran Cemiyet, bu bağlamda Osman-lı'nın son dönemindeki hayırseverlik ve sosyal devlet gibi olguların da tezahür ettiği bir kuruluştur. Cemiyet-i Tedrisi-ye-i İslâmiye, Tanzimat dönemi devlet adamları tarafından Müslüman halkın eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla 1864 yılında kurulmuş bir Cemiyettir. İlk olarak Müslüman ve gayrimüslim kapalı çarşı esnaf çırakları ile isteyen halka biraz okuma yazma ve hesap öğretmek için bir okul açılmıştır.

Daire-yi [Umûr-ı] Askeriye Ruznam-çecisi Yusuf Ziya Bey, Aksaray Sofular mahallesindeki evinden her sabah da-iresine gidip gelirken Kapalıçarşı esnaf çıraklarının dükkânlar açılıncaya ka-dar boşuna vakit öldürdüklerini görür. O zaman komşuları olan Ahmet Muhtar Bey, Vidinli Tevfik Bey ve başkaları da dâhil olarak bazı geceler oturup Müslü-man halkın eğitim açısından diğer ce-maatlere nazaran geri kalmış olmasını üzüntüyle konuşurlar. Bu toplantılardan birinde Yusuf Ziya Paşa çırakların duru-mundan bahsedip bunlardan okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma, bi-raz hesap ve dinî bilgiler verilebileceğin-

den bahsedince hemen işe koyularak Cemiyet-i Tedrisiye'yi kurarlar.

Bu nizamnameye göre on yaşından bü-yük ve vaktiyle okuma yazma ve dinî bilgileri öğrenememiş olup isteyen her-kese ders kitapları ücretsiz verilerek dinî bilgiler ve evrak, senet, mektup okuyup yazabilecek derecede okuma yazma eğitim verilecektir. Nizamnâmede, Ce-miyyetin maksadı eğitim yaymak olarak gösterilirken azaların görev ve niteliği de belirlenmiştir. Okutulacak dersler ise "Elifbâ, bu ders arasında şakirdâna okutulacak hurûf ve kelimât yazdırıl-maktır. Kur'an-ı Kerim ve muhtasar il-mihâl, hümayunnâme hülâsası ve yahut suhûletli diğer bir kitap hesâb-ı hendese herkese lâzım olan kavâid-i hendesi-ye talim olunacaktır. Hülâsa veçhile tarih coğrafya." şeklinde belirtilmiştir.

Cemiyetin kurucularından Yusuf Ziya Bey, Ahmet Muhtar Bey, Vidinli Tevfik Bey, Ali Naki Efendi ve mektebin açılı-şından Paris'e gittiği tarihe kadar imlâ dersi veren Namık Kemâl'in yanı sıra, bu nizamnâmenin altında imzası bulunan ilk üyelerden bazıları şunlardır: Sonra-dan Dâhiliye Nazırı olan Memduh Paşa, Adliye Nazırlığı yapacak Manyasîzâde Mustafa Refik Bey, Viyana sefiri olacak Sadullah Paşa, Evkaf Nazırı olacak Gâ-lip Paşa ve Maârif Nazırlığı yapacak ünlü yazar Recâizâde Mahmud Ekrem Bey. Bu isimlerin hepsi o dönemde Ter-cüme odası ya da başka dairelerde küçük rütbeli memurlardır.

Cemiyet eğitim için önce Örücüler'de bir mektebe talip olur. Bu mektep tamir olunacakken yanması üzeri-ne Simkeşhane'de Vâlide Emetullah Kadın Mektebi bu iş için tahsis edil-miştir. Mektebin tamiri ve eğitimin

9 Cemil Öztürk, "ıslahhane," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), c. 19, s. 190-191, İstanbul, 1999.

10 Mehmet Çanlı, "Tarihî Süreç İçerisinde Eytam Sandıklarının Hukukî Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunlar (1851-1920)," *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, c. 9, sy. 3 (2020), s. 1301-1321.

11 Hidayet Yavuz Nuhoğlu, "Dârü'l-Eytâm," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), c. 13, s. 521, İstanbul, 1993.

başlaması için Yusuf Ziya Bey'in büyük emek ve gayretleri olmuştur. Mektebin eğitim için bir salonu ile muallimlerin dinlenmesi için de bir odası vardır. İlk yıl Müslüman ve Hristiyan esnaf çırak ve kalfalar, memurlar başta olmak üzere 539 kişi kaydolmuş ve bunların 350'si dersleri tamamlamıştır. İkinci yıl bu rakamlar sırasıyla 590 ve 373'tür. Bu çırak mektebine ilgi o kadar yoğun olmuştur ki Cemiyet üyelerinden Cevdet Efendi tarafından Aksaray'da Ebubekir Paşa Mektebi'nde okulun bir şubesi açılmıştır.

Bu mektepte kuruculardan Yusuf Ziya Bey, Ahmet Muhtar Bey, Vidinli Tevfik Bey, Ali Naki Efendi ve birçokları gönüllü olarak ders vermişler hatta bu dersler için Yusuf Bey, hesap, Vidinli Tevfik Bey de teshîlî'l-hesab adıyla ders kitabı da bastırmıştır. Esasında mektepte okutulacak dersler için diğer muallimler de birçok kitap bastırmış ve bunların telif ücretlerini de Cemiyete bağışlamışlardır.

İlk yıllardaki yoğun talep üzerine ve Cemiyetin kuruluş maksadına riayet etmek için Cemiyet adını Cemiyet-i Tedrisiye-yi İslâmiye olarak değiştirir. Muhtemelen bu karardan sonra Hristiyan çırak ve ahali derslere kabul edilmemiştir. Vâlîde mektebi ve Ebubekir Paşa mektebinde üç sınıf şeklinde üç yıllık bir eğitim öngörülmüştür. 1874 yılına kadar bu iki mektepte eğitime devam edilmiş o yıl görülen gerek ve Münif Paşa'nın isteği üzerine kapatılmıştır.

Aksaray'daki Ebûbekir Paşa Mektebi cemiyetin idaresine verilerek burada da bir şube açılmış ve faaliyeti 1865'ten 1873'e kadar aralıksız devam etmiştir. Çırak mekteplerinde nizamnâme gereğince dersleri fahrî olarak cemiyet üyeleri veriyordu. Üç sınıftan oluşan mektepte okuma yazma, ilmihâl, Kur'an-ı Kerim, Türkçe sarf ve nahiv, tahrir (kompozisyon), hesap, tarih ve coğrafya gibi dersler okutuluyordu. Kitap ve her türlü ders aracı öğrencilere parasız sağlanmaktaydı. Türkiye'de ilk halk mektebi sayılan bu çırak mekteplerinin eğitimi 1864'ten 1873'e kadar sürdü. Bu tarihten sonra çırak

mekteplerinin niçin kapatıldığı kesin olarak bilinmiyor- sa da Maarif Nâzırı Münif Paşa'nın adı geçen mektep binasını 1873'te cemiyetin elinden almasının veya söz konusu mektebi Dârüşşafaka ile birlikte yürütmenin zorluklarının bunda rolü olduğu tahmin edilmektedir.¹²

d) Dâru's-Şafaka¹³

Burada yakalanan başarı üzerine daha iyi bir okul açmaya niyetlenen Cemiyet, sadece Müslüman yetim çocuklara eğitim verecek bir eğitim kurumu olarak Darüşşafaka'yı 1290/1873 yılında kurmuştur. Günümüzde halen varlığını aynı amaçla sürdüren ve birçok önemli bilim adamı, bürokrat ve sanatçı yetiştirmiş olan kurum, kuruluşundan itibaren her zaman iyi eğitim veren ve yetim çocukları hayata hazırlayan bir okul olmuştur.¹⁴ Öğrencilerinin her türlü eğitim araç gereçleri ile başka ihtiyaçlarını ücretsiz karşılayan okulun idarî ve mali durumu ise dönemin siyasî iktidarının niteliğinden bağımsız olmamıştır.

Esad Paşa, Paris civarında gördüğü asker yetimlerinin eğitimine mahsus Prytanée Militaire de la Flèche gibi bu yeni okulun Müslüman kız ve erkek yetimlere mahsus bir kurum olmasını düşünüyordu. Mektebin, İstanbul'un en havadar yeri sayılan Sultan Selim ile Fâtih camileri arasında, Haliç ve Boğaz girişine hâkim bir tepe üzerinde inşa edilmesi kararlaştırıldı.

Dârüşşafaka'nın eğitim ve öğretim programı devrin ibtidâî, rüşdiye ve idâdî programlarını içine alacak şekilde hazırlanmakla birlikte Maârif Nezareti'ne bağlı okullarda uygulanan programların çok üstündeydi. Nizamnâmede dersler sekiz yıllık olarak ve özellikle Dârüşşafaka'da okutulmak üzere programlanmıştı. Birinci sınıfın dersleri, öğrencilerin rüşdiye programını takip edebilmelerini sağlayacak şekilde düzenlenmiş, son iki sınıfın dersleri ise öğretim seviyesi bakımından yüksekokul programına göre hazırlanmıştı. Bu bakımdan Dârüşşafaka'nın son iki sınıfı âlî derece kabul edilmiş

ve 1873-1894 yılları arasında mektebi bitirenler yüksekokul mezunu sayılmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesi Dârüşşafaka'yı da etkiledi. İstanbul'da toplanan Rumelili göçmenlerin bir kısmı okula yerleştirildiği için altı ay kadar ders yapılamadı. Çoğu subay olan öğretmenleri cepheye gittiğinden altıncı sınıf öğrencileri bir yıl ders göremedi.

Cemiyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bir parçası olmak üzere telif ve tercüme yoluyla ders kitapları, kaynak ve yardımcı kitaplar hazırlatmış, bunlar Dârüşşafaka'nın yanında birçok resmî okulda da okutulmuştur. Cemiyet bu faaliyetiyle aynı zamanda önemli bir gelir kaynağı sağlamıştır. Tespit edilebildiği kadıyla cemiyetin kuruluşundan itibaren çeşitli konularda elli sekiz kitap bastırılmış olup bunlardan özellikle cemiyetin adıyla tanınan Elifbâ, Kadri Efendi ile Yusuf Ziya Paşa'nın birlikte hazırladıkları hesap kitabı ve Rıza Paşa'nın hazırladığı Esmâ-i Türkiyye adlı isimler sözlüğü büyük ilgi görmüştür. Son kitabın 1899 yılında 14. baskısı yapılmış, eser Salih Vehbî tarafından Arapçaya tercüme edilerek Türkçesiyle birlikte basılmıştır. (Şam 1311, 1318)

Aynı sözlük Hüseyin Remzi tarafından geliştirilip Ünsû'l-lugat adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1305). Müderrislerden Mihaliçli Mustafa Efendi'nin Emsile-i Cedîde'si (İstanbul 1298, 1313, 1323) ve Tekmile-i Binası (İstanbul 1304, 1317, 1323, 1325), Arapça öğretimini kolaylaştırmak amacıyla yazılmıştır. Süleyman Paşa'nın hazırlamış olduğu İlmihâl de birçok defa basılmış (İstanbul 1286, 1289, 1291), yeni baskılarında

yazarı tarafından gerekli değişiklikler yapılmıştır. Dârüşşafaka'nın yedinci sınıfında okutulmak üzere Hâfız Mehmed Emin Efendi'nin Muhtasar-ı Menâr Tercümesi adıyla Türkçeye çevirdiği eser de yayımlanmıştır. (İstanbul 1298)

Dârüşşafaka'da matematik ve doğa bilimleri dersleri hep ön planda olmuştur. Bu sayede öğrenciler bu alanda iyi yetiştiği gibi Salih Zeki gibi çok önemli matematikçiler de mezun etmiştir. İlk defa 1881 yılında mezun veren Darüşşafaka'yı bitiren sekiz efendi Telgraf Nâzırı İzzet Efendi'nin delaletiyle Posta ve Telgraf Nezareti'nde işe başlamıştır. Bu mesele daha önceden düşünülmüş olmalı ki 1880 yılında son sınıfa telgraf dersi eklenmiştir. Bu tarihten itibaren okul adeta bir Telgraf Fen mektebi halini almıştır.

1903-1908 arasında Maarif Nezareti idaresi altında yönetilen okul kötü yönetimden devrin sonlarına doğru dirayetli ve gayretli müdürler sayesinde nispeten kurtulmuştur. Yine de yetim çocuklar yanında analı-babalı hatta zengin ailelerin de talebe göndermesi ne ve bütçenin sürekli açık vermesine engel olunamamıştır. Bu durumda pay sahibi etkenlerden biri de nezaretin gönüllü öğretmenliği kaldırarak ücretli öğretmenler atamasıdır.

Cemiyetin doğal başkanının sadrazam olması usulü ve ilkesi Cumhuriyet döneminde de başbakan olmasıyla devam etmiş, 1935 yılında ismi Türk Okutma Kurumu olarak değiştirilmiştir. Osmanlı döneminde "müessesât-ı hayriye"den kabul edilen Cemiyet 1940 yılında resmen kamu yararına çalışan dernekler statüsüne dâhil edilmiştir. 1953 senesinde ise

kurumun adı Darüşşafaka Cemiyeti olmuştur. 1955 yılında kolej sistemi kabul edilip yabancı dili de İngilizce olmuş olan Darüşşafaka'ya kuruluşundan itibaren gayesi olan ancak bütün girişim ve niyetlere rağmen hayata geçirilemeyen kız öğrenci kabulüne ise Cemiyetçe 1969 yılında karar verilip 1971-1972 eğitim öğretim döneminde uygulamaya sokulmuştur.

Günümüzde malî olarak daha iyi durumda olan Cemiyet, yeni bir eğitim kampüsünde hizmetlerine devam etmekle birlikte ülkenin farklı şehirlerinde sınav yaparak öksüz ve yetim çocuklara fırsat verse de Cemiyetin kuruluşundan beri tasavvurda kalmış şube fikrini ise henüz gerçekleştirmemiştir.

e) Dâru'l-Hayri Âlî¹⁵

Sultan II. Abdülhamid Han'ın padişah oluşunun 25. yılı kutlandığı sırada Çamlıca'da, Acıbadem taraflarında bir dâru'leytâm yapılacağı gazetelerde okunmuş, "cins ve mezhep ayırt etmezsiniz bütün yetimlerin barındırılması ve okutulup öğretilmesi için Dâru'l-Hayr adıyla 400 kişilik bir yetim mektebi açılacağı" yazılmıştır.

Mektebin açılması ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre; 1899 yılında Yıldız Camii'ndeki bir Cuma Selamlığında 6 yaşındaki bir çocuğun padişah Sultan II. Abdülhamid Han'a verdiği dilekçede "okumak, adam olmak" istediğini bildirmesi üzerine okulun açılma çalışmaları hız kazanmıştır.

Sultan II. Abdülhamid aslında Dâru'l-Hayrı açarken din ayırımı gözetmemiştir. 3 Nisan 1899 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından padişaha sunulan

12 H. 1332 (M. 1913) Tarihli Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Salnamesi Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Kırklareli Üniversitesi SBE, Kırklareli, 2016.

13 H. 1332 (M. 1913) Tarihli Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Salnamesi Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2016.

14 Halis Ayhan - Hakkı Maviş, "Darüşşafaka," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), c. 9, s. 7-9, İstanbul, 1994. (Dârüşşafaka Mektebi, İstanbul Fatih'te 120 yıl boyunca eğitim verdiği tarihi binasından 1994'te Maslak'a taşınmış, bahçesi ile birlikte 23.000 metrekarelik alana sahip okul binası 2011-2012 yılında Uluslararası Fatih Sultan Mehmet Anadolu İmam Hatip Lisesi'ne tahsis edilmiştir.)

15 Hikmet Zeki Kapıcı, "Yetimlere Yönelik Bir Eğitim Kurumu: Dâru'l-hayr-i Âli," *Erciyes Üniversitesi D.T.*, Kayseri, 2012, s. 29-50.

bir raporda 6386 Ermeni yetiminden bahsedilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in buradaki amacı bu yetimlerin misyonerler tarafından kullanılmasını engellemektir. Padişah bu amacına ulaşmak için misyoner yetimhanelerine alternatif yetimhaneler açıp buralara her din ve sınıftan çocuğu alarak ve ders programlarını çocukların dinlerini koruyacak şekilde düzenleyerek misyonerlerin bu noktayı istismar ederek yol açtıkları tahribatı ortadan kaldırmaktır.

f) Himâye-i Etfâl Cemiyeti¹⁶

İlk defa 1908 yılında yerel olarak Kırklareli'nde kurulduğunu ve çalışmalarını Balkan Savaşı'na kadar sürdürdüğü görülmektedir. Konuyla ilgili belgelere göre; daha sonra, 1917 yılında Himâye-i Etfâl Cemiyeti ülke çapında kurulmuş ve Kırklareli'ndeki cemiyet de İstanbul'daki ile birleştirilmiştir.

g) Gürbüzler Ordusu

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa da 1919 Mayıs'ında Erzurum'a geldiğinde Ermeni zulmünün ve savaşların yetim bıraktığı çok sayıda Türk çocuğu ile karşılaşmıştır. İstiklâl Harbinde yetim kalan yavrulara (ki sayılan 4000 erkek, 2000 kız olarak ifade ediyor) gerçek bir baba olmuştur; sefaletten çekip kurtardığı bu yavrularını "Gürbüzler Ordusu" diye adlandırmış; okullar açmış ve vatana kazandırmıştır. Bu çocukları koruyan ve çeşitli meslekler öğrenmelerini sağlayan okullar açmıştır. Erzurum ve Sarıkamış'ta açtığı bu okullar şunlardır: Sanayi Mektebi, Leyli Yetimler İptidâi Mektebi, Erzurum Ana Mektebi, İş Ocağı, Sarıkamış Askeri İdadisi, Sarıkamış Ana Mektebi.¹⁷

Haziran 1921'de tekrar kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyetinin; çalışmalarına hemen başlayamadığı, yurdun bütünlüğü, milletin istiklalini sağlamak için cephe-

ye koşan kahraman babaların, cepheye cephane yetiştirmeye çalışan fedakâr anaların çocuklarına kucağını açan Kurum'un 1 Ekim 1921 tarihinden itibaren esas çalışmalarına başladığı görülmektedir.

Ankara Hükûmeti Kurtuluş Savaşı döneminde yetim kalan çocukların korunması amacıyla, 1921 (30 Haziran)'de Ankara Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluşuna destek verdi. Aynı dönemde Sankamış Himâye-i Etfâl Cemiyeti kuruldu. 1922'de Himâye-i Etfâl Dispanserleri açıldı. Mektup zarflarına, kartlara ve kartpostallara birer kuruş zam yapılarak gelirinin Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne bırakılması tavsiye kararı alındı. 1923'de Himâye-i Etfâl şefkat pulu çıkarıldı. İlk "çocuk balosu" düzenlendi. Dr. Fuat Umay cemiyete yardım toplamak için TBMM oluruyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti, kurulduktan sonra nizamnamesinde belirtilen esaslara göre yurt içinde ve dışında şubeler kurmuş; Amerika Birleşik Devletleri'nde 32, Almanya, Avusturya ve Mısır'da birer, Kıbrıs'ta ise altı şube açmıştır. Bu şubeler, düzenledikleri müsamere, konferans, sergi ve yarışmalarla cemiyete yüklü miktarda yardım toplamış ve Cemiyeti tanıtmışlardır. Ancak cemiyetin yurtdışında şubeler açtığı bazı ibarelerde yer alsa da bu konuda müstakil ve detaylı çalışmalara rastlanmamıştır. Bu sebeple "yurtdışında şubeler açmıştır" bilgisi ihtiyatla karşılanmalıdır. Bu bağlamda başka bir makalede yer alan, cemiyetin 1920'li ve 1930'lu yıllarda yurtdışındaki Himâye-i Etfâl kongrelerine katılmış olduğu bilgisi, acaba "şube açmıştır" biçiminde mi yorumlanmıştır sorusu akla gelmektedir. Bu konunun netliğe kavuşması ise ancak yapılacak detaylı araştırmalarla mümkün olabilir.¹⁸

1924'de anne sütünden mahrum kalan çocuklar veya yeterli anne sütü alamayan çocuklar için süt temin etmek amacıyla, "Süt Damlası Evleri" açıldı. "Himâye-i Etfâl doğum evleri", yoksul öğrencilere

öğle yemeği sunmak için talebe sofraları ve iyi beslenemeyen çocuklar için aşevleri açıldı. 1925'de Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne bağlı olarak "Anneler Birliği" kuruldu. Ankara Keçiören'de yatılı "Ana Kucağı" açıldı. Bu dönemde Himâye-i Etfâl Cemiyeti ilk defa devlet bütçesinden pay aldı. Cemiyetin 1925 tarihli nizamnamesinde "koruyucu aile" uygulaması yapıldı, çocuklar ücretsiz veya iâşe ücretleri cemiyet tarafından karşılanmak üzere ailelerin yanına yerleştirildi.

TBMM'nin açılış günü olan 23 Nisan 1920, 1921'den itibaren "23 Nisan Millî Bayramı" adıyla kutlanmaya başlandı. 23 Nisan günleri, Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne gelir sağlamak ve çocuklara eğlenceli bir gün yaşatmak amacıyla, 1927'den itibaren "Çocuk Günü" olarak anılmaya başlandı. 23 Nisan, 1935'te "Hâkimiyet-i Milliye Bayramı", 1981 yılında ise "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı"na dönüştürüldü.

1934 yılının son aylarında dildeki sadeleşme akımının da etkisiyle Himaye-i Etfal Cemiyeti, "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" adını aldı. 26 Kasım 1937 tarihinde "Çocuk Esirgeme Kurumu", Bakanlar Kurulu'nun 1223 sayılı Kararı ile kamu yararına çalışan dernek statüsü kazandı. 1938'de "Ana Kucağı", "Yetimevi" ve "Şefkat Yuvaları", "Çocuk Esirgeme Kurumu" bünyesinde, "Çocuk Yuvası" adı altında birleştirildi. Kurumun adı, 1983'te ise Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu olmuştur.

2011 yılında gerçekleştirilen yasal düzenlemeye bu hizmetlerin yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmesi kararlaştırılmış, küçük çocuklar için açılan bakımevleriyle on üç-on sekiz yaş arasındaki gençlere hizmet veren çocuk yetiştirme yurtları il özel idarelerine bağlanmıştır. Son yıllarda yetimlerle ilgili uluslararası veya bölgesel sempozyumlar düzenlenerek problemlere ortak çözümler bulmaya gayret edilmektedir.

Günümüzde savaş, salgın hastalık, deprem vb. sebeplerle anne babaları ölen milyonlarca yetim bulunmaktadır. Yetimlerin en yoğun olduğu bölgeler Afganistan, Sahrâaltı Afrikası ve Latin Amerika'dır. Bunun dışında kaçınılma veya aileyi terk etmekten dolayı fiilen yetim kalan çocuklar da büyük bir sorun teşkil etmektedir. UNICEF tarafından hazırlanan bir rapora göre Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde çocuk kaçırma olayları yaygındır.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Türkî cumhuriyetlerde fakirlik yüzünden aileleri tarafından resmî kurumların bakımına terk edilen yahut aile içi şiddet ve alkol yüzünden evini terk eden çocuk sayısında artış gözlenmekte, bunların arasında engelli çocuklar önemli bir yekûn tutmaktadır.¹⁹ Bir başka raporda Balkanlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde aileleri tarafından terk edilen veya anne baba şefkatinden mahrum kalan çocukların sorunlarına değinilmektedir. (At Home or in a Home?, s. 2, 5-7, 20, 44-45). Gelişmiş ülkelerde evlilik dışı ilişkilerin ve boşanmaların yaygınlaşması sonucu anne ve babadan birinin gözetimine verilen çocukların sayısında da büyük artış görülmekte, bunlar da yetim gibi alâka ve himayeye muhtaç olarak büyümektedir.

Yetimlerle ilgili gerçekleştirilen bir araştırmada, Osmanlı dönemine ait şer'iyye sicilleri incelenmiş ve yetim çocuklara dair farklı muamelelerin var olduğu görülmüştür. Sicillerde, kimi yetimlerin aileleri veya toplum tarafından korunduğu, iyi muamele gördüğü tespit edilirken, maalesef bazı yetimlerin zor şartlar altında yaşadığı, hatta kötü muameleye maruz kaldığı da belirlenmiştir. Ancak bu konuda daha net ve kapsamlı bilgilere ulaşabilmek için mevcut bütün şer'iyye sicillerinin detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Böyle bir çalışma, tarih boyunca yetimlere yönelik uygulamaların daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine ve sosyal yapının bu konuda nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

16 Makbule Sarıkaya, "Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti," *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-himaye-i-etfal-cemiyeti/>.

17 "Yetim ve Kimsesiz Çocukların Eğitiminde Tarihî Deneyimler," *Edebiyyat-az*, <https://edebiyat-az.com/?p=26819>. Kızı Timsal Karabekir'in 2000 yılında Milliyet gazetesinde yayınlanan şu sözleri takdire şayandır: "Babamın üç kızı ve yanı sıra binlerce çocuğu vardı. Son nefesine kadar onlarla yazıştı; dertlerine, sevinçlerine ortak oldu. Milletvekilliği sırasında sokak çocukları ile ilgili kanunu meclisten geçirmeye çalışırken kalp krizi geçirerek yaşama veda etti."

18. Makbule Sarıkaya, (2024). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılında sosyal hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu [Social Services and Child Protection Institution on the Centennial Anniversary of the Republic of Türkiye]. Demokrasi Platformu Dergisi.

19 UNICEF. *Progress for Children, Number 6, December 2007*, UNICEF. Erişim adresi: https://www.unicef.org/media/86506/file/Progress_for_Children_No_6_revised.pdf. S. 27, 33, 34-35.

Tarihî kaynaklar ve biyografi eserleri incelendiğinde, pek çok önemli şahsiyetin yetim olarak büyüdüğüne tanık olmaktadır. Örneğin, Enes b. Mâlik (r.a.), İmam Şâfiî, İmam Buhârî, Kindî, Bîrûnî, Sehl b. Abdullah Tüsterî, Ahmed Yesevî, Bilge Kağan, Abdülvehhâb Şa'rânî, İbn Kesîr, İmâdüddîn Zengî, Sadreddin Konevî, Çelebi Hüsâmeddin, Kadızâde-i Rûmî, İsmail Hakkî Bursevî, Şeyh Şâbân-ı Velî, Adile Sultan, Namık Kemal, Halit Fahri Ozansoy, matematikçi Salih Zeki, Muallim Naci, Tanbûrî Cemil Bey, Ahmed Avni Konuk, Ömer Nasuhi Bilmen, Cemal Süreya, Arif Nihat Asya, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Peyami Safa, Rauf Denktaş, Neşet Ertaş ve Doğan Cüceloğlu gibi isimler, küçük yaşlarda anne ya da babalarını kaybederek yetim kalmışlardır. Ancak bu şahsiyetlerin hemen hepsinin aile büyükleri, akrabaları veya toplum içerisindeki başka bir koruyucu figür tarafından sahiplenildiği ve himaye edilerek yetiştirildiği görülmektedir. Bu durum, yetimlerin yalnızca biyolojik aileleri tara-

findan değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma mekanizmaları sayesinde de desteklendiğini göstermektedir.

Tarihî şahsiyetlere dair biyografi kitapları (tabakat eserleri) ve hatıratlar daha detaylı şekilde incelendiğinde, yetim kalan bireylerin hangi şartlar altında büyüdüğü, nasıl bir eğitim aldığı ve hangi yollarla hayata tutunduğu daha kapsamlı bir şekilde ortaya konulabilmektedir. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında, tarih boyunca güçlü bir toplumsal yapıya sahip olan Müslüman toplumların, dinî ve kültürel değerleri gereği yetim çocuklara sahip çıktıkları, onların eğitim ve terbiyesi ile yakından ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Aile kurumunun ve sosyal çevrenin bu konudaki rolü büyük olmuş, yetimler toplum içinde korunmuş ve desteklenmiştir. Bu da yetim bireylerin ilerleyen yıllarda kendi alanlarında önemli başarılarla imza atmaları için gerekli zemini hazırlamıştır.

Resimler

Resimde okla işaret edilen kısım, Bayezid'deki Simkeşhane binasına bitişik köşedeki kısım Valide Mektebi ve Sebilidir. Bina günümüzde orijinal halinde olmasa da kısmen mevcuttur. Simkeşhane'nin cadde tarafındaki kaldırımında duran Bizans kalıntıları İstanbul işgali sırasında işgal kuvvetlerince çıkarılmıştır.²⁰

²⁰ "Simkeşhane," *Hayalleme*, <https://hayalleme.com/tarihi-eserler/simkeshane/>.

İstanbul-Aksaray Ebu Bekir Ağa Sıbyan Mektebi ve Haziresi ²¹

Dârüşşafaka Mektebi'nin tarihi binası²²

²¹ "Ebubekir Ağa Sıbyan Mektebi, Sebili ve Çeşme," *Kültür Envanteri*, <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ebubekir-aga-sibyan-mektebi-sebili-ve-cesme/1-90/>.

²² "İstanbul İli Fatih İlçesi Ali Kuşçu Mah. 1459 Ada 44 Parselde Darüşşafaka Kapalı Spor Salonu Yapılması İş," *Taş Yapı*, <https://www.tasyapi.com.tr/projeler/tamamlanan-projeler/istanbul-ili-fatih-ilcesi-ali-kuscu-mah-1459-ada-44-parselde-darussafaka-kapali-spor-salonu-yapilmasi-isi/>.

Arka planda "Dârü'sşafaka-i İslâmiye" yazısı olan bir resim²³

Himâye-i Etfâl Cemiyeti olarak anılan Çocuk Esirgeme Kurumu binasının projesi mimar Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından çizilmiş, Anafartalar Caddesi'ndeki bu bina 1927 yılında tamamlanmıştır. Daha sonra yıkılan bu binanın yerine vaktiyle "Çocuk Sarayı Apartmanı" olarak anılan Çocuk Esirgeme Kurumu (Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü) binası yapılmıştır.

²³ "Darüşşafaka Tarihi," *Darüşşafaka Eğitim Kurumları*, <https://www.dek.k12.tr/darussafaka-tarihi/>.

"Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti, Çocuklar Bayramı Armağanı" yazılı zarf.

Kazım Karabekir Paşa'nın da aralarında bulunduğu "Tekfurdağı (Tekirdağ) Büyük Kız Mektebi ve "Tekfurdağı (Tekirdağ) Merkez İnas (Kız) Marifet Mektebi" yazılı pankartların olduğu bir resim.

"Üstad-ı Muazzam Kazım Karabekir Paşa hazretlerine; Tirilye Darü'l-Eytam'ı: Çocuklar muallimleri ile beraber hürmetle ellerinizden öperler..." yazılı bir resim.

Tirilye'deki Rumlar için 1909'da yaptırılan bu bina, 1924'te Daru'l-Eytam için tahsis edilmiştir. Daha sonra 1986'ya ilk mektep ve orta mektep olan Taş Mektep, 1988'de boşaltılmıştır. Günümüzde ise yeniden restore edilmiştir.²⁴

Kaynakça

Abay Alyüz, Sümeyye Beyza. "Ahilik ve Bâcıyan-ı Rûm ile Sosyal Hizmetin Temel Fonksiyonları Açısından Karşılaştırılması." *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt 5, Sayı 10, 2022.

Apaydın, H. Yunus. (2013). "Velayet." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, s. 15-19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

An, Abdüsselam. (2013). "Yetim." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, s. 501-503. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Ayhan, Halis - Maviş, Hakkı. (1994). "Darüşşafaka." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, s. 7-9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Çanlı, Mehmet. (2020). Tarihî süreç içerisinde eytam sandıklarının hukukî mevzuatı ve karşılaştığı sorunlar (1851-1920). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 9/3, 2020.

Darüşşafaka Eğitim Kurumları. Erişim tarihi: 26 Şubat 2025, *Darüşşafaka Tarihi*. <https://www.dek.k12.tr/darussafaka-tarihi/>.

Demirtaş, Zülfü. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı: 1, 2007.

Dilekoğlu, Ali Osman. (2020). *Ebubekir Ağa Sıbyan Mektebi*. Kültür Envanteri. Erişim tarihi: 26 Şubat 2025, <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ebubekir-aga-sibyan-mektebi-sebili-ve-cesme/1-90/>.

Hayalleme. (t.y.). *Simkeşhane*. Erişim tarihi: 26 Şubat 2025, <https://hayalleme.com/tarihi-eserler/simkeshane/>.

Kapıcı, Hikmet Zeki. (2012). *Yetimlere Yönelik Bir Eğitim Kurumu: Dârü'l-Hayr-i Âli* (Doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Kılıç, Yunus. (2016). *H. 1332 (M. 1913) Tarihli Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Salnamesi Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Yüksek lisans tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

Köse, Saffet. (2003). "Lakît." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, s. 68-69. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Nuhoğlu, Hidayet Yavuz. (1993). "Dârü'l-Eytâm." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 521. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Öztürk, Cemil. (1999). "İslahhane." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19, s. 190-191. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Sabuncu, Ömer. (2009). "Hz. Peygamber'in İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği." *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt 45, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran, s. XX-XX.

Sarkaya, Makbule. (2025). "Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti." *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 26.02.2025, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-himaye-i-etfal-cemiyeti/>.

Siyasal Vakfı. "Sıbyan Mektebi Tarihçesi." *Siyasal Vakfı Resmî Web Sitesi*. Erişim tarihi: 26.02.2025, <http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/sibyan-mektebi-tarihcesi-3.html>.

Yücel, Yaşar. "Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı ve Toplum Hayatı." *Belleten - Türk Tarih Kurumu*. Erişim tarihi: 26.02.2025, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2163/tur>.

24 Elif Özlem Çelikler, "Tirilye'nin Simgesi Taş Mektep Kapılarını Yeniden Açmaya Hazırlanıyor," *Anadolu Ajansı*, 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/tirilyenin-simgesi-tas-mektep-kapilarini-yeniden-acmaya-hazirlaniyor/2548813>.

Dinî Açısından Sosyal Yetimlik

Dr. Mehmet Naim Boz¹

Giriş

Yetimlik, bir çocuğun yalnızca anne veya babasını kaybetmesiyle sınırlı bir durum değildir. Özellikle toplumların sosyo-ekonomik yapılarındaki eşitsizlikler ve modern dünyanın getirdiği zorluklar, birçok çocuğu yalnızca biyolojik olarak değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal açıdan da “yetim” bırakmaktadır. Sosyal yetimlik, çocuğun sevgi, şefkat ve rehberlik gibi temel insanî ihtiyaçlardan mahrum kalması durumunu tanımlar. Bu olgu, dinî öğretilerle sıkı bir şekilde bağdaştırılabilir çünkü ilahî dinler, yetimlere karşı özel bir şefkat ve sorumluluk yükler.

İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinler, yetimlerin korunması, onlara adil

davranılması ve toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, Hz. Muhammed’in (sav) yetim olarak dünyaya gelmesi ve Kur’an-ı Kerim’deki emirler, yetimlerin hak ve hukuklarının korunması noktasında insanlığın vicdanına seslenmiştir. İslam, yetimlere yönelik donanımlı bir koruma zorunluluğunu ve uyarısını ısrarla dile getirerek toplumsal sorumluluğun önemini vurgulamaktadır. Bu makalede, sosyal yetimlik olgusunun dinî açıdan ele alınarak İslam’ın bu konudaki öğretilerinin nasıl şekillendiği ve toplumların bu sorumlulukları nasıl yerine getirmesi gerektiği incelenecektir.

1. Yetim Kavramı ve Kapsamı

“Yetim” kelime anlamı olarak “tek” ve “yalnız” anlamlarına gelir. Arapçada ki çoğul hâlleri ise “eytâm”, “yetâmâ” ve “yetemeh”dir. Ebû Hayyân’a göre “yetâmâ” kelimesi feâlâ vezninde olup gayr-i munsarif ve gayr-i kıyasî bir çoğuldur.² Halk arasında yaygın olan

sözlük anlamı bakımından küçük, b yük babasını kaybeden herkese yetim denilmekle birlikte, fikhî açıdan bulûğ çağına ermeden babasını kaybeden çocuklara yetim denir. Gerçek yetim ergenlik çağından önce babası ölen kimsedir. Arap dili kuralına uygun olarak

İslam hukukuna göre, babasının hayatta olup olmadığı bilinmeyen kayıp bir adamın çocuğu; sokak, cami, kilise gibi mekânların avlularına bırakılmış ve babası bilinmeyen buluntu çocuklar (lakî); ayrıca boşanmış ailelerin sahihsiz kalan çocukları, hükmen yetim (sosyal yetim) kabul edilir. Bu açıdan İslam hukukçuları yetimi “hakiki ve hükmi yetim” olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.

babası vefat eden erkek çocuğa “yetim”, kız çocuğuna ise “yetime” denir. Çocuk ergenlik çağına vardktan sonra yetimlik sona erer; ona ancak mecazî anlamda yetim denebilir. Örneğin Hz. Muhammed (sav) yetim olarak doğmuş, velayetini amcası Ebû Tâlib üstlendiği için ergenlik yaşından sonra da ona mecaz olarak “Ebû Tâlib’in yetimi” denmiştir.

Yetimlik anlamına gelen “el-yütm” kelimesi başka anlamlara da gelmektedir. Bunlardan biri gaflet ve cehalet anlamıdır ki, yetim çocuk kendisine yararlı olan işlerin gafili ve cahilidir. Bir başka anlam ise güçsüz ve muhtaç olmayı ifade etmektedir. Bu anlam ile yetim kavramı arasında bağ vardır. Zira yetim çocuk babası başında bulunmadığından hem güçsüz hem başkasına muhtaçtır.³ İslam hukukçuları ergenlik çağından önce babası ölen çocuğa yetim denileceği konusunda ittifak halindedirler. Babanın ölümü; eceliyle, yanma, boğulma, savaşlarda şehit olma veya kaybolma vb. gibi durumlarla vuku bulması arasında bir fark görmemişlerdir.⁴

İbn Teymiyye’ye göre insan açısından yetim, babası ölen kişidir. Çünkü yaratılış fıtratı gereğince çocuğun yetişmesinden, terbiyesinden, geçiminden, barınmasından ve tehlikelere karşı korunmasından birinci derecede sorumlu olan babadır. Baba öldüğü zaman çocukta bir güç ve yaşam kırılması olur, mazlumlulaşır, mazlum insan ise aciz ve zayıf düşer. Ona kötülük yapmak isteyen taraf kendisinde ona karşı bir güç görür, baba olmadığından birinci derecede ondan kötülüğü def edecek kimsesi bulunmaz. Buna binaen Cenâb-ı

Allah onun hakkını koruma altına alıp kötü davranacaklara uyarılar yapmaktadır.⁵

Yetim (يَتِيم) kavramı Kur’an’ı Kerim’de on iki surede, toplam yirmi üç defa zikredilmekte ve altı farklı lafızla kullanılmaktadır: Beş defa el-yetim (اليتيم), üç defa yetimen (يتيما), bir defa yetimeyn (يتيمين), on iki defa el-yetâma (اليتامي), bir defa yetâma (يتامي), bir defa da lîl-yetâma (لليتامي).⁶ Aynı zamanda söz konusu sure ve ayetlerde on altı defa farklı zamirlerle yetimlere atıfta bulunmaktadır.⁷

İslam hukukuna göre, babasının hayatta olup olmadığı bilinmeyen kayıp bir adamın çocuğu; sokak, cami, kilise gibi mekânların avlularına bırakılmış ve babası bilinmeyen buluntu çocuklar (lakî); ayrıca boşanmış ailelerin sahihsiz kalan çocukları, hükmen yetim (sosyal yetim) kabul edilir. Bu açıdan İslam hukukçuları yetimi “hakiki ve hükmi yetim” olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin yıkılışıyla birlikte, ipi kopan tespihin taneleri gibi İslam devletleri de dağıldı. Osmanlıların ardından, içinde yaşadığımız asırda İslam coğrafyasındaki devletler yetim bırakılmış birer çocuk durumuna düştü. Yetim bırakılan devletler, zamanla kendi yetimlerini doğurdu. Devletlerin ve ümmetlerin de hükmi yetim kalabileceğine dair bir örnek olarak hicret esnasında müşrikler Sevr Mağarası’na yaklaşırken endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir’in (ra), Hz. Peygamber’e (sav) hitaben söylediği şu söz gösterilebilir: “Ben öldürülürsem nihayet bir tek kişiyim, ölür giderim. Fakat size bir şey olursa, o zaman ümmet helâk olur (yetim kalır).”⁸

3 Muhammed b. Mükrem el-İfrikî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (Beyrut: Dârü’s-Sad, t.y.), XII, 645.

4 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 845.

5 Takıyyüddîn Abdülhalîm bin Abdüsselâm İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, Medînetü’l-münevvere: el-Evkâfu’s-Suudiyye, 2004, XXXIV, 108.

6 Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*, Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1988, “yetim” maddesi, s. 936 vd.

7 Bakara, 2/220 iki defa (هم); Nisâ, 4/2-6 beş defa (127, هم). Âyette üç defa (هن); En’âm, 6/152 bir defa (و); İsrâ, 17/34 bir defa (و); Kehf, 18/82 dört defa (هما).

8 *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, I.b.1932, III, 188 vd.

1 Dr. Mehmet Naim Boz, Millî Eğitim Bakanlığı, Gemlik Özdilek Cevdet Aynur Mayruk Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, zarukimin@hotmail.com.

2 Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîr Bahrü’l-Muhîr*, (thk. Âdil Ahmed, Ali Muavved), Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1413/1993, I, 448.

2. Sosyal Yetimin (Hükmî Yetim) Tanımları

a) Evlâd-ı Mefkûd (Babası Kayıp Çocuklar)

El-mefkûd kelimesi sözlükte “mevcut olmayan, göz-den uzak, görünmeyen, kişinin zarar ettiği veya kaybettığı şey” anlamına gelir. Fıkıh terimi olarak ise, kaybolmuş ve hayatta olup olmadığına dair bilgi bulunmayan kişiyi ifade eder. Kökü “f-ķ-d” olan bu kelime, Arapçada sülâsî bir fiil olup “kaybedip arama” anlamına gelir. Bu nedenle mefkûd kelimesinin “kaybedilip aranan” anlamına geldiği belirtilir. Bazı fıkıh eserlerinde ise bu tanımla birlikte “yeri ve yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Mefkûd kelimesiyle yakın anlam taşıyan gâib, bazen mefkûd yerine de kullanılır. Bu açıdan bakıldığında, gâib olan kişiye mefkûd denilebilir.

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre mefkûd, kesin olarak kaybolduğu bilinen, yaşadığına dair herhangi bir karine bulunmayan ve hayatta olmadığına kanaat getirilen kişidir. Örneğin, bir savaşa katılmış ancak savaşın sonunda cesedi bulunamayan ve esir düşme ihtimali olmayan kişi, uzun süre haber alınamaması durumunda öldüğüne hükmedilebilir. Bu konuda İslam hukukçuları ittifak halindedir.⁹

Fıkıhî bir terim olarak el-mefkûd, uzak bir memlekete gidip de yaşayıp yaşamadığına, ölü ya da sağ olduğuna dair haber alınamayan, yeri bilinmediğinden hayatta olup olmadığı konusunda bilgiye ulaşılamayan kişiyi ifade eder. Böyle bir durumda, kişinin çocuğu koruma, kollama ve diğer desteklerden mahrum kalacağı için bu çocukların yetim sayılıp sayılmayacağı ihtilafli bir konu olarak tartışılmıştır.¹⁰

Zira ergenlik çağı altındaki bir çocuk, sevgiye, şefkate, iyi bir terbiye ve eğitime muhtaç olduğu bir dönemde böyle zor ve acı bir durumla karşılaştığında, maddî ve manevî haklarının korunması açısından hükmî yetim statüsünde kabul edilmektedir.

b) Lakît (Buluntu Çocuk)

Lakît kelimesi “l-k-t” kökünden türemiş olup sözlük anlamı “bir şeyi yerden alıp kaldırmak, buluntu, so-kağa atılıp terk edilmiş, bulunan şey, bulunan çocuk, başkaları tarafından bulunup anne babası tespit edilemeyen çocuk” demektir.

Geçmişte günümüzdeki kadar yaygın olmamakla birlikte, geçim sıkıntısı veya zina sonucu dünyaya gelen bazı bebekler cami, kilise gibi mekânların avlularına diri ya da ölü olarak bırakılmıştır. Genellikle bu şekilde terk edilen çocukların nesebi bilinmemekle birlikte, babalarının kim olduğu da tespit edilememektedir.¹¹ Fıkıhî bir terim olarak ise lakît “sokağa, mescitlerin kapısına veya benzeri yerlere bırakılıp terk edilen, anne babası bilinmeyen, bakıma ve barınmaya muhtaç çocuklar” olarak tanımlanmaktadır.¹²

Bazı mezhepler *lakît* kavramına farklı anlamlar yüklemiştir. Örneğin, Şâfiîler *lakîti*, korunmaya ve gözetilmeye muhtaç çocuk olarak tanımlamıştır. Kur’an ve sünnet, inananlara iyilik, takva ve ahlâk kuralları çerçevesinde birbirlerine yardım etmeyi tavsiye etmiş; yardımlaşma ve dayanışmayı sosyal hayatın bir gereği olarak öngörmüş; düşmanlık ve günah sayılan işlerde yardımlaşmamayı ise prensip olarak benimsemiştir.¹³

**İslam
hukukunda
“terk edilmiş ya
da kaybolmuş
olup başkası
tarafından
bulunan, anne
ve babası
bilinmeyen
çocuğa” lakît
denilmiş, onun
korunması
ve hayata
hazırlanması
için kurallar
konmuştur.**

İyilik yapmayı ve yardım etmeyi teşvik eden ayetlerin genel hükmü incelendiğinde, buluntu çocukların ma’ruf (örfe uygun) şekilde bakımı, barınması ve korunması toplumun üzerine farz-ı ayn olarak kabul edilmektedir. İslam dini, buluntu yetimi himaye eden kişinin; çocuğu kendi nüfusuna kaydettirmesini, öz anne babasıyla bağını koparmasını, ebeveynleri bulunması hâlinde onları unutturmasını, çocuğu kendi öz mirasçısı gibi görmesini ve ailede mahremiyet sınırlarını ihlal edecek şekilde öz evlat gibi davranmasını doğru bulmamaktadır. Aile ortamında helal ve haram kuralları gözetilerek, bu çocuklara öz evlat değil, bir din kardeşi gibi muamele edilmesi İslam’ın benimsediği ilkedir.¹⁴

Hangi sebepten dolayı olursa olsun ebeveynleri tarafından sokağa bırakılmış veya ailesi tespit edilemeyen bu tip buluntu çocukların, ebeveynlerinin bulunmasına çalışılması, bulunması mümkün olmadığı takdirde güvenli bir ortamda korumaya alınıp topluma kazandırılması, dinî ve ahlâkî bir görev olarak kabul görmüş, bununla ilgili hükümler geliştirilmiştir.¹⁵ İslam hukukunda “terk edilmiş ya da kaybolmuş olup başkası tarafından bulunan, anne ve babası bilinmeyen çocuğa” lakît denilmiş, onun korunması ve hayata hazırlanması için kurallar konmuştur.¹⁶

Lakît çocuk bulunduğunda babasının hayatta olup olmadığı meçhul olduğundan, ileride babanın, bulunma ihtimali var olacağından fıkıh âlimleri onu fiili değil de hükmî yetim statüsünde değerlendirmiş, hukukî haklar bakımından yetimin sahip olduğu bütün haklara sahip

olduğunu kabul etmişlerdir. Bu genel hükme rağmen Zühaylî gibi bazı hukukçular, babasının ölümünden dolayı yetim kalan çocuklar ile buluntu çocuklar arasında ayırım yapmıştır. Yetim çocuk nesebi bilinen (malum), buluntu çocukları nesebi bilinmeyen (meçhul) gibi bir ayırım yapmış olmak ile birlikte bunları hükmî/ sosyal yetim olarak kabul etmiştir.¹⁷

c) Savaş Esirlerinin Çocukları

İslam hukukuna göre, savaşta düşman tarafından hürriyeti kısıtlanarak gözaltına alınan veya tutuklanan kişilerin, ergenlik çağı altındaki çocukları, bu çağa ulaşınca kadar hükmî yetim (sosyal yetim) kabul edilmektedir. Çünkü böyle bir çocuk, babalık şefkati ve desteğinden yoksundur. Kur’an, bu durumda olan yetimlere ve esirlere gönülden yardım eden, onları yedirip içiren mü’minleri övmektedir (İnsân, 76/8). İslam hukukçuları, ayette geçen ‘esir’ kavramını yalnızca gerçek anlamıyla değil, mecazî anlamda da ele almış; şartların esiri olan kişileri de bu tanıma dâhil etmişlerdir.¹⁸ Bu yaklaşıma göre, savaşta galip gelenlerin elindeki tutsaklar nasıl savaş esiri sayılıyorsa; bir köle, efendisinin; bir tutuklu ise, onu hapseden otoritenin esiri sayılmaktadır.

İslam, ister Müslüman olsun ister gayri Müslim, esire yardım etmeyi temel prensiplerinden biri olarak kabul eder. Ayrıca, yetime ve esire iyi davranılmasını bir emir olarak telakki etmiştir. İslam hukukuna göre esirin çocuğu yetim çocuğa kıyaslanarak hükmî yetim statüsünde kabul edilmektedir.¹⁹

14 Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 365-366

15 Saffet Köse, “Lakît”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul: İSAM, 2003, c. 27, s. 68-69.

16 Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid es-Sivâsî İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, Mısır: Metâbiu’l- Emîriyye, 2011, VI, 109-110.

17 Vehbe ez-Zühaylî, *el-Vecîz fi Usûli’l-Fıkıh*, Dimaşk: Dârü’l-Fıkr, 1994, s. 231; Ayrıca bk. Lâkît çocukla ilgili Suudi Arabistan Krallığı, *İlmi Araştırmalar Ve Fetva Dairesi Komisyonu*, 1419h, 20711 sayılı fetvası.

18 Muhammed bin Cerîr Taberî, *Câmi’u’l-bevân’an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, (thk. Abdullah et-Türkî), Kahire: Dârü’l-Hicre, 1.b., 2001, XXIX, 130.

19 Râzî, *Tefsîrü’l-Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, XXX, 245; Ebû’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser*, Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1979, I, 48; bk. *Kutup, Fî Zilâli’l-Kur’ân*, VI, 3285.

9 Gözübenli, “Mefkûd”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), cilt XX, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı., s. 355-356.

10 Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddin el-Buhûtî, *Keşşâfü’l-kınâ’an (metn)i’l-İknâ’*, Beyrut: Dârü’l-Fıkr, 1982, s. 464; *Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi fi Tertîbi’ş-Şerâi’*, II, 196.

11 Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998, s. 76; Saffet Köse, “Lakît”, *DİA*, İstanbul: 2003, c. 27, s. 68.

12 Muhyiddin Ebu Zekerîyya en-Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn ve Umdatü’l-Müftiyyîn*, Ürdün: el-Mektebî’l-İslâmî, 2.b., 1405h, IV, 484; *Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi fi Tertîbi’ş-Şerâi’*, VI, 197.

13 Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. b, 2015. s. 325; Mâide, 5/2.

d) Boşanmış Aile Çocukları

İslam, aile kavramına büyük önem vermiş ve dindar ailelerin oluşturulmasını çok değerli bir hedef olarak kabul etmiştir. Bu sebeple aile konusu Kur'an'da 57 defa zikredilmektedir. Kur'an'a göre insan, Hz. Âdem'in (as) soyundan gelmiş, yaratılmışların en seçkini kılınmış ve bütün kötü sıfatlardan arındırılmıştır. Ayrıca peygamberlerin hayatlarına dair örnekler verilerek onların aile yaşamlarının nasıl olması gerektiği gösterilmiştir. Örneğin, Hz. Nûh (as) ve ailesinin kıssası buna örnek teşkil etmektedir.

İslam dini aile kurmanın önemi kadar onu devam ettirmenin üzerinde de ısrarla durmaktadır. Ancak bazen evliliğin devamını sağlamak bir takım nedenlerden dolayı imkânsız olduğunda eşler boşanma yolunu tercih edebilmektedirler. İslam dini boşanmayı zorlaştırmış ve şartlara bağlamıştır.

Yirmi ayette boşanmanın Allah katında hoş görülmediğini beyan etmiş, evliliğin devamı için çözüm getirmiş ve önerilerde bulunmuştur.

Boşanmanın gerçekleşmesinde, mağduriyeti yaşayacak taraflardan biri hiç şüphesiz çocuklardır. Bazen ortada kalıp bakımını üstlenen taraf bulmakta zorluklar yaşanabilir. Bu açıdan İslam hukukçuları bu durumdaki çocukları barınma, şefkat ve merhamet ikliminde yetişmeleri için hükmî sosyal yetim olarak kabul etmiş, gerçek yetim gibi korunma altına alınıp sağlıklı bir birey olarak yetişmesine zemin hazırlanmasının gerekliliğini vurgulamışlardır.²⁰

Yetime, yetimliğinden dolayı sahip çıkılmaktadır. Oysa sosyal yetimler, bazen yetimden daha fazla korunmaya, barınmaya ihtiyaç duyabilir. Çünkü aile yapısındaki ufacak sarsıntıların bile en büyük mağduru ve kurbanı bu çocuklardır.

İslam hukukuna göre esirin çocuğu yetim çocuğa kıyaslanarak hükmî yetim statüsünde kabul edilmektedir.

3. Yetimin Semavî Dinlerdeki Yeri

a) Yetimin Yahudilikteki Yeri

Semavî dinlerin sahibi olan Allah, üstün meziyetler verdiği insanın çocukluk dönemini de ihmal etmemiştir. İlahî rahmet, onu yüzüstü bırakmamış ve bütün semavî dinlerde ortaya koyduğu prensiplerle, yetim hakkının korunmasını garanti altına almış; sevgi bağının kopmaması için kefaleti teşvik etmiştir. Yetimin hak ve hukukunu korumak, ilahî

bir emir olup Allah (cc), yetimlere iyilik yapılmasını geçmiş semavî dinlerde de teşvik etmiş; özellikle İsrailoğulları'na, yetim çocuklara iyi davranmalarını emretmiştir.

Yahudilikte yetimin önemsendiğine dair "Bir zamanlar İsrailoğullarından, sadece Allah'a kulluk edeceksiniz... yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz... diye de emretmiştik." Buyurulmaktadır. (Bakara 2/83) Muhatap İsrailoğulları olup başka ilâh edinmemeleri, ana babaya,

yetimlere ve yoksullara iyilik etmeleri gibi yükümlülükler arasında, Yahudilerin kabul ettiği ve Tevrat'ta yazılı On Emir'den bazı hükümlerin de yer aldığı görülmektedir.²¹

Bu ayette Allah'ın İsrailoğulları'ndan yerine getirmelerini istediği emirlerden biri de yetime iyilik yapmaktır. Maddeleri tek tek incelemek yerine konumuz ile ilgili olan "ve'l-yetâma" kısmına odaklanabiliriz. Ayette yetime iyilik, sadece yakın akrabalarla sınırlı kalmayıp bir insanî görev olarak bütün insanlığa emredilmiş ve teşvik edilmiştir. Ayrıca iyilikte bulundukları takdirde cennete girecekleri vaat edilmiştir. İsrailoğulları'na anne babaya ve akrabaya iyilikten sonra hemen yetime iyiliğe dikkat çekilmiştir. Yetime iyilik yapanlar cennetle müjdelenmiş ve bu hayırdan yararlanmaya teşvik edilmiştir.

Geçmiş ümmetlerde yetimin hak ve hukukunun korunması, Hz. Mûsâ ile Hızır (Sâlih kul) kıssasında net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Yıkılmak üzere olan bir duvarı düzeltip ona karşılık bir ücret teklif edildiğinde, bu teklifi kabul etmemiş ve bu duvarın yetim iki çocuğa ait olduğunu, ilâhî emir gereği onu doğrulttuğunu ifade etmiştir."... Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar. O hemen onu doğrulttu..." (Kehf 18/77)

"Duvara gelince, o şehirde iki yetim çocuğundu. Altında da onlara ait bir define vardı. Babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım..." (Kehf 18/82) Bu ayetler bize, geçmiş semavî dinlerden biri olan Yahudilikte de yetim hak ve hukukunun korunduğunu ve teşvik edildiğini açık delillerle göstermektedir.

Yahudiliğin dinî kaynaklarıyla Kur'an'daki İsrailoğullarıyla ilgili naslar arasında örtüşen hükümler bulunmaktadır. Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen metinlerde dul ve yetimlere dair ifadeler de yer verilmektedir. Bu metinlerde konu bir uyarı şeklinde şöyle dile getirilir: "Hiçbir dula veya yetime kötü davranmayacaksın." Benzer şekilde, dul ve yetimlerin hakkını koruyan başka ifadeler de yer almaktadır. Örneğin: "Her kim bir dul ve yetimi soyar, o sanki Tanrı'yı soymuştur." Bu tür ifadeler, konunun dinî kaynaklarda önemli bir yere sahip olduğunu göstermekte ve delil olarak değerlendirilmektedir.²² Yahudiliğe göre sadaka vermek, Tanrı'nın önemli bir emri olarak görülmektedir. Tevrat'ta Tanrı, Yahudilere kendi aralarındaki fakirleri, yoksulları ve yetimleri gözetleyip kollamalarını ve onlara yardım etmelerini emretmektedir.²³

b) Yetimin Hristiyanlıktaki Yeri

Hz. İsa, Kur'an'ın beyanına göre beş büyük Peygamber'den biridir. Kur'an'ın on beş suresinde doksan üç kere ismi veya bir sıfatı ile anılmaktadır. Genel olarak Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem surelerinde dünyaya teşrifi, mucizeleri, dünyadaki yaşamının sonu, gökyüzüne çıkartılması vb. bilgiler yer almaktadır. Kur'an onun doğumunu Âdem'in yaratılışıyla kıyaslamaktadır.²⁴ O, Allah'ın kulu ve Rûhu'l-Kudüs'le²⁵ desteklenmiş bir peygamberdir. Meryem bâkire iken İsa'ya hamile kalmış, onu babasız olarak dünyaya getirmiştir. Meryem'in oğlu olarak isimlendirilmesi ve babasız dünya gelmesi bir mucizedir.²⁶

İslami kaynaklarda Hz. İsa'nın (as) babasız olarak dünyaya gelişinin mucizevî bir olay olduğu konusunda ittifak vardır. Ancak bu kaynaklarda onun yetimliğiyle ilgili doğrudan bir bilgi yer almamaktadır. Hz. İsa'nın babasız doğmuş olması, konumuzla dolaylı olarak ilişkili olduğundan, kanaatimizce biyolojik yaratılışı itibarıyla Hz. İsa bir yetimdir. Fiilî mi yoksa hükmî bir yetim mi olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, mucizevî yaratılışı dikkate alındığında, kanaatimize göre Hz. İsa fiilî yetim hükmündedir.

20 İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, *es-Siretü'l Halebîyye fi's-sîret-il Emîni'l-Me'mûn*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1400, 1, 85.

21 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 150; On emir için bk. Çıkış, 20.

22 Çıkış, "Mişpatim", 22-21; Yûsuf Besalel, "Dul ve Yetim kavramı", *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2002, I, 421; (Çıkış, 30,8); Geniş bilgi için bk. Yûsuf Altıntaş, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 3.b., 2001.

23 Tesniye, 10/19; 15/11; bk.Mehmet Erkal, "Zekât", *DİA*, İstanbul: İSAM, c. 44, s. 207-209.

24 Âl-i İmrân, 3/59; Ömer Faruk Harman, "İsâ", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, c. 22, s. 465-472.

25 Bu tabir Kur'an'da üçü Hz. İsâ (bk. Bakara 2/87, 253; Mâide 5/110), biri Kur'an'la (bk.Nahl 16/102) ilgili olmak üzere dört âyette geçmekte, dördünde de Cebrâil kastedilmektedir. Farklı kavramlarla Allah'a nisbet edilerek veya rûhu'l-kudüs, er-rûhu'l-emîn gibi tabirlerle Cebrâil, ilâhî vahiy, ilâhî vahiy olarak İncil, Kur'an ve Hz. İsâ için kullanılmıştır. Hz. İsâ'ya rûhullah (bk.Nisâ 4/171) denildiği belirtilmektedir. Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "Rûhulkudüs" *DİA*, İstanbul: İSAM, 2008, c.35, s. 216-217.

26 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 27- III, 596; Râzî, *Tefsîrü'l-Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIII, 103; bk. Âl-i İmrân 3/45-47; Meryem 19/16-17-19-21; Enbiyâ 21/91; Mü'minûn, 23/50.

Hristiyanların kutsal kabul ettikleri İncil'in farklı versiyonlarında yetimlere çok fazla yer verilmemiştir. Ancak az da olsa, yetimleri ve onların dul annelelerini koruyup gözetmek, yardım etmek bir erdem ve ibadetin parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu durumdan anlaşılan şudur ki; yetimi korumak, tahrife uğrayan ya da uğramayan tüm semavî dinlerin ortak hedefidir. Nitekim İncil'de şöyle buyrulmuştur: "Baba Tanrı'nın gözünde temiz ve kusursuz dindarlık, kişinin sıkıntı çeken yetim ve dullarla ilgilenmesi ve kendini dünyanın lekelemesinden korumasıdır." Bir başka yerde ise "Seni yetim bırakmayacağım. Sana geleceğim." ifadesiyle yetim kalmanın zorluğu dile getirilmiştir.²⁷

c) İslam Kaynaklarında Yetimin Statüsü

İnsanlık onurunun hiçe sayıldığı, güçsüzlerin malına el konulduğu, hakkını savunmaktan aciz yetimlerin mallarının gasp edildiği, son derece dünya malına düşkün karakter yapısındaki cahiliye döneminde, nazil olan Kur'an naslarında, insana hak ettiği değeri yeniden kazandıran, ezilen, hakları yenilen, malları haksızlıkla ellerinden alınan yetimlerin korunup kollanması emretmektedir.

İslam, hakların teslimi ötesinde yetimi doyurmanın faziletli bir iş olduğunu açıkça ifade eden; hatta bir yetimin kefaletini üstlenmenin üstün bir davranış olduğunu vurgulayan bir dindir.²⁸ Bu durumda, İslam'ın insana nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığı ve yetimlere nasıl bir hukukî statü kazandırdığı konusunun incelenmesinde yarar vardır.

d) Kur'an'da Yetimin Statüsü

Kur'an, korunmasını teminat altına aldığı sınıflardan birisi de yetimlerdir. İnsanları yetim çocuklar konusunda eğitirken, kendilerini o çocukların babası yerine koymayı önermiştir. Kendi çocuklarının yetim kalmış

gibi düşünmelerini istemiştir.²⁹ Kur'an-ı Kerim yetimin terbiyesi, yemesi, içmesi, bakımı, hakkının varsa malının en güzel şekilde korunmasını ve değerlendirmesini teşvik etmiştir. Malının haksız yere harcanmasını, gasp edilmesini, ona zulüm edilmesini, aşağılanması cinayetlerin ve günahların en büyüğü olarak kabul etmiştir. "Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz kanılarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir." (Nisâ 4/10)

İslam toplumu, yetimi en iyi şekilde koruması, hakkının muhafazası, malını en iyi şekilde değerlendirmesinin yanı sıra yeri ve zamanı gelince evlendirmesinden sorumlu tutmuştur. "Dünya ve ahiret hakkında sana yetimleri de soruyorlar. 'Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırıp bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.' de." (Bakara 2/220) bunu göstermektedir.

Cenâb-ı Allah yetimin velilerine hitaben, yetime karşı âdil olmayı, yetimi evlâtlarından ayırt etmemelerini, yeme-içmelerinde aynı sofrada bulundurmalarının onlar için hayırlı olacağını beyan etmektedir. Cahiliye dönemindeki kötü muamelenin terkedilip yetime hakkının tam olarak vermelerini "...yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran ayetler açıklıyor. İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir." (Nisâ 4/127) Kuşkusuz yetimin iyi eğitilmesi toplumların refahına büyük katkı sağlar. Yetime haksızlık yapmak, yetim hakkının ihlâli ise gelecekte toplumlar için içinden çıkılması zor sorunlarla karşılaşılması kaçınılmazdır.

Nisâ suresinin 127. ayetinde uyulması gereken kuralardan biri yetimin malının korunması, ona şefkatle yaklaşılması, şayet kimsesi yoksa ihsan (iyilik) üzere koruma altına alınmasını emretmiştir. Çünkü hem küçük çocuk olması hem babasını kaybetmiş yetim olması, hakkını koruması ve malını harcaması konusunda yetersiz kalmaktadır. O açıdan ona şefkat, adâlet ve

ihsanla (iyilikle) yaklaşmanın bir emir olduğunu açıklamıştır.³⁰

Allah (cc), sadakaların kimlere verileceğini ve öncelikli yakınların kimler olduğunu belirtirken, yetimleri de ihmal etmemiş; bu emirlere uyanları ise ödüllendireceğini bildirmiştir. "Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: 'Harcayacağınız mal, anne babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara yönelik olmalıdır.' Hayır olarak her ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir." (Bakara 2/215)

Kur'an, Cenâb-ı Allah'ın yetime verdiği önemi net olarak ortaya koymakta, Müslümanların cihat yoluyla elde ettikleri ganimet mallarından, savaşa fiilen katılmayan bir sınıf olan yetimlere beşte bir hisse verilmesini emretmektedir. "Eğer Allah'a hak ve batılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, biliniz ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resul'üne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir." (Enfal 8/41) Dikkat edilirse yetimler bu ayette Allah, Resul'ü ve Resul'ün yakınlarından hemen sonra önemine binaen dördüncü sırada zikredilmiştir.³¹

Kur'an'da yetimlerin statüsü açıklığa kavuşturulduktan sonra yetimlerle ilgili ayetlerin geçtiği sureler, Kur'an'daki tertip sırasına ve ayetlerin sure içindeki sıralanma göre aşağıda verilmiştir. "Bir vakitler İsrailoğulları'ndan, 'Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya,

yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz... Namazı kılın, zekâtı verin' diyerek söz almıştık." (Bakara 2/83) Bu ayette, İsrailoğulları'na hatırlatılan "on emir" olarak bilinen ahlâkî ve dinî görevler, yerine getireceklerine dair verdikleri sözle birlikte ifade edilmektedir. Tevrat'taki bilgilere göre Tanrı, parmaklarıyla taş levhalar üzerine yazıp İsrailoğulları'na bildirmek istediği emirleri şu şekilde sıralamıştır: Allah'tan başka ilâh edinmeyecekler, oyma put yapmayacaklar, babalarına ve analarına itaat edecekler, katletmeyecekler, zina etmeyecekler, çalmayacaklar, yalancı şahitlik yapmayacaklar ve komşularının malına göz dikmeyeceklerdir.³²

Kur'an-ı Kerim'de "And olsun biz Mûsâ'ya açık seçik dokuz ayet verdik. Haydi, İsrailoğulları'na sor." (İsra 17/101) Bahsi geçen dokuz ayetin, Yahudilerin kutsadığı cumartesi günü yasağı dışında Tevrat'taki on emri kapsadığı görülmektedir. (Nahl 16/124) Yahudilik dininde konumuz açısından ayette yetimlere ve yoksullara iyilik etmek, şeklinde sıralanan yükümlülükler arasında yer alan bölümdür. "Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir." (Bakara 2/177)

İnsanın mal esaretinden kurtulabilmesi için yardım amacıyla elini uzatırken, malın kötüsünü değil, en iyisini vermeli

ki nefsinin mal tutsaklığından özgürleş-tirsin. Mal tutsaklığından kurtulmanın yollarından biri de yetimlere uzatılan yardımlarla mümkündür. Aksi takdirde, toplumda sahipsiz kalan yetim çocukların bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmamaları, toplumların felâketlerle yüz yüze gelmemeleri adına koruyucu bir önlem olacaktır.³³

"Ey Nebi, sana neyi harcayacaklarını soruyorlar: De ki: Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, yetimler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır, olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir." (Bakara 2/215) Ayette geçen hayır kavramı Kur'an'da yüz yetmiş altı defa tekrar edilmekte; "iyi, güzel, faydalı ve arzulanır şeyler" anlamına gelmekle birlikte, malî fedakârlıklar ve her türlü yardım severliği ifade eder. Yapılan teşvikler İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren hayırseverlik ruhunu geliştirmiş, bunun neticesinde dâruleytam, dâruleceze, gibi hayır kurumları meydana gelmiştir. Çağımızda vakıflar, hayır kurum ve kuruluşların yetimlere yönelik faaliyetlerinde hızlı bir gelişme gözlenmektedir.

"Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltten den bozanı ayırıp bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir." (Bakara 2/220) Cahiliye döneminde yetimlerin, hem kendileri hem malları yeterince korunmadığı, himayesinde bulundukları merhamet yoksunu şahısların güçlerinin çok üs-

27 Yuhanna İncili, 3/17-18; Yakup'un Mektubu, 1/27; Yuhanna İncili, 14/18.

28 Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, V, 626-627.

29 Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, s. 45.

30 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, II,12.

31 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 2-3.

32 Çıkış, 32/15; 20/1-17.

33 Râzî, *Tefsîr'ül-Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, V, 37; Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, I-198.

tünde insafsızca çalıştırıldıkları ve sömürüldüklerinden dolayı İslam onlara iyi davranılmasını emretmiştir.

Her ne sebeple olursa olsun malını haksızlıkla yiyenlerin, savuranların yetimi değil kendisi helâk etmiş demektir. Bununla ilgili Zehebî'den³⁴ şöyle rivayet edilmektedir: "Cenâb-ı Allah Hz. Dâvûd'a hitaben, Ey Dâvûd yetime karşı merhametli baba gibi, dul kadına karşıda şefkatli koca gibi ol, bil ki ne ekersen onu biçersin. Dâvûd (as) "Ya Rab! Senin rızanı güdere bir yetime veya bir dul kadına kol kanat olmanın ödülü nedir?" diye sormuş, Cenâb-ı Allah da "Hiçbir gölgenin olmadığı mahşerin kızgın gününde onları kendi gölgemde gölgelendireceğim." buyurmuştur.³⁵

"Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Zira bu büyük bir günahdır. (Nisâ 4/2) Yetimlerin en çok konu edildiği sureleri başında gelen Nisâ suresinin bir kaç ayetinde geniş alanda haklarını konu edinmiş, velisiyle arasındaki bütün tasarrufları teminat altına almasını şartlar dâhilinde garantilemiş, evliliği ve Mehîr konularında uyarılar yapmıştır.³⁶

"Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık yapacağınızdan korkacak olursanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin..." (Nisâ 4/3) Yetimler genellikle velisi aracılığıyla evlendirilmekte, ileri sürülecek şartlar konusunda kendisi belirleyici olup menfaatinin koruyucusu da kendisidir. Kız çocuk içinde durum aynıdır. "Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine

verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter." (Nisâ 4/6)

Bu ayetin, Sâbit b. Rifâe ve amcası hakkında nazil olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Şöyle ki: Rifâe vefat edince oğlu Sâbit yetim kalmıştır. Sâbit'in amcası, Hz. Peygamber'e gelerek, "Yâ Resulallah! Kardeşimin çocuğu evimde yetim olarak yaşıyor, malından bana helâl olan miktar ne kadardır? Malını ona ne zaman teslim etmem gerekir?" şeklinde sorunca bu ayet nazil olmuştur. ³⁷"(Vâris olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa, onlara da rızık verin ve onlara güzel söz söyleyin." (Nisâ 4/8) Aslında bu ayet, insanlığa benzeri bulunmaz bir sosyal adalet, engin merhamet ve hiçbir karşılık beklemeden yardım etmek gibi erdem ilkelerini öğretmektedir. "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, şüphesiz karınlarına ancak ateş doldururlar. Zaten onlar, alevlenmiş ateşe gireceklerdir." (Nisâ 4/10) ayeti ise, yetim malını haksız olarak yemenin yasak olduğunu ve bu yaklaşımın son derece ağır bir haram olduğunu vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber (sav) miraç gecesinde cehennem ateşinde yananların arasında bir topluluğun diğerlerinden farklı bir azaba tabi oldukları, dudaklarının deve dudağı gibi olduğu, görevlilerde onların dudaklarını kesip ağızlarına taş koyduklarına şahit olmuş: "Bunlar kimlerdir?" Yâ Cibrîl diye sorduğunda? O da "Bunlar, yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenlerdir" dediği rivayet edilmektedir.³⁸ Bu rivayetten iki farklı görüş çıkarılmaktadır:

Birincisi, yetimin koruma altına alınması, geçmiş şeriatlarda da teminat altına alınmış, malını yiyenlerin dehşetli azaba şahit olunacağı bildirilmiştir.

İkincisi ise Ey Nebî senin ümmetinden yetimin malını yiyecek olanların uğrayacakları azaplarının akıbe-

tinin böyle olacağı önceden gösterilmiştir. Nisâ suresi ve söz konusu ayetin nüzul sıralamasına bakıldığında hicretten önce miraçtan sonra nazil olduğu görüşü bu hadiseyi pekiştirmektedir. Bu ayet-i kerîme ile ilgili olarak Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: "Hz. Peygamber (sav), Cenâb-ı Allah'ın mahşerde bir toplumu, karınlarından ve ağızlarından ateş alevleri çıkacak şekilde dirilteceğini buyurunca, 'Kim bunlar, Yâ Resulullah?' diye sorulmuş; o da yukarıda zikredilen Nisâ suresinin 10. ayetini okumuştur.³⁹

Haksız yere yenilen yetim malının bir ateş yumağı gibi sindirim sistemini alt üst edeceğini pekiştirmeli olarak anlatılmaktadır. Bu ayetin Bakara suresinin 220. ayetiyle nesih edildiğini ileri sürenlere Abdullah b. Abbas, bu ayetin nesih olduğunu savunanlar Kur'an-ı Kerim'i ve tefsirini anlama ve kavramada nasibi olmayanlardır. Şöyle ki Nisâ suresi 10. ayeti inince evinde yetim olanlar bu ayetin hükmüne istinaden korku ve sıkıntı olabilir endişesiyle yeme-içme vb. durumlarda yetimlerin her şeyini ayırmaya başladılar. "...Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir..." (Bakara 2/220) bu sıkıntıyı ortadan kaldırmak için nazil olduğunu söylemiştir.⁴⁰

"Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya,

ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez." (Nisâ 4/36) Surenin ana konuları arasında yer alan toplumların sosyal düzen, sosyal ilişkiler, başta yetimler olmak üzere insanlara iyi davranıp iyilik üzere her türlü maddî ve manevî yardımda bulunmayı, yaptıklarını riya için değil sırf Allah rızası için yapmayı emretmektedir. Allah'a ortak koşmayı yasaklamıştır. Kendilerine iyi davranılması gerekenlerin başında ana, baba, akraba ve yetimler geldiğinin önemini vurgulamaktadır. Allah'a şirk koşmayı yasaklamanın arkasından üçüncü sırada yetime iyi davranma emrinin gelmesi yetimin durumunun önemini göstermektedir.⁴¹

"Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan ayetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran ayetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir." (Nisâ 4/127) Ayetin, "Onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar..." kısmı, "Onlarla evlenmek istediğiniz halde kendilerine mehirlerini vermediğiniz, mehir vermeden kendileriyle evlenmek istediğiniz kadınlar" şeklinde de çevrilebilir.⁴²

Yukarıda zikredilen ayetlerin bulunduğu surenin adının "Nisâ" olması, ilahî mura-

dın ne olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Suredeki ayetlerde yedi defa yetimlerin ve güçsüzlerin haklarına değinilmesi, yaş itibarıyla haklarını savunmakta aciz olan bu güçsüzlere yönelik haklarının korunması ve teminat altına alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Baba öldüğünde yetimin, onu doğuran anneye (kadına/nisâ) emanet edilmesi gerektiği, bu iki güçsüzün veli veya vâsiye rastgele emanet edilemeyeceği; bilakis hak ve hukuklarının korunmasına özen gösterilmesi gerektiği, içinde bulundukları zor durumlara dikkat çekilerek korunmalarının pekiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sebeple, sureye "Nisâ" denilmiştir.

"Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adâletle yapın. Biz herkeşe ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti." (En'âm 6/152) Bu ayette beyan edilmek istenilen; yetim malına en güzel ve faydalı bir şekilde yaklaşma, onu yetimin lehine geliştirmek için gayret etmektir. Ayette "Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına sadece iyi tutumla yaklaşın..." şeklinde geçmektedir. Sebepler oluşmadan kişinin malı ve canı dokunulmaz olmakla birlikte, korumasız yetimlerin canları ve malları rahatlıkla istismara açık olduğundan nasların genel hükmü titiz davranılmasına dikkat çekilmiştir.⁴³

34 1274 yılında Dımaşk'ın sayfiye köylerinden dünyaya gelmiştir. Türkmen kökenli olan ailesi Meyâfârkın (Silvan)'de yaşamış olup Temîmoğulları'nın mevlâsıdır. İlk tahsilini Busbus lakabıyla meşhur Ali b. Muhammed el-Halebî'den aldı. Başta hadis olmak üzere, tarih ve terâcim konularında emsalsiz bir âlimdir.

35 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Kitâbü'l-Kebâir*, Beyrut: Dârünnedve el-Cedîd, ty., s. 68.

36 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 14-15.

37 Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, s. 95.

38 Taberî, *Câmi'u'l-beyân'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, XV, 18-19.

39 Zehebî, *Kitâbü'l-Kebâir*, s. 65-66.

40 Nisâbü'rî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 96.

41 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 65-66.

42 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 153.

43 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 485-489.

"Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir." (Enfal 8/41) İkrime b. Ebû Cehil, Câbir b. Abdullah, Katâde b. Nu'mân, Mücâhid b. Cebr, gibi müfessirler yukarıdaki ayetin Haşr suresinin 6 ve 7. ayetlerini nesih ettiğini ileri sürmüşlerse de, müfessirlerin çoğu bu görüşe katılmamışlardır.

"Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefâ gösterin; çünkü ahit sorumluluk doğurur." (İsrâ 17/34) Ayette geçen "Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına sadece iyi tutumla yaklaşın..." zayıf ve korumasız yetimlerin malları istismara açık olduğundan ayette titiz olunması gerektiğini emretmiştir. "Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp Resulüne fey olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir..." (Haşr 59/7) Görüldüğü gibi bizzat Kur'an yetimin korunup kollanmasını, maddî ihtiyaçlarının karşılanmasını kişilerin insafına terk etmemiş; yardım mekanizmasını oluşturarak belirli bir sistem içerisinde kurallara bağlamıştır. "Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler." (İnsan 76/8) ayette işaret edilen husus yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması, onların ihtiyaçları kendilerinden sorumlu olan velilerinin, hatta diğer bireylerin şahsi ihtiyaçlarından önce gelmektedir. Marifet o ki, kendisi muhtaç olduğu halde yetimin ihtiyacını karşılayabilmek.

"Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz." (Fecr 89/17) Yetimlere kol kanat germek, bu işi yapanları hem şahıs olarak hem toplum olarak olgunlaştırır, insan olarak üstün derecelere çıkarır. Aksi ise, birey ve toplumu yoldan çıkarır, istikametlerini bozar, kötü bireyler ve toplumların oluşmalarına yol açar. Nihayetinde, tarihin bir döneminde yaşamış ve bu taşkınlıklardan dolayı helâk olmuş toplumlar durumuna

düşürür. Bu ayette, taşkınlık ve azgınlıkları sebebiyle helâk olan kavimlerin akıbetleri ile ilgili gereken uyarı yapıldıktan sonra, insanın azmamasını, bencilik ve beğenmişlik gibi duygulara kapılmamasına dikkat çekilmektedir.⁴⁴ Ayetlerde vurgulanan nimetlerin asıl sahibi Allah (cc) olduğunu, nimetleri liyakatimiz dolayısıyla vermeye mecbur olduğu için değil, bir lütuf olarak verdiğini bilmek, imtihan ettiğinde sabretmektir. Verdiği nimetleri, yoksul ve muhtaçlarla paylaşmak, dayanışma ve yardımlaşmanın kurumsal bir hale gelmesine katkıda bulunmaktadır.⁴⁵

"Veya bir kıtlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç açık bir yoksulu doyurmaktır." (Beled 90/14, 15, 16) O dönemde toplumun en ağır sorunlarıyla ilgili başlıca ödevler şöyle sıralanmıştır: köleleri Azad etmek, yetimi doyurmak, sabırlı ve merhametli olmak. İyiliklerin ancak imanla birlikte değer kazanacağını bildirmiştir. Yani yapılan iyiliğin faydasına ve gerekliliğine inanarak yapmak gerekir. Rivayete göre Hakîm b. Hizâm adlı bir sahabe, Hz. Peygamber'e, "Yâ Resulallah! Vaktiyle ben cahiliye döneminde sadaka verir, köleleri özgürlüğe kavuşturur, akrabalarımla yakından ilgilenir, buna benzer iyilikler yapardım. Bunlardan sevap kazandım mı, ne dersiniz?" diye sorunca Hz. Peygamber (sav), "Müslüman oldun ve artık bütün o iyiliklerinin sevabını alacaksın" buyurmuşlardır.⁴⁶

"O seni yetim bulup barındırmadı mı?", "O halde sakın yetimi ezme!" (Duhâ 93/6-9) Hz. Muhammed (sav) Kureyş kabilesine mensup olmakla birlikte yetim ve korunmaya muhtaç olarak doğmuştu. Hz. Hatice ile evliliğine kadar maddî zorluklar içinde hayatını devam ettirmişti. Bazı müfessirler bu ayetten belirtilen yoksulluktan kurtulmayı, vahyin gelmesi olarak anlamış, hem kendisini hem insanlığı aydınlayabilecek zenginlikte hakikatlere nail olması şeklinde anlamış ve yorumlamışlardır.⁴⁷ Duhâ suresinin son ayetlerinde verilen mesaj Hz. Peygamber'in (sav) şahsında toplumların dikkatini yetimle ilgili ahlâkî ve sosyal

problemler üzerine çekmek ve bunu çözüme kavuşturmaktır.⁴⁸

"İşte odur yetimi itip kakan." (Maûn 107/2) Bu sure dini yalanlayan ve inkâr edenleri beyan etmektedir. Bu tipler; yetimi itip kakan, ona yardım etmediği gibi başkalarını engelleyenlerdir. Bazı müfessirlere göre bu ayetin Âs b. Vâil hakkında indiğini söylemişlerse de hüküm genel olup yetimi küçümseyerek hakaret eden, hakkını çiğneyen herkesi kapsamaktadır. Ayet bir taraftan bu tip insanları kınarken, diğer taraftan mü'minleri yetimleri korumaya ve yardım etmeye teşvik etmiştir.⁴⁹

e) Hadislerde Yetimin Statüsü

Hz. Muhammed (sav) yaşamında yetimlerin hukuku üzerinde hassasiyetle durmuş, yetime bakmayı, ona helâl lokma yedirmeyi, rahat bir hayat tarzı sunmayı, sosyal bir sorumluluk olarak görmüş ve yerine getireni cennetle müjdelemiştir. Cennetin derecelerden oluştuğunu, en üst derecede Peygamberlerin bulunduğunu beyan etmiş, yetimin kefaletini öyle teşvik etmiş ki, yetimin kefilisi ile cennette birlikte olacağını şöyle beyan etmiştir: "Ben ile yetimin kefilisi (işaret parmağı ile orta parmağının arasını göstererek) cennette böyle birlikte olacağız."

Hz. Peygamber (sav), yetimin maddî ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, onun korunmasını da emret-

mektedir. Yetimin korunması, yaşama hakkının yanı sıra malının korunması gibi diğer temel hakları da kapsamaktadır. Malın korunması ise iki aşamada gerçekleşir. Bunlardan ilki, haksız saldırılardan ve ihlallerden korumaktır; diğeri ise malın işletilmesi suretiyle nemalandırılması veya en azından maddeten ve değer bakımından eksilmesinin önlenmesidir. Bu iki koruma biçiminden, üzerinde en çok durulanı haksız saldırı ve ihlaldir. Hadislerde bu açık bir şekilde yasaklanmış ve şiddetle kınanmıştır. Nitekim bir hadiste, yedi büyük günah sayılırken bunlardan birinin yetim malı yemek olduğu belirtilmiş ve bunun büyük günah sayılacağına işaret edilmiştir: "Helâk edici yedi büyük günahdan sakının. Ashab, onlar nedir? diye sordular. Allah Resulü (sav): Allah'a şirk koşturmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, iffetli ve iman sahibi bir kadına zina iftirasında bulunmaktır."⁵⁰

Hz. Muhammed (sav) başka bir hadisi şeriflerinde: "Ben iki grup insanın hakkının çiğnenmesine asla müsaade etmem ki bunlar yetimler ve kadınlardır." dediği de rivayet edilmektedir. Hadis-i şerifte yetim ve kadının birlikte zikredilmesi, genellikle her ikisinin de haklarını korumakta zorlandıklarını göstermektedir. Çünkü yetim, babasını kaybettiği için korunacak ve kollanacak bir güç kaynağından

yoksundur ve bu nedenle güçsüzeleşmektedir. Kadın ise, hem yaratılış itibarıyla hem de dul kaldığında güçsüz kalabileceği endişesiyle, Hz. Peygamber (sav) tarafından hakkının ihlâl edilmemesi için uyarılmıştır.

Malik b. Hâris'in (ra) rivayet ettiği bir hadiste Resulullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu bildirmektedir: "Müslümanlar arasından kim bir yetimi evine alarak yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah (şirk gibi) işlememişse, Allah onu mutlaka cennetine koyacaktır."⁵¹ Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edilen başka bir hadiste Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğunu aktarmaktadır: "Müslümanlar içinde en hayırlı ev kendisine iyilik yapılan yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir."⁵²

En iyi ev, içinde kendisine iyi davranılan yetimlerin yaşadığı evlerdir. Yetime şefkat, merhamet, sevgi, yedirme, içirme gibi durumlarda çocuklarına gösterdikleri ilgiyi yetimede gösterirlerse, bu evler en hayırlı evlerden kabul edilmektedir. Bir yerde yetimlere kötü muamele yapılıyorsa, yetimler itilip kakılıyorsa, horlanıyorsa, hakları çiğneniyorsa, oralarının kötü yerler olduğu belirtilmiştir.

Mü'min sürekli kendisini Allah'a yakınlaştıracak ameller işlemek gayretinin içerisinde olan kişidir. Allah'ın rahmetinden korumasından ve kendisini

44 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, V, 619-620.

45 Râzî, *Tefsîrü'l-Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 170.

46 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 521; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 402.

47 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, İstanbul: Azim Dağıtım, 2017, VIII, 5902.

48 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, V, 639-640.

49 Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, V, 696-697; Râzî, *Tefsîrü'l-Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 111.

50 Buhârî, "Vesâyâ", 23; Müslim, "iman", 38; Ebu Davud, "Vesâyâ", 10.

51 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 344; Tirmizî, "Birr" 14.

52 İbn-i Mâce, "Edeb", 6.

gözetip kollamasından uzak durmaktan korkar. Kalbinin katılığından Allah'a sınığınip , bu katılığın ilacı için arayışa girer. Bu konu ile ilgili Ebû Hereyre'den rivayet edilen bir hadiste : "Bir gün bir adam Hz. Peygamber (sav) gelip kalbinin katılaştığından şikâyetçi olmuştur. Hz. Peygamber de "Kalbinin yumuşamasını istiyorsan bir yetimi himayene al"⁵³, başını okşa ve yediğinden yedirerek karnını doyur." demiştir.⁵⁴

Sonuç

İslam, yetimlerin haklarının korunması ve onlara gereken şefkatin gösterilmesi konusunda önemli uyarılar yapmış, hem gerçek hem de hükmî yetimlerin korunmasını farz kılmıştır. Kur'an-ı Kerîm ve Peygamberimiz (sav), yetimlerin, özellikle de sosyal yetimlerin korunması ve desteklenmesi gerektiği hususunda insanlığın vicdanına hitap etmiştir. Sosyal yetim (hükmî yetim) tanımı, yalnızca babasını kaybeden çocukları değil, kaybolmuş, terkedilmiş ya da zor durumda bırakılmış çocukları da kapsar. Bu bağlamda, İslam hukukçuları bu çocukların korunmasını ve ihtiyaçlarının karşılanmasını dinî ve ahlâkî bir sorumluluk olarak görmüşlerdir.

Özellikle boşanmış ailelerin çocukları, savaş esirlerinin çocukları ve buluntu çocuklar gibi çeşitli durumlar, hükmî yetim kategorisinde yer alır ve bu çocukların bakımına yönelik devletin ve toplumun sorumluluğu büyük bir önem taşır. İslam, bu çocukların yalnızca maddî değil, aynı zamanda manevî ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak hükmî yetimlerin korunması ve onların toplumda sağlıklı bir birey olarak yetişmesi için gerekli tedbirlerin alınması, İslam'ın sosyal adalet ve insan haklarına verdiği önemin bir göstergesidir. Bu anlamda, toplumlar ve devletler, sosyal yetimlerin karşı karşıya olduğu zorlukları göz önünde bulundurarak onlara daha fazla sahip çıkmalı, onların

Naslarda onu bir yetim olarak koruması altına alıp yiyecek ve içeceğini üstlenen kişi için kıyamet gününde, onu cehennem ateşinden koruyacak bir kalkan oluşur. Başını okşayan kişi için ise başındaki saçların sayısı kadar, sevap almış olur. Kim bir yetimin kefaletini üstlenip ona mutlu ve rahat bir hayat sağlarsa, Allah yolunda cihat edenler kadar ecir alacağını beyan edilmiştir.⁵⁵

haklarını en üst düzeyde koruyarak adil bir yaşam sürmelerini sağlamalıdır.

Semavî dinler, insan hakları ve toplumsal sorumluluklar çerçevesinde yetimlerin korunmasına ve iyilik yapılmasına büyük bir önem atfetmiştir. Yahudilikte, İslam'da ve Hristiyanlıkta, yetimlerin haklarının korunması, onlara yardım edilmesi ve toplumda ihmal edilmemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bu dinlerde, yetimlere yapılan iyiliklerin yalnızca dünyada karşılık bulacağı değil, aynı zamanda cennetle müjdelenen bir ameller olduğu belirtilmiştir. Özellikle İslam'ın ve Yahudiliğin kutsal kitaplarında, yetimlere yardım etmenin toplumsal bir sorumluluk ve bireysel bir erdem olduğu ifade edilmiştir. Hristiyanlıkta da yetimlerin korunması, Tanrı'nın sevdiği bir davranış olarak kabul edilmiştir.

Bütün bu öğretiler, semavî dinlerin ortak paydasında, insanların insanî sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini, yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamının sadece bir dinî vecibe değil, aynı zamanda toplumsal adaletin ve insaniyetin gerekliliği olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak semavî dinlerin perspektifinde yetimlerin korunması ve kollanması, bir erdem olmanın ötesinde, insanlığın temel değerlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış, günümüzde de sosyal sorumluluk ve toplumsal dayanışma bağlamında büyük bir öneme sahiptir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1988.

Altıntaş, Yusuf. *Yahudilikte Kavram ve Değerler*. 3. baskı. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001.

Besalel, Yusuf. "Dul ve Yetim Kavramı." *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2002.

Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Alî b. Yusuf b. Hayyân el-Endelüsî. *Tefsîr Bahrü'l-Muhîf*. Tahkik edenler: Âdil Ahmed ve Ali Muavved. 1. cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. baskı, 2015.

el-Bidâye ve'n-Nihâye. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1. baskı, 1932.

el-Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-Kınâ'an (Metn)î'l-İknâ'*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1982.

el-Halebî, İbrâhim b. Muhammed. *es-Siretü'l Halebîyye fî's-Siret-il Emini'l-Me'mûn*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1400.

el-Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*. 2. baskı. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.

en-Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriyya. *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdatü'l-Müftiyn*. 2. baskı. Ürdün: el-Mektebi'l-İslâmî, 1405H, IV.

en-Nisâbûrî, Hâkim. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*.

Erkal, Mehmet. "Zekât." *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), cilt 44, 207-209. İstanbul: İSAM.

ez-Zühaylî, Vehbe. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fık*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1994, 231. Lâkit çocukla ilgili. Suudi Arabistan Krallığı, İlmi Araştırmalar ve Fetva Dairesi Komisyonu, 1419H, 20711 sayılı fetvası.

Gözübenli, Beşir. "Mefkûd." *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), cilt 28. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Harman, Ömer Faruk. "İsâ." *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), cilt 22. İstanbul: İSAM, 2000.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrem el-İfrikî. *Lisânü'l-Arab*. 12. cilt. Beyrut: Dârü's-Sad, t.y.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.

İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid es-Sivâsî. *Fethu'l-Kadîr*. Mısır: Metâbiu'l-Emîriyye, 2011, VI.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Abdülhalîm bin Abdüsselâm. *Mecmû'u Fetâvâ*. 34. cilt. Medînetü'l-Münevvere: el-Evkâfu's-Suudiyye, 2004.

Karaman, Hayrettin. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 4. cilt. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

Köse, Saffet. "Lakît." *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), cilt 27. İstanbul: 2003.

Kurt, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'li-Ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin Limâ Tezâmmenehû Mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*. II, 12.

Kutup, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân, Birleşik Yayınları, 2010*.

Râzî, Fahreddin. *Tefsîrü'l-Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Kadîr*.

Taberî, Muhammed bin Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Tahkik: Abdullah et-Türkî. 1. baskı. Kahire: Dârü'l-Hicre, 2001.

Taberî, Muhammed bin Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân ve Tefsîru İbn Cerîr, Tefsîrü't-Taberî*.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*. İstanbul: Azim Dağıtım, 2017.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Kitâbü'l-Kebâir*. Beyrut: Dârünnedve el-Cedîd.

53 "Bir yetimi himayene al" ifadesi kefaletine almak demektir. Günümüzde yetim sponsorluğu olarak ifade edilmektedir.

54 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 263,387.

55 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XX, 90.

II. OTURUM: SOSYAL YETİMLİĞİ ETKİLEYEN İÇSEL FAKTÖRLER

Teknolojinin Yanlış Kullanımı ve Sosyal Yetimlik Üzerindeki Etkisi

Dr. Nuran Yavuz¹

Giriş

Günümüz dünyasında teknoloji, bireylerin hayatını kolaylaştıran ve insanlık tarihinin en büyük devrimlerinden biri olarak kabul edilen bir olgudur. Ancak bu devrim, doğru kullanılmadığında bireyleri birbirine yaklaştırmaktan ziyade uzaklaştıran, fiziksel varlığı koruyup ruhsal bağları zayıflatan bir paradoksa dönüşebilir. Dijital ekranların gölgesinde büyüyen çocuklar, ebeveynleriyle göz teması kurmadan geçirilen saatler ve sanal dünyaya hapsolmuş aile ilişkileri, günümüz toplumunda "sosyal yetimlik" kavramını doğurmaktadır.

Sosyal yetimlik, biyolojik ebeveynleri hayatta olmasına rağmen çocukların duygusal, psikolojik ve sosyal anlamda yeterince desteklenemediği bir durumu ifade eder. Özellikle ebeveynlerin teknolojiye aşırı bağımlılığı veya çocukları erken yaşta dijital dünyanın içine çekmesi, aile içindeki bağların zayıflamasına ve bireylerin yalnızlaşmasına yol açmaktadır. Geleneksel aile sohbetlerinin yerini sessiz ekranlar alırken, çocuklar sevgi, ilgi ve güven gibi temel duygusal ihtiyaçlarını karşılayamamakta, bu

da onları derin bir yalnızlık içine sürüklemektedir.

Bu makalede, teknolojinin yanlış kullanımının aile yapısını nasıl etkilediği, çocukların duygusal dünyasında nasıl boşluklar oluşturduğu ve sosyal yetimliği nasıl derinleştirdiği ele alınacaktır. Dijital çağın sunduğu imkânlarla birlikte, bilinçsiz kullanımın doğurduğu riskleri anlamak ve bu soruna dair çözüm önerileri sunmak, geleceğin nesillerini sağlıklı bireyler olarak yetiştirmek için büyük önem taşımaktadır.

1. Teknoloji ve Tarihsel Süreci

Dünya üzerindeki fiziksel olarak en savunmasız canlılardan biri şüphesiz insanoğludur. Uçmak için kanatları, avlanmak için güçlü pençeleri ve keskin dişleri, zorlu hava şartlarında hayatta kalmak içinse kürkü yoktur. Peki, buna rağmen nasıl olur da yeryüzünde böylesine hüküm sürebilmektedir? Elbette, kendisine bahşedilmiş

son derece komplike bir yetenek sayesinde: Düşünebilme becerisi.

İnsanoğlu, düşünebilme becerisini kullanarak sahip olmadığı biyolojik özellikleri telafi etmek ve hayatını kolaylaştırmak adına, yaşadığı çağın imkânları doğrultusunda sürekli üretim yapmıştır. Bugün "teknoloji" olarak tanımladığımız bu kavram, Yunancada sanat ve zanaat

anlamına gelen *technē* ile konuşma ve bilgi anlamına gelen *logos* kelimelerinden türemiştir. İnsanlık tarihiyle paralel bir gelişim süreci izleyen teknolojinin tarihine baktığımızda, basit taş aletlerden Cezeri'nin makinelerine, Fatih Sultan Mehmet'in Şahi toplanından dijital bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) kadar uzanan uzun bir yolculuğa şahit oluruz.

¹ Dr. Nuran Yavuz, Psikiyatrist, Özel Muayenehane (İstanbul), nuranyavuz6661@gmail.com.

2. Teknoloji Felsefesi

Teknoloji felsefesi, teknolojinin doğasını ve insan hayatına olan etkilerini inceleyen bir felsefe dalıdır. İnsanın araç-gereç yapımını ve bunların insan hayatına etkilerinin sonuçlarını sorgular. Teknolojinin zaman içinde gelişimiyle birlikte psikososyal etkilerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Teknolojinin insan hayatına etkilerini, kendi dönemlerinin teknoloji algısı çerçevesinde ilk olarak Antik Yunan filozofları incelemiştir.²

Teknoloji felsefesi, teknolojinin doğasını ve insan hayatına olan etkilerini inceleyen bir felsefe dalıdır. İnsanın araç-gereç yapımını ve bunların insan hayatına etkilerinin sonuçlarını sorgular. Teknolojinin zaman içinde gelişimiyle birlikte psikososyal etkilerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Teknolojinin insan hayatına etkilerini, kendi dönemlerinin teknoloji algısı çerçevesinde ilk olarak Antik Yunan filozofları incelemiştir.³

Orta Çağ'da teknoloji gelişmeye devam etmiş, ancak filozofların ilgi alanına girmemiştir. 16. yüzyıl düşünürlerinden Francis Bacon "Bilgi güçtür." söylemiyle toplumun teknoloji sayesinde zengin ve müreffeh bir seviyeye gelebileceğini öne sürmüştür. 18. yüzyılın sonlarına doğru Sanayi Devrimi'nin etkileri hissedilmeye başlanmış ve filozoflar artık teknolojiye eleştirel bakış açıları geliştirmiştir. 20. yüzyılın ünlü düşünürlerinden Jacques Ellul, 1996 yapımı *Teknolojinin İhaneti* adlı belgeselde çarpıcı tespitlerde bulunmuştur:

"Teknolojinin insanları özgür kıldığı onlara yutturulmaya çalışılmaktadır. Teknoloji insanı özgür kılıyorsa nasıl oluyor da üç milyon Parisli yazın, aynı dönemde Akdeniz'e gitmeye karar veriyor? Bir çeşit koyun sürüsüne dönüştüklerini nasıl fark edemiyorlar?"

Ellul, geçmişte kullanılan teknoloji ile günümüz teknolojisinin aynı şey olmadığını vurgular. Günümüz

teknolojisinin karakteristiğini "aşırılık" olarak tanımlar ve her teknolojik ilerlemenin bir bedeli olduğunu dile getirir. *"Teknoloji, bizden neyi götürmek pahasına bize ne vaat ediyor?"* sorusunu sorarak teknolojinin insanı çok daha hızlı yaşamaya mecbur bıraktığını, derin düşünme yerine refleksif tepkiler vermeye yönelttiğini belirtir.⁴ Ellul bunları ifade ettiğinde, dijital teknolojiler henüz insan hayatını böylesine kuşatmamıştı.

21.yüzyıla gelindiğinde ise dijital teknolojiler çok hızlı bir şekilde hayatlarımızın bir parçası hâline geldi. Amerikan halkının otomobillere uyum sağlaması için 80 yılı aşkın bir süre gerekirken, kişisel bilgisayarlara 25 yıl yeterli olmuştur. Aynı halk, internete 20 yılda, cep telefonlarına ise 10 yıldan kısa bir sürede uyum sağlamıştır.⁵

Datareportal tarafından yayımlanan rapora göre Ocak 2024 itibarıyla dünyada tekil cep telefonu kullanıcısı sayısı 5.61 milyara ulaşmıştır. Bu da dünya nüfusunun %69.4'üne tekabül etmektedir. İnternet kullanım oranına baktığımızda ise 5.35 milyar insanın aktif internet kullanıcısı olduğu görülmektedir. Yine aynı raporda, aktif sosyal medya kullanıcılarının 5 milyarı aştığı ve saniyede 8.4 kişinin yeni sosyal medya hesabı açtığı bilgisi öne çıkmaktadır. Tipik bir sosyal medya kullanıcısının artık günlük olarak ortalama 2 saat 23 dakikasını sosyal medyada geçirdiği belirtilmektedir.⁶

Dijital teknolojiler ve internet kullanımının bu kadar kısa sürede ve yoğun şekilde hayatımıza nüfuz etmesi göz önünde bulundurulduğunda, bu sürecin insan hayatına etkilerini detaylı bir şekilde incelemek ve mevcut ya da olası sorunlar için çözüm önerileri geliştirmek büyük önem arz etmektedir. Şüphesiz bu dijitalleşme süreci; sosyoloji, psikoloji,

edebiyat, sanat, iletişim, güvenlik, sağlık, hukuk ve toplumun en küçük birimi olan aile gibi insanı ilgilendiren her alanda etkilerini göstermektedir. Yazımızın devamında ise "sosyal yetimlik" bağlamında teknoloji kullanımının etkilerini ele alacağız.

En az bir ebeveyni hayatta olmasına rağmen fiziksel ve duygusal ihtiyaçları karşılanmayan, ihmal edilen çocuklar literatür-

de "sosyal yetim" olarak tanımlanmaktadır. Sosyal yetimlik; göç, yoksulluk, savaşlar ve evlilik dışı doğum gibi olumsuz sebeplerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ailenin maddî olanaklarının artışı gibi olumlu görünen bir durumun, dolaylı olarak dijital teknolojilere sahip olma oranının artışıyla sosyal yetimlik arasında bir bağ oluşturduğu da göz ardı edilmemelidir.

3. Aile Nedir ve Niçin Önemlidir?

Karı, koca ve varsa çocuklardan oluşan, toplumun en küçük birimini temsil eden toplumsal kurum ailedir. Bu tanımla çekirdek aile kastedilmiş olsa da aile kavramı, aynı evde olmasalar da aile büyüklerini, akrabaları ve yasal yolla bağ kurulmuş kişileri de içine alır. Toplum açısından ailenin neden bu kadar önemli olduğunu anlamak için işlevlerine bakmak yeterlidir.⁷ Çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının giderilmesi, korunması, sosyal becerilerinin geliştirilmesi, ekonomik bağımsızlığını kazanmasının sağlanması kadar sevgi, ilgi ve şefkat görmesi de ailenin işlevleri arasındadır.

Çocuk, ilk hayat deneyimini kazandığı, ana dilini öğrendiği, ilk bilgilerini edindiği yer olarak aile içinde gelişir. Kültür, toplumun ayakta kalmasını sağlayan temel dinamiklerdendir. Kültürün görevi, toplumsal bütünlüğü koruyarak toplumu canlı ve dinamik tutmaktır. Çağımızda kültürel birikim çok hızlı bir şekilde artmaktadır.⁸ Kültür aktarımı ise ancak ebeveyn ve çocuk arasındaki sağlıklı iletişim ve temas ile mümkündür.

Dijitalleşen dünya ile birlikte aile ve ebeveynlik kurumları da bu süreçten olumsuz

etkilenmektedir. Yaygınlaşan bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımıyla aile bireylerinin birbirleriyle geçirdiği vakit azalmış, beraber geçirilen zamanın kalitesi ise düşmüştür. Daha bireysel, kişinin kendini öncelediği, konfor ve haz odaklı bir yaşam tarzı, dijital teknolojiler aracılığıyla toplumda sunulmuş ve toplumda olumlu karşılık bulmuştur. Kısıtlı zamanlarda bir araya gelen aile üyeleri, bu süreyi ya televizyon izleyerek ya da mobil aygıtlarla meşgul olarak geçirmektedir.

Tam zamanlı ya da hibrit çevrimiçi çalışma biçimleri; bilgiye ulaşmak, eğitim almak için çevrimiçi veya dijital platformların kullanılması; film ve dizi izlemek, müzik dinlemek ve alışveriş yapmak için yine dijital araçlardan yararlanılması, hem çocukların hem de ebeveynlerin ekran başında daha fazla vakit geçirmesini meşru kılmaktadır.

Dijital çağ, aile içi iletişim biçimlerini değiştirip dönüştürüyor olsa da ailenin çocuğu koruma, eğitme, geliştirme ve geleneği aktarma görevleri baki kalmaktadır. Dolayısıyla bu roller, değişen çağa uyum sağlayacak şekilde dönüşmelidir.

7 İbrahim Kır, "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri," *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10, no. 36 (2011): 381-404.

8 İbrahim Kır, "Eğitimin Toplumsal Temelleri," *Eğitim Bilimine Giriş*, 3. baskı, editör Fatih Töremen (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2011), 142.

2 M. Nuri Ural, "Antik Yunan'da 'Teknik': Teknoloji Felsefesi Tarihine Genel Bir Bakış," *Mavi Atlas* 4 (2015): 136-144.

3 M. Nuri Ural, "Antik Yunan'da 'Teknik': Teknoloji Felsefesi Tarihine Genel Bir Bakış," *Mavi Atlas* 4 (2015): 136-144.

4 YouTube. (2024). *İnternet ve dijital kültür üzerine*. Erişim: 03.03.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=ex85NdypvX0>.

5 Erol Göka, *İnternet ve Psikolojimiz* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 17.

6 *Digital 2024 Global Overview Report*, DataReportal, erişim 3 Mart 2025, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>.

4. Dijital Aile ve Dijital Ebeveynlik

2001 yılı itibarıyla dijital dünyaya dair literatüre yeni kavramlar girmiştir: "Dijital yerlilik ve dijital göçmenlik."⁹ Dijital yerliler; dijital araçların diline hâkim, bunu ana dili olarak konuşan, bu dünyanın içine doğmuş, dijital teknolojileri bir ihtiyaç gibi değil, hayatın kendisi olarak gören, bu mecrada hata yapmaktan çekinmeden dijital dünyayı istediği gibi kullanan 21. yüzyıl çocuklarıdır.

Dijital göçmenler ise bu sanal dünyaya sonradan göç etmiş, teknolojiyi ihtiyaca binaen gerektiği kadar kullanılması gerektiğine inanan, burada hata yapmaktan korkan ve zaman zaman da burada var olabilmek için dijital yerlilerden yardım alan kuşağı tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu iki kavram bağlamında değerlendirdiğimizde, şüphesiz her çağda zor olan ebeveynliğin, kuşaklar arası mesafenin fazlasıyla açılmasıyla dijital çağda daha da zorlaştığını görüyoruz. Fiziksel dünyanın tehlikelerinden çocuklarımızı korumak için salık verdiğimiz argümanlar, sanal dünyada geçerliliğini yitirmektedir. Örneğin, "Tanımadığın bir insan sana bir şey verirse alma, seni bir yere götürmek isterse onunla gitme." gibi uyarıları yeni dünyaya uyarlamamız gerekiyor. Ancak bu uyarlamayı yapmadan önce ebeveynlerin de dijital

dünyayı ve olası tehlikelerini tanımaya ihtiyaçları vardır. Nesiller arası aktarılagelen geleneksel ebeveynlik yöntemleri geçerliliğini yitirdiği için yeni nesil ebeveynler, el yordamıyla yollarını bulma çabasına girmiştir.

Bu yeni nesil ebeveynlik, literatürde "dijital ebeveynlik" olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Dijital ebeveyn; dijital çağın gereksinimlerine göre hareket eden, temel düzeyde dijital araçlara hâkim, dijital ortamlardaki olanakların farkında olan ve çocuğunu bu ortamlardaki risklere karşı koruyabilen, kişi haklarına gerçek hayatta saygı duyulması gerektiği gibi sanal ortamda da aynı şekilde davranılması gerektiğini çocuğuna aşılayan ve teknolojik gelişmelere kendini kapatmayan bireydir.¹¹

Dijital ebeveynlik, beraberinde dijital okuryazarlık konusunda ustalaşmayı gerektirir. Dijital yerliler, teknoloji kullanımında daha maharetli olmalarını "kurcalama yöntemi" ile öğrenmelerine borçludurlar. Ancak dijital medya tarafından maruz kalınan içeriği ayırt edebilme ve bilginin doğruluğunu sorgulama konusunda o kadar da iyi değildir.¹² Bazen gereksiz bilgi ve görüntülere de maruz kalmaktadırlar. Oxford İngilizce Sözlük, yapılan

2001 yılı itibarıyla dijital dünyaya dair literatüre yeni kavramlar girmiştir: "Dijital yerlilik ve dijital göçmenlik."

oylamalar sonucunda 2024 yılının sözcüğünü "beyin çürümesi" olarak belirlemiştir. Bu iddialı terim, "özellikle önemsiz veya zorlayıcı olmadığı düşünülen materyallerin aşırı tüketiminin bir sonucu olarak görülen, bir kişinin zihinsel ya da entelektüel durumunun bozulması" olarak tanımlanıyor. Oxford Languages Başkanı Casper Grathwohl, beyin çürümesinin, özellikle sosyal medyada düşük kaliteli çevrimiçi içerik tüketiminin etkilerine ilişkin endişeleri yansıtan bir terim olarak yeni bir anlam kazandığını belirtiyor. Beyin çürümesi, sanal yaşamın algılanan tehlikelerinden birine ve boş zamanımızı nasıl kullandığımıza dikkat çekiyor.¹³

Bazı gençler ulaştıkları bilgilerin güvenilirliği ve bununla ne yapacakları konusunda bilgi sahibi değildir. Dijital okuryazarlığın zayıf oluşu, interneti daha verimsiz kullanmayı, bilgiye ulaşma yollarında kaybolmayı, dijital iletişim becerilerinin düşük olmasını ve internet ortamında savunmasız olmayı da beraberinde getiriyor. Paul Gilster, 1997 yılında yayımlanan kitabında dijital okuryazarlığı, dijital ortamlarda sunulan bilgiyi farklı şekillerde anlayıp kullanabilme becerisi olarak tanımlar.¹⁴

Uluslararası Eğitim Teknolojileri Topluluğu (ISTE), dijital okuryazarlık kriterlerini altı standart etrafında belirlemiştir.¹⁵

13 "Oxford Sözlüğü, 2024 Yılıın Kelimesini 'Mental Çöküş' Olarak Belirledi," *Euronews*, 2 Aralık 2024, <https://tr.euronews.com/kultur/2024/12/02/oxford-sozlugu-2024-yilinin-kelimesini-mental-cokus-olarak-belirledi>.

14 Paul Gilster, *Digital Literacy* (New York: John Wiley & Sons, 1997).

15 "Dijital Okuryazarlık," *SİBERAY*, erişim 3 Mart 2025, <https://www.siberay.com/dijital-okuryazarlik>.

16 Sağiroğlu, Şeref, Halil İbrahim Bülbül, Ahmet Kılıç ve Mustafa Küçükali. *Dijital Okuryazarlık: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

17 Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), "Gençlerin Medya Kullanımı ve Dijital Okuryazarlık Araştırması 2022," erişim 3 Mart 2025, <https://www.rtuk.gov.tr/genclerin-medya-kullanimi-ve-dijital-okuryazarlik-arastirmasi-2022/4402>.

dayandırılmayan, davranış tabanlı bağımlılıklar olarak tanımlanabilir. Kumar, yemek yeme, oyun oynama, cinsellik ve porno, alışveriş, egzersiz, akıllı telefon ve internet bağımlılığı gibi örnekler verilebilir.

Teknoloji bağımlılığı, burada bahsi geçen bazı sorunlu davranışların teknoloji kullanarak hayata geçirilmesini ifade eder. Psikiyatrik bozuklukların sınıflandırıldığı DSM-5 (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı)'nda ilk defa internet bağımlılığı kavramı yer almıştır.

Teknolojinin aşırıya kaçan her kullanımı elbette bağımlılık olarak değerlendirilemez. Ancak,

1 Kişi dijital teknolojilerle planladığından daha fazla zaman geçiriyorsa ve bu nedenle fiziksel rahatsızlık hissediyor, ancak hissedilen rahatsızlıklara rağmen kullanmaktan vazgeçemiyorsa,

2 Teknolojik cihazlara ulaşamadığında sıkıntı hissediyor, yoksunluk duygusu yaşıyor veya gerginleşiyorsa,

3 Gündelik hayatın gerekliliklerini ve sorumluluklarını yerine getiremiyor, işlere odaklanamıyor veya önemli işler arasında bile sık sık bu aletleri kontrol etme isteği duyuyorsa,

4 Sanal ve anonim sosyal ilişkileri yüz yüze ilişkilere tercih ediyorsa,

- 5 Günün çok büyük bir bölümünü teknoloji kullanımıyla geçiriyorsa,
- 6 Sebep olduğu olumsuzlukların farkında olunmasına rağmen, bu araçların kullanımından vazgeçemiyorsa, teknoloji bağımlılığından söz edilebilir.

Teknoloji bağımlılığı, kas ve iskelet sistemi rahatsızlıkları, depresyon, yalnızlık, öfke sorunları, görme bozuklukları ve yetersiz beslenme gibi birçok rahatsızlığı da beraberinde getirir.

Bununla birlikte, çocuk ve ergenlerin teknolojiyle temasları arttıkça sanal ortamda siber zorbalığa uğrama riskleri de artmaktadır. UNICEF'in 2017 yılında yayımladığı "Dünya Çocuklarının Durumu: Dijital Dünyada Çocuk" raporunda, çevrim içi ortamda çocukların karşı karşıya kaldığı riskler üç kategoride ele alınmıştır: İçerik riskleri, temas riskleri ve davranış riskleri.¹⁸

a) İçerikle ilgili riskler: Çocuğun hoş olmayan ve uygunsuz içeriklerle karşılaştığı durumlardır. Bu kapsamda cinsel, pornografik ve şiddet içeren görüntüler; reklamcılığın kimi biçimleri; ırkçı, ayrımcı ya da nefret söylemi içeren materyaller; kendi kendine zarar verme, intihar ya da anoreksiya gibi sağlıksız veya tehlikeli davranışları öneren web sayfaları yer alabilir.

b) Temas riskleri: Çocuğun risk içeren iletişime girdiği durumlardır. Örneğin, uygunsuz temas ya da çocuğu cinsel amaçlara yönlendirecek, onları sağlıksız veya tehlikeli davranışlar içine girmeye ikna etmeye çalışan bir yetişkinle temas gibi.

c) Davranışla ilgili riskler: Çocuğun riskli içerikle karşılaşmasına ya da temasına katkıda bulunacak şekilde davrandığı durumlardır. Örneğin, başka çocuklara ilişkin nefret içerikli materyal oluşturması, ırkçılık provokasyonu yapması ya da kendi ürettikleri dâhil olmak üzere cinsel görüntü koyması veya yayması bu kapsamdaki davranışlardır.

Dijital teknolojiler, çağın gerekliliği olarak elbette dünya vatandaşları tarafından kullanılmaya devam edecektir. Toptancı bir yaklaşım sergileyerek ve kesin bir hükümle "teknoloji kötüdür ve aileyi bozmaktadır" demek ne gerçekçi ne de faydalıdır. Hızla değişen ve gelişen çağın sunduğu güncellemelerden çocuklarımızı mahrum etmek, onlara yapılan bir haksızlık olur.

Dengeli bir şekilde dijital teknoloji kullanımı, küçük yaşlardan itibaren öğretilir. Bunun için teknoloji okuryazarlığı bilincini topluma yerleştirmek, faydalı bir ilk adım olabilir. Ortaöğretimin çeşitli kademelerinde müfredata teknoloji okuryazarlığı dersi eklenmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde, ebeveynlere yönelik de bu tür eğitimlerin yaygınlaştırılması sağlanabilir. Ebeveynlere, çocuklarının ekran süresini ve içeriklerini nasıl denetleyebilecekleri, dijital dünyada çocuklarının güvenliklerini nasıl sağlayabilecekleri konusunda eğitimler verilebilir. Teknoloji bağımlılığı konusunda ailelere, hangi durumlarda hangi kurumlara başvurabilecekleri hakkında bilgilendirme yapılabilir. Bu bağlamda medya kuruluşları, yerel yönetimler, ilgili bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşları sürece büyük katkı sunabilir.

Ebeveynlere, çocuklarının ekran süresini ve içeriklerini nasıl denetleyebilecekleri, dijital dünyada çocuklarının güvenliklerini nasıl sağlayabilecekleri konusunda eğitimler verilebilir.

Sonuç

Gelişen Bilişim ve İletişim Teknolojileri (BİT) ile birlikte dijital çağ çok hızlı şekilde başladı, ancak bu dünyanın göçmenleri buraya ayak uydurmakta güçlük çekmektedir. Özellikle yeni dönemin dijital ebeveynleri için süreç daha da zorlu hale gelmiştir. Kendi ebeveynlerinden model aldıkları anelik ve babalık rolleri, çocukları ile olan iletişimde geçerli bir yöntem olmamakta, fiziksel ve duygusal uzaklık daha da artmaktadır.

Bu mesafenin artmasıyla birlikte çaresiz hissedilen ebeveynler, çocuklarının dijital teknoloji kullanımını kısıtlamaya gitmektedir. Dijital çağın içine doğan çocuklar ise BİT'leri bir hayat tarzı olarak görmekte ve günlük yaşamlarını buna göre organize etmektedir. Sosyalleşme, eğlence, bilgi edinme, ders çalışma ve ödev

hazırlama gibi hayata dair ihtiyaçlarını dijital dünyada karşılamakta, dolayısıyla günün önemli bir kısmını burada geçirmektedirler. Ebeveynin kısıtlama girişimi, çocuklar tarafından bir ihtiyaçtan mahrum edilme olarak algılanmakta ve doğal olarak tepkisel davranmalarına yol açmaktadır. Sonuç olarak ebeveyn-çocuk çatışması kaçınılmaz hale gelmekte ve aradaki mesafe daha da açılmaktadır.

Ebeveynlerin teknolojinin doğru kullanımı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, teknoloji kullanımında oto kontrollerini ve çocukları üzerindeki denetim mekanizmalarını zayıflatmaktadır. Çocuklar kadar ebeveynlerin de dijital teknolojilere bağımlılığa varan aşırı zaman ayırmaları, aile ile geçirilen vaktin daha da azalmasına yol açmaktadır. Aileyle geçirilen

bu kısa sürelerde de aile üyelerinin neredeyse tamamının kişisel teknolojik araçlarıyla meşgul olması, aile içi paylaşım saatinin kalitesini düşürmektedir.

Ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişim kadar, eşler arasındaki iletişim ve bağ da zarar görmektedir. Çocuk ve ergenlerin dijital araçları kullanmalarına dair aldıkları olumsuz eleştiriler ve nasihatler, onları aile saatine katılma konusunda daha da çekingen hale getirmektedir. Ebeveyn ve çocuk arasında olması beklenen sağlıklı iletişim bozulmakta, sonuç olarak çocuk fiziksel olarak bir aileye sahip olsa da pratikte ebeveyn ilgisinden mahrum kalan bir yetim gibi hissetmektedir. Aynı şekilde, ebeveynler de çocuklarından mahrum bir aile hayatı yaşamaktadır.

Kaynakça

DataReportal. (2024). *Digital 2024 global overview report*. Erişim tarihi: 03.03.2025, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>.

Euronews. (2024, December 2). Oxford sözlüğü 2024 yılının kelimesini 'mental çöküş' olarak belirledi. *Euronews*. Erişim tarihi: 03.03.2025, <https://tr.euronews.com/kultur/2024/12/02/oxford-sozlugu-2024-yilinin-kelimesini-mental-cokus-olarak-belirledi>.

Gilster, Paul. (1997). *Digital literacy*. New York: John Wiley.

Göka, Erol. (2017). *İnternet ve psikolojimiz*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Ito, Mizuko., Horst, H., Bittanti, M., Boyd, D., et al. (2008). *Living and learning with new media: Summary of*

findings from the digital youth. Erişim tarihi: 03.03.2025, https://www.macfound.org/media/article_pdfs/DML_ETHNOGRAPHY_SUMMARY.pdf.

Kır, İbrahim. (2010). Eğitimin toplumsal temelleri. *Eğitim bilimine giriş* (p. 142). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Kır, İbrahim. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.

"Oxford Sözlüğü, 2024 Yılının Kelimesini 'Mental Çöküş' Olarak Belirledi," *Euronews*, 2 Aralık 2024, <https://tr.euronews.com/kultur/2024/12/02/oxford-sozlugu-2024-yilinin-kelimesini-mental-cokus-olarak-belirledi>.

18 UNICEF, *Dünya Çocuklarının Durumu 2017: Dijital bir Dünyada Çocuklar* (Aralık 2017), 20, erişim 3 Mart 2025, <https://www.unicef.org/turkiye/media/4291/file/D%C3%BCnnya%20%C3%87ocuklar%C4%B1n%C4%B1n%20Durumu%202017%3A%20Dijital%20bir%20D%C3%BCnyada%20%C3%87ocuklar.pdf>.

Prensky, Marc. (2001). Digital natives, digital immigrants part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>.

Rode, John. A. (2009, September). Digital parenting: Designing children's safety. *Proceedings of the 23rd British HCI Group Annual Conference on People and Computers: Celebrating People and Technology*. British Computer Society.

Radio ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK). (2022). *Gençlerin medya kullanımı ve dijital okuryazarlık araştırması 2022*. Erişim tarihi: 03.03.2025, <https://www.rtuk.gov.tr/genclerin-medya-kullanimi-ve-dijital-okuryazarlik-arastirmasi-2022/4402>.

Sağıröğlü, Şeref. Bülbül, Halil İbrahim. Kılıç, Ahmet. Küçükali, Mustafa. (2020). *Dijital okuryazarlık: Araçlar, metodolojiler, uygulamalar ve öneriler*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Siberay. (n.d.). *Dijital okuryazarlık*. Erişim tarihi: 03.03.2025, <https://www.siberay.com/dijital-okuryazarlik>.

Ural, Mehmet Nuri. (2015). Antik Yunan'da 'teknik': Teknoloji felsefesi tarihine genel bir bakış. *Mavi Atlas*, 4, 136-144.

UNICEF. (2017). *Dünya çocuklarının durumu 2017: Dijital bir dünyada çocuklar*. Erişim tarihi: 03.03.2025, <https://www.unicef.org/turkiye/media/4291/file/Dünya%20Çocuklarının%20Durumu%202017:%20Dijital%20bir%20Dünyada%20Çocuklar.pdf>.

Yurdakul, İsmail. Dönmez, Orhan. Yaman, Fatma. Odabaşı, Hüseyin. (2013). Gaziantep University Journal of Social Sciences (JSS, 12(4), 883-896.

YouTube. (2024). *İnternet ve dijital kültür üzerine*. Erişim tarihi: 03.03.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=ex85NdypvXO>.

Şiddete Maruz Kalma

Prof. Dr. Osman Celbiş¹

Giriş

Toplumsal yapılar, bireylerin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için çeşitli destek mekanizmaları sunar. Aile, bu mekanizmalar içinde en temel ve en belirleyici unsurdur. Ancak, bazı durumlarda çocuklar, ebeveynleri hayatta olmasına rağmen yeterli ilgi, sevgi ve desteği göremeyerek yalnızlaşır. Bu durum, literatürde sosyal yetimlik olarak tanımlanır ve modern toplumlarda giderek daha fazla tartışılan bir kavram haline gelmiştir.

Sosyal yetimlik, çocukların yalnızca fiziksel bakım eksikliği değil, aynı zamanda psikolojik

ve duygusal ihmal sonucunda yaşadığı derin, kalıcı ve sarsıcı bir boşluğu ifade eder. Göç, yoksulluk, ebeveynlerin aşırı çalışma temposu, bağımlılık, aile içi iletişimsizlik ya da ilgisizlik gibi çeşitli nedenlerle çocukların ihmal edilmesi, onların bireysel gelişimini, ruhsal sağlığını ve toplumsal uyumlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu makalede, sosyal yetimliğin tanımı, temel unsurları ve bireyler ile toplum üzerindeki çok boyutlu etkileri ele alınarak, bu önemli sosyal sorunun daha görünür hale getirilmesi hedeflenmektedir.

1. Sosyal Yetimlik Kavramı

Sosyal yetimlik, biyolojik olarak ebeveynlerin hayatta olmasına rağmen, çocuğun ebeveynlerinden yeterli ilgi, bakım ve destek görememesi nedeniyle ortaya çıkan bir durumdur. Bu kavram, çocuğun fiziksel, duygusal veya sosyal ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucu toplumsal bir yalnızlık ya da dışlanma yaşamasıyla ilişkilidir.

Sosyal yetimlik, bireyin sadece fiziksel anlamda değil, psikolojik ve sosyal anlamda da etkilenmesine neden olur. Sosyal yetimliği tanımlayan temel unsurlar:

a) Ebeveyn İlgisinin Eksikliği: Sosyal yetimler, ebeveynleri hayatta olmasına

rağmen, onların çeşitli nedenlerle çocuklarına yeterince zaman ayırmamaları veya ilgilenmemeleri sonucu bu durumu yaşar. Örneğin, yoksulluk, göç veya ebeveynlerin bağımlılık sorunları bu ilgisizliğin başlıca nedenleri arasındadır.

b) Psikolojik ve Sosyal Yansımalar: Sosyal yetimlik, değersizlik, yalnızlık ve sevgisizlik gibi yoğun duygusal problemlere yol açabilir. Bu durum, çocukların özgüven sorunları yaşamalarına, eğitim hayatlarında aksaklıklar meydana gelmesine ve travmatik deneyimlere neden olabilir.

Sosyal yetimlik, biyolojik olarak ebeveynlerin hayatta olmasına rağmen, çocuğun ebeveynlerinden yeterli ilgi, bakım ve destek görememesi nedeniyle ortaya çıkan bir durumdur. Bu kavram, çocuğun fiziksel, duygusal veya sosyal ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucu toplumsal bir yalnızlık ya da dışlanma yaşamasıyla ilişkilidir.

¹ Prof. Dr. Osman Celbiş, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Dahili Tıp Bilimleri Bölümü, Adli Tıp Anabilim Dalı Başkanı, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Dekan, ORCID: 0000-0003-2360-6905, osmancelbis@gmail.com.

c) Eğitim ve Gelecek Üzerindeki Etkileri: Sosyal yetimlik, çocukların akademik başarılarının düşmesine ve eğitim hayatlarının kesintiye uğramasına neden olabilir. Uzun vadede, bu bireylerin kariyer planlamalarında zorluklar yaşadıkları ve yetişkinlik döneminde uyum sorunlarıyla karşılaştıkları gözlemlenmiştir.

d) Toplumsal Dışlanma ve Damgalanma: Sosyal yetimler, toplumsal algılar nedeniyle damgalanma ve dışlanma gibi olumsuz deneyimlerle karşılaşabilir. Özellikle toplumda "yetim" kavramına yüklenen olumsuz çağrışımlar, bireylerin kimlik gelişimini olumsuz etkileyebilir.

e) Biyolojik ve Sosyal Yetimlik Arasındaki Fark: Biyolojik yetimlik durumunda çocuk ebeveynlerinin öldüğünü bilirken, sosyal yetimlikte ebeveynlerin hayatta olması ancak ilgisizliği daha karmaşık bir duygusal yük yaratır. Bu durum, bireylerde derin travmalara ve yaşam boyu devam eden güven sorunlarına yol açabilir.

Sosyal yetimlik, biyolojik yetimlikle benzer psikolojik etkiler yaratmasına rağmen, toplumda daha az görünür bir sorun olarak kalır. Ancak, bu durumun birey ve toplum üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirilmesi gereklidir.

2. Sosyal Yetimlik ve Şiddete Maruz Kalma

Sosyal yetimlik, bireyin duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli destekten yoksun kalması durumudur. Bu durum, özellikle şiddet mağdurlarında daha belirgin hale gelir. Şiddet, bireyin yalnızlık, çaresizlik ve aidiyet eksikliği hissetmesine neden olarak sosyal yetimliği daha da derinleştirir.

Sosyal yetimlik ve şiddete maruz kalma arasındaki ilişkiye yönelik temel dinamikler:

a) Güvenli Bağların Eksikliği: Şiddete maruz kalan bireyler, başkalarına güvenmekte zorluk çeker. Bu durum, öznelere sağlıklı sosyal bağlar kurmalarını engeller. Özellikle çocuklukta şiddet gören bireyler, güvenli bağlar kurmayı öğrenemez ve sosyal yetimlik

yaşar. Bireyin duygusal olarak desteklenmediği bir ortamda, sosyal beceriler de olumsuz etkilenmektedir.²

b) Duygusal Yalnızlık ve İzolasyon: Şiddet mağdurları, toplumdan dışlanma ve etraflarındaki insanların kendilerini anlamadığı düşüncesiyle yalnızlık hissi yaşar. Sosyal izolasyon, sosyal yetimlik duygusunu güçlendirir çünkü birey, çevresinden aldığı sosyal destekten yoksundur.³

c) Bağımlı ve Sağlıksız İlişkiler: Şiddet mağdurları, bağımlı ilişki kalıplarını benimseyebilir ve duygusal şiddete maruz kaldıkları kişilerle kalabilirler. Bu tür sağlıksız ilişkiler, bireyin sosyal becerilerini geliştirmesini engeller ve sosyal yetimlik hissini pekiştirir. Sos-

Sosyal yetimlik, biyolojik yetimlikle benzer psikolojik etkiler yaratmasına rağmen, toplumda daha az görünür bir sorun olarak kalır. Ancak, bu durumun birey ve toplum üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirilmesi gereklidir.

yal ağları daralır, bağımsızlıklarını kaybederler.⁴

d) Özgüven Kaybı ve Benlik Algısındaki Zayıflama: Şiddete maruz kalan bireylerin özgüvenleri zayıflar ve benlik algıları olumsuz etkilenir. Bu durum, sosyal etkileşimlerde başarısızlık hissine yol açar ve kişinin kendini ifade etme yeteneğini sınırlar. Şiddet mağdurları genellikle kendilerini toplumsal hayatta daha dışlanmış hissederek.⁵

e) Travma ve Psikolojik Sorunlar: Şiddet, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi psikiyatrik hastalıklara yol açar. Bu durum, bireylerin sosyal işlevselliğini ciddi şekilde bozar ve toplumla etkileşimlerini sınırlandırarak sosyal yetimlik duygusunu artırır. Kaygı, depresyon ve güven eksikliği gibi sorunlar, şiddet mağdurlarının toplumda sağlıklı ilişkiler kurmasını zorlaştırır.⁶

f) Nesiller Arası Şiddet Döngüsü: Şiddet mağduru bireyler, çocuklarına da benzer şekilde şiddet uygulama ya da pasif şekilde maruz kalma döngüsüne girebilirler. Bu nesiller arası aktarım, sosyal yetimlik hissini bir sonraki kuşakta da devam etmesine neden olur. Şiddet, çocukların toplumsal rollerini öğrenmelerini engelleyerek sosyal becerilerini zayıflatır.⁷

g) Toplumsal Aidiyet Eksikliği: Şiddet mağdurları, toplumlarına ait olma hissini kaybedebilirler. Dışlanmışlık, aidiyet eksikliği ve şiddetin yarattığı travma, sosyal yetimlik duygusunu artırır. Birey, toplum içinde kendini dışlanmış hissederek sosyal çevresine uyum sağlayamaz.⁸

h) Saldırgan veya Pasif Davranışlar: Şiddete maruz kalmanın bir sonucu olarak sosyal yetim bireyler ya saldırgan ya da aşırı pasif tutumlar geliştirebilir. Bu uç davranışlar,

sosyal bağların kurulmasını ve sürdürülebilmesini olumsuz etkiler.⁹

i) Empati Gelişiminde Eksiklik: Özellikle çocukluk döneminde şiddete maruz kalan bireylerde, empati gelişimi olumsuz etkilenebilir. Bu durum, sosyal yetim bireyin kişiler arası ilişkilerinde karşılıklı anlayış geliştirmesini zorlaştırır.¹⁰

j) Sosyal Destek Sistemlerinden Yararlanamama: Şiddet mağduru sosyal yetimler, utanç ya da dışlanma korkusu nedeniyle sosyal destek sistemlerinden yeterince yararlanamayabilir. Bu, sosyal yetimliği derinleştiren bir faktördür.¹¹

k) Sosyo-ekonomik Etkiler: Şiddetin bir sonucu olarak bireyler iş hayatında ve eğitimde başarısızlıklar yaşayabilir. Bu durum, ekonomik bağımsızlıklarını kazanamamalarına ve sosyal statülerinin zayıflamasına neden olur.¹²

3. Sosyal Yetim Çocuklarda Şiddete Maruz Kalma Riski

Sosyal yetim çocuklar, ailelerinden yeterli ilgi ve desteği göremedikleri için çeşitli risklere daha açık hale gelirler. Bu risklerden en tehlikelisi ise şiddete maruz kalmalarıdır. Ebeveyn korumasından yoksun olmak, çocukların fiziksel, duygusal ve psikolojik

olarak savunmasız hale gelmesine neden olur. Koruyucu mekanizmaların eksikliği, çocukları hem aile içinde hem de toplumsal düzeyde istismar, zorbalık ve suistimale daha açık hale getirir. Bu bölümde, sosyal yetim çocukların şiddetle karşılaşma ihti-

malleri, bu durumun doğurabileceği olumsuz sonuçlar ve şiddetin uzun vadeli etkileri ele alınacaktır.

a) Koruyucu Mekanizmaların Eksikliği: Sosyal yetim çocuklar, ebeveynlerinin fiziksel ve duygusal

² Steven Lucas, Staffan Janson, *Childhood Exposure to Physical and Emotional Violence, Scandinavian Journal of Public Health*, 2021.

³ İlyas Özgentürk, Vedat Karğın ve Halil Baltacı, "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi," *Polis Bilimleri Dergisi* 14, no. 4 (2012).

⁴ Faruk Kocacık, "Şiddet Olgusu Üzerine," *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2, no. 1 (Doç. Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına).

⁵ İlyas Özgentürk, Vedat Karğın ve Halil Baltacı, "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi," *Polis Bilimleri Dergisi* 14, no. 4 (2012).

⁶ Steven Lucas, Staffan Janson, *Childhood Exposure to Physical and Emotional Violence, Scandinavian Journal of Public Health*, 2021.

⁷ Faruk Kocacık, "Şiddet Olgusu Üzerine," *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2, no. 1 (Doç. Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına).

⁸ İlyas Özgentürk, Vedat Karğın ve Halil Baltacı, "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi," *Polis Bilimleri Dergisi* 14, no. 4 (2012).

⁹ Steven Lucas, Staffan Janson, *Childhood Exposure to Physical and Emotional Violence, Scandinavian Journal of Public Health*, 2021.

¹⁰ İlyas Özgentürk, Vedat Karğın ve Halil Baltacı, "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi," *Polis Bilimleri Dergisi* 14, no. 4 (2012).

¹¹ Steven Lucas, Staffan Janson, *Childhood Exposure to Physical and Emotional Violence, Scandinavian Journal of Public Health*, 2021.

¹² Faruk Kocacık, "Şiddet Olgusu Üzerine," *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2, no. 1 (Doç. Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına).

Çocukların güvenliğini sağlamak için yalnızca bireysel ve aile temelli yaklaşımlar yeterli olmayacak, aynı zamanda devletin, sivil toplum kuruluşlarının, eğitim kurumlarının ve toplumun bütün bireylerinin bu süreçte aktif rol alması gerekecektir.

korumasından yoksun oldukları için çevresel şiddete daha açık hale gelirler. Bu çocuklar, bakım veren bir yetişkinin rehberliğinden yoksun olduğu için istismar ya da zorbalık gibi olumsuz davranışlara karşı savunmasızdır.

b) Duygusal İstismara Açıklık: Sosyal yetim çocuklar, kendilerini dışlanmış ve değersiz hissedebilir. Bu durum, duygusal istismar veya manipülasyona açık olmalarına yol açabilir. Duygusal istismar, çocukların benlik algısını zayıflatarak sosyal ilişkilerde sorunlar yaşamalarına neden olur.

c) Ev İçi Şiddete Maruz Kalma: Sosyal yetim çocuklar, genellikle geniş aile ya da alternatif bakım verenlerle birlikte yaşarlar. Bu ortamlarda şiddet ya da ihmal oranı daha yüksek olabilir. Özellikle, ekonomik zorluklar veya çatışmalı ilişkilerin olduğu ortamlarda çocuklar fiziksel veya psikolojik şiddet riskiyle karşı karşıya kalabilir.

d) Zorbalık ve Akran Şiddeti: Sosyal yetim çocuklar, okullarda ya da sosyal çevrelerinde akran zorbalığına daha

yatkındır. Aile desteğinin eksikliği, bu çocukların kendilerini savunmamalarına ve zorbalıkla başa çıkmakta zorlanmalarına neden olabilir.

e) Toplumsal Dışlanma: Toplumda sosyal yetim çocuklar, ekonomik ya da sosyal statüleri nedeniyle dışlanabilir ve ayrımcılığa uğrayabilirler. Bu durum, psikolojik şiddet ve duygusal istismara neden olabilir. Ötekileştirme, bu çocukların topluma uyum sağlamalarını ve sosyal becerilerini geliştirmelerini engeller.

f) Travma ve Uzun Vadeli Etkiler: Şiddete maruz kalan sosyal yetim çocuklar, uzun vadede TSSB, depresyon ve anksiyete bozuklukları gibi psikiyatrik tanı alabilirler. Bu travmatik yaşantılar, onların yetişkinlikte de sağlıklı ilişkiler kurmasını ve toplumsal hayata katılımını zorlaştırabilir.

g) Suistimal ve İnsan Ticareti Riski: Sosyal yetim çocuklar, insan ticareti ve diğer suistimal biçimlerine karşı daha savunmasızdır. Aile desteğinin eksikliği, onları bu tür risklere açık hale getirir.

4. Sosyal Yetim Çocukların Şiddete Karşı Korunması İçin Kapsamlı Çözüm Önerileri

Sosyal yetim çocukların şiddete karşı korunması, bireysel, ailevi ve toplumsal düzeyde alınacak önlemlerle mümkün olabilir. Ailelerinden yeterli ilgi ve destek göremeyen bu çocuklar, fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak savunmasız hale gelerek istismar, zorbalık ve çeşitli şiddet türlerine daha açık hale gelmektedir. Bu nedenle, sosyal yetim çocukların karşılaştığı riskleri en aza indirmek ve onlara güvenli bir

yaşam alanı sağlamak için kapsamlı ve sürdürülebilir çözümler geliştirilmelidir.

Bu çözümler, psikolojik ve duygusal destek sağlanmasından hukukî koruma mekanizmalarının güçlendirilmesine, alternatif aile modellerinin teşvik edilmesinden eğitim ve ekonomik destek programlarının yaygınlaştırılmasına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamalıdır. Çocukların güvenliğini sağlamak

için yalnızca bireysel ve aile temelli yaklaşımlar yeterli olmayacak, aynı zamanda devletin, sivil toplum kuruluşlarının, eğitim kurumlarının ve toplumun bütün bireylerinin bu süreçte aktif rol alması gerekecektir. Aşağıda, sosyal yetim çocukların şiddetten korunmasına yönelik önerilen kapsamlı çözüm yolları ele alınmaktadır.

Psikolojik ve Duygusal Destek Sağlanması:

Sosyal yetim çocuklar için düzenli psikolojik destek programları oluşturulmalıdır. Bu çocukların şiddetle başa çıkma ve travmalarını iyileştirme süreçlerinde profesyonel yardıma ihtiyaçları vardır.

Çocuklara güvenli bir ortamda kendilerini ifade etme olanağı sunan sanat terapisi, grup terapisi veya bireysel danışmanlık gibi yöntemler uygulanabilir

a) Eğitim ve Farkındalık Programları

- 1 Çocukların haklarını öğrenmeleri ve kendilerini koruma becerilerini geliştirmeleri için yaşlarına uygun eğitim programları hazırlanmalıdır.
- 2 Zorbalık ve istismar hakkında farkındalık kazandırıcı seminerler ve atölyeler düzenlenmelidir.

b) Koruyucu ve Güçlendirici Sosyal Politikalar

- 1 Sosyal yetim çocuklar için barınma, beslenme, sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçları karşılayan destek sistemleri güçlendirilmelidir.
- 2 Çocukların topluma entegrasyonunu kolaylaştırmak için sosyal

uyum programları, mentörlük sistemleri ve toplum temelli destek grupları oluşturulmalıdır.

c) Hukukî Koruma ve Denetim Mekanizmaları

- 1 Çocuk haklarını koruma amaçlı ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerin sıkı bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

- 2 Sosyal yetim çocukların bakımını üstlenen kurumlar düzenli olarak denetlenmeli ve standartlara uygun hizmet sunmaları sağlanmalıdır.

d) Alternatif Aile Modellerinin Desteklenmesi

- 1 Çocukların güvenli ve sevgi dolu bir ortamda büyüebilmeleri için koruyucu aile modelleri teşvik edilmelidir.

- 2 Ailelere çocuk hakları ve travmatik deneyimlerle başa çıkma konularında eğitimler verilmelidir.

e) Toplumsal Destek Ağlarının Güçlendirilmesi

- 1 Çocukların yalnızlık hissini azaltmak için gönüllü destek grupları ve topluluk merkezleri gibi sosyal ağlar oluşturulmalıdır.

- 2 Toplumdaki bireylerin sosyal yetim çocuklara karşı daha duyarlı olmasını sağlamak amacıyla farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.

f) Okul ve Eğitim Kurumlarında Koruma Mekanizmaları

- 1 Okullarda rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin erişile-

bilirliği artırılmalı, şiddet mağduru çocuklar tespit edilerek destek sağlanmalıdır.

- 2 Zorbalık ve şiddet olaylarını önlemek için okul personeline ve öğrencilere düzenli eğitimler verilmelidir.

g) Ekonomik Destek ve Yoksulluğun Azaltılması

- 1 Sosyal yetim çocukların ekonomik nedenlerle istismar ya da şiddete açık hale gelmesini engellemek için sosyal yardımlar artırılmalıdır.

- 2 İş dünyası ve kamu sektörü, bu çocukların ekonomik bağımsızlığını sağlamak için özel programlar geliştirebilir.

h) Uzun Vadeli Takip ve Destek

- 1 Sosyal yetim çocuklar, yetişkinliklerine kadar rehberlik ve destek almalıdır. Bu süreçte bireylerin topluma katkı sağlayan bireyler haline gelmeleri için sürekli izleme ve rehberlik sağlanabilir.

- 2 Mezuniyet sonrası sosyal uyum programları ve iş bulma destekleri sunulmalıdır.

Bu çözüm önerilerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi hem devletin hem de sivil toplum kuruluşlarının iş birliğini gerektirir.

Sosyal yetim çocukların şiddet mağduru olmadan güvenli bir yaşam sürdürebilmeleri, toplumsal farkındalık ve sorumluluk ile mümkün olacaktır.¹³

13 James Garbarino ve Kathleen Kostelny, *Children in War: A Guide to the Social and Psychological Impact of Armed Conflict on Children* (New York, NY: United Nations, 1992).

Sonuç

Sosyal yetimlik, modern toplumların giderek daha fazla karşılaştığı ve derin etkileri olan bir sosyal sorundur. Çocukların ebeveynleri hayatta olmasına rağmen ihmal edilmeleri, onların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duygusal, psikolojik ve sosyal açıdan da büyük bir boşluğa düşmelerine yol açmaktadır. Sosyal yetimlik olgusu, bireyin çocukluk döneminde yaşadığı ilgisizlik ve sevgisizlik nedeniyle yaşam boyu sürebilecek travmalara, özgüven eksikliğine, akademik başarısızlığa ve toplumsal dışlanmaya neden olabilmektedir.

Özellikle şiddete maruz kalan bireyler için sosyal yetimlik duygusu daha da derinleşmekte, güven eksikliği, aidiyet duygusunun zayıflaması, bağımlı ilişkiler geliştirme ve psikolojik rahatsızlıklar gibi pek çok olumsuz sonuç doğurabilmektedir. Şiddet ve sosyal yetimlik arasındaki ilişki göz önüne alındığında, bu bireylerin korunması ve desteklenmesi için kapsamlı politikaların geliştirilmesi kaçınılmazdır. Eğitim, psikolojik destek, hukukî düzenlemeler, sosyal yardımlar ve toplumsal farkındalık gibi çok boyutlu çözümler, sosyal yetim çocukların maruz kaldığı riskleri azaltmada kritik rol oynamaktadır.

Kaynakça

Garbarino, James. Kostelny, Kathleen. (1992). *Children in war: A guide to the social and psychological impact of armed conflict on children*. New York, NY: United Nations.

Kocacık, Faruk. (2001). Şiddet olgusu. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 35-50.

Lucas, Steven. Janson, Staffan. (2021). Childhood exposure to physical and emotional violence. *Scandinavian Journal of Public Health*, 49(6), 734-745.

Öztürk, Erding. (2020). *Travma ve Dissosiyasyon: Psiko travmatoloji Temel Kitabı* (2. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Bireysel, ailevî ve toplumsal düzeyde yapılması gerekenler net bir şekilde ortaya konduğunda, sosyal yetim çocukların şiddete maruz kalmasını önlemek ve onlara güvenli bir gelecek sunmak mümkün hale gelecektir. Sadece devlet kurumlarının değil, sivil toplum kuruluşlarının, eğitimcilerin, ailelerin ve bütün toplumun bu sürece aktif olarak katılması gerekmektedir. Sosyal yetimliğin sadece bireysel bir mesele olmadığı, aksine toplumun geleceğini doğrudan etkileyen ciddi bir sosyal sorun olduğu unutulmamalıdır.

Sonuç olarak sosyal yetimlik kavramının görünür hale getirilmesi ve çözüme yönelik somut adımların atılması, yalnızca bu bireylerin değil, toplumun genel refahının artırılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Her çocuğun sevgi, ilgi ve güven içinde büyüme hakkı olduğu gerçeği göz önüne alındığında, sosyal yetim çocuklara yönelik destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, sürdürülebilir bir sosyal yapı oluşturma'nın temel taşlarından biri olacaktır.

Özgentürk, İlyas. Karğın, Vedat. Baltacı, Halil. (2012). Aile içi şiddetin nesilden nesile iletilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14 (3), 112-135.

Rutter, Michael. (2000). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications. *Child Development*, 71 (3), 543-562.

Wright, Moira O'Connor. Masten, Ann S. (2005). Resilience processes in development: Fostering positive adaptation in the context of adversity. *Current Directions in Psychological Science*, 14(5), 305-309.

İhmal ve İstismar

Dr. Yasin Kuruçay¹

Giriş

Çocuklar, saflığı, masumiyeti, temizliği ve neşesi ile dünyanın en güzel varlıklarıdır. Dünya, çocuklarla birlikte güzel, çocuklarla birlikte anlamlıdır. Bununla birlikte sosyal, ailevî, psikolojik, ekonomik ve coğrafi birçok sebep, çocukların zor yaşantılar geçirmesine neden olmaktadır. Yetimlik ve sosyal yetimlik ile birlikte ihmal ve istismar, çocukların yaşadığı zor yaşantıların en büyüklerindendir. Dünyanın her yerinde çocuklar farklı nedenlerle yetim kalmakta, bazı çocuklar da anne babası olsun ya da olmasın, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde sosyal yetimlik yaşamaktadır.

Aile yapımız ve çocuklarımız, neoliberal kültürün yarattığı ortak sorunları yaşamaktadır. Günümüz iş ve eğitim hayatı, aile bireylerinin ilişkisini zedelemekte; birçok

anne baba, biyolojik ve psikolojik yapısına uygun olmayan saatlerde işe gidip gelmektedir. Anne babalar eve geldiğinde çocuklar okulda, çocuklar eve geldiğinde anne babalar işte olmaktadır. Eve normal zamanda geldiklerinde ise çocuklar ya sınavlara çalışmakta ya da kurslarda ders görmeye devam etmektedir. Buna bir de aile bireylerinin ihmalkârlıkları eklenince, ailelerde paylaşacak çok az şey kalmaktadır. Birçok evde annenin mutfakta, babanın salonda, çocukların odalarında olduğu bir fiilî boşanmışlık hâli yaşanmaktadır. Bu tür sorunları içeren sosyal yetimlik kavramı, üzerinde düşünülmesi, çalışılması, araştırılması gereken önemli bir konudur. Çalışmanın bu önemli konuya katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

1. Sosyal Yetimlik

Yetim kavramından türeyen sosyal yetimlik kavramı, ebeveynlerden en az biri hayatta olmasına karşın, anne babası tarafından gerekli sorumlulukları yerine getirilmeyen, ihmal edilen ve olumsuz davranışlara maruz kalan çocuklar için kullanılmaktadır.²

Araştırmalar, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal yetim çocuklar için yapılan çalışma-

ların son derece yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de sosyal yetimlik ile ilgili bir lisansüstü çalışması henüz bulunmamaktadır. Çocukların beslenme, barınma ve güvenlik içinde olma gibi fiziksel; ilgi, sevgi, şefkat gibi duygusal; eğitim gibi zihinsel; akran grubuyla ve akrabalarla vakit geçirme gibi sosyal ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların giderilmemesi, çocuklarda kısa,

Araştırmalar, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal yetim çocuklar için yapılan çalışmaların son derece yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de sosyal yetimlik ile ilgili bir lisansüstü çalışması henüz bulunmamaktadır.

1 Dr. Yasin Kuruçay, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Bursa Niyazi Mısıri Anadolu İmam Hatip Lisesi, ORCID: 0000-0002-1795-704X, yasinrehber@hotmail.com.

2 Karayel, M. (2019). *Sosyal Yetimlik ve Çocuk Hakları Bağlamında Koruyucu Politikalar*. İstanbul: Eğitim Yayınları.

orta ve uzun vadeli sorunlara yol açabilmektedir. Sokaklarda, barınaklarda ya da yetimhanelerde kaderlerine terk edilen sosyal yetimler, bir toplum için en büyük risk faktörlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde yetimhanelerde yaşayan 2,7 milyon çocuğun %90'ının aslında sosyal yetim olduğu söylenmektedir.³

Yetimler, mülteciler, çocuk askerler, kaçırılan çocuklar, boşanmış ve parçalanmış aile çocukları, korunmaya muhtaç çocuklar ve suça sürüklenen çocuklar, sosyal yetimlik yaşayan en büyük gruplardır. Yetim kavramı, günümüz hukuk sisteminde anne ya da babasını kaybetmiş çocuklar için kullanılır.⁴ Dünyada yaşanan savaşlar, soykırımlar, iç çatışma ve gerilimler, salgınlar, göçler, doğal afetler, gayrimeşru ilişkiler ve ekonomik sebeplerle milyonlarca çocuk yetim kalmaktadır.⁵

İNSAMER'in 2021 Yetim Raporu'na göre dünya genelinde 140 milyonu aşkın yetim vardır ve her gün yaklaşık 10 bin çocuk çeşitli sebeplerle yetim kalmaktadır. Dünya genelinde 300 bin çocuk asker bulunmakta, 40 milyon mülteci çocuk farklı ülkelerde yaşama savaşı vermekte, 2,5 milyon çocuk insan ka-

çakçılığı mağduru olmakta ve on binlerce çocuk organ mafyasının tuzağına düşmektedir.⁶ Amerika'da insan ticareti mağduru kızların %80'i, devletin koruması altındayken bu sorunu yaşamıştır.⁷

Türkiye'de 2023 yılında, 22 milyon 206 bin 34 çocuk nüfusun içinde babası vefat etmiş çocuk sayısının 263 bin 757, annesi vefat etmiş çocuk sayısının 82 bin 291, hem annesi hem de babası vefat etmiş çocuk sayısının ise 5 bin 461 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın bakımı altında bulunan çocuk sayısı 14.435 iken, koruyucu aile sayısı 8.164, koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk sayısı ise 9.806'dır.

Mülteci çocuklar, savaş, çatışma ve ekonomik zorluklar gibi nedenlerle sosyal yetimlik yaşayan grupların başında gelmektedir. Yapılan araştırmalar, mülteci çocukların ihmal ve istismar vakalarını sık yaşadığını ortaya koymaktadır. Mülteci çocuklar, kültürlerarası uyum sorunları yaşamakta; ekonomik, duygusal, fiziksel ve cinsel istismara maruz kalmakta; barınma ve beslenme gibi temel ihtiyacını karşılamakta zorlanmakta; çeşitli güvenlik, adli ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.⁸

Dünya genelinde yetimhanelerde yaşayan 2,7 milyon çocuğun %90'ının aslında sosyal yetim olduğu söylenmektedir.

Artan boşanma oranlarıyla birlikte evlilik dışı yollarla dünyaya gelen çocuk sayısının artması, sosyal yetimlerin sayısının artmasının ana nedenlerinden biridir. Türkiye'de son 10 yılda yaklaşık 1,7 milyon aile boşanmıştır. 2023 yılında 171.881 çift boşanırken, çocukların velayetinin %74,9'u anneye, %25,1'i ise babaya verilmiştir.⁹ Son 30-40 yılda evlilik dışı doğumlardaki yüksek artış, sosyal yetimlerin sayısını da ciddi oranda yükseltmektedir.¹⁰ Gayrimeşru ilişkiler sonucunda doğan çocuklar, istenmeyen çocuk olarak tanımlandığı için ya terk edilmekte ya bakımevi gibi yerlere bırakılmakta ya da gerekli ilgi ve ihtiyacı göremediği için sosyal yetimlik yaşamaktadır.

Korunmaya muhtaç çocuklar ile suça sürüklenen çocuklar, hukuk mevzuatına da girmiştir. Çocuk Koruma Kanunu, bedensel, zihinsel, sosyal, ahlakî, duy-

gusal gelişimleri ve kişisel güvenlikleri tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru olan çocukları korunmaya muhtaç çocuk statüsünde görür.¹¹ Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsî güvenlikleri tehlikede olan çocuklar korunmaya muhtaç çocuk olarak kabul edilir. Ana veya babasız olan, ana veya babasından biri ya da her ikisi belli olmayan, terk edilen veya ihmal edilen çocuklar bu kapsama girer. Ayrıca, fuhuş, dilencilik, alkollü içki ya da uyuşturucu madde kullanımı gibi sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan çocuklar da korunmaya muhtaç olarak değerlendirilir. Bu durumdaki çocuklar, gerekli önlemler alınmadığında başıboşluğa sürüklenme riski taşır.¹²

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na göre kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hak-

kında adli işlem yürütülen çocuklara suça sürüklenen çocuk denilmektedir. Yapılan araştırmalarda, suça yönelen çocukların büyük oranda parçalanmış ailede büyüdüğü, okula devam sorunu ve ekonomik zorluklar yaşadığı ve sorumsuz ebeveynlere sahip olduğu ortaya çıkmıştır.¹³ Suça sürüklenen çocuklarda en çok hırsızlık, madde kullanımı ve yaralama sorunları görülmektedir. Bu çocuklar, suç işleme sebebi olarak ailesinin ekonomik yetersizliklerini, sosyal ve arkadaşlık çevrelerini, bireysel ihtiyaçlarını karşılama amacı taşıdığını, olumsuz davranışlarını bırakmak istediğini ancak kendilerini çaresiz hissettiklerini ifade etmektedir.¹⁴ Korumaya ihtiyaç duyan ya da suça sürüklenen çocuklar için mahkemeler, uzman önerileri doğrultusunda danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirleri alabilmektedir.¹⁵

2. Çocuk İhmal ve İstismarı

Çocuk ihmal ve istismarını anlamak için öncelikle çocuk kavramından ne anlaşılması gerektiğini anlamak gerekir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'ne göre erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşından

küçük her insan çocuk sayılır.¹⁶ Ülkemizde 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. Maddesi, erken ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kimseyi çocuk sayar.¹⁷ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 6. Maddesi ise çocuk

deyiminden 18 yaşını doldurmamış kişiyi anlar.¹⁸ TÜİK 2024 sonuçlarına göre 2023 yıl sonu itibarıyla Türkiye nüfusu 85 milyon 372 bin 377 kişi iken bunun 22 milyon 206 bin 34'ünü çocuklar oluşturmuştur. Buna göre

- Nar, H. (2021). *Dünya Genelinde Yetim Çocukların Durumu ve Sosyal Politikalar*. Ankara: Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Yayınları.
- Eyilik, M. (2022). "Yetim Çocukların Hukukî Statüsü ve Uluslararası Koruma Mekanizmaları." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 80(1), 67-85.
- Demir, Z. & Yersel, K. (2024). *Yetim Çocukların Sosyal Hakları ve Koruma Politikaları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları; Duruel, A. (2017). "Yetim Çocukların Psikososyal Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme." *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 45-63; Ördek, S. (2017). *Türkiye'de Sosyal Yetimlik: Nedenler ve Sonuçlar*. Ankara: Toplumsal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Tekşen, B. (2021). *Yetim Çocuklar ve Küresel Çocuk Hakları Politikaları*. İstanbul: Yetim Hakları Araştırma Merkezi Yayınları.
- Global Child Advocates. (2024). "Human Trafficking and Foster Care: The Hidden Crisis." *International Journal of Child Protection Studies*, 12(1), 102-120.
- Ördek, S. (2017). *Türkiye'de Sosyal Yetimlik: Nedenler ve Sonuçlar*. Ankara: Toplumsal Araştırmalar Vakfı Yayınları; Duruel, A. (2017). "Yetim Çocukların Psikososyal Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme." *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 45-63; Demir, Z. & Yersel, K. (2024). *Yetim Çocukların Sosyal Hakları ve Koruma Politikaları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

9 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *2023 Yılı Boşanma İstatistikleri Raporu*. Ankara: TÜİK Yayınları.

10 Karayel, M. (2019). *Sosyal Yetimlik ve Çocuk Hakları Bağlamında Koruyucu Politikalar*. İstanbul: Eğitim Yayınları, s. 5.

11 Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete. (2005). *Çocuk Koruma Kanunu (5395 Sayılı Kanun)*. Ankara: Resmî Gazete, 3(1).

12 Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete. (1983). *Sosyal Hizmetler Kanunu (2828 Sayılı Kanun)*. Ankara: Resmî Gazete, 3.

13 Duyan, V. & Eryalçın, H. (2017). "Suça Sürüklenen Çocuklar: Nedenler, Sonuçlar ve Çözüm Önerileri." *Toplum ve Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 13-35; Karataş, M. (2020). *Çocuk Suçluluğunun Sosyolojik ve Psikolojik Boyutları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 576.

14 Eyilik, M. (2022). "Yetim Çocukların Hukukî Statüsü ve Uluslararası Koruma Mekanizmaları." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 80(1), 75-90.

15 Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete. (2006). *Çocuk Koruma Kanunu Uygulama Yönetmeliği*. Ankara: Resmî Gazete, 3(6).

16 Birleşmiş Milletler (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme), 20 Kasım 1989, Madde 1.

17 T.C. Resmî Gazete, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 3 Temmuz 2005, Madde 3.

18 T.C. Resmî Gazete, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 26 Eylül 2004, Madde 6.

Türkiye nüfusunun %26'sını çocuklar oluşturmaktadır.¹⁹

İslam hukukunda da doğumla başlayıp ergenliğe kadar devam eden, cezaî ve sosyal sorumluluğu henüz oluşmamış kişiye çocuk adı verilir. Ergenliğe giriş yaşı ve reşit olma durumu çocuğa göre değişiklik gösterir.²⁰ İslam hukukuna göre çocukların yaşama, korunma, güvenliğini sağlama, güzel isim koyma, eğitim alma, eşit muamele görme, ihtiyaçlarını helal yoldan temin etme, ahlaklı

yetişme, süt emme ve sünnet hakkına riayet etme gibi temel hakları vardır. İslam dini çocuklara her zaman özel bir değer atfetmiştir. Kur'an-ı Kerim'de çocukların bakımını güzel bir şekilde sağlamak gerektiği, mirastan almaları gereken payların ayarlanması²¹ ve zulme uğrayan çocuklar için gerektiğinde savaşılmaması²² gibi nice ayet vardır. Aynı şekilde Hz. Muhammed (sav), çocuklarla ilgili birçok emir, tavsiye ve öneride bulunmuştur.²³

3. İhmal

Dünya Sağlık Örgütü tarafından fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar ve ihmal olmak üzere dört tip kötü muamele tanımlanmaktadır. Kötü muamenin tipi cinsiyet, coğrafi bölge ve diğer faktörlere bağlı olarak değişmekle birlikte çocukların %35'inde kötü muamele görüldüğü tahmin edilmektedir.²⁴

İhmal, çocuğa bakmakla yükümlü kim senin çocuğun gelişimi için gerekli ihtiyaçları karşılamaması veya bu ihtiyaçları dikkate almamasıdır. Çocuk ihmalî genelde ailenin, ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi ve çocukların eşit hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması sonucunda onların en iyi düzeyde gelişebilmelerini engelleyici davranışlar

olarak ortaya çıkmaktadır. Çocukların okul devamsızlığının artması, beden ve kıyafet temizliğinin iyi olmaması, aşırı zayıflaması, gerekli sağlık bakımından mahrum bırakılması ve zararlı madde kullanması çocuğun ihmal edildiğinin işaretleri olarak anlaşılabilir.

Üç çeşit ihmal vardır:

a) Fiziksel ihmal: Çocuğun temel tıbbi ihtiyaçlarının karşılanmaması, çocuğa düzenli ve besleyici öğünlerin, yeterli giysinin sağlanmaması, çocuğa bakacak yetişkin bulunmadan uzun süre yalnız bırakılması, çocuğun gece geç saatlere kadar nerede olduğunun bilinmemesi ve umursanmaması anlamına gelmektedir.

Kötü muamenin tipi cinsiyet, coğrafi bölge ve diğer faktörlere bağlı olarak değişmekle birlikte çocukların %35'inde kötü muamele görüldüğü tahmin edilmektedir.

b) Eğitimsel ihmal: Çocuğun zorunlu eğitim çağına gelmesine rağmen okula gönderilmemesini ifade eder.

c) Duygusal ihmal: Çocuğa ilgi ve şefkat gösterilmemesi, çocuğun aile içinde şiddet ve kötü muameleye şahit olmasına

izin verilmesi, çocuğun alkol, uyuşturucu kullanmasına izin verilmesi, çocuğun suç işleme, saldırganlık gibi uyumsuz davranışlarına destek olunması ya da bu davranışların görmezden gelinmesi olarak tanımlanır.

4. İstismar ve Çocuk İstismarı

İhmal ve istismar birbirinden ayıran en temel nokta, istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır. Genel olarak çocuklara karşı aktif olarak girilen ve onların fiziksel, duygusal, zihinsel ve toplumsal gelişimlerini zedeleyen her türde eylem çocuk istismarı; onların beslenme, bakım, gözetim, eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanmaması durumları da çocuk ihmalî olarak ele alınmaktadır.

İstismar ve çocuk istismarı, bazen anlaşılması zor olan, bazen de farklı çıkarlar doğrultusunda kullanılan bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü, 1985 yılında yaptığı tanımda çocuk istismarını; bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek veya bilmeyerek gerçekleştirilen ve çocuğun sağlığı ile fiziksel ya da psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen her türlü davranış olarak kabul etmiştir. Kasıtlı olarak çocuğa zarar verilmesi, sosyal açıdan yasaklanmış bir hareket olması, hareketin istismar olduğu konusunda uluslararası hukuk düzeyinde görüş birliği olması çocuk istismarı olarak tanımlanır.

İstismar tanımı aynı zamanda çocuğun istismar veya şiddet olarak algılamadığı ya da yetişkinlerin istismar olarak kabul etmediği davranışları da içine alır. İstismar, eylemi gerçekleştirenin niyetine göre değil, çocuk üzerinde yarattığı etkiye göre tanımlanır. Dolayısıyla istismar vakalarında objektif, veri

temelli ve hassas bir şekilde davranmak oldukça önemlidir.

Çocukların dünyaya karşı gözle görülür ilgisizliği, aşırı depresif ve sessiz kalışı, ilişkilerinde tedirgin ve ürkek olması, korku duyması, daha küçük yaşlara dönüş tepkileri ortaya koyması istismar edildiğinin işaretleri olarak yorumlanabilir. Başlıca dört çeşit istismar vardır.

a) Fiziksel istismar: Çocuğun kaza dışı sebeple bir yetişkin tarafından yaralanması ve örselenmesidir. En yaygın rastlanılan ve belirlenmesi en kolay olan istismar tipidir. UNICEF'in 2017 yılında yayımladığı bir rapora göre dünya genelinde yaklaşık 250 milyon çocuk fiziksel istismara uğramaktadır.²⁵ Çocuğa Karşı Şiddet Durum Raporu'na göre Türkiye'de her beş ebeveyninden biri çocuğunu dövmekte, her üç ebeveyninden biri çocuğuna tokat atmaktadır.²⁶

b) Duygusal istismar: çocuğun gereksinim duyduğu ilgi, sevgi ve bakımdan yoksun bırakılarak psikolojik hasara uğratılması anlamına gelmektedir. Çocuğun aşağılanması, yalnız bırakılması, evden ayrılması, korkutulması, tehdit edilmesi, aşırı baskı kurulması, lakap takılması, kardeşleri arasında ayrımcılığa maruz kalması, ağır ve sürekli eleştiri alması, sevgi, saygı ve ilgi ihtiyaçlarının karşı-

İstismar, eylemi gerçekleştirenin niyetine göre değil, çocuk üzerinde yarattığı etkiye göre tanımlanır. Dolayısıyla istismar vakalarında objektif, veri temelli ve hassas bir şekilde davranmak oldukça önemlidir.

19 Türkiye İstatistik Kurumu, "Türkiye'de Çocuk Nüfusu, 2024", Erişim: www.tuik.gov.tr, 2024.

20 Aydın, M. (2015). İslam Hukukunda Çocuk ve Ergenlik, Ankara: Çıra Yayınları, s. 43/362; Çeker, M. (2016). İslam Hukukunda Aile ve Çocuk Hakları, İstanbul: Ensar Yayınları, s. 29.

21 Özek, A., vd. (2017). Kur'an-ı Kerim ve Çocuk Hakları, İstanbul: İslami Araştırmalar Vakfı Yayınları, s. 4-11.

22 Özek, A., vd. (2017). a.g.e., s. 4-75.

23 Ofiaz, M. (2017). Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitimi Üzerine Tavsiyeleri, Ankara: Diyanet Yayınları, s. 288; Keskin, M. (2007). Peygamberimizin Çocuklara Verdiği Önem ve Tavsiyeleri, İstanbul: Şamil Yayınları, s. 260.

24 Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). "Burden and Consequences of Child Maltreatment in High-Income Countries." *The Lancet*, 373(9657), 69-81. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7).

25 Paslı, T. (2020). *Çocuk Hakları ve Koruma Politikaları*. İstanbul: ABC Yayıncılık, s. 63.

26 Akbaş, Y. (2020). *Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddet: Durum Analizi*. Ankara: XYZ Yayınları, s. 32.

lanmaması duygusal istismar çeşitleri olarak tanımlanmaktadır.²⁷

c) Ekonomik istismar: Çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini olumsuz etkileyen, yaşı ve gücü ile orantılı olmayan işlerde ucuz iş gücü olarak çalıştırılmasıdır.

d) Cinsel İstismar: Bir kişinin çocuğa yönelik cinsel haz amacı taşıyan herhangi bir eylemde bulunması, çocuğu bu tür eylemlere maruz bırakması veya buna zorlaması cinsel istismar olarak adlandırılır. Bu kapsamda, çocuğun bedenine rızası dışında fiziksel temas kurulması, mahremiyetine yönelik ihlallerde bulunulması, cinsel içerikli konuşmalara maruz bırakılması ya da pornografik materyallerin içine dâhil edilmesi istismar türleri arasında yer alır.²⁸ Çocuğun yanında uygunsuz içerikler izlenmesi veya izletilmesi de bu kapsamdadır.²⁹

Cinsel istismarın mutlaka şiddet içermesi gerekmediği gibi çocuğun rızasının olup olmadığına da bakılmaz. Amerikan Ulusal Çocuk İstismarı ve İhmalini Önleme Merkezi, çocukların cinsel istismarını şu şekilde tanımlamaktadır: “Çocuk ile erişkin arasındaki temas ve ilişki, erişkinin veya başka birinin cinsel doyumunu için kullanılmışsa, bu durum çocuğun cinsel istismarı olarak kabul edilir. Eğer bir çocuğun diğeri üzerinde belirgin bir gücü veya kontrolü söz konusu ise ya da bariz bir yaş farkı varsa, çocuğa karşı cinsel istismar başka bir çocuk tarafından da gerçekleştirilebilir.”

İstismar olaylarıyla ilgili istatistikler farklılık göstermekle birlikte, yaşanan vakaların yalnızca %10 ıla

%15’inin bildirildiği tespit edilmiştir. Cinsel istismara maruz kalan çocukların %30’unun 2-5 yaş, %40’ının 6-10 yaş, %30’unun ise 11-17 yaş grubunda olduğu belirlenmiştir.³⁰ İstismarcıların %96’sı erkek olup, %80’i çocuğun tanıdığı birisidir. Cinsel istismara uğrayanların %71’ini kız, %29’unu ise erkek çocuklar oluşturmaktadır.³¹

UNICEF yetkilileri, dünya genelinde 18 yaş altındaki 370 milyon üzerinde kız çocuğunun cinsel istismara veya tecavüze maruz kaldığını tahmin etmektedir.³² Elde edilen verilerin net rakamları ifade etmemesi dikkat çekicidir. UNICEF’in 2024 yılında hazırladığı rapora göre Okyanusya’daki çocukların %34’ü, Sahra Altı Afrika’nın %22’si, Güney Amerika ve Karayipler’in %18’i, Kuzey Afrika ve Batı Asya’nın %15’i, Avrupa ve Kuzey Amerika’nın %14’ü, Orta ve Güney Asya’nın %9’u, Doğu ve Güneydoğu Asya’nın %8’i ve dünya genelindeki çocukların %12’si tecavüz veya cinsel saldırı girişimlerine maruz kalmaktadır.³³

Dünya çapında, bugün hayatta olan 410 ila 530 milyon erkek ve çocuk, çocukluk döneminde cinsel şiddete maruz kalmıştır. Buna, çocuklukta tecavüz veya cinsel saldırıya uğrayan 240 ila 310 milyon kişi de dâhildir.³⁴

Türk Ceza Kanunu’nda cinsel istismar, “15 yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış” ile “diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar” olarak tanımlanmıştır. Suçun çeşidine göre

üç yıldan ömür boyu ağırlaştırılmış müebbet olmak üzere çeşitli cezalar öngörülmüştür.³⁵

Cinsel istismar vakalarında çocuğun bedenine, giysilerine ve eşyalarına dokunulmadan ve çocuk banyo vb. işlemlerden geçirilmeden ilgili kurumlara bilgi vermek yasal bir zorunluluktur. Türk Ceza Kanunu’na göre her vatandaş, çocuğa karşı işlenmekte olan istismar suçunu bildirmekle yükümlüdür. TCK’nın 279. maddesinin 1. fıkrasına göre kamu adına soruşturma ve kovuşturmayı gerektiren bir suçun işlendiğini göreviyle bağlantılı olarak öğrenip de yetkili makamlara bildirimde bulunmayan veya bu hususta gecikme gösteren kamu görevlisi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.³⁶

İslam hukukunda çocuğa yönelik cinsel istismar olayları özel bir başlık altında ele alınmamış; bu konu zina, sihâk ve livata başlıkları altında incelenmiştir. Yetişkinlerin kız ya da erkek çocuklarıyla gayrimeşru cinsel birlikteliği zina; çocuklarla tersten ilişkiye girmek livata, kadın kadına yönelik yakınlaşma ise sihâk olarak değerlendirilmiştir. İslam inancında zina uygun görülmemiş, zinaya yaklaşma ihtimali olan kişi ve ortamlardan uzak durulması gerektiği vurgulanmış, zina

açık bir hayasızlık ve kötülük olarak ifade edilmiştir.³⁷ Kur’an’da, “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, açık bir hayasızlıktır ve kötü bir yoldur.” (İsra, 17/32) buyurulmuştur. Ayrıca, zina yapanlara karşı birtakım yaptırımlar getirilmiş (Nisâ, 4/15-16; Nur, 24/2), Hz. Muhammed (sav) de zinadan uzak durulmasını tavsiye ederek bu konuda çeşitli uyarılarda bulunmuştur.³⁸

İslam hukukunda zina ve cinsel istismar suçlarını işleyenlerin cezası (*hadd* ya da *ta’zir*), failin ya da mağdurun cinsiyetine, yaşına ve sorumlu-mükellef olup olmamalarına göre değişiklik göstermektedir. *Hadd* cezası, zina ve hırsızlık gibi Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlara uygulanan, önceden belirlenmiş cezaları ifade ederken; *ta’zir*, İslam hukukunda *kıyas* ve *hadd* kapsamında yer almayıp örneğin dolandırıcılık, evrakta sahtecilik, şantaj, yalancı tanıklık gibi suç ve ceza olarak belirlenmeleri kamu düzenine bırakılmış kimi fiillere uygulanan ceza türünü ifade eder.³⁹ *Hadd* cezası uygulanacak kişinin sorumlu olması şarttır. Gayrimeşru ilişki yaşayan çocuklara *hadd* cezası uygulanmaz, ancak rızasıyla cinsel birlikteliğe giren çocuklara caydırma amaçlı *ta’zir* cezası verilebilir.⁴⁰

İslam fakihleri, çocuklarla gayrimeşru cinsel ilişkiye giren ya da onları istis-

mar eden mükellef kişiler için farklı cezalar belirlemiştir. İstismarcının kadın olması durumunda, farklı mezhep fakihleri farklı cezalar öngörmüştür. Örneğin, Hanefî fakihler bu kadınlara *ta’zir* cezası verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴¹ Hanefîler, *hadd* cezasının tatbikini, cinsel ilişkiye girilen kızın ilişkiye müsait olup olmamasına bağlarken, Mâlikîler cezanın tatbikini fiile bağlamıştır. Hanbelîler, 9 yaşından itibaren kendisiyle cinsel ilişkisinin mümkün olduğu kız çocuklarıyla gayrimeşru ilişkiyi, yetişkinlerle zina etmekle aynı şekilde değerlendirmiştir.⁴² Caferîler ise kızın yaşı ve cinsel ilişkiye girme durumu ne olursa olsun, mükellef bir erkeğin küçük bir kızla cinsel ilişkiye girmesi durumunda *celde*, diyet ve *mehri misli* cezalarının verilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Her ikisi de küçük yaşta olan iki çocuktan erkek çocuk, kız çocuğa cinsel istismarda bulunmuşsa yaşları küçük olduğu için *hadd* cezası uygulanmaz. Ancak cezanın ne olacağı, kız çocuğunda oluşan maddî ve manevî zarara göre farklı mezheplerde farklı şekillerde tespit edilmiştir. Cezalar, fiilin durumuna göre *ta’zir* ya da *te’dip* olarak belirlenir ve devlet tarafından uygulanır.

İslam hukukunda, erkeğin erkekle ya da nikâhı olmayan bir kadınla

27 Baskak, M. (2023). *Çocuk ve İstismar: Psikolojik Etkiler ve Önleyici Yaklaşımlar*. İstanbul: ABC Yayıncılık, s. 63.

28 Polat, O. (2019). *Çocuk İstismarı ve İhmal*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 94.

29 Şahin, F. (2009). *Çocuk İstismarı: Psikolojik ve Hukukî Boyutları*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 56.

30 Ergündüz, A. (2010). *Çocuk İstismarı ve Hukukî Boyutu*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 63.

31 Ergündüz, A. (2010). *Çocuk İstismarı ve Hukukî Boyutu*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 63.

32 UNICEF. (2024). *Global Status Report on Preventing Violence Against Children 2024*. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF).

33 UNICEF. (2024). *Global Status Report on Preventing Violence Against Children 2024*. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF).

34 Jensen, D. (2024). *Childhood Sexual Abuse: Global Prevalence and Prevention Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

35 Türk Ceza Kanunu. (2004). *Resmî Gazete*, 5237 Sayılı Kanun, Madde 103/1.

36 Türk Ceza Kanunu. (2004). *Resmî Gazete*, 5237 Sayılı Kanun, Madde 279.

37 Kur’an-ı Kerim, (İsra, 17/32; Nisâ, 4/15-16; Nur, 24/2).

38 Müslim. (1985). *Sahîh-i Müslim, Hudûd*, 12, 13; Tirmizî, (2019). *Sünen-i Tirmizî, Hudûd*, 8.

39 Kahveci, S. (2019). *İslam Hukukunda Suç ve Cezalar*. İstanbul: İFAV Yayınları, s. 79.

40 Gedik, Y. (2024). *İslam Ceza Hukukunda Çocuk ve Cezai Sorumluluk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 288; Nevevî, Y. - Eş-Şirbînî, M. (2017). *El-Minhâc Şerhu Muhezzeb*. Kahire: Dâru'l-Fikr, s. 19.

41 Mevsilî, E. (2017). *El-İhtiyâr li-Ta’lîi’l-Muhtâr*. İstanbul: İSAM Yayınları, s. 92; Serahsî, Ş. (2016). *El-Mebsût*, Cilt IX. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 55.

42 Bağdâdî, M. (2002). *El-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Cilt V; Buhâtî, M. (2000). *Keşşâfü'l-Kinâ’ an Metni’l-İknâ’*. Riyad: Dâru'l-Âsime, Cilt VI, s. 190.

arkadan cinsel ilişkiye girmesi *livata* olarak tanımlanır.⁴³ Benzer şekilde, çocuklarla gerçekleşen *livata* suçunda da *ta'zir* ya da *te'dip* cezaları uygulanır.

5. Çocuk İstismarına ve İhmaline Yol Açan Nedenler

Bazı düşük gelirli aileler, çocuklarını ek gelir sağlamak amacıyla küçük yaşta çalışmaya zorlamaktadır. Böylece çocuklar dilencilik, fuhuş ve hırsızlık gibi suçları işlemeye yönelmekte ya da yaşlarına ve bedenlerine uygun olmayan ağır işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.⁴⁴

Ebeveynlerin düşük eğitim düzeyi ve çocuk gelişimiyle ilgili bilgi eksikliği, çocuk istismarı ve ihmal riskini artırabilir. Ailede çocuk sayısının fazla olması, anne ve babanın yaşlarının küçük olması, çocukluklarında istismar veya ihmale maruz kalmaları ya da üvey ebeveyn olmaları da bu riski artıran etkenler arasındadır. Bunun yanı sıra, ebeveynlerin çocuklardan gerçek dışı beklentiler içinde olması, öfke kontrolü sorunu yaşamaları veya mü-kemmeliyetçi tutum sergilemeleri çocuk üzerinde baskı oluşturabilir. Alkol, uyuşturucu veya ilaç bağımlılığı gibi faktörler de ebeveynlerin çocuklarına karşı sağlıklı bir bakım sağlamalarını zorlaştırabilir. So-

İslam hukukunda *sihâk* olarak ifade edilen lezbiyenlik suçuna genellikle *ta'zir* cezası öngörülür. Çocuklar ise *te'dip* edilir.

rumluluk ve adalet duygularının yeterince gelişmemiş olması da çocuk istismarı ve ihmaline neden olabilir.⁴⁵ Türkiye'de nadir görülse de bazı ailelerde şiddetin bir terbiye biçimi olarak algılanması, şiddetin hem yeniden üretilmesine hem de gizlenmesine yol açmaktadır.⁴⁶ Şiddete şahit olan çocuklar, şiddet kullanmayı ve bunun normal bir davranış olduğunu öğrenmektedir.⁴⁷

Çocuğun fiziksel ve zihinsel engelli olması, istenmedik bir zamanda doğması veya gayrimeşru olması, doğum sırası, yaşı gibi özellikler istismar ve ihmale yol açabilmektedir.⁴⁸ İstenmeyen ya da gayrimeşru doğan çocuklara karşı tutum ve davranışlar genellikle olumsuz olmakta, çocuklar her türlü hak ve statüden yoksun bırakılmaktadır.⁴⁹ Bazı ailelerde ilk doğan çocuğa yönelik ebeveynlerdeki yüksek beklenti, çocuklara daha fazla baskı yapılmasına neden olabilmektedir.⁵⁰

Türkiye’de nadir görülse de bazı ailelerde şiddetin bir terbiye biçimi olarak algılanması, şiddetin hem yeniden üretilmesine hem de gizlenmesine yol açmaktadır. Şiddete şahit olan çocuklar, şiddet kullanmayı ve bunun normal bir davranış olduğunu öğrenmektedir.

6. İhmalin ve İstismarın Sonuçları ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Gerek ihmal gerekse istismar sonucunda çocuklarda kaygı ve içe kapanma gibi psikolojik problemler, yalnızlık, güvensizlik, değersizlik, güvenli bağlanma sorunları, ciddi sağlık sorunları, davranış bozuklukları, alkol ve madde kullanımı, öfke ve duygu durum bozuklukları, istismar ve uyumsuzluk gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.⁵¹

Çocukluk döneminde cinsel, fiziksel ya da psikolojik istismara uğramış veya aile içinde olumsuz olaylar yaşamış çocuklar üzerinde yapılan bir çalışma, bu tür negatif olayların çocukların gelecek yıllarda savunma sistemlerini etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Ohio State Üniversitesi'nden Prof. Glaser'in yürüttüğü çalışmaya göre eşler arasında ciddi evlilik problemlerinin olduğu, alkol bağımlılığı ve zihinsel hastalıkların bulunduğu bir aile ortamında yetişen çocuklar, savunma mekanizmaları zayıflayarak hastalıklara açık hale gelmektedir. Araştırmacılar, buna bağlı olarak bu çocukların yaşam sürelerinin 7 ila 15 yıl arasında kısalabileceğini ve çocukluk döneminde duygusal ya da fiziksel istismara maruz kalmış bireylerin ileri yaşlarda kardiyovasküler hastalıklar, diyabet ve alzheimer gibi sağlık sorunlarını daha sık yaşama ihtimali olduğunu ifade etmektedir.⁵²

İstismarın en olumsuz sonuçları cinsel istismar vakalarında yaşanmaktadır. Çünkü bu vakalara

fiziksel ve duygusal istismar da eşlik etmektedir. Çocuklarda baş ve karın ağrısı, yeme ve uyku bozuklukları, vücudun farklı bölgelerinde ağrı, kızarma, kanama, giyim alışkanlıklarında ve dış görünümde değişiklikler olması, oturma sorunları ve tuvalet alışkanlıklarındaki ani değişiklikler cinsel istismarın neden olduğu fiziksel etkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsel istismar; kâbus, uyuyamama gibi uyku problemleri; öfke, gerçeği inkâr, içe kapanma gibi duygu durum bozuklukları ile kararsızlık, konsantrasyon bozukluğu, olumsuz düşüncelere kapılma gibi bilişsel sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca suçluluk, utanç ve günahkârlık hissi gibi benlik saygısını zedeleyen negatif düşüncelere de neden olmaktadır.⁵³

Bunun yanı sıra, cinsel istismara uğrayan çocuklarda evden, sosyal hayattan ve arkadaş çevresinden uzaklaşma gözlemlenebilmektedir. Temizliğe aşırı dikkat gösterme, okula devamsızlık ve okulda disiplin problemleri yaşama gibi davranışlar da ortaya çıkabilir. Ayrıca, alkol ve uyuşturucu benzeri madde kullanımı, intihar eğilimi ve riskli cinsel davranışlar (erken gebelik, baştan çıkarıcı davranışlar, birden fazla kişiyle cinsel ilişkiye girme vb.) gibi sorunlar da görülebilmektedir.⁵⁴

7. Çözüm Önerileri

İhmale ve istismara uğrayan bazı çocuklar, yaşadıkları sıkıntıları ve maruz kaldıkları olumsuzlukları ailelerine, öğretmenlerine ya da diğer

yetişkinlere anlatmak istemeyebilir. İnsanların kendilerine inanmayacağını düşünmeleri, anlatırlarsa başlarına geleceklerden dolayı tehdit

İstismarın en olumsuz sonuçları cinsel istismar vakalarında yaşanmaktadır. Çünkü bu vakalara fiziksel ve duygusal istismar da eşlik etmektedir.

43 Kâsânî, A. (2021). *Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerâi*. İstanbul: İFAV Yayınları, s. 34; Kâsânî, A. (1974). *Bedâiu's-Sanâi*, Cilt VII. Kahire: Dâru'l-Fikr, s. 34.

44 UNICEF. (2020). *Çocuk İşçiliği ve Çocuk Hakları Raporu*. New York: Birleşmiş Milletler Yayınları.

45 Akbulut, T. (2018). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Sosyal Nedenleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 56-58.

46 Koç, M. & Yılmaz, E. (2015). "Türkiye'de Aile İçi Şiddet ve Çocuk Üzerindeki Etkileri." *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 26(2), 89-103.

47 Gökçeşlan, A. (2019). *Şiddetin Döngüsü: Çocukluk Çağında Şiddete Maruz Kalma ve Sonuçları*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 112-115.

48 Kaplan, R. (2021). *Çocuk Hakları ve Sosyal Politikalar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 74-76.

49 Ergin, D. (2017). "Gayrimeşru Çocukların Toplumsal Dışlanması ve Psikososyal Etkileri." *Psikoloji ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 45-62.

50 Arkan, S. (2016). *Aile İçi Dinamikler ve Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, s. 98-101.

51 Karayel, S. (2019). *Çocuk istismarı ve ihmal: Nedenleri, belirtileri ve önleme çalışmaları*. Ankara: Eğitim Yayınları, s. 4.

52 Kiecolt-Glaser, J. K., Gouin, J. P., & Hantsoo, L. (2010). Childhood adversity heightens the impact of later-life caregiving stress on telomere length and inflammation. *Psychosomatic Medicine*, 72(1), s. 14-21.

53 Aktay, A. (2020). *Çocuk istismarı ve ihmalinin psikososyal etkileri*. İstanbul: Psikoloji ve Toplum Araştırmaları Yayınları, s. 176.

54 Aktay, A. (2020). *Çocuk istismarı ve ihmalinin psikososyal etkileri*. İstanbul: Psikoloji ve Toplum Araştırmaları Yayınları, s. 177.

Çocuk, çocuk hakları, istismar ve ihmal gibi bazı kavramlar, aile yapısını ve değerleri zayıflatmanın aracı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla, hem Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2028) hem de çocuk hakları ve çocuk istismarı ile ilgili kavramsal literatür, eleştirel ve analitik bir okumaya tabi tutulmalıdır.

edilmeleri, anne babanın vereceği tepkiden çekinmeleri, arkadaş ortamından dışlanmaktan korkmaları ve utanmaları gibi sebepler, çocukların yaşadıklarını anlatmalarına engel olabilir. Bununla birlikte, ihmalin ya da istismarın boyutu çocuğun kaldıramayacağı bir duruma geldiğinde, çocuk kardeşlerini ve sevdiği diğer insanları korumak istediğinde veya fiziksel sağlığıyla ilgili olarak doktora gittiğinde yaşadıklarını yetişkinlerle paylaşabilir. İhmal ve istismarın öncesinde ya da sonrasında sağlıklı bilgiler alan, kendisine yapılanın ileride vereceği zararları fark etmesi sağlanan, paylaştığında istismardan korunacağını öğrenen ya da güvenebileceği bir yakını bulan çocuklar da maruz kaldıkları sıkıntıları yetişkinlerle ve uzmanlarla paylaşabilir. Bu nedenle, konuyla ilgili bilinç kazandıran eğitimler vermek ve psikolojik destek sağlamak oldukça önemlidir.

Yaşanan toplumsal çözülme, ailedeki çözülme ve beraberinde getirmektedir. Dünyada ve Türkiye’de aile yapısını hedef alan çalışmalar ve odaklar, siyaset üstü bir duyarlılıkla ele alınmalıdır. Çocuk, çocuk hakları, istismar ve ihmal gibi bazı kavramlar, aile yapısını ve değerleri zayıflatmanın aracı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla, hem Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2028) hem de çocuk hakları ve çocuk istismarı ile ilgili kavramsal literatür, eleştirel ve analitik bir okumaya tabi tutulmalıdır.

Eğitim sistemi, aile ilişkilerini, aile kültürünü ve aile değerlerini yükseltecek bir paradigmayla organize edilmelidir. Çocuklarımız ve gençlerimiz, ailenin önemi ve anne, baba, çocuk ilişkileri konusunda eğitilmelidir. Çocuklara yönelik en büyük ihmallerden biri de böyle bir eğitimden mahrum kalmalarıdır. Bütününü Batılı ve

liberal perspektifle yapılan anne baba eğitimleri revize edilmelidir. Çocukların korunması ve istismarın engellenmesi, aileyi koruyan yasalar çıkarmakla mümkündür. Aile politikalarını çocuk ve kadın üzerinden değil, aile ve toplumsal değerler üzerinden yürütecek çalışmalar ve çalıştaylar yapılmalıdır.

Dünyada, çocuk hakları ve çocuk istismarı ile ilgili çalışan resmi ve sivil kuruluşlar ile bu alandaki ilişki ağları tespit edilmelidir. Sivil toplum kuruluşları, sosyal yetimlik yaşayan ya da sosyal yetimlik riski taşıyan çocuklara ve ailelerine yönelik ekonomik destekler sunabilir, istihdam sağlayabilir, tanışma, yardımlaşma ve kaynaşma organizasyonları düzenleyebilir ve psikolojik ile pedagojik destek sağlama gibi rolleri üstlenebilir.

İhmal ve istismar vakalarını da içerecek şekilde, yapay zekâ etiği ve güvenliği ile ilgili bilimsel, hukukî, pedagojik ve sosyal çalışmaların hızlandırılması büyük önem taşımaktadır. Cinsel istismar ve şantaj gibi zorbalık türlerine maruz kalan çocuklara online ve yüz yüze destek verebilecek, bu alanda yoğunlaşmış sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkması toplumsal bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Şiddeti, ihmal ve istismarı yalnızca “aile içinde arayan” bakış açısı eksik, yanlış ve önyargılıdır. Şiddet, ihmal ve istismar her şeyden önce eğitim ve karakter sorunudur. Karakter gelişimini amaçlayan bir eğitim sisteminde ve manevî değerlerin yeşerdiği bir atmosferde, şiddetin, ihmalin ve istismarın ortaya çıkması mümkün değildir. Bu nedenle, eğitim sistemi; değerler eğitimini, dinî ve manevî destek uygulamalarını kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

Çocukların gelişim dönemine uygun bir şekilde mahremiyet eğitimi ve cinsel

eğitim alması oldukça önemlidir. Çocukların cinsiyetleriyle ya da cinsellikle ilgili konulardaki sorularına tatmin edici, sağlıklı ve güvenilir cevaplar verilmelidir. Mahremiyet eğitimi, cinsel eğitimden daha kapsamlı bir kavramdır. Cinsel eğitim, çocuğun kendi cinselliğini tanıması, gelişim sürecinde cinsellikle ilgili yaşayacağı fiziksel ve duygusal değişimleri öğrenmesi ve anne babasına sorduğu cinsellikle ilgili soru ve cevapları kapsar. Mahremiyet eğitimi ise cinsel bilgilerin yanı sıra, bireyin kendisinin ve diğer insanların özel alanlarının farkına varmasını, sosyal hayat içinde kendi özel alanını korumasını, diğer insanların özeline saygı duymasını, kendisi ile çevresi arasında sağlıklı sınırlar koymasını ve dinî sınırlarını koruma bilincine sahip olmasını içerir.

Cinsel eğitimin ana amacı, cinselliğin problemsiz bir şekilde nasıl yaşanacağını öğretmektir. Mahremiyet eğitimi ise cinselliğin mahrem bir konu olduğunu vurgulayarak evlilik öncesi cinselliğin yaşanmasının bireyin dünya hayatında ve ahirette karşılaşılabileceği sorunlara karşı duyarlılık kazanmasını amaçlar. Cinsel eğitimin fikrî altyapısı cinsel özgürlüğü barındırırken, mahremiyet eğitimi bireyleri ahlakî sınırlar içinde kalmaya teşvik etmektedir. Mahremiyet eğitimi, yalnızca nasihat ya da korkutmalarla verilemez. Korku içeren nasihatler, çocukların içe kapanmasına ve sosyal çevreden kopmasına neden olabilir.

Mahremiyet eğitimi ve cinsel eğitim konusunda yapılabilecek çalışmalar şunlardır:

a) **Bedenlerini Korumayı Öğretmek ve Özel Alan Tanımlamak:**

Çocuklara, iç çamaşırı ile kapatılan bölgelerin özel alan olduğu; bu

bölgelere ailesinin ve kendisinin izni olmadan kimsenin dokunamayacağı anlatılmalıdır. Bu tür durumlarda çocuğun kendini koruması için söylemesi ve yapması gereken davranışlar öğretilmelidir. Örneğin, özel bölgesine dokunmaya çalışan bir kişiye karşı “Orası benim özel alanım. Dokunmasından rahatsız oluyorum, ellerini çeker misin? Bana bu şekilde yaklaşman hoşuma gitmiyor.” gibi cümleler kullanması için cesaretlendirilmelidir.

Bedenini koruma konusunda eğitim verilen çocuklara, iyi dokunma ile kötü dokunma arasındaki ayrım anlatılmaktadır. Çocukların ailelerinin, komşularının, yakınlarının, dost ve akrabalarının sevgi amaçlı sarılması, öpmesi, kucaklaması iyi dokunma örnekleridir. Çocuğun canını acıtan, onu fazla rahatsız eden, cinsel söz ve davranışlar içeren, onu sinirlendiren ve tehdit ile korkutmalar içeren dokunmalar kötü dokunmaya örnektir. Çocuklara, kötü dokunma eylemlerinin çocuğun hoşuna gitse dahi onu kötü yapmadığı ve suçlu kılmadığı açıklanmalıdır.

Çocuk için tanımlanan özel alan, aynı zamanda anne babanın da özel alanıdır. Çocuk, anne babasının bu alanlarını görmek istediğinde aile izin vermemeli, bu alanların kişiye özel olduğunu belirtmeli ve kimseye gösterilemeyeceğini anlatmalıdır.

Burada bir noktaya açıklık getirmekte fayda vardır. Çocuğun bedenini koruması için yanlış ve öznel düşüncelerin çocuğa aktarılmasına dikkat edilmelidir. Zaman zaman eğitimlerde ve konuyla ilgili bazı çalışmalarda, çocukların masumiyeti istismar edilmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımların ve bazı cinsiyet temelli düşünce-

lerin ‘Bedenim bana aittir.’ şeklindeki anlayışı bu istismarın örneklerinden biridir. Bu iddia, ülkemizin temellerini aldığı inanç ve medeniyet değerlerimizle uyuşmayan bir arka plana sahiptir. Günümüzde “Bedenim bana aittir.” iddiasını taşıyanların büyük çoğunluğu, kürtajın bütünüyle serbest bırakılmasını savunmakta, kadını cinsiyeti üzerinden tanımlamakta, farklı ve toplumca sapkın kabul edilen cinsel yönelim ve tercihlerini bu iddia üzerine temellendirmektedir. Dünyada her yıl, anne karnındaki on binlerce bebek kürtaj sebebiyle yaşam hakkından mahrum olmakta, cinsel sapmalar artmakta ve aileler parçalanmaktadır.

b) **Ebeveynle ve Kardeşle Yatakları Ayırmak:**

6-12 aya kadar çocuk annesi ile yatabilir. Bu süreden sonra annesi ile aynı odada, yer yatağında ya da beşikte yatabilir. Çocuklar yaklaşık 2 yaşına geldiğinde anne babasından ayrı bir odaya alınabilir. Ancak yalnızlık, aniden ayrılma, karanlık gibi konularda aşırı duyarlı ve kaygılı olan çocukların yataklarını zorla ayırmak doğru değildir. Bu konuda uzman desteği alınabilir. Birlikte aynı yatakta yatan kardeşlerin yatakları ise dört-beş yaşından itibaren ayrılabilir. Kız ve erkek kardeşlerin ilköğretim dönemiyle birlikte odaları ayrılmalıdır.

c) **Hayır Demeyi Öğretmek:**

Çocukların ihmal ve istismardan korunma yollarından biri de riskli koşullarda hayır deme becerilerinin geliştirilmesidir. Bir çocuk, istenmeyen ve ciddi riskler taşıyan tavır ve davranışlara karşı nasıl tepki vereceğini öğrenmelidir. Öncelikle, teşekkür ederek istemediğini ifade edebilir ve rahatsızlığını dile getirebilir.

Olumsuz bir teklifi atlatmak için “Şu an istemiyorum, moralim bozuk.” gibi cümleler kullanması faydalı olabilir. Ayrıca, “Evde çok sevdiğim bir kedim var, onu beslemem lazım.” gibi sözlerle konuyu değiştirmeye çalışabilir. Böyle durumlarda ortamdan uzaklaşmak da etkili bir yöntemdir. Bütün bunlar, çocukların ‘hayır’ deme becerisini geliştiren yaklaşımlardır.

Çocukların belirgin bir şekilde taciz ve zorbalıkla karşı karşıya kaldığı zamanlarda bağırarak, saldırganın vücudunu ısırmak, ona tekme atmak gibi kural dışı davranışlarda bulunabileceğini öğretmek gerekir. Bu tür durumlarda güvenlik görevlilerinden, esnaftan, diğer yetişkinlerden yardım isteme pratiklerini öğretmek gerekir. Çocuklara inşaat halindeki, boş, terk edilmiş, karanlık ve ıssız yerlerde bulunmamaları; tanıdıkları dahi olsa ailesinin bilmediği evlere gitmemeleri gerektiği ifade edilmelidir. Ayrıca, “Ben babanın işten arkadaşayım, sizin arka tarafınızda oturuyorum, annen benim teyzemin kızı.” benzeri cümlelerle kendilerine yaklaşmaya çalışan kişilere inanmamaları gerektiği söylenmelidir.

Sosyal medyada, internette ya da online oyunlarda tanımadığı kişilerle samimi olmamaları gerektiği, özel fotoğraflarını ve bilgilerini paylaşmalarının tehlikeleri anlatılmalıdır. Ancak aşırı ve abartılı cümlelerle sürekli riskleri ve tehlikeleri çocuklara hatırlatmak, hayatı tehlikeli bir mekân olarak anlayacakları bir dil kullanmak ve insanlarla güven ilişkisini bozacak yöntemler önermek doğru değildir. Abartılı hassasiyet, olası bir risk durumuna karşı kendisini korumak isteyen çocukların yaşamını olumsuz etkileyerek çocukların insanlarla güvenli bağlanma gerçekleştiremeyen, tedirgin, ürkek ve karamsar bir ruh haline bürünmelerine neden olabilir. Olası bir olumsuzluktan dolayı çocukta yaratılan

panik, çocukta kalıcı ve ağır travmalara neden olabilir.

d) Her Zaman Sır Saklanmayacağıını Öğretmek:

Zaman zaman istismarcılar çocuklara yaşadıklarının aralarında sır olarak kalması gerektiğini, istismarını ebeveynlerine ya da diğer insanlara anlatırsa onların çok üzüleceğini, onları üzmemek gerektiğini, anlatırsa başına kötü şeyler geleceğini ifade edebilir ve çocuğu ikna etmek için bazı hediyeler verebilir. Bu yaklaşımların kötü insanların yöntemi olduğu, her sırrın saklanmaması gerektiği ve bu tür kötü sırrarın saklanması durumunda yaşanma ihtimali olan durumlar çocuğun gelişim dönemine uygun bir şekilde çocuklarla paylaşılmalıdır. Çocuklara iyi sırrarın ve kötü sırrarın olduğu, bu iki sırrın farkının anlatılması faydalı olacaktır. Ebeveynlerin ya da eğitimcilerin çocuğa karşı kabul dilini kullanmaları, onları iyi dinlemeleri, konuşmalarını cesaretlendirici bir üslup kullanmaları çocuklar için kolaylaştırıcı olacaktır.

e) Cinsel Bölgelerle İlgili Sorulara Olumlu Yaklaşmak:

Çocuğa cinsel organlar, ancak o sorduğunda onun anlayacağı dille ve yumuşakça anlatılmalıdır. Cinsel organlar çocuk sorduğunda anne baba üzerinden değil, çocuğun kendi cinsel organları ya da kitaplar üzerinden öğretilmelidir.

f) İzin Verirsem Kabul Edilirsin Anlayışını Geliştirmek:

Anne baba, çocuğun odasına girerken izin istemeli, çocuğun çıplak vücudu ile karşılaşıldığında özür dilenip kapı kapatılmalıdır. Çocuğun odasına girerken kapısının çalınması çocuğa iyi bir model oluşturacaktır. Çocuk odaya izinsiz girdi-

İstismar, kişilik özellikleri, eğitim durumu, psikolojik ve psikiyatrik etkenler, tahrik, alkol ve madde kullanımı gibi birçok faktör göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

ğinde çocuğa, “Odamızda giyiniyor olabiliriz, bu yüzden kapı kapalı ise tıklatıp izin alarak içeri girmelisin.” şeklinde açıklama yapılabilir. Anne baba, çocuğunun vücudunu hoyratça kullanmaktan kaçınmalıdır. Bu durum çocukların kendi bedenlerini koruma refleksini kırar. Ebeveynlerin çocuklarını öperken “Seni öpebilir miyim?” diye izin istemeleri bu bilincin oluşmasında etkilidir. Çocuğun cinsel organları sevgi objesi yapıldığında hem mahremiyet ihlaline uğramış olur hem de başkalarının özel alanlarının kullanılarak onlara şaka yapılabilmesi inancını taşır. Çocuk, bir başkası özel alanına dokunmak istediğinde bunun iyi mi yoksa kötü mü olduğunun ayrımını yapamayabilir. Çocuklar güçsüzlükleri hissettirecek oranda sevilmemelidir. Çocuğa kendisine güç uygulandığında karşılık vermesi gerektiği öğretilmelidir. Çocuğun istemediği bazı durumlarda gösterdiği tepki, güç gösterisi ile kınılmamalıdır.

Sonuç

Sosyal yetimlik son yıllarda gündemimize giren bir kavramdır. Kavramın aile yapısına zarar vermeyecek; aile ve çocukları güçlendirmeyi sağlayacak bir bağlamda ele alınması için daha çok çalışmaya ve konu üzerine yoğunlaşmaya ihtiyaç vardır.

Çocuklar, tarihte eşine az rastlanır riskler ve tehlikelerle karşı karşıyadır. Ruhun bedene, mananın maddeye, anlamın hazza mahkûm edildiği günümüz kültürü, çocuklar için en büyük tehlikelerden biridir. Haberlerde, reklamlarda, sosyal medyada, sahnelerde ve dijital dünyada sıklıkla

g) Aile Üyelerine Özel Vakit Ayırmak ve Ailecek Kaliteli Vakitler Geçirmek:

Ailenin genç ve yetişkin bütün üyeleri, diğer üyelere özel vakit ayırmalıdır. Örneğin baba hem eşine, hem de diğer çocuklarına ayrı ayrı vakit ayırmalıdır. Ya da ailedeki genç hem annesine, hem babasına, hem diğer kardeşlerine bireysel zaman ayırmalıdır. Bu özel vakitte güzel bir sohbet, küçük bir eğlence yapılabilir. Annenin kızıyla sevdiği bir konu hakkında konuşması, babanın oğluna gençliğini anlatması, genç bir kızın babasına kahve hazırlayarak “hadi baba bir kahve içelim” demesi bu çabanın güzel örnekleri olabilir. Bu çaba kısa sürede aile bağlarını fark edilir derecede güzelleştirecektir. Aile içinde birlikte kaliteli vakit geçirmek diğer önemli noktadır. Aile bireylerinin tamamının katılımıyla ortak oyunlar, sohbetler, etkinlikler yapılmalıdır. Yapılacak faaliyet ailenin kültürüne göre değişiklik gösterebilir.

çocuk mankenler, çocuk dansözler, çocuk oyuncular boy göstermekte; internette çocukları istismar eden milyonlarca erotik ve pornografik site bulunmaktadır. Bazı kesimler, şiddeti, şehveti ve erotizmi magazin, oyunlar ve filmler üzerinden satmakta ve çocuklarımızı istismar etmektedir.

İstismar ile ilgili istatistikleri yorumlarken bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Kızları ya da kadınları mağdur, erkekleri suçlu olarak gören, cinsiyet temelli ve bütünüyle failin ya da mağdurun cinsiyetine bakarak sonuca ulaşan değerlendirmeler sağlıklı de-

h) Aile Toplantıları Yapmak:

Evde bir ya da iki haftada bir ailedeki sorunların ya da taleplerin özgürce konuşulduğu bir aile toplantısı yapmak oldukça faydalıdır. Aile toplantılarında herkesin eşit konuşma hakkına sahip olması, kimsenin sözünün kesilmemesi önemlidir. Toplantı sorunları çözmek ve talepleri iletmek amacıyla uygun olarak yapılmalıdır. Aile toplantıları herkesin kendini ifade ederek rahatlamasına neden olacağı gibi yanlış giden işlerin düzenlenmesine de olanak sağlar. Bu toplantılar çocukların olası ihmal ve istismar durumlarının anlaşılmasına da katkı sağlar. Dijital dünyanın olanaklarını aile yaşantımızı güçlendirmek için kullanabiliriz. Zaman zaman yakın ve uzak akrabalarla görüntülü konuşmalar yapmak da hem vaktin kaliteli geçmesine hem de aile ve akrabalık bağlarının kuvvetlenmesine neden olur.

ğildir. Erkek olmak ya da kadın olmak istismarcı olmak anlamına gelmemektedir. İstismar, kişilik özellikleri, eğitim durumu, psikolojik ve psikiyatrik etkenler, tahrik, alkol ve madde kullanımı gibi birçok faktör göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Literatürde ihmal ve istismara neden olan faktörler ekonomik, ailevî ve bireysel boyutta ele alınırken, toplumda yaygınlaştırılan erotizm kültürüne, eğitim sistemindeki eksikliklere, çocuklar ve gençlerdeki amaçsızlık ve anlamsızlığa, sosyal medya ve dijital dünyadaki çok boyutlu risklere yeterince yer verilmemesi, konuyla ilgili daha

fazla çalışma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çocukların büyük çoğunluğu tarafından oynanan çevrimiçi oyunlardaki abartılı şiddet sahneleri ile çocukların izlediği film ve dizilerdeki şiddet sahneleri, şiddetin içselleşmesine neden olabilmektedir. Çocuklar, bilgi ve becerilerini kullanabilecekleri alanlara ve kapasitelerini değerlendirebilecekleri imkânlara sahip olduğunda, ihmale ve istismara daha az maruz kalmaktadır.

Çocuk istismarı ve ihmali açıklayan kuramlar; psikiyatrik, sosyolojik, sosyal-psikolojik, sosyal öğrenme ve sosyal etkileşim modeli olmak üzere beş grupta toplanmaktadır. Sosyolojik model, içinde yaşanan kültüre; sosyal psikolojik model ise toplumsal durumların yanı sıra istismar edilen çocuğun fiziksel özellikleri, kişilik ve davranışlarına ağırlık vermektedir. Sosyal öğrenme modeli, istismar ve ihmal davranışlarında bulunan anne ve babaların kendilerinin de bu tür davranışlara maruz kaldıkları konusuna önem verirken, sosyal etkileşim modeli ebeveynlerin birbirleri ve çocuklarıyla geliştirdikleri etkileşimin önemini vurgulamaktadır. İhmal ve istismarı açıklayan modellerin tamamı, istismar ve ihmal vakalarında çocukların birlikte oldukları kişilerin (anne, baba ve diğer aile bireyleri) özelliklerinin ele alınması gerektiği tezinden hareket etmektedir. Dolayısıyla yerel ve uluslararası çalışmalar bu bağlama dayalı olarak yapılmaktadır.

Örneğin, UNICEF ve Fransa tarafından 1949 yılında Paris'te kurulan, Türkiye'deki şubesi Bilkent Üniversitesi içinde yer alan

Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM), zaman zaman yayınladığı "Türkiye'de Çocuğa Şiddet" ile ilgili rapor ve haberler aracılığıyla ailenin çocuklar için ne kadar tehlikeli olduğunu, her beş çocuktan birinin şiddete maruz kaldığını, çocuğa ve kadına yönelik şiddetin azalması için toplumsal cinsiyet çalışmalarının gerekli olduğunu iddia etmekte ve bu çalışmalar için destek talep etmektedir.⁵⁵

Dünya Çocuk Vakfı'nın 2019 yılında yayımladığı bir haberde, dünyada her yıl 200 milyon çocuğun, ebeveyn ihmali nedeniyle cinsel şiddete maruz kaldığı iddia edilmektedir. Konuyla ilgili birçok çalışmada cinsel içerikli konuşmalar, teşhircilik, röntgencilik, çocuğa pornografik film seyrettirme, çocuğun cinsellik içeren reklamlarda, filmlerde ve oyunlarda oynatılması gibi durumlar ebeveyn kaynaklı cinsel şiddet kavramının içine sokulmaktadır.

Dünya Çocuk Vakfı'nın 2019 yılında yayımladığı bir haber, dünyada her yıl 200 milyon çocuğun ebeveyn ihmali nedeniyle cinsel şiddete maruz kaldığını iddia etmektedir.⁵⁶ Konuyla ilgili birçok çalışmada cinsel içerikli konuşmalar, teşhircilik, röntgencilik, çocuğa pornografik film seyrettirme, çocuğun cinsellik içeren reklamlarda, filmlerde ve oyunlarda oynatılması gibi durumlar ebeveyn kaynaklı cinsel şiddet kavramının içine sokulmaktadır.⁵⁷ Gerek çocukların gerekse ailelerin bilimsel, ahlakî ve dinî eğitimi doğru alması durumunda ihmalin ve istismarın azalacağı kuvvetle muhtemeldir.

Manevî ve ahlakî değerlere uygun hareket eden kişilerin çocukları ihmal ya da

Dünya Çocuk Vakfı'nın 2019 yılında yayımladığı bir haberde, dünyada her yıl 200 milyon çocuğun, ebeveyn ihmali nedeniyle cinsel şiddete maruz kaldığı iddia edilmektedir.

istismar etmesi mümkün değildir. Buna rağmen, istismarın ve özellikle cinsel istismarın yapıldığı mekâna ve faile odaklı yaklaşımın tercih edilmesi sorunu ailenin içine taşımakta, aile bireyleri arasındaki güven ilişkisine ciddi zararlar vermekte ve toplumsal değerlerin aşınmasına hizmet etmektedir. Faile ve mekâna odaklı yaklaşım, sorunlu bir yaklaşımdır. Dikkat edilirse, pornografi, film ve reklam sektörünün çocuklara yönelik istismarı, eğitim sistemindeki eksiklikler, neoliberal kültür gibi ihmale ve istismara neden olan birçok faktör göz ardı edilirken; anne babaların reklam ve moda sektöründe oynaması için çocuklarına izin vermesinden ve bazı yakın akrabaların kötü davranışlarından dolayı ebeveynler ve aile hayatı mahkûm edilmektedir. Günümüzde aileyi tehdit olarak gören faile ve mekâna odaklı yaklaşım sahiplerinin bir kısmı sadece aileyi değil, tür olarak bütün insanlığı tehlikeli görmekte; insanın ve günümüzde insanın değerine vurgu yapan dinlerin, ideolojilerin ve hümanizm gibi fikirlerin tehlikeli olduğunu iddia etmektedirler.⁵⁸

Çocuğa yönelik cinsel istismar söylemi üzerinden aileyi ve aile değerlerini hedef tahtasına oturtmak, toplumsal yapının ciddi zararlar görmesine kapı açmaktadır. İhmal ve istismar bütün toplumlarda ve bütün zamanlarda görülebilmektedir. Bazı söylem sahipleri cinsel istismarın aile, din ve ahlak kaynaklı olduğunu iddia ederek geçmişteki atalarımızın ve Hz. Muhammed'in istismarcı olduğunu iddia etmektedir. Freudyen yorumlar anne babaların ya

da akrabaların çocuklarını kucaklarına oturtmak, yanaklarını okşamak gibi çocuklara olan yaklaşımını onların oral, anal ya da genital dönemlerinde tatmin edilmemiş duyumlarıyla açıklamakta, cinsel istismarın ailede ve en yakında olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım toplumda güven duygusunu tahrip eden, ebeveynlerin çocuklarını sevmekten korkacağı bir duruma neden olabilmektedir.

Yapay zekâ algoritmalarının kimler tarafından ve hangi amaçlarla kullanıldığı oldukça önemlidir. Çocukların ve gençlerin internette paylaştığı resimler ve videolar, farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Son yıllarda yapay zekâ (AI) tarafından üretilen, gerçek çocukların fotoğraf ve videolarının kullanıldığı çocuğun cinsel istismarı ile ilgili içerikler büyük bir hızla yayılmaktadır. AI tarafından üretilen içeriğin yarısından fazlası ABD ve Rusya'da üretilmektedir. Japonya, Hollanda ve İsveç, bu iki ülkeyi takip etmektedir.⁵⁹

Artan vakalar üzerine İngiltere'de, çocukların çıplak veya cinsel içerikli fotoğraflarını internette yayınlamakla tehdit eden kişi ve yapılara karşı özel birimler (Sextortion veya Cinsel Zorlamaya Karşı Özel Birimler) kurulmuştur. İngiltere merkezli İnternet İzleme Vakfı'na (IWF) göre 2023 yılında 392.665 adet çocuk cinsel istismarı vakası rapor edilmiştir. Bu vakaların 275.652 tanesi doğrulanmış ve yapılan çalışmalar sonucunda içeriklerin %92'sinin internetten kaldırılması sağlanmıştır. Son beş yılda toplam 1.069.488 içeriğin internetten kaldırıldığı belirtilmektedir.⁶⁰

Çocuklar ve gençlerle ilgili eğitimlerde, onları zararlardan korumak için hayır demeyi öğrenmek gerektiği anlatılmakta; kişisel gelişim/psikoloji eğitimlerinde hayatta "en önemli olan şeyin" kişinin kendisi olduğu ifade edilerek insanlara istemediğiniz şeylere hayır deyin tavsiyesi yapılmaktadır. Bu öneriler bir dereceye kadar doğrudur. Ancak insan, sadece kendisini nasıl gördüğünden yani sadece benlik algısından ibaret değildir. İnsan aidiyetleriyle birlikte insandır. Bir ailenin, bir toplumun, bir inancın, bir ülkenin ve insanlığın bir üyesidir. İnsan olmanın anlamı yeryüzünde kötülüklerin yok olması için gayret göstermek, insanlığa ve çocuklarımıza oynanan oyunları bozmak ve iyiliklerin yaygınlaşması için çaba sarf etmektir. O halde hayır ya da evet demeyi bu boyutlarıyla birlikte anlamaya çalışmak daha doğrudur. Bugün ihmale ve istismara neden olan, kariyer, eğlence, kazanma üzerinde odaklı erotizm kültürü ve neoliberal yaşam tarzı bütün dünyada yaygınlaşmaktadır. Mevcut sistemin çocukları mağdur eden işlevişine de hayır demek gerekir.

Uluslararası hukukî metinler, ihmal ve istismarın küresel çapta önlenmesi ya da yaygınlaşması konusunda etkili metinlerdir. Ülkemizde aile hayatını ve toplumsal yaşamı etkileyen birçok hukukî metin, kalkınma planları ve bakanlık uygulamaları, CEDAW (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi) Sözleşmesi ve İstanbul Sözleşmesi (Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi

55 Akbaş, 2020, s. 31. [2] World Childhood Foundation, 2019. [3] Bayraktar, 2015, s. 11.

56 World Childhood Foundation. (2019). *Annual Report 2019*. Stockholm: World Childhood Foundation.

57 Bayraktar, A. (2015). *Çocuk İhmali ve İstismarı: Nedenleri, Sonuçları ve Koruma Yöntemleri*. İstanbul: XYZ Yayıncılık, s. 11.

58 Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press.

59 Internet Watch Foundation. (2024). *AI-generated child sexual abuse material – Scale, trends, and prevention measures*.

60 Internet Watch Foundation. (2024). *2023 Annual Report: Child Sexual Abuse Content Online*.

Sözleşmesi) gibi uluslararası sözleşmeler referans alınarak hazırlanmıştır. Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul eden İstanbul Sözleşmesi bu konuda oldukça dikkate değer bir örnektir. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, İstanbul Sözleşmesi'ne dayalı olarak çıkarılan bir kanundur. İstanbul Sözleşmesi; feminist ve eşcinsel hakları savunan kesimler tarafından desteklenen, toplumsal cinsiyet teorisi referans alınarak hazırlanan bir sözleşmedir. Sözleşme, en iyi uygulandığı ülkelerde bile kadına şiddet, ihmal ve istismar sorununa çare olamamıştır.⁶¹

Bir başka örnek, AB Konseyi'nde 2007 yılında kabul edilen ve Türkiye'nin 2011 yılında imzaladığı, kamuoyunda Lanzarote Sözleşmesi olarak bilinen, *Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesidir*. Bu sözleşme, çocukların pornografik materyal üretmesine ve kullanılmasına tolerans gösteren, taraf devletlere sözleşmede yer alan cezaları uygulama konusunda esneklik tanıyan bir metindir. Sözleşmenin çocuk pornografisine ilişkin suçları tanımlayan 20. maddesinin 3. fıkrası şöyle demektedir: "Taraflardan her biri aşağıda belirtilen pornografik materyallerin üretimi ve sahipliğine 1-a ve e fıkralarını kısmen veya tamamen uygulamama hakkını saklı tutabilir."⁶² Yine sözleşmenin 4. fıkrası, "Tarafların her biri madde 1-f'yi kısmen veya tamamen uygulamama hakkını saklı tutabilir." ifadesini içermektedir. Ayrıca sözleşmenin 18. maddesi, "Madde 1-a hükümlerinin, küçük yaşta çocuklar arasındaki, karşılıklı rızaya bağlı cinsel faaliyetleri düzenleme amacı bulunmamaktadır."² demektedir. Yani sözleşme, 18 yaş altı çocukların birbirlerine karşı işlediği istismar vakalarını cezai hükümlerle ilişkili gören bir hukuk metni değildir.

Lanzarote Sözleşmesi (2007), çocukların cinsel amaçlı istismar edilmesini temelden suç olarak tanımlamayan, bu konuda esneklikler taşıyan bir sözleşme özelliği göstermektedir. Çocuğun ya da velisinin izniyle çocuğun reklamlarda, filmlerde, podyumlarda erotize edilmesi,

sözleşme kapsamında suç teşkil etmemektedir. Dolayısıyla, söz konusu sözleşmenin çocukları bütünüyle koruyan bir metin olduğunu söylemek oldukça zordur. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet mantığına ve feminist perspektife dayalı olarak hazırlanan bütün hukukî mevzuat yeniden düzenlenmeli, bu tür politikalara son verilmelidir. Kadına, erkeğe ve çocuğa yönelik politikalar, aile merkezli ve toplumsal değerlerle uyumlu olacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

Reklam ve moda şirketleri çocukların masumiyetini ve mahremiyetini ticarî bir meta olarak kullanmaktadır. Bu konuda bazı kısıtlamalar bulunmakla birlikte idarî ve hukukî hassasiyet artmalı, konuyla ilgili ek hukukî düzenlemeler yapılmalıdır.

Bilinçli olmayan birçok aile, çocuklarının görünür olmasından ve çocuklar üzerinden para kazanmaktan memnun olabilmektedir. Dolayısıyla ailelerin bu yaşam tarzının, çocuğun ilerideki aile yaşantısına ve psikolojik yaşamına olan olumsuz etkilerinin farkına varmasını sağlayacak çalışmalar yapılmalı, bu konuda farkındalık yaratacak görsel, video, afişler hazırlanmalıdır. Reklam, moda, magazin endüstrisini merkeze alan araştırmalar yapılmalıdır. Reklam endüstrisinin mağduru olan binlerce çocuğu inceleyen belgeseller ve programlar hazırlanmalıdır.

18 yaş altı gençler arasında gittikçe artan kontrolsüz ilişkilerin ve flört yaşamının neden olduğu ihmaller, istismarlar, psikolojik sorunlar, aile içi tartışmalar ve çatışmalar, davranış bozuklukları ulusal ya da küresel bir gündem olarak konuşulması gereken konulardan biridir. Konu üzerine bilimsel çalışmaların yapılması oldukça önemlidir.

Medeniyet değerlerimizi merkeze alan hukukî, pedagojik, sosyal, ekonomik ve kültürel projeler geliştirilmelidir. Evlenecek gençlere sabır, şükür, merhamet, paylaşma ve adalet gibi kavramlarla örülü olan aile anlayışı öğretilmeli, bu çerçevede eğitimler yapılmalıdır.

Kaynakça

Akbaş, Emrah. (2020). *Çocuğa Karşı Şiddet Durum Raporu*. Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları. Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi.

Aktay, Müne. (2020). "İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi." *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 169-184. 15 Aralık 2020.

Avrupa Konseyi. (2011). *Lanzarote Sözleşmesi: Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi* (Sözleşme No: 201). 10 Eylül 2011. Erişim tarihi: 27 Ekim 2024. Erişim adresi: <https://www.google.com/search?q=%C3%87ocuklar%C4%B1n+Cinsel+Suiistimal+ve+Cinsel+%C4%B0stismara+kar%C5%9F%C4%B1+Korunmas%C4%B1na+%C4%B0li%C5%9Fkin+Avrupa+Konseyi+S%C3%B6zle%C5%9Fmesi>.

Aydın, Mehmet Âkif. (2015). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 43). Ankara: İSAM / İslam Araştırmaları Merkezi.

Aykaç, Mehmet vd. (1988). *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: İSAM / İslam Araştırmaları Merkezi.

Bağdadi, Ali bin Baha. (2002). *Fethül-Melikil-Aziz Bi-Şerhil-Veciz*. Beyrut: Darul Hadr. Erişim tarihi: 04 Mart 2025. Erişim adresi: <https://www.irsad.com.tr/urun/fethul-melikil-aziz-bi-serhil-veciz-fth-lmlk-l-zyz-bshrh-lwlyz>.

Baskak, İlker. (2023). "Çocuğa Yönelik Duygusal İstismar." *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 61-72. Erişim tarihi: 04 Mart 2025. Erişim adresi: <https://doi.org/10.57114/jswrpub.1233975>.

Bayraktar, Seda. *İnsanlığın Kanayan Yarası Çocuk İstismarı ve İhmali*. Nobel Tıp, 2015.

Biçer, İsmail. "Bakara Suresi." *Seher Demir Özel Arşivi*, ts.

Bostrom, Nick. "Introduction - The Transhumanist FAQ: A General Introduction, in Transhumanism and the Body." *Transhumanism and the Body*, editörler Calvin Mercer ve Derek F. Maher, Palgrave Macmillan US, 2014, ss. 1-17.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* (Kanun No. 1), 1989. Erişim tarihi: 26 Ekim 2024. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>.

Buhuti, Mansur bin Yunus. *Şerhu Müntehal-İradat Dekaike Ulin-Nüha Li-Şerhil-Münteha Fil-Fikhil-Hanbeli*. Darül-Kütübil-İlmiyye, Beyrut, 2000. Erişim tarihi: 21 Kasım 2024. Erişim adresi: <https://www.hasimiyayinevi.com/tr/catalog/product/view/id/27645/s/serhu-muntehal-iradat-dekaike-ulin-nuha-li-serhil-munteha-fil-fikhil-hanbeli-9782745147714/>.

Canan, İbrahim. *Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar*. Timaş Yayınları, 2001.

Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Çocuk*. Tekin Kitabevi, İstanbul, 2016.

Çocuk Koruma Kanunu. *Çocuk Koruma Kanunu*. Resmi Gazete, sayı 25876, 3 Temmuz 2005. Erişim tarihi: 6 Ekim 2024. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=53958&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

Demir, Elif ve Yersel, Beyhan Özge. "Göçün Çocuklar Üzerindeki Etkisi: Bir Derleme Makalesi." *İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi*, cilt 4, sayı 1, 15 Mayıs 2024, ss. 112-121.

Duruel, Mehmet. "Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Suriyeli Yetim Yaşam Merkezleri: Hatay İli Örneği." *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 3, sayı 4, 1 Aralık 2017, ss. 150-160.

Duyan, Veli ve Eryalçın, Münevver. *Suçta Sürüklenen Çocuk ve Gençler*. Yeni İnsan Yayınevi, 2017.

Ergündüz, Zehra Şebnem. *Çocuk Suçluluğunda Çocuk İstismarı Olgularının Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.

Eyilik, Oğuzhan. "Yetimliğin En Yaygın Hali: Sosyal Yetimlik ve Çocuk Suçluluğu." *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Yetim Vakfı Yayınları, İstanbul, 19-20 Kasım 2024.

61 Gültekin, H., & Şahin, M. (2016). *Kadına Yönelik Şiddet ve İstanbul Sözleşmesi Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul: Kadın Araştırmaları Yayınları, s. 68.

62 Avrupa Konseyi (2011). *Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)*. Strasbourg: Avrupa Konseyi Yayınları, s. 9.

Gedik, Şerif. "Aile Birliğine Bir Müdahale Biçimi Olarak Çocuğun Devlet Koruması Altına Alınmasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 43, 30 Haziran 2024, ss. 269-302.

Gilbert, Ruth vd. "Burden and Consequences of Child Maltreatment in High-Income Countries." *The Lancet*, cilt 373, sayı 9657, 3 Ocak 2009, ss. 68-81.

Gültekin, Mücahit ve Şahin, Meryem. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile*. SEKAM, İstanbul, 2016.

Han, Byung-Chul. *Şeffaflık Toplumu*. Çev. Haluk Başnıçan, Metis Yayınları, 2024.

Internet Watch Foundation. *Online Child Sexual Abuse Reports Analysis IWF 2023 Annual Report*. Cambridge, Londra, 14 Kasım 2024. Erişim tarihi: 22 Kasım 2024. Erişim adresi: <https://www.iwf.org.uk/annual-report-2023/trends-and-data/reports-analysis/>.

Internet Watch Foundation. *Public Exposure to 'Chilling' AI Child Sexual Abuse Images and Videos Increases*. Cambridge, Londra, 18 Ocak 2024. Erişim tarihi: 23 Kasım 2024. Erişim adresi: <https://www.iwf.org.uk/news-media/news/public-exposure-to-chilling-ai-child-sexual-abuse-images-and-videos-increases/>.

Jensen, Lois. *When Numbers Demand Action: Confronting the Global Scale of Sexual Violence Against Children*. UNICEF, New York, 9 Ekim 2024. Erişim tarihi: 04 Mart 2025. Erişim adresi: <https://data.unicef.org/resources/when-numbers-demand-action/>.

Kahveci, Nuri. *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*. Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019.

Sosyal Hizmetler Kanunu. *Sosyal Hizmetler Kanunu*. Resmi Gazete, Kanun No. 2828, 24 Mayıs 1983. Erişim tarihi: 18 Ekim 2024. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2828&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

Türk Ceza Kanunu. *Türk Ceza Kanunu*. Kanun No. 5237, 12 Nisan 2004.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *İstatistiklerle Çocuk 2023*. 19 Nisan 2024. Erişim tarihi: 19 Nisan 2024. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulden/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679>.

World Childhood Foundation. *Groundbreaking Economist Intelligence Unit Benchmarking Tool Highlights the Responses of 40 Countries to Sexual Violence Against Children*. Erişim tarihi: 24 Kasım 2024. Erişim adresi: <https://www.childhood-usa.org/press-release/>.

Sosyal Yoksunluk, Çocuk ve İletişim

Prof. Dr. Selma Koç Akgül¹

Giriş

Sosyal yoksunluk, modern toplumlarda daha yüksek sesle dile getirilen, sosyal ve psikolojik ihtiyaçların karşılanamadığı bir durumu ifade etmektedir. Özellikle, anne- baba ilişkilerinde sorun yaşayan ya da anne babası olmayan çocuklar üzerinde pek çok sorunlu davranışın ortaya çıkmasının bir kaynağıdır. Eşitsizlik, afet ve yoksulluk ile derinleşmekte, sosyal yaşam becerilerinin azalması, yabancılaşma ve yalnızlaşma ile görünür hale gelmektedir.

"Sosyal yoksunluk" aynı zamanda sosyo-kültürel ve ekonomik çevrenin aile ilişkilerinde yol açtığı sorunların yanı sıra dijital bağımlılığın motive ettiği yoksunluklardan beslenen, psikososyal bir sorundur. Sevgi ve hoşgörü ortamından uzak, aile ve akranlarıyla etkileşim kuramayan çocuklar, bulundukları toplumdan kendini soyutlamakta ve şiddete meyilli olmaktadır.

Maruz kalınan yoksunluklarla baş edilememesi ve bunun sonucunda büyük duygusal travmaların oluşmasının nedeni, çocuklarla, aile, arkadaş ve sosyal çevre arasında arzu edilen sağlıklı iletişim bağlarının kurulamamış olmasıdır.

Sosyal yoksunluk yaşayan, kendini yalnız ve yabancı hisseden, her şey ve herkesten soyutlandığı düşüncesini taşıyan çocukların, zorlu

dışlanma duygusuyla baş etmeye çalışırken yakınında olması gereken aile ve toplum desteğinden de yoksun kalmaları bir tam bir toplumsal dramdır. Bu çocuklar T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na ait "Kavramlar Sözlüğü ve Kısaltmalar" sözlüğünde "korumaya ihtiyacı olan çocuklar" olarak ifade edilmektedir.²

Çocukluk döneminde aile, arkadaş ve çevre ilişkileri psikososyal gelişimde önemli bir rol oynamaktadır. Bu dönemde yaşanan yoksunluklar, çocuğun kendini ifade edebilmesi ve kendi kendine yetebilmesinde zorluklara yol açmaktadır. Yoğun hissedilen sosyal dışlanmışlık duygusuyla baş edebilmenin yolu ise "karşılıklı güvene dayalı, sağlıklı iletişim" kurabilme yetkinliğine sahip olmaktır.

Bu çalışmada, iletişim disiplini perspektifinden sosyal yoksunluk olgusu argümantatif yöntem kullanılarak tartışılacaktır. Aslında metin, Bauman'ın (2001) -Community: Seeking Safety in an Insecure World- kitap başlığında yer verdiği ifadesiyle, sosyal yoksunluk yaşayan çocukların, kendilerini daha güçlü hissedebilmek için sürekli dâhil olmaya çalıştığı topluluklarda güvenli bir yer arayışına katkı sunmaya yönelik küçük bir adımdır.

“
Sosyal
yoksunluk
yaşayan,
kendini yalnız
ve yabancı
hisseden,
her şey ve
herkesten
soyutlandığı
düşüncesini
taşıyan
çocukların,
zorlu dışlanma
duygusuyla
baş etmeye
çalışırken
yakınında
olması
gereken aile
ve toplumsal
destekten
de yoksun
kalmaları
bir tam bir
toplumsal
dramdır.

1 Prof. Dr. Selma Koç Akgül, Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ORCID: 0000-0001-7889-6749, selma.koc@kocaeli.edu.tr.

2 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Terimler Sözlüğü*, Erişim adresi: <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/rdm-mgtim/s%C3%B6zl%C3%BCk-bas%C4%B1lan.pdf>, Erişim tarihi: 02.01.2025.

1. Sosyal Yoksunluk Kavramı ve Ortaya Çıkış Nedenleri

Zygmunt Bauman, *Community: Seeking Safety in an Insecure World* (2001) isimli kitabında, modern toplumların yalnızlık ve güvensizlik üzerine nasıl şekillendiğini analiz etmekte, insanların bu durumla baş etmek için yeniden topluluklar kurma çabalarını irdelemektedir. Çünkü pek çok yazara göre modern toplumlarda kendini yeniden üreterek eşitsiz ve adaletsiz paylaşım sistemiyle daha görünür hale gelen yoksulluklar ve yoksunluklar, bireyleri güvensiz ve belirsizlik ortamlarına dâhil etmekte, risklere açık kaygı düzeyi yüksek, mutsuz bireylere dönüşmektedir.³ Küreselleşme, ekonomik krizler ve kapitalizmi besleyen tüketim ideolojisinin motive ettiği kültürel değişimlerle birlikte, insanlar kendilerini çoğu zaman güvensiz ve gelecekte umutsuz ve tehdit içinde hisseder hale gelmiştir. Önceden var olan toplumsal bağların çözülmesiyle birlikte, birey, artık kendini güvende hissetmek için dışlanmışlık, yalnızlık ve izolasyon gibi olumsuz duygularla baş etmek zorundadır. Bu travmatize bireyin aile ve sosyal çevreyle ilişkileri de problemlidir.

Sosyal yoksunluk bu bağlamda, modernite ile geleneksellik arasında sıkışmış topluluklar içinde var olabilmek için gerekli sosyo-ekonomik ve psikolojik ihtiyaçların giderilememesini ifade etmektedir. Sosyal dışlanmışlık ve yoksulluk gibi birbirinden farklı ama birbirini des-

tekleyen iki temel olgunun bileşkesidir. Walker (1997) sosyal dışlanmanın belli bir sürede yaşanan ve geçici olan yoksulluk olgusunun tam tersine, sürekli ve sistematik çok boyutlu yoksunluk süreci olmasının en önemli fark olduğunu ifade ederken sosyal dışlanmanın çok daha kapsamlı bir dezavantajlılık durumu olduğuna vurgu yapmaktadır.⁴

Yoksulluk kavramıyla ilgili tartışmalar ekonomik sınıf ve bölünmüşlük ile ilişkilendirilirken, sosyal dışlanma sınıf ve marjinalleşmenin sosyo-kültürel boyutlarını odağına almaktadır (Barry, 1998). Sosyal dışlanma bireylerin topluma olan bağlılıklarının azalmasını ve toplumda yer alamamalarını atıfta bulunmaktadır (Şahin, 2010). Dolayısıyla sosyal yoksunluk kavramı, sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının sonuçlarının ortaya çıkardığı yeni, büyüyen sosyal bir sorunun alanının tanımlamaktadır. Giderek etki alanı genişleyen sosyal yoksunluk, toplumsal hayata entegrasyonda bütün bireyler yanında özellikle dezavantajlı gruplar için bir tehdit olarak öne çıkmaktadır. Çünkü ayrımcılık, hane içi eşitsizler, düşük ücretler, göç ve savaşlar ile yasal eşitsizlikler bu gerçekliği beslemeye devam etmektedir.

Sosyal yoksunluğun en çok zarar verdiği dezavantajlı grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocukların baş etmek zo-

Sosyal yoksunluğun en çok zarar verdiği dezavantajlı grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocukların baş etmek zorunda kaldığı sosyal yoksunluklar bu çocukların kendi ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşmasına, psikolojik ve fiziksel şiddet vakalarının artmasına neden olmaktadır.

runda kaldığı sosyal yoksunluklar bu çocukların kendine ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşmasına, psikolojik ve fiziksel şiddet vakalarının artmasına neden olmaktadır. Özellikle, anne babası olmayan ya da biyolojik ebeveynleri hayatta olmasına rağmen, ailevi ve sosyal destek sistemlerinden kaynaklanan yoksunluklardan dolayı desteğe ihtiyacı olan çocuklar bu grubu tanımlamaktadır.⁵ Geleneksel anlamda ebeveynlerden birinin veya her ikisinin kaybıyla tanımlanan yetim çocuklara, ailedeki ihmaller, ilgisizlik, ayrılıklar, ötekileştirme ve nefret söylemlerinin derinleştiği sosyal yoksunluklarla baş etmeye çalışan çocuklarda eklenmektedir. Dolayısıyla hem ailevi hem de sosyal destekten mahrum kalan çocukların bu anlamda 'korunmaya ihtiyacı olan çocuk' olarak düşünülmesi ve bu çocukların topluma kazandırılması gerekmektedir.

Sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçları karşılanmayan ya da görmezden gelinen çocuklar, ebeveynlerinden ya da yakın çevrelerinden fiziksel ya da duygusal olarak yoksun ve yalnız olarak büyümektedir. Bu yalnızlık, sadece bir kaybı değil, aynı zamanda bireylerin toplumla kurdukları iletişimin de zayıflamasını ifade eder. Sosyal yoksunluklar yalnızca çocukluk döneminde değil ilerleyen yaşam döngüsünde de kalıcı izler bırakabilen çok boyutlu bir sorundur. Bu nedenle çözüme yönelik

hem bireysel hem de toplumsal düzeyde atılacak adımlar için öncelikle sosyal yoksunluğun nedenlerinin bilinmesi gereklidir.

a) Sosyal Yoksunluğun Nedenleri

Sanayileşmeyle birlikte artan kentleşme oranı, teknolojik gelişmeler ve modernite toplumsal kurumları ve özellikle aile kurumunu ciddi şekilde etkilemiştir. Ekonomik sistemde işgücü, emek ve ücret sistemindeki değişim toplumun en küçük birimi olan aile yapısı ve fonksiyonlarında da değişimi beraberinde getirmiştir. Bilişim ve iletişim teknolojileri dünyayı görünür ve izlenebilir hale getirirken toplulukları yankı odalarına hapsetmiş, atomize parçalara bölmüştür. Birey, imajlar dünyasında hız ve tüketime bağımlı, duygularına ve yaşadığı toplumda aidiyet duygusu ve değerlerinden uzaklaşmış, ve yalnızdır.

Büyük şehirlerde göç sonucu oluşan gecekondu ve varoş bölgeleri "geçiş ve yoksulluk kültürü"ne zemin oluşturmaktadır. Bu kültürün yarattığı anormik davranışlar, çocuk suçluluğundaki yükseliş, sokakta çalışan ve yaşayan çocukların yaşam kavgaları çözüm bekleyen sorunlar olarak dikkat çekmektedir. Farklı kültürler ve etnik yapılarından kentlere özellikle de gecekondu ve varoş yerleşim alanlarına göç edenlerin, kendi özüne uygun kimlik

arayışları, cemaatçi örgütlenmeleri, kent kültürü ile sosyal bütünleşme yerine çatışma ve kimliğini kabul ettirme savaşımları olumsuz bir süreç olarak yorumlanmaktadır (Hayta, 2016). Bireylerin toplumla ve diğer bireylerle bağlantı kurma biçimindeki dönüşümle ortaya çıkan sosyal yoksunluklar, bir yere ait olma ve sevilme gibi birçok duygu durumunda değişime yol açmakta, dışlanma, yabancılaşma ve yalnızlık duygusunu besleyen bir zemini oluşturmaktadır. Toplumsal sorumlulukların daha çok bireylere yüklenmesi, özellikle çocukların ve yaşlıların yalnızlık ve dışlanma sorunlarını daha yoğun yaşamalarına neden olmaktadır.

Diğer taraftan bugün küresel dünyayı tehdit eden pek çok afet tehlike riski, yetim çocuk sayısında artışın en büyük nedenlerinden biridir. Özellikle, insan eliyle oluşan savaş ve göç gibi afetler psikolojik, sosyal, ekonomik zorlukların yanında ebeveynlerini de kaybetmenin yarattığı sonuçlara katlanmak zorunda kalan yetim çocuk sayısının katlanarak büyümesine neden olmaktadır. Bu gerçeklik, sosyal yoksunluk sorunuyla baş etmeye çalışan çocuk sayısının artması demektir.⁶ Savaş ve göçün mağduru yetim çocuklar hem temel ihtiyaçlarını karşılama hem de sosyal hayata dâhil olurken sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda pek çok yoksunlukla başa çıkmak zorunda kalmaktadır.⁷ Korunmaya muhtaç çok sayıdaki bu

3 Bauman, Zygmunt. (2001). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press, Erişim tarihi: 11.03.2025. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=XzdYeiDw_3QC; Beck, Ulrich. (1999). *World Risk Society*. Cambridge, Polity Press; Giddens, Anthony. (2012). *Modernliğin Sonuçları* (5. Baskı). Ersin Kuşdil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

4 Şahin, Tijen. (2010). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Hakemli Araştırma Dergisi, Yardım ve Dayanışma, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2010.

5 Eyilik, Oğuzhan. (2023). "Yetimliğin En Yaygın Hali: Sosyal Yetimlik ve Çocuk Suçluluğu [The Most Prevalent Form of Orphanhood: Social Orphans and Juvenile Delinquency]." *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [Symposium on Orphans and Abandoned Children Proceedings]*, s. 67-68. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.

6 Anadolu Ajansı. (2024, 26 Aralık). *Uluslararası raporlara göre, dünyada yetim ve öksüz çocuk sayısı 140 milyonu aştı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uluslararasi-raporlara-gore-dunyada-yetim-ve-oksuz-cocuk-sayisi-140-milyonu-asti/2260282>.

7 Tor, H., & Çebi, E. (2022). The obstacles in front of the resocialization of war victim children. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*.

gruba, aile içinde sağlıklı bakılamayan, eğitim alamayan ve aile dışına terkedilen çocuklarında dâhil olduğu bilinen diğer bir gerçekliktir.

Bu bağlamda sosyal yoksunluklara yol açan nedenleri şu genel başlıklar altında toplamak mümkündür:

- 1 Modernite ve tüketim kültürü
- 2 Aile yapısı ve aile içinde sorunlar: Boşanma, aile içi şiddet, ihmal ve ilgisizlik.
- 3 Ekonomik sorunlar: Ailelerin ekonomik sorunlar nedeniyle çocuklarına bakamaması ve çocuklarıyla yeterince ilgilenememesi.
- 4 Toplumsal moral değer ve normlarda değişim, dışlanma: Bireyin etnik, dinî veya sosyal sebeplerle toplum tarafından dışlanması.
- 5 Eğitim eksikliği ve niteliğinde sorunlar: Ailelerin eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle çocuklarıyla yeterli iletişim kuramamaları.
- 6 İletişimde yaşanan sorunlar, dijital bağımlılık ve akran zorbalıkları
- 7 Afet tehlike ve riskleri (Özellikle savaş, göç ve büyük yıkım yaratan doğa kökenli afetler).

Görüldüğü gibi sosyal yoksunluk birden fazla nedene bağlı gelişen, çok boyutlu bir kavramdır ve çocuklar üzerinde uzun

vadeli geri dönüşü olmayan psikolojik sorunlarında kaynağıdır. Yoksunluğa neden olan kaynağın bulunarak buna uygun bir çözümler üretmek ve politikalar geliştirmek gerekmektedir.

b) Sosyal Yoksunlukların Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Sosyal yoksunlukların çocuk gelişimi üzerindeki psikolojik, duygusal ve sosyo-kültürel olumsuz etkilerini 3 genel başlıkta toplamak mümkündür:

- 1 Psikolojik etkiler: Kendine güven eksikliği, depresyon, kaygı bozuklukları.
- 2 Sosyal etkiler: Topluma adapte olma sıkıntısı, iletişim kurmada zorluklar, ötekileştirme
- 3 Akademik etkiler: Dikkat eksikliği, motivasyon kaybı, başarısızlık.

Sosyal yoksunluk yaşayan çocuklar, yalnızlık hissi, düşük özsaygı, depresyon, kaygı gibi sorunlarla baş etmeye çalışmakta, kendini yalnız ve dışlanmış hissetmektedir. Bu çocuklar toplumdan, arkadaşlarından, ailelerinden ya da duygusal bağ kurabilecekleri kişilerden kopmaktadır. Doğal olarak bu durum, yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilenmekte, travmatik etkileri ise, yaşam boyu sürmektedir.

Sosyal yoksunluk birden fazla nedene bağlı gelişen, çok boyutlu bir kavramdır ve çocuklar üzerinde uzun vadeli geri dönüşü olmayan psikolojik sorunlarında kaynağıdır.

2. İletişim Disiplini Perspektifinden Sosyal Yoksunluk

İletişim çok yönlü, çok boyutlu ve farklı disiplinlerden beslenen, hayata dair var olan ne varsa karşılıklı aktarımının yapıldığı aracılı veya aracısız etkileşim

biçimlerini açıklamaya çalışan çatı bir kavramdır. Bu nedenle, sosyal yoksunluk konusu tartışılırken bireylerin toplumsal bağlarının zayıflamasıyla ortaya çıkan

sorunlar yanında mutsuzluk, yalnızlık ve duygusal izolasyona yol açan iletişimsizlik nedeniyle ilgili yoksunluk ve sorunlara da odaklanmakta yarar vardır. Sosyal yoksunluk yaşayan çocuk doğal olarak kendiyle ve çevresiyle iletişim kuramamakta, içine kapanmakta ve daha fazla karanlığa gömülmektedir. Sosyal yaşamın içinde kendine yer bulamamış ve ailenin olumlu ilgi ve psikolojik desteğinden de mahrum kalmış çocukların;

- 1 İletişim ağları zayıflamıştır.

Toplumsal ağlardan yoksunluk iletişim ağlarının zayıflamasına, çocukların arkadaşlık, aile ilişkileri ve toplumsal destek sistemlerinden kopmalarına neden olabilmektedir. Modern toplumlarda, dijitalleşme ve bireyselleşme, insanların yüz yüze iletişimden uzaklaşarak daha fazla sanal ortamda iletişim kurmalarını yol açmıştır. Sosyal destek bağlarının kurulumunda önemli olan yüz yüze iletişimin azalması, var olan yoksulluk ve eşitsizlikle birlikte büyüyen bir sosyal yoksunluk duygusunun artmasına yol açabilmektedir.

- 2 Empatik iletişim zorlukları bulunmaktadır.

Sosyal yoksunluk yaşayan çocuk, ya empatik iletişim kuramamakta ve kendini doğru ifade edememekte ya da diğer bireyler yoksunluk içindeki çocuğu anlamak ve sorunlarını çözmek için gereken özeni göstermemektedir. İnsanların yüzeysel, işlevsel veya yalnızca dijital platformlarda gerçekleşen iletişim biçimleriyle etkileşimi sürdürme istekleri, duygusal

olarak tatmin edici ve gerçek anlamda bağ kuran iletişim deneyimlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır. Olumsuz iletişim ortamları, kendini değerli hissetmeyen çocukların yalnızlık ve dışlanmışlık hislerini pekiştirmektedir.

- 3 Değişen Toplumsal İletişim Normlarıyla Bakış Açıları Değişmiştir.

Modernite ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, toplumsal iletişim normlarını değiştirmiştir. Aile içinde, arkadaşlar arasındaki ya da toplumsal bağlarda yerleşik iletişim biçimlerinin birbirinden farklı olduğu, yaş farklarının başta dil olmak üzere iletişim araç seçimlerini de farklılaştırdığı görülmektedir. Aile üyeleri arasındaki derin iletişim bağları, iş yerindeki sosyal destek ya da mahalledeki komşuluk ilişkileri zayıfladıkça, çocuklar kendilerini var oldukları toplumsal ağ içinde doğru yerde hissetmeye-bilmektedir. Çünkü Çocuk nerede ve hangi ortamda kendini değerli hissediyor ve kiminle samimi iletişim kuruyorsa o ortamda da kendini güvenli hissetmektedir.

- 4 Dijitalleşme ve sosyal medya kullanımı hayatın olmazsa olmaz bir gerçekliği ve yaşamın vazgeçilmezidir.

Dijitalleşme, bireylere anlık, eş zamanlı ve görüntülü çok geniş bağlantı ağları kurma olanağı tanırken zaman ve mekân arasına sıkışmasına yol açmıştır.⁸ Bu iletişim ağları, aynı zamanda yüzeysel ve anlam derinliği düşük iletişim biçimlerine neden olabilmektedir. Kişiler gerçek

kimliklerinden uzaklaşmaktadır. Paylaşılan içerikler genellikle maskelenmiş içeriklerdir ve gerçek duygusal bağlar kurma potansiyelini sınırlayabilmektedir. Çocuklar, sosyal medya üzerinden birçok kişiye “bağlı” olduğunu düşünse bile duygusal olarak kendini yalnız hissetmektedir. İlginç olan, çocuğun bunun farkında olmaması, uyanılara karşı sert bir savunma mekanizması kullanmasıdır. Dijital platformlar üzerinden sosyal hayatın anlık mesajlaşma ve iletişim kurma çabaları üzerine kurgulanması, özellikle çocukların duygusal olarak bağlanma ve toplumsal aidiyet hislerini geliştirmelerini zorlaştırabilmektedir. Sevgi, üzüntü ve mutluluk gibi insana dair duygular bir emojiye indirgenebilmekte, dijital oyunlar içinde ödül sisteminin doğal bir parçası olarak algılanabilmektedir. Doğal olarak bu durum gerçeklik algısında değişime yol açmakta, çocuklar ne kadar yalnızlaştığı ve duygusal sorunlar yaşadığının farkına varamamaktadır.

Görüldüğü gibi sosyal yoksunluğu, aynı zamanda çocukların duygusal destek almakta zorluk çekmeleri yanında empatik iletişim ve başkalarıyla anlamlı bağlar kuramamalarının bir sonucu olarak da görmek mümkündür. Duygusal yalnızlık ve iletişimsel yetersizlik toplumsal ilişkilerdeki duygusal açlık ve güven eksiklikleri, toplumsal dışlanma, nefret ve ötekileştirme duygularını beslemektedir. Çocukların, insanlardan daha çok uzaklaşmalarına, onlara karşı olumsuz duygu beslemelerine ve şiddete eğilimli olmalarına yol açabilmektedir.

8 Harvey, David. (1999). *Postmodernliğin Durumu* (Sungur Savran, Çev.), 2. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.

a) İletişim Yoksunluğunu Ortadan Kaldırmak: Seni Anlıyorum, Yanındayım...

İletişim anlama ve anlaşılma sanatıdır. Sosyal yoksunluk yaşayan çocukların duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışmak ve kendini ifade etmesine izin vermek aslında onların sessiz yardım ılıklarını duymak demektir.⁹ Sosyal yoksunluk yaşayan çocukların, kendilerini değerli ve güvende hissetmeleri için iletişim süreçlerinde kazanılması gerekli yetkinlikler şöyle sıralanabilir:

1 Empatik dinleme yetkinliği:

Çocukların duygu ve düşüncelerini önyargısız anlamaya çalışmak ilk adım olmalıdır. Sözünü kesmeden, göz teması kurarak dinlemek ve konuşanın söylediklerini özetleyerek teyit etmek önemlidir. Bazen sadece yanında olmak, izin verdiği takdirde elini tutmak, baş sallayarak ve sözel ifadelerle 'seni anlıyorum' demek bile iletişimi başlatmak için yeterlidir.

2 Olumlu ve destekleyici dil kullanımı:

Yoksunluklarından dolayı iletişim problemleri yaşayan çocuğa küçümseyen, yargılayan veya suçlayıcı ifadeler kullanılmamalıdır. Çocuğun kendini ifade etmesine izin veren destekleyici cümleler kullanılmalıdır: "Duygularını ifade etmen çok değerli." "Bu durumda ne hissettiğini ve bizim senin için neler yapabileceğimizi anlatabilir misin?" gibi.

3 Açık ve net iletişim kurmak:

Belirsizlikten kaçınarak anlaşılır ve basit bir dil kullanmak anlaşılmayı kolaylaştıracaktır. Çocuğun kendini ifade etmesine alan açılmalı ve konuşmalar sırasında sözü de kesilmemelidir. Çatışmaların çözümünde "Ben dili" kullanılması, "Sen hep böyle yapıyorsun" yerine, "Bu durumda kendimi üzüntülü hissediyorum çünkü..." gibi ifadeler tercih edilmelidir. Çocuğun önyargı ve suçlama ifadelerini besleyen duyguları böylelikle azalabilecektir.

4 Güven ve aidiyet hissi oluşturmak:

Sosyal yoksunluk yaşayan korumaya muhtaç çocuklar için güven ortamı sağlamada gizlilik ilkesine öncelikli ve önem verilmesi gereken çok önemli bir noktadır. Özellikle çocuğa, değerli olduğunu hissettirmek için onun düşüncelerine saygı göstermek çok da zor değildir. Küçük başarıları takdir etmek, verilen sözleri yerine getirmek, söylediklerini ciddiye almak ve bunu hissettirmek motivasyonu artırır.

5 Duygusal destek mekanizmalarıyla birlikte toplumsal bilinç ve dayanışmayı arttırmak:

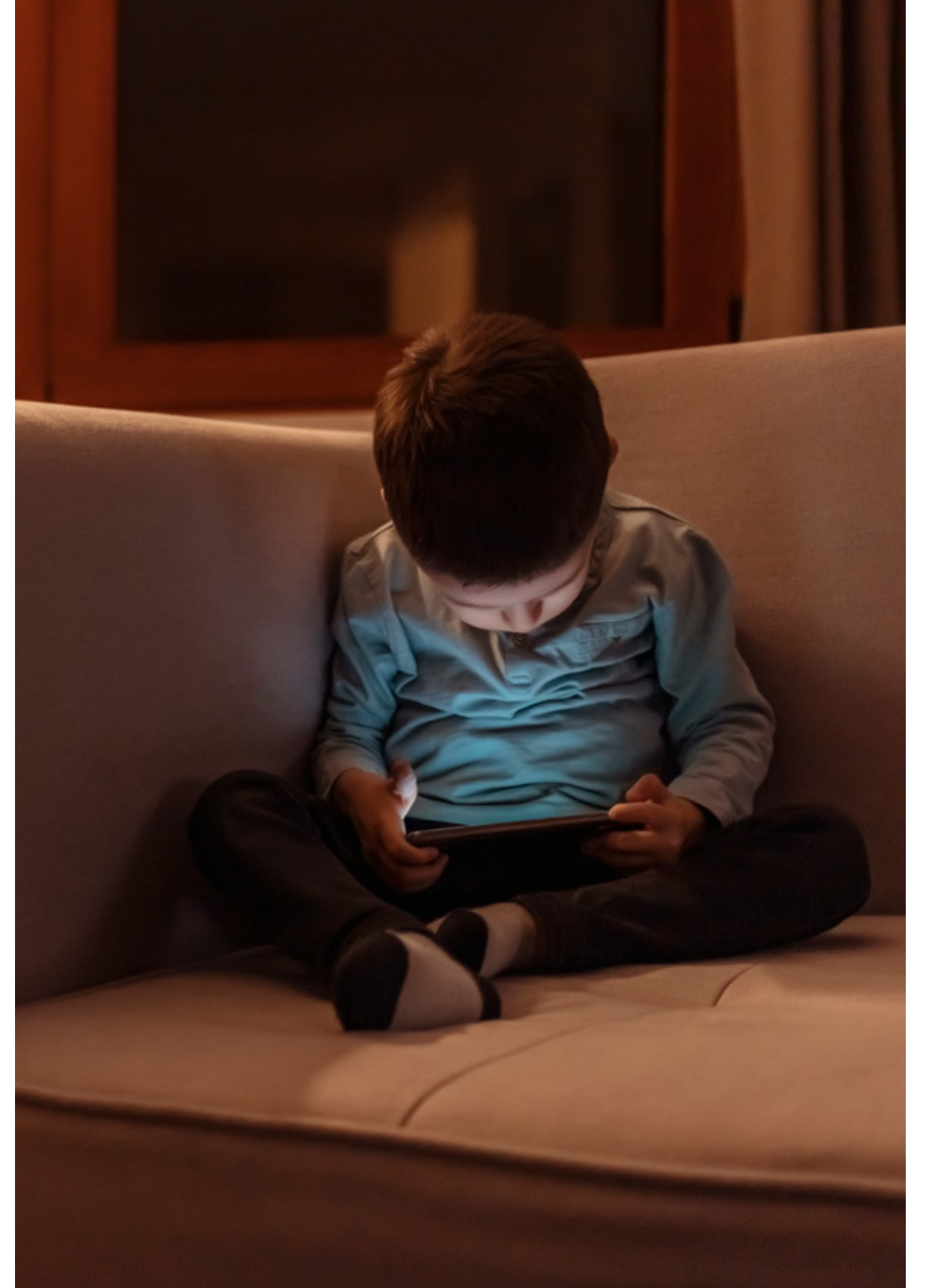
Çocuğa yalnız olmadığını hissettirebilmeyi başarmak en önemli adımlardan biridir. Sosyal destek grupları oluşturulması yanında psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine erişim sağlanması bu noktada profesyonel desteğin alınmasını sağlayacaktır. Aile içi iletişim güçlendirilerek ebeveynlerin çocuklarıyla duygusal bağ kurmaları teşvik edilebilir. İletişim kampanyalarıyla toplumun sosyal yoksunluk konusunda farkındalığının arttırılarak bilinçlendirilmesi ve nitelikli eğitim programlarının geliştirilmesi sosyal dışlanmayı engellemeye yönelik toplumsal kapsayıcılık politikalarının kiteselleştirilmesinde etkili olabilecektir.

b) Derinleşen Dipsiz Bir Kuyu: Sosyal Medya ve Dijital Bağımlılık

Günümüzde sosyal yoksunluğa yol açan ve daha geniş katmanlara yayılmasının neden olan faktörlerin başında internet ve sosyal medya gelmektedir. İnternet teknolojilerinin aynı anda bütün dünyayla etkileşim olanağını sağlaması, dijital araçların erişilebilir, ergonomik ve taşınabilir olması bağımlılık riskini de beraberinde getirmiştir. Çünkü her an ulaşılabilir olan internet ve dijital araçlar çoğu zaman aileler tarafından çocukların taleplerinden kolay bir kaçış yolu olarak sunulmaktadır. Hem aileler hem

Sosyal izolasyon ve dijital bağımlılık yaşayan çocuk, ekran başında çok uzun vakit geçirmektedir. Bu durum çocuğun yüz yüze sosyal etkileşim becerilerini zayıflatırken sanal dünyada geçirilen fazla zaman, gerçek dünyada bağ kurma yetisini köreltebilmektedir.

9 Luther, S. S., & Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*.

de çocuklar için sosyal medya, üzücü ve stresli durumlardan kaçış, sorunlarla baş edebilmek için farklı yollar deneme, kısa süreli rahatlama, uzaklaşmış olma hissi verebilmektedir. İnternet ve dijital teknolojiler kişiye kaotik durumlardan uzaklaşması için büyük kolaylık sağlayabildiği için özellikle bu durum çocuklarda bağımlılık sorunlarını da beraberinde getirmektedir.¹⁰

Dijital bağımlılığı, internette fazla zaman geçiren kişinin ödül ve rahatlama motivasyonları üzerinden biyolojik, psikolojik ve sosyal sorunlar yaşamasına neden olan kronik bir hastalık olarak tanımlanmak mümkündür. (Peper & Harvey'den Aktaran, Balcı & Kaya, 2023). Sürekli kaydırılan sekmeler ve hız, dikkat dağınıklığı, uyku bozuklukları ve sosyal becerilerin azalması gibi sorunlara neden olduğu için dijital bağımlılık, patolojik bir davranış bozukluğu olarak da düşünülebilir (Alrobai vd., 2016).

Genel olarak herkesin farkında olduğu ve dile getirdiği gibi aile üyelerinin dijital cihazlara bağımlı hale gelmesi yüz yüze iletişimi azaltmakta, bu durum, anne baba ve çocuk arasında duygusal bağların zayıflamasına, çocukların ihmal edilmesine neden olabilmektedir. Bunun sonucunda çocuklar, ebeveynlerinden yeterli ilgi ve sevgi göremedikleri için duygusal olarak kendilerini yalnız hissedebilmekte ve çözümü cazibe merkezi olan dijital oyunlarda bulmaktadır.

Sosyal izolasyon ve dijital bağımlılık yaşayan çocuk, ekran başında çok uzun vakit geçirmektedir. Bu durum çocuğun yüz yüze sosyal etkileşim becerilerini zayıflatırken sanal dünyada geçirilen fazla zaman, gerçek dünyada bağ kurma yetisini köreltebilmektedir. Ayrıca sosyal medya, çocukların kendilerini başka çocuklar ile kıyaslamalarına ve değersizlik hissine kapılmalarına neden olabilmektedir. Siber zorbalık ve dijital şiddet ise sosyal yoksunluğu derinleştiren faktörlerden biridir. Dijital dünyada yalnızlaşan çocuk, depresyon, anksiyete ve özgüven eksikliği gibi psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir.¹¹

Diğer taraftan sosyal medya ve dijital teknolojiler doğru kullanılırsa sosyal yoksunlukla ilgili toplumsal farkındalığın geliştirilmesinde başarılı adımlar atılabilir ve sosyal yoksunluk yaşayan çocuklara bu ağlar üzerinden ulaşılabilir. Örneğin, dijital platformlar aracılığıyla sosyal destek mekanizmalarının oluşturulması bireylere yalnız olmadıklarını hissettirebilir. Dijital terapiler ve çevrimiçi psikolojik danışmanlık hizmetleri, bireylerin sosyal bağlarını güçlendirmelelerine yardımcı olabilir. Örneğin, #InThisTogether gibi bir hashtag kampanyası, bireylerin birbirlerine yardım etmeleri, deneyimlerini paylaşmaları ve sosyal yaşamda kendilerini değerli hissetmeleri için bir mecra olabilir. Korumaya ihtiyacı olan savunmasız çocuklar için farkındalığı arttırmak için sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılan #SosyalYoksunlukÖnlenabilir → ya da #BirÇocuğaAileOl → gibi koruyucu aile olmanın önemine dikkat çeken sosyal medya hashtagleri diğer örnek çalışmalar olarak düşünülebilir Bu tür kampanyalar aynı zamanda yalnızlık hissini ve sosyal izolasyonu azaltmak için tasarlanmış etkinlikler, sohbetler ve videoları da içerebilir.

Geliştirilecek dijital okuryazarlık eğitimleri, bireylerin bilinçli bir şekilde dijital araçları kullanmalarına yardımcı olabilecektir. Aile içi dijital medya kullanımına yönelik bilinçlendirme programları bu noktada ebeveyn-çocuk ilişkisini güçlendirecek çalışmalar olarak düşünülebilir.

Dijital bağımlılığı önlemek için sosyal medyanın doğru kullanımıyla ilgili beceriler kazandırmak, pozitif içerikler üreterek çocukların sosyal destek sistemlerine erişimini arttırmak mümkündür. Diğer taraftan dijitalleşme, çocukların sanal topluluklar ve destek grupları ile buluşmasını sağlayarak aidiyet hissini artırabilir. Ancak sosyal yoksunluk sorunun çözünün bir parçası olarak sosyal medya kullanımının dengede tutmak oldukça önemlidir. Bunun için 4 temel noktayı gözden kaçırmamak ve geliştirmek gerekmektedir.

Çocuklar, yaşadığımız dünyanın geleceğidir. Farklı alanlardaki yoksunluklar nedeniyle çeşitli sorunlar yaşayan çocukların sosyal yaşama entegre edilmesi ve kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ortamın sağlanması büyük önem taşımaktadır.

- 1 Dijital Detoks: Belirli zaman aralıklarında ekran süresini kısıtlayarak aile içi ve sosyal ilişkileri güçlendirmek.
- 2 Dijital Ebeveynlik: Ebeveynlerin çocuklarının internet kullanımını bilinçli bir şekilde yönlendirmesi.
- 3 Teknolojinin Sosyal Amaçlarla Kullanımı:

Dijital araçları insanları bir araya getirmek ve sosyalleşmeyi teşvik etmek için kullanılması

- 4 Siber Zorbalık ve Dijital Şiddetle Mücadele: Çocuklar ve gençlerin siber zorbalık konusunda bilinçlendirilmesi ve koruyucu mekanizmaların oluşturulması

3. Sosyal Yoksunluk ve Farkındalık Çalışmaları: Medyayla İşbirlikleri

Medya, sosyal yoksunluk konusunda farkındalık yaratma, toplumsal duyarlılığı artırma ve çözüme yönelik politikaların desteklenmesi açısından kritik bir role sahiptir. Televizyon, sinema, sosyal medya ve gazeteler aracılığıyla yapılan çalışmalar hem bireysel hem de kurumsal düzeyde bilinç oluşturmaya yardımcı olabilir. Bu konuda örnek çalışmalardan biri BBC'nin "Get Inspired" (İlham AI) programıdır. Bu ve benzeri programlar, sosyal izolasyon yaşayan çocukların ve gençlerin, çevrimiçi sosyal gruplar aracılığıyla sosyal etkinliklere katılmalarına, destek almalarına ve başkalarıyla bağlantı kurmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, sosyal medyada yalnızlık ve toplumsal aidiyet duygularına dair farkındalık yaratmak amacıyla interaktif kampanyalar da düzenlenebilir.

Medyanın, sosyal yoksunluk konusunda duyarlılığı arttırmak için farkındalık kampanyalarının geniş kitlelere ulaştırılmasında önemli bir araç olduğu unutulmamalıdır. Medya aracılığıyla yalnızlık ve sosyal destekle ilgili toplumsal farkındalığı arttırmak

için sosyal hizmet uzmanları ve psikologlarla iş birliği yaparak programlar düzenlenebilir. CNN tarafından "Sosyal Bağlar" adlı belgesel, yalnızlık ve sosyal izolasyon konusunda insanları yalnız olmadıkları konusunda bilinçlendirmek için yapılmıştır. Bu tür belgeseller, insanlara yalnızlıkla başa çıkma stratejileri, destek gruplarına yönlendirme ve toplumsal dayanışmayı teşvik etme amacını destekleyebilmekte ve bu konuda farkındalık oluşturabilmektedir.

Çocuklar, yaşadığımız dünyanın geleceğidir. Farklı alanlardaki yoksunluklar nedeniyle çeşitli sorunlar yaşayan çocukların sosyal yaşama entegre edilmesi ve kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ortamın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bunun için bireylerin sosyal sorumluluk projelerine katılmaya teşvik edilmesi, sosyal yoksunluk konusunda bilinçlendirilmesi için gerekir. Bu konuda, bireylere ve ailelerine rehberlik eden bilimsel dayanağı olan içerikler sunmak için resmi ve gönüllü kuruluşların güçlü iş birliklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç

Bu sunumda, sosyal yoksunluk ve iletişim konusu ele alınmıştır. Çocukların iç dünyalarında yaşadıkları karmaşıklık ve tamamlan-

namayan yoksunlukları giderilirken sağlıklı ve güvenli iletişim ortamının sağlanması, pek çok olumsuz davranış ve şiddet eğili-

10 Balcı, Şükrü & Kaya, Elif Kaya. (2023). Yaşantısal kaçınma ile dijital bağımlılık ilişkisinde dijital araç kullanımının aracılık rolü. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*.

11 Karagülle, Ayşegül Elif & Çaycı, Berk. (2014). Ağ toplumunda sosyalleşme ve yabancılaşma. *Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*.

minin engellenmesine ve kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olacaktır. Bu nedenle, korumaya muhtaç, sosyal yoksun, yetim ve savunmasız çocukların sağlıklı bir şekilde topluma kazandırılması için sürdürülebilir politikalar ile doğru iletişim stratejilerinin üretilmesi gerekmektedir. Türkiye’de biyolojik anne ve babasını farklı nedenlerden dolayı kaybetmiş yaklaşık 352.000 çocuğa, sosyal yoksunlardan dolayı sorunlu çocuklarında artarak eklendiği düşünüldüğünde durumun ne kadar ciddi olduğu daha net görülebilmektedir. Topluluklar ve kurumlar için sosyal yoksunluk nedenlerinin ortadan kaldırma ve savunmasızlığı azaltma yanında toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi ve destek öncelikli olmasını gerektirmektedir.

Sosyal yoksunluklarla mücadele ve yarattığı sorunların çözüm arayışında etkili sosyal politikalar, aile desteği, eğitim, sosyal entegrasyon ve hukukî koruma gibi çok boyutlu yaklaşımların içerisine mutlaka iletişim disiplini dâhil edilmeli ve araştırmalar desteklenmelidir. Devlet, sivil toplum kuruluşları ve toplumun bütün kesimleri ile medya, iş birliği içinde çalışarak sosyal yoksunluk yaşayan ve dışlanmış-

lık hisseden çocukların sağlıklı gelişimlerine katkı konulması ve topluma kazandırılmaları için gerekli adımları hızla atmalıdır.

Dijitalleşme, sosyal yoksunluğu hem artıran hem de önlemeye yardımcı olan çift yönlü bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, dijital okuryazarlık eğitimi ve yüz yüze iletişimin teşvik edilmesi sosyal yoksunlukları azaltmada kritik bir rol oynayacaktır. Teknolojinin insanları uzaklaştıran değil, birleştiren bir araç olarak kullanılması için bilişsel farkındalık ve kullanım becerilerinin geliştirilmesi gereklidir. Ayrıca, iletişim alanında yaşanan sosyal yoksunlukları önlemek için empati, açık iletişim, destekleyici bir dil ve güçlü sosyal bağların büyük önem taşıdığı unutulmamalıdır.

“Mış” gibi yapmadan iletişim süreçlerinde sevgi ve hoşgörüyle yaklaşarak sosyal yoksunluk yaşayan çocukların kendilerini değerli ve güvende hissetmeleri için doğru iletişim platformlarının oluşturulması ve sosyal yoksunlukların giderilmesi için uygulanabilir sosyal politikaların hayata geçirilmesi aslında sadece onların haklarını onlara teslim etmek demektir.

Kaynakça

Balcı, Şükrü. Kaya, Elif Kaya. (2023). Yaşantısal Kaçınma ile Dijital Bağımlılık İlişkisinde Dijital Araç Kullanımının Aracılık Rolü. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, Sayı: 44, Sayfa: 1-22. Erişim tarihi: 11.03.2025. Erişim adresi: <https://doi.org/10.17829/turcom.1194744>.

Barry, Brian (1998), Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income, Centre for Analysis of Social Exclusion, Case Paper 12, London School of Economics, Erişim tarihi: 11.03.2025. Erişim adresi: <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/Paper12.pdf>.

Bauman, Zygmunt. (2001). Community: Seeking Safety in an Insecure World. Polity Press, Erişim tarihi: 11.03.2025. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=XzdYeiDw_3QC.

Beck, Ulrich. (1999). World Risk Society, Cambridge, Polity Press.

Bowlby, John. (1988). A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Humanb Development. Basic Books.

Castells, Manuel. (2004), The Network Society: A Cross Cultural Perspective, Edward Elgar Pub, 22-90.

Eyilik, Oğuzhan. (2023). "Yetimliğin En Yaygın Hali: Sosyal Yetimlik ve Çocuk Suçluluğu [The Most Prevalent Form of Orphanhood: Social Orphans and Juvenile Delinquency]." Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [Symposium on Orphans and Abandoned Children Proceedings], sf: 67-92. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2023. <https://doi.org/10.26650/PB/SS48.2023.003.003>.

Giddens, Anthony. (2012). Modernliğin Sonuçları. 5. Baskı. Ersin Kuşdil (Çev.). İstanbul. Ayrıntı Yayınları.

Goffman, Erving. (1963). Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Prentice-Hall.

Harvey, David. (1999). Postmodernliğin Durumu, Sungur Savran (Çev.), İstanbul. Metis Yayınları, 2. Baskı.

Hayta, Yasemin. (2016). Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2).

Karagülle, Ayşegül Elif. Çaycı, Berk. (2014). Ağ Toplumunda Sosyalleşme Ve Yabancılaşma. Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 4 (1), 1-9.

Luther, S. S., & Cicchetti, D. (2000). The Construct of Resilience: Implications for Interventions and Social

Policies. Development and Psychopathology, 12(4), 857-885

Rutter, Michael. (2000). Children in Substitute Care: Some Conceptual Considerations and Research Implications. Children and Youth Services Review, 22 (9/10), 685-703.

Şahin, Tijen. (2010). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Hakemli Araştırma Dergisi, Yardım ve Dayanışma Yıl:1 Cilt:1 Sayı:2 Temmuz-Aralık 2010.

Tor, H. and Çebi, E. (2022). The Obstacles in Front of The Resocialization of War Victim .

III. OTURUM: SOSYAL YETİMLİĞİ ETKİLEYEN DIŞSAL FAKTÖRLER

Savaşın En Savunmasız Kurbanları: Çocuklar

Prof. Dr. Şaziye Senem Başgöl¹

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca savaşlar, yalnızca cephelerde değil, hayatların en savunmasız köşelerinde de derin yaralar açmıştır. Savaşın kan ve barut kokan sahneleri, çoğunlukla savaşan tarafların güç gösterisi olarak görülse de gerçekte en ağır bedeli çocuklar öder. Onlar, bu kaosu ortasında hayatta kalmaya çalışan, şiddetin ve yıkımın gölgesinde büyüyen, en kırılgan varlıklardır. Bir bombanın düştüğü sokakta oyun oynayan çocuk, bir mülteci kampında annesinin elini sıkıca tutan bebek, savaşın en acımasız yüzüne tanıklık eden sessiz birer tanıktır.

Bugün dünya genelinde milyonlarca çocuk, savaşların doğrudan ya da dolaylı etkileriyle mücadele etmektedir. Yalnızca fiziksel kayıplarla değil, ruhlarında derin izler bırakan travmalarla da baş etmeye çalışmaktadırlar. Evlerini kaybetmiş, ailelerin-

den kopmuş, eğitim haklarından mahrum bırakılmış çocuklar, savaşın gölgesinde büyümeye mahkûm edilmiştir. Ancak savaşlar yalnızca çocukların bireysel hayatlarını altüst etmekle kalmaz, toplumsal hafızayı ve geleceği de derinden etkileyen sonuçlar doğurur.

Bu makale, savaşın çocuklar üzerindeki çok boyutlu etkilerini ele alarak onların yaşadığı travmaları, sosyal yetimlik gerçeğini ve savaşın çocukluk üzerindeki yıkıcı sonuçlarını anlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda savaşın yalnızca silahlardan ibaret olmadığını, onun bir güvenlik meselesinden öte, çocukların geleceğini şekillendiren bir halk sağlığı sorunu olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü savaşın en büyük mağdurları, hiçbir zaman onun sorumlusu olmayan çocuklardır.

1. Savaşın Çocuklar Üzerindeki Yıkıcı Etkileri: Travma, Göç ve Geleceğe Etkileri

Savaşlar, insanlık tarihinin her döneminde büyük yıkımlara ve derin acılara yol açmıştır. Silahların gölgesinde geçen her savaş, geride yıkılmış şehirler, paramparça olmuş

aileler, derin travmalar ve nesiller boyu sürececek acılar bırakmaktadır. Ancak savaşın en ağır yükünü her zaman en savunmasız olanlar, yani çocuklar taşımaktadır. Onlar,

Savaşlar yalnızca taraf olan ülkeleri değil, tüm insanlığı derinden sarsan küresel bir felakettir. Bugün savaşların acısını çeken çocuklar, yarının yetişkinleri olduklarında, bu travmaların etkilerini toplumun geneline yansıtmaya devam edeceklerdir.

¹ Prof. Dr. Şaziye Senem Başgöl, Çocuk ve Ergen Psikiyatristi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Psikoloji Bölümü; Güneş Çocuk Akademisi, ORCID: 0000-0002-5205-0275, info@gunesococuk.com.

Eğer bir çocuk, özgüvenli, desteklenen ve teşvik edilen bir ortamda büyürse, ilerleyen yıllarda kendisiyle barışık, kararlı ve başarılı bir birey olma ihtimali artar.

savaşın ortasında kalmış, masumiyet-leriyle dünyanın en büyük trajedilerine tanıklık eden ve çoğu zaman bu şiddet ortamında hayatta kalma mücadelesi veren en kırılgan bireylerdir.

Savaş ve şiddet, çocukların anlam dünyasını, değer yargılarını, inançlarını ve duygularını derinden sarsan bir travma yaratır. Savaş, sadece fiziksel bir yıkım değildir; aynı zamanda çocukların psikolojik ve duygusal gelişimini de olumsuz etkileyen bir felakettir. Yaşadıkları korku, kayıplar, güvensizlik hissi ve geleceklerini şekillendiren travmatik anılar, onların hayatları boyunca peşlerini bırakmaz. Savaş bölgelerinde büyüyen çocuklar, fiziksel yaraların yanı sıra ruhlarında da silinmesi güç izler taşır.

Günümüzde savaşlar giderek daha fazla ülkeyi etkisi altına almakta, savaşan devletlerin sayısı artmaktadır. Bu da savaş mağduru insanların sayısının katlanarak çoğalmasına neden olmaktadır. Üstelik artık savaşlar yalnızca cephelelerde değil, doğrudan sivil hayatın merkezinde yaşanıyor. Sokaklar, okullar, hastaneler, oyun alanları savaşın gölgesinde kalıyor. Bir zamanlar çocukların neşeyle oynadığı parklar, artık bombaların hedefi haline geliyor. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde yoğunlaşan bu çatışmalar, savaşın en savunmasız kesimleri üzerinde yıkıcı bir etki yaratıyor.

Savaşın en trajik sonuçlarından biri de çocuk ölümleridir. Açlık, susuzluk, sağlık

hizmetlerine erişimin olmaması ve doğrudan savaşın yarattığı şiddet ortamı nedeniyle özellikle beş yaş altı çocuk ölümleri korkutucu boyutlara ulaşmaktadır. Savaş, çocuklar için yalnızca silahların gölgesinde hayatta kalma mücadelesi değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, beslenme ve güvenli bir yaşam hakkının tamamen ellerinden alınması anlamına da gelmektedir. Çatışmalar nedeniyle milyonlarca çocuk evlerini terk etmek zorunda kalmakta, mülteci kamplarında belirsizlik ve güvensizlik içinde yaşam mücadelesi vermektedir.

Göç etmek zorunda kalan çocuklar, yalnızca fiziksel olarak değil, ruhsal olarak da derin yaralar almaktadır. Ailelerini, evlerini, arkadaşlarını ve hatta kimliklerini kaybederek travmanın içinde kaybolmaktadırlar. Savaşlar yalnızca taraf olan ülkeleri değil, tüm insanlığı derinden sarsan küresel bir felakettir. Bugün savaşların acısını çeken çocuklar, yarının yetişkinleri olduklarında, bu travmaların etkilerini toplumun geneline yansıtmaya devam edeceklerdir. Bu nedenle savaş, yalnızca bir güvenlik meselesi değil, aynı zamanda çok ciddi bir halk sağlığı sorunudur. İnsanlığın ortak sorumluluğu, çocukları savaşın yıkıcı etkilerinden korumak ve onlara güvenli bir gelecek sunmaktır. Ancak ne yazık ki, savaşlar bitmek yerine giderek yayılmakta, bu durumdan etkilenen çocuk sayısı her geçen gün artmaktadır.

2. Savaşın Çocuklar Üzerindeki Yıkıcı Etkileri: Sosyal Yetimlik ve Geleceğe Yansımaları

Çocukluk dönemi, insan yaşamında en kritik evrelerden biridir. Bu dönem, bireyin ilerleyen yıllardaki karakterini,

düşünce yapısını, duygusal dünyasını ve hayata bakış açısını şekillendiren temel süreçtir. Bir insanın kim olduğu, nasıl bir

Bazı durumlarda ebeveynler, savaşın getirdiği ekonomik ve psikolojik zorluklarla başa çıkamaz hale gelir ve çocuklarına yeterli ilgi, sevgi ve güveni sağlayamaz. Bu durumdaki çocuklar, fiziksel olarak ailesi hayatta olsa bile sosyal yetim konumuna düşerler.

birey olacağı, çevresiyle nasıl ilişkiler kuracağı ve hayatındaki önemli kararları nasıl alacağı büyük ölçüde çocukluk döneminde edindiği deneyimlere dayanır.

Çocukluk, insan hayatının temel yapı taşlarının atıldığı bir dönemdir. Kişinin ilerleyen yıllarda nasıl bir birey olacağını belirleyen pek çok önemli unsur, bu süreçte şekillenir. Aile içi ve aile dışı ilişkilerin temeli burada atılır. Bir çocuk, ailesiyle ve çevresindeki diğer bireylerle kurduğu ilişkiler doğrultusunda ilerleyen yıllarda sosyal çevresini nasıl inşa edeceğini öğrenir. Sevgi, güven, aidiyet gibi duyguların temelleri bu dönemde atılırken, aynı şekilde nefret, korku, güvensizlik gibi olumsuz duygular da bu süreçte şekillenebilir.

Bir çocuğun sevgi dolu ve destekleyici bir ortamda büyümesi, onun ilerleyen yıllarda sağlıklı ilişkiler kurmasına yardımcı olurken, şiddet ve ilgisizlik içinde büyüyen bir çocuğun hayat boyu sürecek olumsuz etkilerle karşılaşması muhtemeldir. Bu süreçte, çocuğun hayatına yön verecek önemli kararların da temelleri atılır. Meslek seçimi dahi çocukluk döneminde şekillenmeye başlar. Çocuk, çevresinde gördüğü meslekleri anlamlandırır, onlara karşı ilgi geliştirir ve gelecekte hangi alanda başarılı olabileceğine dair ilk ipuçlarını burada kazanır.

3. Savaşın Çocuklar Üzerindeki Uzun Süreli Etkileri ve Toplumsal Sorumluluk

Savaşların en derin ve en yıkıcı yaralarından biri, çocukların ebeveynlerini veya koruyucu ailelerini kaybetmeleri sonucu ortaya çıkan sosyal yetimlik olgusudur. Savaşın yıkıcı etkileri sadece fiziksel kayıplarla sınırlı kalmaz; aynı zamanda çocukların hayatındaki en temel güven kaynağı olan ailelerini ellerinden alarak onları korumasız ve savunmasız bırakır. Bu durum, çocukların fiziksel, psikolojik ve duygusal gelişiminde derin yaralar açar ve

Oyunlar oynarken doktor, öğretmen, mühendis ya da sanatçı gibi farklı rollere bürünmesi, aslında ilerde seçeceği mesleğin zihinsel alt yapısını oluşturur. Bunun yanı sıra, çocukluk dönemi bireyin hem kendisi hem de çevresi hakkında ilk bilinçli kararlarını aldığı bir süreçtir. Bir çocuğun kendine duyduğu güven, başkalarıyla kurduğu ilişkilerde sergilediği tutum ve hayata karşı geliştirdiği bakış açısı büyük ölçüde bu dönemde şekillenir.

Eğer bir çocuk, özgüvenli, desteklenen ve teşvik edilen bir ortamda büyürse, ilerleyen yıllarda kendisiyle barışık, kararlı ve başarılı bir birey olma ihtimali artar. Tam tersine, baskı altında, sevgisiz ya da ilgisiz büyüyen bir çocuk, kendisini ifade etmekte zorlanabilir ve toplum içinde sağlıklı ilişkiler kurmada sıkıntı yaşayabilir.

Bu nedenlerle, çocukluk dönemi yalnızca bireysel gelişim açısından değil, toplumsal gelişim açısından da büyük bir öneme sahiptir. Sağlıklı bireyler yetiştirmek, sağlıklı bir toplum oluşturmamanın temelidir. Çocuklara güvenli, sevgi dolu ve destekleyici bir çevre sağlamak, sadece onların değil, gelecekte içinde yaşayacakları toplumun da iyiliği için gereklidir. Çünkü çocuklukta kazanılan deneyimler, bir bireyin bütün yaşamına yön verir ve onun dünyayı nasıl algılayacağını belirler.

onları belirsizlik, korku ve travmayla dolu bir hayata mahkûm eder.

Ancak sosyal yetimlik yalnızca ebeveyn kaybıyla sınırlı bir durum değildir. Çocuk, ebeveynlerini kaybetmemiş olsa bile savaş, göç, ekonomik yıkım veya sosyal düzenin çökmesi gibi nedenlerle ailesinden fiilen kopabilir. Savaş ortamında birçok aile parçalanmakta, ebeveynler ya hayatlarını kaybetmekte ya da

çocuklarını koruyamayacak duruma gelmektedir. Bazı durumlarda ebeveynler, savaşın getirdiği ekonomik ve psikolojik zorluklarla başa çıkamaz hale gelir ve çocuklarına yeterli ilgi, sevgi ve güveni sağlayamaz. Bu durumdaki çocuklar, fiziksel olarak ailesi hayatta olsa bile sosyal yetim konumuna düşerler.

Savaşın aile yapısı üzerindeki yıkıcı etkileri bununla da sınırlı değildir. Aile bağlarının zayıflaması, ebeveynlerin fiziksel ya da psikolojik olarak yetersiz hale gelmesi, savaşın getirdiği zorunlu ayrılıklar ve göç gibi nedenler çocukları yalnız ve korunmasız bırakır. Kimi zaman çocuklar, güvenli bir yer arayışıyla ailelerinden ayrılmak zorunda kalırken, kimi zaman da savaşın getirdiği psikolojik ve ekonomik yük, ebeveynlerin çocuklarına yeterince destek olmasını engeller.

Bu durum, çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamasını zorlaştırırken, aynı zamanda onların ruhsal dünyalarında derin izler bırakır. Savaş ortamında sosyal yetim kalan çocuklar, yalnız-

ca ailelerinden değil, aynı zamanda toplumdan da kopmuş hissederler. Eğitimden mahrum kalır, sağlık hizmetlerine erişimleri kısıtlanır ve çoğu zaman savaşın doğrudan ya da dolaylı etkileri nedeniyle şiddet, istismar ve sömürüye açık hale gelirler. Ailesinin güvenli kollarında büyümesi gereken bir çocuk, savaşın ortasında, korku ve belirsizlik içinde hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalır.

Bu nedenle savaşların çocuklar üzerindeki etkileri sadece anlık kayıplarla sınırlı kalmaz; uzun vadede, onların psikolojik ve toplumsal gelişimini sekteye uğratarak toplumun geleceğini de tehdit eder. Sosyal yetimlik, sadece çocukların değil, bütün insanlığın sorumluluğunu taşıdığı bir meseledir. Çocukların savaşın yarattığı yıkımdan korunabilmesi ve sağlıklı bireyler olarak yetiştirilebilmesi için uluslararası toplumun, sivil toplum kuruluşlarının ve hükümetlerin bu soruna acil çözümler üretmesi gerekmektedir. Çünkü savaşın en büyük bedelini, onu başlatanlar değil, masum çocuklar ödemektedir.

4. Savaşın Çocuklar Üzerindeki Fiziksel ve Psikolojik Etkileri

Savaş ve işgal altındaki çocuklar, insanlığın en büyük trajedilerinden birini yaşamaktadır. Savaş, yalnızca cephelerde askerlerin karşı karşıya geldiği bir mücadele olmaktan çıkmış, doğrudan sivil halkı hedef alan bir yıkım haline gelmiştir. Bu yıkımın en masum ve en savunmasız kurbanları ise çocuklardır. Çatışma bölgelerinde büyüyen çocuklar, hayatta kalma mücadelesi verirken fiziksel, psiko-

lojik ve sosyal açıdan derin yaralar almaktadır.

Savaşın ortasında kalan çocuklar yaralanır, sakatlanır ve ölür. Bombaların, kurşunların ve şiddetin ortasında büyümeye çalışan bu çocuklar, çoğu zaman savaşın doğrudan hedefi haline gelirler. Savaşın fiziksel yıkımı, onların küçük bedenlerinde geri dönülmez izler bırakır. Kimi zaman bir bacaklarını, kimi zaman kollarını, hatta gözlerini kaybe-

Eğitim, savaş altındaki çocuklar için ulaşılabilir bir lükse dönüşür. Okullar yıkılır, öğretmenler kaçar veya ölür, eğitim sistemi çöker. Çocuklar için kalem ve defterin yerini silah ve mermiler alır. Oysa eğitim, çocukları hayata bağlayan en güçlü unsurlardan biridir.

derler. Ancak savaşın açtığı yaralar sadece fiziksel değildir; aynı zamanda ruhlarında da derin izler bırakır.

Savaş, çocukları açlık, yoksulluk ve evsizlikle karşı karşıya bırakır. Aileleriyle birlikte evlerini terk etmek zorunda kalan çocuklar, gıda ve temiz suya ulaşmakta büyük zorluk çekerler. Açlık, onların gelişimini durdurur, bağışıklık sistemlerini zayıflatır ve hastalıklara karşı savunmasız hale getirir. Bir zamanlar güven içinde yaşadıkları evleri artık enkaza dönmüş, sokaklar ise tehlikeli bir hayatta kalma alanına dönüşmüştür.

Eğitim, savaş altındaki çocuklar için ulaşılabilir bir lükse dönüşür. Okullar yıkılır, öğretmenler kaçar veya ölür, eğitim sistemi çöker. Çocuklar için kalem ve defterin yerini silah ve mermiler alır. Oysa eğitim, çocukları hayata bağlayan en güçlü unsurlardan biridir. Ancak savaş, onları bu haktan da mahrum bırakır ve geleceklerini ellerinden alır.

5. Savaşın Çocuklar Üzerindeki Travmatik Etkileri ve Psikolojik İyileşme Süreci

Savaş ve işgal altındaki çocuklar, bütün bu acıları yaşarken, dünya çoğu zaman sessiz kalır. Oysa onlar yalnızca hayatta kalmak değil, çocuk olmak, oynamak, öğrenmek ve geleceğe umutla bakmak isterler. Savaşın en büyük kaybedenleri olan çocuklar, aslında insanlığın ortak vicdanına bırakılmış en büyük emanettir. Bu nedenle, savaşların durdurulması ve çocukların korunması, sadece bir insanlık görevi değil, aynı zamanda geleceği kurtarma sorumluluğudur.

Sağlık hizmetlerine erişim savaş ortamında neredeyse imkânsız hale gelir. Çocuklar hastalanır ama tedavi edilemez. Gıda eksikliği, temiz suya ulaşamama, hijyen koşullarının kötüleşmesi gibi nedenlerle birçok çocuk, basit bir enfeksiyon yüzünden bile hayatını kaybeder. Daha da kötüsü, savaşın kaosu içinde çocuklar cinsel istismara uğrar, şiddete ve sömürüye maruz kalır. Bu travmalar, onların hayatları boyunca taşıyacakları derin yaralar açar.

Savaşın çocuklar üzerindeki etkisi yalnızca fiziksel değildir. Psikolojik, manevî ve ahlakî süreçleri de derinden sarsılır. Savaşın getirdiği travma, korku, güvensizlik ve şiddet ortamı, çocukların ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkiler. Savaşın ortasında büyüyen çocuklar, insan hayatının değersizleştirildiği bir dünyada yaşamamanın psikolojik yükünü taşırlar. Kimi zaman savaşın acımasız gerçeği onları katil ya da maktül yapar.

Ya öldüren ya da öldürülen olurlar. Savaş ortamında çocuklar çocuk asker veya işçi çocuk olmaya zorlanır. Bazıları zorla silahlandırılarak savaşın bir parçası haline getirilirken, bazıları hayatta kalmak için çalışmak zorunda kalır.

Çocukluklarını yaşayamadan ağır işlerde çalıştırılan, sömürülen ve istismar edilen bu çocuklar, savaşın en ağır yükünü omuzlarında taşır. Bütün bu yıkımın içinde hayatta kalabilenler ise çoğu zaman göç etmek zorunda kalır, mülteci olur. Kendi vatanlarından koparılan bu çocuklar, yabancı ülkelerde barınacak bir yer, bir lokma ekmek ve biraz güvenlik arayışıyla bilinmez bir yolculuğa çıkarlar. Ancak mülteci kamplarında ya da göç yollarında da güvende değildirler. Açlık, hastalık, istismar ve belirsizlik içinde geçen bir yaşam, onlara çocukluklarını unutturur.

İla gelişmemiştir. Bu yaş grubundaki çocuklar ölümü, geri dönüşüm bir son olarak değil, uzun süreli bir ayrılık olarak algırlar. Kaybettikleri birini bir süre sonra tekrar görebileceklerini düşünebilirler.

3-6 yaş döneminde çocuklar için ölüm hala geçici bir ayrılık olarak görülür. Bu yaş grubundaki çocuklar ölümün bir son olduğunu tam olarak kavrayamazlar ve ölen kişinin bir gün geri dönebileceğine inanabilirler. Masallarda ve çizgi filmlerde sıkça gördükleri gibi, ölümlerin tekrar canla-

nabileceğini düşünebilirler. Ölümü anlamlandırma süreçlerinde, çevrelerindeki yetişkinlerin tepkileri ve açıklamaları büyük önem taşır.

Okul çağına gelen çocuklar (6-12 yaş) artık ölümün geri dönüşü olmayan bir olay olduğunu kavramaya başlarlar. Ancak bu bilgiyi kendi hayatlarına doğrudan uyarlamazlar. Ölüm, onlar için başkalarının başına gelen bir olaydır; kendilerinin ya da yakınlarının da bir gün ölebileceği düşüncesi genellikle zihinsel dünyalarında yer etmez. Bu yaş grubundaki çocuklar, özellikle savaş gibi travmatik durumlarda, yaşanan olaylardan kendilerini sorumlu tutabilir ve suçluluk hissi geliştirebilirler. Örneğin, bir yakınının ölümüyle kendi davranışları arasında bağlantı kurarak "Eğer o gün yaramazlık yapmasaydım, belki ölmezdi" gibi düşünceler geliştirebilirler. Bu da ilerleyen yaşlarda kaygı bozuklukları ve suçluluk duygusuna bağlı psikolojik sorunlara yol açabilir.

Ergenlik dönemi, ölüm kavramının artık daha soyut ve evrensel bir şekilde anlaşıldığı bir evredir. Ergenler, ölümün kaçınılmaz ve geri döndürülemez olduğunu fark ederler. Ancak bu farkındalık onları farklı tepkilere sürükleyebilir. Bazı ergenler, ölümü anlamaya çalışırken riskli davranışlar sergileyebilirler. Savaş ortamında büyüyen ergenler, ölümün içinde yaşadıkları bir gerçeklik olduğunu gördüklerinde, ona karşı bir tür bağıışıklık geliştirebilir veya ölümü kontrol edebilme arzusuyla cesur ve tehlikeli davranışlar sergileyebilirler. Kimi zaman ölümüne meydan okuyan tutumlar geliştirirken, kimi zaman da yaşanan kayıplar nedeniyle içine kapanarak depresyon ve umutsuzluk hissine kapılabilirler.

Savaş ve ölüm kavramları iç içe geçmiş iki trajedi olsa da bu sürecin çocuklar üzerindeki etkileri çoğu zaman göz ardı edilir. Çocukların ölüm karşısında yaşadığı travmaları anlamak ve onlara uygun psikososyal destek sağlamak, savaşın yıkıcı etkilerini en aza indirmek adına büyük önem taşır. Çünkü ölüm, yetişkinler için bile zor bir gerçekken; çocuklar için çok daha karmaşık, anlaşılması ve kabul edilmesi güç bir süreçtir.

Savaş ve çatışma ortamında büyüyen çocuklar, yalnızca fiziksel tehditlerle karşı karşıya kalmaz, aynı zamanda ruhsal dünyalarında da derin izler bırakacak travmalar yaşarlar. Şiddetin, belirsizliğin ve kayıpların gölgesinde büyüyen çocukların psikolojisi, bu ağır yükü taşıyacak kadar güçlü değildir. Bu nedenle, çatışma ortamındaki çocuklar çoğu zaman travmatik tepkiler geliştirir ve ruhsal dünyalarında ciddi değişimler meydana gelir.

Bu çocukların en sık yaşadığı durumlardan biri regresyon (gerileme) davranışlarıdır. Yaşadıkları korku ve güvensizlik, onların gelişim düzeylerine uygun olmayan gerileme belirtileri göstermelerine yol açabilir. Örneğin, altını ıslatma, parmak emme, bebeksi konuşma gibi küçük yaşlara ait davranışlar geri dönebilir. Uyku sorunları ve kâbuslar, travmatik olaylara maruz kalan çocuklarda sıkça görülür. Çocuklar, savaşın getirdiği korku dolu anıları gece tekrar tekrar yaşayarak kâbuslar görebilir ve uykuya dalmakta zorlanabilirler. Geceleri sık sık uyanma, uyandıktan sonra tekrar uyuyamama gibi problemler yaşanabilir.

Travmanın bir diğer yaygın belirtisi agresyon (saldırganlık) ve hareketlilikte artıştır. Çocuk, içinde biriken öfke ve korkuyu kontrol etmekte zorlanır ve çevresine karşı saldırgan tavırlar sergileyebilir. Oyuncaklarını kırma, diğer çocuklara veya yetişkinlere vurma gibi davranışlar gözlemlenebilir. Aynı zamanda bazı çocuklar tam tersine içe kapanabilir, duygularını dışa vurmak yerine tamamen sessizleşip kendi içine çekilebilir.

Güven sorunları, savaş ortamında büyüyen çocuklar için en büyük ruhsal yaralardan biridir. Sürekli bir tehdit ve kayıp ortamında yaşayan çocuk, etrafındaki insanlara güvenmeyi zor bulabilir. Bu durum, ya insanlardan tamamen uzaklaşmalarına (içe kapanma) ya da tam tersine, kendilerini güvende hissetmek için bakım verenlerine aşırı derecede bağımlı hale gelmelerine neden olabilir. Bakım verene yapışma, çocukların sıkça gösterdiği bir tepkidir. Kendi başlarına hareket etmekten kaçınarak sürekli olarak anne, baba veya bir başka yakınlarının yanında olmak isteyebilirler.

Çocuklar çatışma ortamında travma ile baş edebilmek için oyunları bir araç olarak kullanırlar. Oyun, çocukların ortak dili ve dünyayı anlama biçimidir. Çocuklar için oyun, yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda duygularını ifade etmenin ve iç dünyalarını yansıtmanın en önemli yoludur.

Savaş ve çatışma ortamında büyüyen çocuklar, çevrelerine karşı aşırı tetikte olabilirler. Aşırı uyarılma, travmaya maruz kalan çocuklarda sık görülen bir durumdur. Ani seslerden korkma, sürekli tetikte olma, irkilme tepkilerinde artış gibi belirtiler, çocuğun kendisini sürekli tehlike altında hissettiğini gösterir. Özellikle yabancılara karşı aşırı korku geliştirme, güvensiz hissettiklerinde saklanma veya kaçınma davranışları sık görülür.

Ergenlik dönemine giren çatışma mağduru çocuklarda, ruhsal travmanın etkileri farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Alkol ve madde kullanımı, travmayı unutma veya acıyı hafifletme çabasıyla bir kaçış yolu olarak görülebilir. Aynı zamanda hırsızlık gibi riskli ve zarar verici davranışlar da artabilir. Savaşın getirdiği güvensizlik ortamında çocuk, hayatta kalmak için çalma gibi yasadışı yolları deneyebilir.

Çatışma ortamında büyüyen çocukların bir diğer riskli davranışı ise erken yaşta cinsel ilişkilere yönelmeleridir. Travmanın etkisiyle bazı çocuklar, duygusal boşluğu doldurmak, sevgi ve güven arayışını karşılamak ya da kendilerini değerli hissetmek için erken yaşta riskli cinsel deneyimlere yönelebilirler. Bu da onları daha fazla istismar, kötüye kullanım ve sağlık riskleriyle karşı karşıya bırakır.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), savaş ortamında kalan çocuklarda en sık görülen psikolojik rahatsızlıklardan biridir. Çocuklar yaşadıkları travmatik olayları tekrar tekrar hatırlayabilir, kabuslar görebilir ve sürekli bir korku içinde yaşayabilirler. Depresyon, savaş mağduru çocuklarda sık rastlanan bir durumdur. İçine kapanma, umutsuzluk, ilgisizlik ve enerji kaybı gibi belirtilerle kendini gösterir. Bu çocuklar, yaşadıkları kayıplar nedeniyle kendilerini değersiz hissedebilirler.

Anksiyete bozuklukları, savaşın yarattığı belirsizlik ve güvensizlik ortamında gelişebilir. Çocuklar sürekli bir endişe hali içinde olabilir, sosyal ilişkilerden kaçınabilir ve yoğun

korkular yaşayabilirler. Bağımlılıklar, özellikle ergenlik döneminde savaşın getirdiği stres ve travmalarla başa çıkma yöntemi olarak ortaya çıkabilir. Alkol, sigara ve madde kullanımı, savaş bölgelerinde büyüyen çocuklar için büyük bir risk faktörüdür. Enürezis (alt ıslatma) ve enkoprezis (dışkı kaçıрма), küçük yaşlardaki çocuklarda savaşın yarattığı korku ve stresin fiziksel yansımaları olarak görülebilir. Travmaya bağlı olarak çocuklar gelişimsel gerileme yaşayabilirler.

Çatışma ortamındaki çocukların yaşadığı bu ruhsal bozukluklar, erken müdahale edilmediğinde uzun vadeli psikolojik sorunlara dönüşebilir. Bu nedenle, bu çocuklara psikososyal destek sağlamak büyük önem taşır. Çatışma bölgelerindeki çocukların ruh sağlığını korumak ve onları desteklemek, yalnızca bireysel bir gereklilik değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur.

Çocuklar çatışma ortamında travma ile baş edebilmek için oyunları bir araç olarak kullanırlar. Oyun, çocukların ortak dili ve dünyayı anlama biçimidir. Çocuklar için oyun, yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda duygularını ifade etmenin ve iç dünyalarını yansıtmanın en önemli yoludur. Oyun, çocukların hayatlarının en temel ve vazgeçilmez parçalarından biridir.

Çatışma ortamında büyüyen çocuklar, yaşadıkları travmatik olayları anlamlandırmak ve onlarla başa çıkmak için oyunlarını bir tür sahne olarak kullanırlar. Oyun sırasında, yaşadıkları korkuları ve kayıpları bilinçdışı bir şekilde tekrar yaşayarak bu travmaları işlemeye çalışırlar. Savaş sahnelerini oyunlarına dâhil ederek kovalamaca oynarken ateş etmeyi ya da asker gibi hareket etmeyi oyunlarının bir parçası haline getirebilirler. Bu, onların travmatik deneyimlerini anlamlandırmaya ve kontrol etmeye yönelik doğal bir çabasıdır.

Çocuklar, olayları kendi küçük dünyalarından ve sınırlı deneyimlerinden bakarak yorumlarlar.

Bu nedenle, savaş ortamında bile kendilerine ait oyunlarını kurarlar. Etraflarında-ki yıkım ve kaosa rağmen, oyun oynaya-rak hayata tutunmaya çalışırlar. Bu süreç, onların ruhsal dayanıklılık geliştirmelerine

yardımcı olabilir. Ancak savaşın izlerini oyunlarında taşıyan çocukların psikolojik olarak desteklenmesi ve travmalarını sağlıklı bir şekilde işlemelerine yardımcı olunması büyük önem taşır.

6. Tarihteki Büyük Savaşlar ve İnsanlık Üzerindeki Etkileri

Tarih boyunca birçok büyük savaş yaşanmış ve bu savaşlar dünya siyasetini, ekonomisini ve toplumlarını derinden etkilemiştir. Bazı önemli savaşlar ve süreçleri şu şekilde özetlenebilir: Yedi Yıl Savaşı (1756-1763): Yedi yıl süren bu savaş, Avrupa'da büyük güçler arasında gerçekleşmiş ve Kuzey Amerika ile Hindistan gibi kolonilere de yayılmıştır. Savaşın sonunda güç dengesi değişmiş ve İngiltere, Fransa karşısında büyük bir üstünlük elde etmiştir. Napolyon Savaşları (1803-1815): Fransa'nın lideri Napolyon Bonaparte'ın Avrupa'da hakimiyet kurma çabaları sonucunda başlayan bu savaşlar, 12 yıl boyunca sürdü. Sonunda Napolyon'un 1815'te Waterloo Savaşı'nda yenilmesiyle sona erdi.

1. Dünya Savaşı (1914-1918): Dört yıl üç ay süren bu savaş, Avrupa merkezli olmakla birlikte küresel bir boyut kazandı. Savaş, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden oldu ve Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi büyük devletlerin yıkılmasına yol açtı. 2. Dünya Savaşı (1939-1945): Altı yıl süren bu savaş, tarihin en yıkıcı ve kanlı savaşlarından biri oldu. Nazi Almanyası'nın Avrupa'da genişleme politikası ve Japonya'nın Asya'daki saldırıları sonucu patlak veren savaş, 1945'te Almanyaya ve Japonya'nın teslim olmasıyla sona erdi.

Soğuk Savaş (1947-1991): Doğrudan sıcak çatışma yaşanmasa da Amerika

Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında süren bu ideolojik ve siyasî mücadele 44 yıl sürdü. Dünyayı iki kutuplu bir yapıya sürükleyen bu savaş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona erdi. Kore Savaşı (1950-1953): Üç yıl süren bu savaş, Kuzey Kore ve Güney Kore arasında gerçekleşti. ABD ve Batılı müttefikler Güney Kore'yi, Sovyetler Birliği ve Çin ise Kuzey Kore'yi destekledi. Savaşın sonunda bir ateşkes sağlansa da resmi olarak barış anlaşması imzalanmadığı için Kore Yarımadası'ndaki gerilim günümüzde de devam etmektedir.

Vietnam Savaşı (1955-1975): Neredeyse 20 yıl süren bu savaş, Kuzey Vietnam'daki komünist rejim ile ABD destekli Güney Vietnam hükûmeti arasında gerçekleşti. ABD'nin yoğun askeri müdahalesine rağmen, savaş 1975'te Kuzey Vietnam'ın zaferiyle sona erdi. Filistin Savaşı (1948-günümüz): 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan Filistin-İsrail çatışması, günümüzde de devam eden bir savaş halini almıştır. Arap-İsrail savaşları, Filistin halkının toprak kayıpları ve süregelen çatışmalar, bu savaşın 76 yıldır devam eden bir kriz olmasına yol açmıştır. Günümüzdeki en büyük insanlık ayıbıdır. Bu savaşlar, dünya tarihine yön veren büyük olaylar arasında yer almakta ve günümüz uluslararası ilişkilerini şekillendiren önemli unsurlar olmaya devam etmektedir.

Savaşa doğan bireyler, ebeveyn olduklarında, yaşadıkları travmanın etkilerini farkında olmadan çocuklarına aktarmışlardır. Böylece, şu an karşımızda hem doğrudan savaşın kendisinden hem de ebeveynlerinin taşıdığı travmatik yüklerden etkilenen bir nesil bulunmaktadır.

7. Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkisi: Filistin Örneği ve Sosyal Yetimlik

Filistinli çocuklar, yıllardır süregelen bir çatışmanın ortasında dünyaya geliyor ve hayatta kalabilenler, bu ortamda büyümek zorunda kalıyor. Daha doğdukları andan itibaren savaşın, yoksulluğun ve belirsizliğin içinde var olma mücadelesi veriyorlar. Günlük yaşamlarında sürekli olarak istenmeme, dışlanma ve ötekileştirilme duygularıyla karşı karşıya kalıyorlar. Bu durum, onların her gün bir "var olma" savaşı vermesine neden oluyor. Yaşadıkları baskı ve zorluklar, zamanla onlar için olağan hale geliyor; çoğu çocuk, içinde büyüdükleri bu ortamı normal kabul ederek yaşamlarını sürdürüyor. Gerçeklik algıları, güvenli bir çocukluk hayalinden çok uzak; tehdit altında hissetmek, dışlanmak, zarar görmek ve ötekileştirilmek gibi kavramlar, dünyaya bakışlarını şekillendiriyor. Sürekli stres ve korku içinde büyüyen bu çocuklar, zamanla ya strese karşı duyarsız hale geliyor ya da buna alışarak yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. Filistinli çocuklar, çocukluklarını yaşamadan büyüyor; onların dünyasında oyun parkları yerine yıkılmış binalar, masumiyet yerine hayatta kalma içgüdüğü var.

Filistin'de nesiller boyu süregelen çatışmalar, toplumun her kesimini derinden etkilemiş ve özellikle çocuklar üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Savaşa doğan çocuklar, bugün erişkin birer birey olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bu bireyler, çocukluklarından itibaren savaşın yıkımı içinde hayatta kalma mücadelesi ver-

miştir. Hayatta kalmayı başaranlar, zamanla ebeveynlerini, akrabalarını, sevdiklerini ve nihayetinde kendi çocuklarını kaybetmenin acısını yaşamışlardır. Onlar için "normal" bir yaşam deneyimi neredeyse hiç olmamış; savaş, kültürel normlarının bir parçası haline gelmiştir. Sürekli kayıplar yaşamış, bugün var olanın yarın yok olabileceği gerçeğiyle yüzleşmişlerdir. Ölüm, yaşamlarının doğal ve kaçınılmaz bir parçası olmuştur.

Bu savaşa doğan bireyler, ebeveyn olduklarında, yaşadıkları travmanın etkilerini farkında olmadan çocuklarına aktarmışlardır. Böylece, şu an karşımızda hem doğrudan savaşın kendisinden hem de ebeveynlerinin taşıdığı travmatik yüklerden etkilenen bir nesil bulunmaktadır. Bu nesil, bir yandan yaşananları yaşlarının ötesinde bir olgunlukla kabullenmiş, diğer yandan ise yaşlarının çok ötesinde bir yorgunluk hissetmektedir.

Filistinli çocuklar, doğdukları andan itibaren İsrail işgalinin farklı boyutlarıyla karşı karşıya kalmakta ve bu durum onların fiziksel, psikolojik ve ahlaki gelişimleri üzerinde kalıcı zararlar bırakmaktadır. Bu döngü, nesilden nesile aktarılan bir travma ve yıkım sürecini ortaya koymaktadır. Savaşın ve çatışmanın gölgesinde büyüyen her yeni nesil, bir öncekinin yaşadığı acıları ve travmaları miras almakta, bu da toplumsal iyileşmeyi daha da zorlaştırmaktadır.

8. Savaşın Masumiyet Üzerindeki Yıkıcı Etkileri: "Boyalı Kuş" ve "Savaş ve Barış" Üzerinden Bir İnceleme

Jerzy Kosinski'nin 1965 yılında yayımlanan "Boyalı Kuş" adlı romanı, savaşın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini çarpıcı bir şekilde

ortaya koymaktadır. Eser, II. Dünya Savaşı sırasında ailesi tarafından güvenliği gerekçesiyle Doğu Avrupa'daki kırsal bir bölgeye

Jerzy Kosinski'nin 1965 yılında yayımlanan "Boyalı Kuş" adlı romanı, savaşın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

gönderilen altı yaşındaki bir çocuğun yaşadıklarını konu edinir. Ailesiyle irtibatı kesilen çocuk, tek başına köyden köye sürüklenirken gittiği her yerde köylülerin ve askerlerin sergilediği zulüm, cehalet, batıl inançlar ve acımasızlıkla yüzleşir. Roman, savaş ortamında korunmasız kalan bir çocuğun maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik şiddeti merkeze alarak savaşın birey, özellikle de çocuk psikolojisi üzerindeki etkilerine dikkat çeker. Fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan çocuk, dövülür, aç bırakılır, dışlanır ve insanlık dışı muamelelere tabi tutulur. Roman, savaşın bir çocuğun masumiyetini nasıl yok ettiğini ve ötekileştirmenin birey üzerindeki derin etkilerini gözler önüne serer. Ayrıca, insanın hayatta kalma mücadelesi ile içsel yıkımını derinlemesine işler. Kitabın ismi, bir köylünün kuşları nasıl boyayıp salıverdiğini ve diğer kuşların bu farklı görünen kuşu gagalayarak öldürdüğünü anlatan bir hikâyeden gelir. Bu metafor, toplumun farklı olana karşı gösterdiği acımasızlığı simgeler. "Boyalı Kuş", yayımlandığı dönemde büyük yankı uyandırmış ve otuzdan fazla dile çevrilmiştir. Roman, insan doğasının karanlık yönlerini ve savaşın bireyler üzerindeki yıkıcı etkilerini çarpıcı bir şekilde tasvir eder. Kosinski'nin bu eseri, edebiyat dünyasında önemli

Sonuç

Savaşın etkisiyle büyüyen çocuklar, yalnızca fiziksel değil, derin psikolojik ve sosyal travmalarla da karşı karşıya kalmaktadır. Çatışma mağduru çocuklar, savaşın getirdiği güvensizlik ve belirsizlik ortamında, hem ailelerinden hem de toplumsal yapıdan mahrum kalırlar. Bu durum, onları "sosyal yetimlik" kavramı içinde yeniden şekillendirir. Sosyal yetimlik, biyolojik ebeveynlerin hayatta olmasına rağmen çocukların sevgi, bakım ve güven gibi temel insanî ihtiyaçlardan mahrum kalmaları anlamına gelir. Savaşın yıkıcı etkisi altında çocuklar, acılarını hafifletmek için alkol ve madde kullanımı gibi riskli davranışlara yönelebilir, hırsızlık gibi suç işleme eğilimleri gösterebilir. Bu davranışlar, sadece yaşadıkları travmayı unutma çabası değil, aynı zamanda hayatta kalma ve duygusal boşluklarını doldurma arayışıdır.

bir yer edinmiş ve savaşın masumiyet üzerindeki tahribatını derinlemesine işlemiştir.

Diğeri Lev Tolstoy'un "Savaş ve Barış" adlı eseridir. Kitap, 19. yüzyılın başlarında Napolyon Savaşları döneminde Rusya'daki toplumsal yaşamı, savaşın insan hayatına etkilerini ve bireylerin kişisel dönüşümlerini derinlemesine ele alır. Roman, tarih, birey ve toplum arasındaki karmaşık ilişkileri irdeleyerek savaşın anlamsızlığını ve bireylerin savaş karşısındaki çaresizliğini vurgular. Ayrıca, insanın barış içindeki anlam arayışını da ön plana çıkarır. Tarihi olayların bireysel hayatlar üzerindeki etkisi büyük bir tema olarak işlenirken, Tolstoy, bireyin tarih karşısındaki küçüklüğüne rağmen kendi ahlaki ve duygusal anlamını yaratabileceğini savunur.

Savaş, nesiller boyunca süren bir yıkımı beraberinde getirir. Sadece bugün değil, geleceği de mahveder. Şiddet, açlık, travma ve ölüm, savaşın çocuklar üzerinde bıraktığı en acımasız izlerdir. Bu nedenle, savaşların durdurulması ve çocukların güvenliğinin sağlanması insanlığın en büyük önceliklerinden biri olmalıdır. Çünkü her savaşın en büyük kaybedeni, masum çocuklardır.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), savaş mağduru çocuklar arasında yaygın bir psikolojik rahatsızlık olup, bu çocuklar sürekli bir korku, kaygı ve güvensizlik duygusu yaşarlar. Ayrıca, depresyon, anksiyete bozuklukları ve bağımlılıklar gibi diğer ruhsal rahatsızlıklar da yaygın şekilde görülebilir. Çocuklar, savaşın etkisiyle duygusal olarak yıkıma uğrayabilir, yalnızlık ve çaresizlik hissiyle baş başa kalabilirler. Bu çocuklar, yaşadıkları kayıplar ve travmalar nedeniyle kendilerini değersiz hissedebilir, kendilerini dünyadan yabancılaştırabilirler.

Bir diğer önemli psikolojik sorun ise çocukların erken yaşta cinsel ilişkilere yönelmesidir. Savaşın ve travmaların etkisiyle bazı çocuklar, duygusal boşluklarını doldurmak, sevgi ve güven arayışını karşılamak amacıyla riskli cinsel deneyimlere yönelebilir. Bu durum,

çocukları daha fazla istismar, kötüye kullanım ve sağlık riskleriyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Çocuklar, savaşın ve travmanın etkisiyle oyunlarını bir tür başa çıkma aracı olarak kullanırlar. Oyun, onların iç dünyalarını yansıtır ve yaşadıkları travmaları işlemeye çalışır. Çatışma ortamında büyüyen çocuklar, savaşın izlerini oyunlarına taşır ve bu şekilde yaşadıkları acıları anlamlandırmaya ve kontrol etmeye çalışırlar. Ancak, bu oyunlar da onların travmalarını sağlıklı bir şekilde işleyebilmeleri için destek gerektirir. Erken müdahale ve psikososyal destek, bu

Kaynakça

American Academy of Pediatrics Board of Directors. (2023). Protecting children and condemning hate during a time of war. Pediatrics. <https://doi.org/10.1542/peds.2023-065582>

Buheji, M., & Buheji, B. (2024). Mitigating risks of slow children development due to war on Gaza 2023. International Journal of Psychology and Behavioral Sciences, 14(1), 11–21. <https://doi.org/10.5923/ijpbs.20241401.02>

Denov, M., & Shevell, M. C. (2012). Social work practice with war-affected children and families: The importance of family, culture, arts, and participatory approaches. International Social Work, 56(1), 67–79. <https://doi.org/10.1177/0020872811410290>

Devakumar, D., Birch, M., Osrin, D., Sondorp, E., & Wells, J. C. K. (2014). The intergenerational effects of war on the health of children. BMC Medicine, 12, 57. <https://doi.org/10.1186/s12916-014-0057-0>

Ferrara, P., Cammisa, I., Zona, M., Giardino, I., Pastore, M., & Pettoello-Mantovani, M. (2024). War inflicts severe violations on

çocukların travmalarını sağlıklı bir şekilde işlemelerine yardımcı olabilir.

Sonuç olarak savaş mağduru çocukların ruhsal ve sosyal sağlıklarını korumak, yalnızca bireysel bir gereklilik değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur. Savaşın yıkıcı etkileriyle başa çıkabilmek için bu çocuklara psikososyal destek sağlamak, sadece bugün için değil, gelecekteki toplumsal barış ve iyileşme için de büyük önem taşımaktadır. Bu çocukların sağlıklı bir şekilde gelişebilmeleri ve topluma yeniden kazandırabilmeleri için bireysel ve toplumsal düzeyde güçlü bir destek ağı oluşturulmalıdır.

the fundamental human rights of children. Global Pediatrics, 7, 100140. <https://doi.org/10.1016/j.gped.2024.100140>

Görker, İ. (2023). Çocukta Travma ve Etkileri. Cumhuriyet Gazetesi. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/cocukta-travma-ve-etkileri-prof-dr-isik-gor-ker-2280271>

Irmak, Z., & Piyal, B. (2023). Savaş ve Silahlı Çatışmalarda Çocuk Sağlığı. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 8(4), 689–695. <https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1292499>

Jensen, P. S., & Shaw, J. (1993). Children as victims of war: Current knowledge and future research needs. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 32(4), 4–13. <https://doi.org/10.1097/00004583-199307000-00002>

Jordans, M. J. D., Komproe, I. H., Tol, W. A., & De Jong, J. T. V. M. (2009). Screening for psychosocial distress amongst war-affected children: Cross-cultural construct validity of the CPDS. Journal of Child Psychology

Savaşın yıkıcı etkisi altında çocuklar, acılarını hafifletmek için alkol ve madde kullanımı gibi riskli davranışlara yönelebilir, hırsızlık gibi suç işleme eğilimleri gösterebilir. Bu davranışlar, sadece yaşadıkları travmayı unutma çabası değil, aynı zamanda hayatta kalma ve duygusal boşluklarını doldurma arayışıdır.

and Psychiatry, 50(4), 514–523. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.02007>

Peltonen, K. (2013). Children and war – vulnerability and resilience. *European Journal of Psychotraumatology*, 4, 18424. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v4iO.18424>

Phusavat, K., & Buheji, M. (2024). Mapping informal learning for displaced learners during the war on Gaza 2023 – Application of situated cognition. *International Journal of Learning and Development*, 14(1), 1–15. <https://doi.org/10.5296/ijld.v14i1.19945>

Sınmaz, Kadriye. (2023). İşgalin Çaldığı Gelecek: Filistinli Çocuklar. Yetim ve Kimsesiz Çocuklar

Sempozyumu Bildiriler Kitabı. DOI: 10.26650/PB/SS48.2023.003.016. https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/AODA242A934E-4F7E9B552D2C82D1E544?utm_source=c-hatgpt.com

Yule, W., Dyregrov, A., Raundalen, M., & Smith, P. (2024). Children and war: The work of the Children and War Foundation. *Children and Youth Services Review*, 158, 107461. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107461>

Yücel, Ş. Ç., & Korkmaz, H. (2020). Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Girişimler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 1-8.

Göçün, Göçmen Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Yaşanan Gerçeklikler

Prof. Dr. Yakup Bulut¹

Giriş

Bu çalışmanın amacı göç olgusunun göçmen ve çocuk yetimler üzerindeki etkilerini tartışmak ve özellikle göçmen yetim çocukların istikbal yolculuğunda yaşanan gerçeklere ilişkin analizler yapmaktır. Bu çerçevede, göçmen yetim çocukların ne anlama geldiği, karşılaştıkları sorunlar, kendilerini bekleyen tuzaklar ve riskler, dünyada göçmen yetim çocuklar için neler yapıldığı, kurumsal işbirlikleri ve çözüm arayışlarının nasıl olduğu, bu arayışların sunduğu çözümler ve çözüm getirilmediği takdirde çocukları ve yaşadıkları toplumu nelerin beklediği gibi sorulara cevap aranmaktadır.

Toplumsal yapı, tarih boyunca farklı nedenlerle düşkün ve yardıma muhtaç bireylerin desteklenmesine yönelik güçlü bir eğilim sergilemiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan toprak kayıpları ve bu kayıplara bağlı olarak ortaya çıkan göç dalgaları göz önünde bulundurulduğunda, geçmişte olduğu gibi günümüzde de göçmenlerin kabulü konusunda devlet düzeyinde tereddüt yaşanmadığı ve bu bireyler

için çeşitli çözüm yollarının geliştirilme-ye çalışıldığı görülmektedir. Göç olgusu tüm nüfus gruplarını etkileyen geniş bir yapıya sahip olmakla birlikte, bu çalışmada özellikle göçmen yetim çocuklara odaklanmak önem arz etmektedir. Çalışma, betimleyici ve fenomenolojik yöntemler doğrultusunda, yazılı kaynaklar ile istatistiki veriler üzerinden bir analiz gerçekleştirilmektedir.

Göçün özellikle çocuklar üzerindeki etkisi çok boyutludur ve yaşamlarının sonuna kadar bu etkileri görmek mümkündür. Hele bir çocuk yetim durumunda ise bu etkilerin sosyal, psikolojik, ekonomik ve kültürel açıdan çok daha fazla dikkate alınması gerekmektedir ki, bu durum, toplumsal yaşam açısından da önem arz etmektedir. Bu açıdan göç, genel anlamda bir yer değiştirme gibi görülse de oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Göçe maruz kalanlar veya göç etmek zorunda kalanlar hemen her düzeyde insan tipolojisiyle ilgili olsa da bunlar içinde çocuk göçmenlerin farklı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özellikle göçmen yetim çocukların farklı dramaları içinde barındırdıkları birçok bilimsel çalışmaya da yansımıştır. Göç yolculuğunda boğulma, insan tacirlerinin eline düşme, taciz ve istismara maruz kalma, hatta göç edilen yerlere ulaşırsalar bile orada yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve asimilasyon gibi birçok olumsuz tabloyla karşı karşıya kalılabilmektedir.

Bu durum Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) raporlarında dile getirildiği gibi ülkelerin kendi ulusal raporlarında da belirtilmektedir. Bu açıdan çalışmada genel anlamda göç konusu çerçevesinde konu ele alınmakla beraber, esasta göçün çocuklar ve çocuk yetimler üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu bağlamda *öncelikle* göç ve yetimlik kavramına yer verilecek, *daha sonra* göçün çocuklar ve göçmen yetimler açısından etkileri irdelenecektir. *Sonuçta* genel bir değerlendirme yapılarak bir takım önerilere yer verilecektir.

¹ Prof. Dr. Yakup Bulut, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-0838-4200, yakupbulut@gantep.edu.tr.

1. Göç ve Yetimlik Kavramı

Literatürde farklı şekillerde tanımlansa da özellikle iç savaş ve küresel etkilerin oluşturduğu zorunlu göçler, göçün birçok boyutunu ortaya çıkarmakta hatta kavrama farklı anlamlar yüklemektedir. Bu bağlamda “mülteci” (*refuge*), “sığınmacı” (*asylum-seeker*), “geri dönen” (*returne*), “ülke içinde yerlerinden edilen” (*internally displaced person-IDP*), “vatansız” (*stateless person*), “ülke içinde yerlerinden edilipte eve geri dönen” (*IDPs who have returned home*);, “misafir”, “muhacir”, “geçici koruma altında olan”, “koruma ve / veya yardıma ihtiyaç duyan”, gibi birçok kavram ortaya çıkmıştır.²

Nedeni ve çeşitleri farklı olsa da göçler, içinde yaşadıkları çevreyi, şehri ve ülkeyi terk etmek zorunda kalan insanlar için travmatik bir yolculuktur. Bu zorlu yolculuktan en çok etkilenen dezavantajlı grup, çocuklardır.³ Bunlar içinde en dezavantajlı çocuklar ise, yetim çocuklardır. Bunların yaşadığı sosyo-psikolojik etkiler, onları, stres bozukluğu, özgüven eksikliği, depresyon, düşük benlik algısı ve sosyal fobi gibi duygusal ve davranışsal sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.⁴

Özellikle gelişme dönemlerinde göçe maruz kalan çocuklar, çevresine ve yaşadığı topluma karşı yabancılaşmaktadır. Bu

da onları saldırgan, kırılgan, suça meyilli ve sorunlu hale getirmektedir.⁵ Aslında bu durum, ebeveyni olduğu halde ilgisizlik ve ihmallere maruz kalan çocuklarda da ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile ebeveynlerden birini ya da ikisini kaybeden çocuklara yetim denildiği gibi, anne ve babası hayatta olduğu halde çocuklarına karşı görevlerini yerine getirmedikleri için çocuklar toplum içinde yetim kalmış gibi oluyorlar ki, buna sosyal yetimlik denmektedir.⁶ Bir bakıma çocuğun ailesindeki durumu tanımlamak için kullanılan bu kavram, ebeveynsizlik kadar, ebeveynin görevlerini yerine getirmemesi ve çocuğa karşı ilgisiz ve soğukluk anlamında tutumlar sergilemesi olarak değerlendirilmektedir.⁷

Savaşlar, göçler, gayri meşru ilişkiler, ihmaller gibi farklı sebeplerden dolayı sosyal yetimliğin giderek arttığı söylenebilir. Özellikle ebeveyni hayatta olduğu halde sokaklara terk edilmiş ve yetimhanelerde kalan çocuk sayısı BM kayıtlarına göre tahminen 2.7 milyondur ki, yetimhanelerde yaşayan bu çocukların %80-%90'nın sosyal yetim kategorisinde olduğu görülmektedir.⁸

Görüldüğü gibi yetimlik kavramı, farklı yönleri olan ve etimolojik açıdan birçok anlamı içinde barındıran bir niteliğe sa-

Ebeveyni hayatta olduğu halde sokaklara terk edilmiş ve yetimhanelerde kalan çocuk sayısı BM kayıtlarına göre tahminen 2.7 milyondur ki, yetimhanelerde yaşayan bu çocukların %80-%90'nın sosyal yetim kategorisinde olduğu görülmektedir

hiptir. Bununla beraber, ebeveynlerden özellikle babanın ölmüş olması durumunda çocuğun yetim kıldığı ifade edilmektedir. Diğer bir ifade ile kız ya da erkek çocuğun babasız kalması onları yetim durumuna düşürmektedir. İslam kaynaklarında çocuğun bülüğa (ergenliğe) ulaşmasıyla yetimliğin kalkacağı belirtilmektedir.⁹

Yetimlik, ebeveynin kaybı ile ortaya çıkmaktadır ancak ebeveynin kaybını etkileyen birçok farklı faktörün olduğu görülmektedir. Örneğin, iş kazaları, hastalıklar, evlilik dışı doğumlar, ilgisizlik gibi faktörlerin yanı sıra daha dramatik sonuçları olan afetler ve iç savaşların tetiklediği göçler, çocukların yetim kalmasında en önemli faktörlerdir. OECD'nin “Aile Veri Tabanı Raporu” verilerine göre Amerika ve Avrupa kıtasının birçok ülkesinde evlilik dışı doğum oranlarının %50'yi geçtiğine dikkat çekilmektedir. Bu oran Türkiye’de düşük (%2.9) gibi gözükse de bu konuda

şimdiden ciddi önlemlerin alınması gerekmektedir.

Savaş ve iç çatışmalarda her gün on binlerce çocuk ebeveynini kaybetmekte, bir yılda ise 3.5 milyon çocuğun yetim kaldığı ifade edilmektedir.¹⁰ Savaşların, afetlerin tetiklediği zorunlu göçler sonucu yaşanan birçok sorundan en çok etkilenen de çocuklardır. Öyle ki, UNICEF verilerine göre her yıl 1 milyon kimsesiz çocuk, insan ticaretinin mağduru durumundadır ki bunların büyük bir kısmı yetim çocuklardır. Nitekim Avrupa’ya göç eden 10 binlerce çocuktan haber alınmadığı ifade edilmektedir.¹¹

Savaşların etkisiyle göç yollarında milyonlarca çocuk kaçırılmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) raporuna göre dünya genelinde 40.3 milyon kişi insan ticareti mağduru iken bunun da dörtte biri (%28) çocuktur. İnsan ticaretine maruz kalan çocuk sayısı da tahmini 5.5

2. Çocuk Göçmenlere İlişkin Süreç

Dünyada çocuk göçüne ilişkin süreç çok eskilere dayanmasına rağmen verilere dayalı çocuk göçleri, çocuk göçmenlerin Amerikan kolonilerine gönderildiği 1618’e kadar dayandığı ifade edilir. Ebeveynleri olmadan kendi ülkelerinin dışına

göç eden çocukların bir kısmının düşük yaşlarda olduğu ifade edilse de genellikle 14-18 yaş grubunda kümelendiği, bunlardan bir kısmının aslında ebeveynleri olduğu halde “göçmen yetim” olarak tanındığı görülmektedir.

milyondur ki, bu çocuklar birçok suça itilmektedir.¹² Dolayısıyla çocuklar açısından göç ile yetimlik kavramı arasında doğrudan bir bağ vardır.

Bu açıdan göç, her ne kadar bir nüfus mobilitesi ve farklı gerekçeler ile insanların yer değiştirmesi olarak görülse de çocuklar açısından, göç, özellikle kitlesel anlamda ve savaş ve afetlerin tetiklediği bir göç, kimsesizlik ve yetimlik anlamını taşımaktadır. Öte yandan yaşanan göçlerin niteliğine bağlı olarak çocukların göç sürecinden etkilene durumları farklı olabilmektedir. Göçün iç veya dış göç olmasının yanı sıra zorunlu veya gönüllü olması çocuğun hayatında kalıcı izler bırakabilmektedir. Örneğin iç göçlerde ve hatta gönüllü dış göçlerde çocuklarını geride bırakan ailelerin çoğu sonradan bunları yanlarına alabilmektedirler. Ancak zorunlu olan dış göçlerde genellikle ebeveynlerini ya göçten önce ya da göç sürecinde kaybederek yetim durumuna düşmektedirler.

Çocuk Göçmen Programlarına ilişkin “Soruşturma Raporları”na göre zaman içinde bu çocukların desteklenmesi ve korunması için *gönüllü topluluklar ve çocuk dostu dernekler* de kurulmuştur. Örneğin İngiltere’de doğrudan çocuk göçü ile ilgilenen kuruluşlar kurulmuştur.

2 Bulut, Y. Bimay, M. (2020), Göçe İlişkin Kavram ve Kuramlar, *Yerel, Ulusal ve Küresel Boyutlarıyla Göç ve Mülteci Sorunu*, (Ed: Yakup Bulut ve Soner Akın), Çizgi Yay. 1. Baskı, s.9-33.

3 Kaya, H., Gündüz, G. B., ve Erden, G. (2020). Mülteci ve Sığınmacı Çocuklarda Yüksek Yararın Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 31(2), 768.

4 Polat, G. (2007). İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi Ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18(1), 90.

5 Erkan, R., ve Erdoğan, M. (2006). Göç ve Çocuk Suçluluğu. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(9), 79-90.

6 İnsamer, "Sosyal Yetimlik", *İnsamer*, 4 Ekim 2024, <https://insamer.com/tr/sosyal-yetimlik>.

7 Kiszka, M. (2021), Social orphanhood – towards learning and understanding to bring help, *Culture – Society –Education no. 1(19) 2021, Poznań 2021*, pp. 192, Adam Mickiewicz University Press.

8 Karayel, A.H. K. (2019), Sosyal Yetimlik, *İNSAMER Raporu*, https://insamer.com/tr/sosyal-yetimlik_2154.html. Erişim tarihi: 26.10.2024.

9 Meydan, A (2024), Yetim Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir İnceleme, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.401.

10 Genç, Y. Aynacı, C. (2024, Savaş Mağduru Yetimler ve Sosyal Hizmet, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.402.

11 Genç, Y. Aynacı, C. (2024, Savaş Mağduru Yetimler ve Sosyal Hizmet, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.409.

12 Özdenler, M. (2024), Yetim Çocukların Eğitimi ve Rehabilitasyonu, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed. Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.616; International Labour Organization (ILO), “Global Estimates of Modern Slavery Forced Labour and Forced Marriage” (Geneva: ILO, 2022), s.6.

Ancak çocuk göçü hiçbir zaman tamamen tartışmasız olmamıştır. 1800'lü yıllara kadar uzanan raporlarda, çocuk göçmenlerle ilgili uygulamalara yönelik eleştiriler hep olmuştur. Hatta 1950 sonrası çocukların yaşadıkları zorlukları içeren raporlarda çocukların göç ettirilmemesi gerektiği düşünülen kurumlara da dikkat çekilmiştir. Özellikle cinsel taciz ve fiziksel istismar, duygusal zulüm, yetersiz gıda, eğitim ve tıbbi tedaviden mahrum bırakılma, ağır el işçiliği yapmak zorunda bırakılma gibi konularda "kara liste" denilebilecek durumda olan kuruluşların varlığından şikayet edilmiştir.¹³

Osmanlı Devleti'ndeki sürece bakıldığında, tarih boyunca Anadolu topraklarının birçok göç dalgalanmasına sahne olduğu görülmektedir. Gerek devlet gerekse toplum olarak Türkiye, hangi nedenle göç ederse etsin göçmenlerin kabulü ve sorunlarının çözümünde irade ortaya koymaktan çekinmeyen bir yapıya sahiptir. 18. yüzyıldan beri bu tür göçe maruz kalan insanların başta barınma ve geçinme olmak üzere hemen hemen bütün sorunlarına aciliyetle yaklaşmıştır. Göçle ortaya çıkan kimsesiz ve yetimlerin himayesi ve yetiştirilmesi genellikle yerel mesleki loncalar, mahallelerde kurulan avarız vakıfları, kurulan hastane, aşhane, imarethane gibi birçok birim tarafından yapılmakta ve bu yetimlerin başta barınma olmak üzere bütün ihtiyaçlarını karşılanmaktaydılar.

Osmanlı Devleti'nde göç mağduru çocuklar, genellikle korunmaya muhtaç kapsamında ve rutin olarak

görülmekteydi ki, bu konuda birçok dernek, vakıf ve hayırsever birim kurulmuştur.¹⁴ Özellikle savaşlarda ailelerini kaybeden kız çocuklarını evlatlık olarak ailelerin yanına, erkek çocukları ise askeri okullara yerleştirdiği görülmektedir.¹⁵ I. Dünya Savaşı sonrası birçok toprağını kaybetmesine rağmen göç yolculuğunda birçok soruna maruz kalan yetim göçmen çocukların barınma ve işleri konusunda hep duyarlı davranarak Sosyal Devletin en güzel örneklerini göstermiştir.¹⁶ Göçün en büyük etkisinin bir şekilde ailelerini kaybeden kimsesiz ve yetim çocuklar üzerinde olduğu dikkate alındığında, devletin ve toplumun buna duyarlılık göstermesi çok önemlidir. Elbette ki, bu konuda bir *kamuoyunun* oluşması, basın yayın organlarının duyarlılığı da göçmen yetim çocukların sorunlarına ve buna ilişkin çözüm yaklaşımlarına etki etmektedir.

Nitekim Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin mübadelesi zamanında verilen duygusal mesajlar, göçmen yetim çocukların sahiplenilmesinde önemli etki etmiştir. Özellikle gelen muhacirlerin arasında dul, yetim ve öksüzlerin bulunduğu ve bunlara acilen sahip çıkılması ve yardım yapılması temennileri toplumun yardımseverlik duygularının harekete geçirilmesinde etkili olmuştur.¹⁷ Bugün de özellikle göçmen yetim çocukların sorunlarının çözümünde yardım severlik duygularının canlandırılması, resmi kurumlar kadar resmi olmayan kurumların da işbirliğine girmesine ihtiyaç vardır.

3. Göçün Genel Etkileri

Göçün çocuklar üzerindeki etkilerine geçmeden önce göçün genel olarak hemen her nüfus profili üzerine, kentleşme süreçlerine, ekonomiye sosyal ve

kültürel yapılara etki ettiğini kısa da olsa değerlendirmek gerekir. Çünkü göç olayı, toplumsal yaşamı ilgilendiren hemen her konuyu etkileme özelliğine

sahiptir. Kentleri toplumsal yaşam merkezleri olarak değerlendirsek, göçün en başta kentleşme sürecine etki ettiği görülecektir.

Artan ve kalabalıklaşan kentsel nüfus, beraberinde kentin başta yönetim sorunu olmak üzere, mekan, kültürel entegrasyon, mahalleleşme ve kümeleneme gibi sorunlarını da ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca kentsele mekânda meydana gelen kültürel değişim, beraberinde kültürel çatışmalara, şiddete, yeni kentsel suçların belirlenmesine de etki edebilmektedir. Diğer bir ifade ile kentin bütün nüfus profilleri -ki bunlar içinde çocuklar da vardır- istismar, taciz, şiddet, dilencilik, dolandırıcılık gibi birçok suça karışma veya maruz kalma ile karşı karşıya kalabilmektedir.¹⁸ Bu da kentsel yaşamda bir kent güvenliği sorununa neden olabilmektedir.

Özellikle uluslararası zorunlu göçler sonucu oluşan göç dalgaları ve bunların ülkede kalma sürelerinin artması, kentsel suçlar kadar kentsel güvenlik konusunu da gündeme getirmektedir.

4. Göçün Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Ebeveynlerinden yoksun olarak göç eden ya da göç sürecine maruz kalan çocukların büyük çoğunluğunun 0-14 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bazı durumlarda ise ebeveynleri

2015'te Urfa, Gaziantep ve Hatay ölçeğinde yapılan bir çalışmada¹⁹ yerel halkın Suriyeli göçmenlere bakış açılarında, sadece ekonomik kaygılar değil aynı zamanda kentsel suçlar ve kent güvenliği açısından da ciddi kaygıların olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bütün bunlarla beraber "ötekileşmeye" ve dışlanmaya" mahal vermeden uyum ve entegrasyon noktasında daha sağlıklı önlemler alınabilir.

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin %75'inin kadın ve çocuklarda oluştuğu²⁰ bunların da %53'ünün çocuk olduğu ve 2015 yılı itibarıyla 60 bin çocuğun Türkiye'de doğduğu dikkate alındığında²¹, bunların eğitimi ve dil sorunları konusunda da ciddi politik çözümler geliştirilmesi ihtiyacı vardır. Özellikle STK'ların yardım ve çabalarının resmi kurumlarla işbirliğine dönüştürülmesi gerekmektedir. Özellikle STK'ların yardımları olmasa bu kırılgan grupların ayakta kalabilmesi ve hayatlarını sürdürmeleri şansı çok azalmaktadır.

Örneğin Gaziantep ölçeğinde faaliyetlerde bulunan "Minber Şam Derneği" çocuklu dul ve yetimlere önemli ölçüde hizmet vermektedir. 14 yaşın altında çocukları olan ve bir nevi yetim kalan bu çocukların annelerinin yaşadıkları travmalar bir yana hayatta kalabilmelerinin tek şansı da bu tür kuruluşlar olmuştur.²² Farklı yaş gruplarında olan bu çocuklar, ikamet ve aile birlikleri sorunlarını da yaşamaktadır.

"Kilis'teki Yetim Evler Uygulaması", yetimler açısından farklı bir anlam taşımaktadır. Göçmen olmasa da yetim çocukların kendi ailesinin koruması altında olması, onlar için kişisel ve duygusal gelişme sağlayabilmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Müdür-lüğü'nün de desteklediği bu uygulamalar, çocukların sağlıklı gelişiminde roller üstlenebilmektedir.²³ Özellikle, çocuklar maruz kalacağı illegal bir takım yapı ve örgütlerin istismarından korunmaya önemli bir katkı sağladığı göz ardı edilmemelidir.

13 Investigation Report (2018), *Child Migration Programmes*, This publication is available at <https://www.gov.uk/government/publications>, s.7-9.

14 Şam Altunay, E. (2022), Osmanlı Göç Politikası Ekseninde Kimsesizler, *XIX Türk Tarih Kongresi 3-7 Ekim 2022 Bildiri Kitabı, III. C. II. Kısım*, s.1438-1439.

15 İçduygu, A. Erde, S. Ve Gençkaya, Ö.F. (2014: 108), *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç. Ün. Araştırma Merkez, Yay. İstanbul.

16 Şam Altunay, E. (2022), Osmanlı Göç Politikası Ekseninde Kimsesizler, *XIX Türk Tarih Kongresi 3-7 Ekim 2022 Bildiri Kitabı, III. C. II. Kısım*, s.1447.

17 Akandere, Osman. (2017). Yunanistan'dan Mübadele ile Türkiye'ye Gelen Göçmenlere Yönelik Gazetelerde Yer Alan Duygusal Mesajlar, *Geçmişten Günümüze Göç, II* (ed: Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yay. Samsun, s. 1208 ve 1216.

18 Yıldırım, A. (2004), Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri, *Yayınlanmamış YLS Tezi*, AÜ, SBE, s.36-40.

19 Demir, O.Ö. (2015), Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler, *Global, Politika ve Strateji Analizi 1*. Ankara.

20 Kurtulmuş, S. Ve Topçu, E. (2016). Suriyeli Kadınların Türkiye'ye Göç İle Aile İçindeki ve Toplumdaki Konum Değişimi, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Ortadoğu'daki Çatışma Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı, Kilis-2016, s.61.

21 Demir, O.Ö. (2015), Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler, *Global, Politika ve Strateji Analizi 1*. Ankara, s.23-24.

22 Kurtulmuş, S. Ve Topçu, E. (2016). Suriyeli Kadınların Türkiye'ye Göç İle Aile İçindeki ve Toplumdaki Konum Değişimi, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Ortadoğu'daki Çatışma Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı, Kilis-2016, s.58-59.

23 Yaşar, R. Amaç, Z. (2016), Yetim Evler, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Ortadoğu'daki Çatışma Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı, Kilis-2016, s.131.

lerindeki şartları bilmek gerekir. (<https://www.iicsa.org.uk/reports>). Aksi takdirde çocukların göç sürecinde yaşadığı travmalar, yaşamlarının büyük bir kısmında olumsuz davranışlara yol açmaktadır.

Bir araştırmada göçmen ailelerin kalabalık bir şekilde yaşamaları, aile bütünlüğünün olmaması, çocuk sayısını fazla olması, çocukların öksüz ve yetim olarak büyümesi ve kendilerine özgü bir ortamlarının olmaması gibi birçok faktör, bir taraftan bu çocukların aidiyet duygularını zedelerken bir taraftan da onların sosyal başarıları üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiği görülmektedir.²⁴

Göç mağduru olan bu çocukların önemli bir kısmı yetim ya da öksüz bırakılmışlardır. Son yıllarda 2 milyondan fazla çocuk acı çekerek ve tıbbi yardım yetersizliğinden ölüme terk edilmiş. 4 milyondan fazla çocuk engelli hale gelmiş, bir milyondan fazla çocuk yetim ve öksüz bırakılmıştır ki bunlar içinde kayıp olanlar bulunmamaktadır. 12 milyon çocuk evlerinin koruyuculuğundan uzak kalmış ki bunların da en üçte biri mülteciler veya toplumdan dışlanmış kimseler için yapılan toplama kamplarında ihmal ve istismara açık şartlarda yaşadığı belirtilmektedir.²⁵

Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda göçün özellikle kırılgan kesimlerin en korumasız olan çocukların, özellikle göçmen yetim ve korumaya muhtaç olan çocukların hayat yolculuklarını

mahvettiğini ve başta yaşama hakkı olmak üzere neredeyse bütün haklarını ortada kaldırdığı söylenebilir.

Aslında göçün çocuklar üzerindeki etkilerinin doğrudan bir ölçümünü yapan araştırma azdır. Teorik çalışmalarda ise çocuğu korumaya ilişkin birçok karar gibi somut kanıtlardan ziyade değer yargıları ve varsayımlara dayalı bir yaklaşım sergilenmektedir. Veri ve bulgular elde edildiğinde bu etkileri ölçmek yerine süreci neyin nasıl etkilediğini ortaya koyan yaklaşımlar ele alınmaktadır. Göçün çocuklar üzerinde eğitim, ekonomik faaliyet (çocuk işçiliği) ve psiko-sosyal etkilerini çocuğun hayatta kalması ve sonuçlarıyla ilişki kurularak tartışılmaktadır.²⁶ Bu açıdan sadece istatistiki veriler değil, aynı zamanda saha çalışmalarıyla bu etkilerin boyutları hakkında sağlam dayanaklara ihtiyaç vardır.

Dünyada meydana gelen zorunlu göç hareketleri ve afetlerden hemen her profile insan etkilenmekle beraber bunlar içinde en dramatiği çocuk göçmenlerdir ki, bunların da içinde korunmaya en çok muhtaç olanlar da yetim çocuklardır.²⁷ Bir toplumda en kırılgan kesim olan bu çocukların sorunları doğru bir şekilde analiz edilmezse ve gerekli önlemler alınmazsa ileriki aşamalarda bir takım yıkıcı etkilere neden olabilir. Dünya'da yaklaşık 140 milyon öksüz ve yetim çocuğun olduğu ve her gün bu rakama ortalama 10 bin çocuğun eklendiği he-

Dünyada meydana gelen zorunlu göç hareketleri ve afetlerden hemen her profile insan etkilenmekle beraber bunlar içinde en dramatiği çocuk göçmenlerdir ki, bunların da içinde korunmaya en çok muhtaç olanlar da yetim çocuklardır.

saba katıldığında, bu sorunun küresel bir sorun olduğu ve işbirliği halinde çözüm arayışlarının olması gerektiğini ortaya koymaktadır.²⁸

Afetlerin ve savaşların etki ettiği büyük göç hareketleri, on binlerce çocuğun yer değiştirmesine ve korumasız hale gelmesine neden olmaktadır. İNSAMER'in 2021 Raporuna göre pek çok Avrupa ülkesinin kayıp listesinde yer alanların yanı sıra, doğum kaydı dahi bulunmadığı için hiçbir listede yer almayan binlerce çocuk olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu tür göçe maruz kalan çocukların bir takım suç örgütlerinin hedefi haline geldiği, Suriye iç savaşı sonrası Avrupa'ya sığınmacı olarak giden on binlerce çocuğun kayıp olduğu, yoksulluk ve kıtlığın yaşandığı yerlerde birtakım misyonerlik faaliyetlerinin de hedefi haline geldiği belirtilmektedir. Özellikle göç esnasında ebeveynini kaybeden çocuklar, misyoner kuruluşların, yardım adı altında hedefi haline getirilmekte ve kendi propagandalarının aracı olarak kullanılmaktadır.²⁹

Diğer bir ifade ile mülteci durumunda veya çeşitli nedenlerle başkalarının himayesine verilen çocuklar, farklı istismarlara maruz kalmanın ötesinde asimilasyon politikalarının da bunlara eklenmesi onların bütün hayatları boyunca yaşayacakları riskleri gündeme

getirmektedir. Dolayısıyla, hangi aşamada ve hangi sebeple olursa olsun göçe maruz kalan çocuklar, Dünya toplumunun en hassas ve en kırılgan gruplarını oluşturmakta ve birçok illegal yapının tuzağına düşebilmektedir. Suriye iç savaşı sonrası Avrupa'ya göç eden çocuklardan binlercesinin akıbeti bile belli değildir.

Savaş ve çatışmalarda çok sayıda yetim çocuğun varlığına dikkat çekilmekle beraber bunların akıbetlerinin ne olduğu konusunda istenen düzeyde bir takibin yapıldığı söylenemez.³⁰ Bu zorunlu ve tehlikeli göç yolculuğunda bir farkındalık oluşturulması için gerek hükümetlerin gerekse sivil toplum kurumlarının işbirliği adımlar olacaktır. Özellikle göçmen yetim çocukların maruz kaldığı fiziki ve psikolojik sorunlar, uzmanlar ekiplerince ele alınmalı ve onların topluma kazandırılması konusunda çaba harcanması gerekmektedir.³¹

Ancak AB sığınma ve iltica politikalarının siyasi açıdan çoğu kez farklılaştığını ve göç olgusunu kriz yönetiminin bir parçası haline getirdikleri görülmektedir. Sığınma ve iltica politikalarında karar alma yapılarını atlatarak yönetişimci bir anlayıştan ziyade dışlayıcı bir yaklaşım sergiledikleri ve

karar alıcı aktörlerin informal yollarla işleri halletme yoluna gittikleri söylenebilir. Özellikle dışsallaştırıcı bir politika ile kurumların göç akışlarını kontrol etmek için üçüncü ülkelerle ilişki kurma yoluna gittikleri ifade edilmektedir. Kurumların üye devletlerin çok fazla önüne geçmeleri, bu kurumların kendi propagandasını yapma bağlamında hak arayıcı politika yerine hükümetler arası korumacı politikalara yöneldikleri görülmektedir.³²

Çocukların hakları konusunda önemli hükümlere sahip olan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre taraf olan devletler kendi vatandaşı olan çocuklara tanıdıkları bütün hakları mülteci çocuklara da tanımaları, hatta taraf oldukları diğer uluslararası sözleşmelerin tanıdığı hakları da kabul etmeleri gerekmektedir.³³ Oysa zorunlu nedenlerle göç eden çocukların önemli bir kısmı kaybolmuştur. Daha önce denildiği gibi Avrupa'da dahi kayıp mülteci çocuklara dair bazı uluslararası kuruluşların tahminlerinin dışında net bir bilgi ve rakam tespit edilmemektedir.

UNİCEF verilerine göre sadece 2019 yılında 202.945 çocuğun kayıt altına alındığı dikkate alınırsa kaybolan mülteci çocuk sayısının on binin çok daha üzerinde olduğu söylenebilir.³⁴ Göç ile bağlantılı olmasa da savaşlarda kayıp çocukların sayısı küçümsen-

24 Koşar, S. ve Aslan, F. (2020). İlkokul Ve Ortaokula Devam Eden Göçmen Çocukların Eğitim Sorunlarına Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4), 1809.

25 Aras, Bora Tolga (2020), Göç Mağduru Çocukların, Eğitim Ve Sosyal Hizmet Müdahale Süreçlerinin Değerlendirilmesi, *Çeşitli Açılardan Göç Ve Eğitim: Multidisipliner Bir Çalışma* (Editör: Rıdvan DEMİR) İKSAD Yay. 2020. s.120.

26 Rossi, A. (2009), The Impact of Migration on Children Left Behind in Developing Countries: outcomes analysis and data requirements, *MHR Measurement and Human Rights Working Paper*, 2009, s. 5-6.

27 Tunç, M. V. (2024). Savaş ve Çatışma Bölgelerinde Yetim Çalışmaları: Suriye Örneği, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.181.

28 İNSAMER. (2020). *Orphan Report*. https://en.insamer.com/uploads/pdf/dosya_2928-1.pdf (Erişim tarihi: 26 Ekim 2024), s.1-2.

29 Göksun, F., A. (2024), Misyoner Kuruluşların Müslüman Ülkelerde Yetimler Üzerindeki Çalışmaları, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.334.

30 İçduygu, A. Erde, S. Ve Gençkaya, Ö.F. (2014), *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç. Ün. Araştırma Merkez, Yay. İstanbul, s. 108.

31 İNSAMER, 2021 Yetimlik Raporu, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-2021-yetim-raporu.pdf>,). Erişim tarihi: 19.10.2024, s.11.14.

32 Smeets S. Beach, D. (2019), When success is an orphan: informal institutional governance and the EU-Turkey deal, *WEST EUROPEAN POLITICAL SCIENCE* 2020, VOL. 43, NO. 1, s. 147.

33 Birleşmiş Milletler. (1989). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. Madde 1-2.

34 Tatlı, İ. (2023). *Dünyada ve Türkiye'de Çocuk: Çocukların Güncel Durumuna İlişkin Küresel Bir Değerlendirme*. İNSAMER Analiz, 20 Kasım 2023, s. 8.

meyecek düzeydedir. Örneğin 2.3 milyon nüfusa sahip olan Gazze'nin genç bir nüfusa sahip olduğu ve nüfusun %50'sinin çocuklardan oluştuğu hesaba katılırsa İsrail saldırıları ve kuşatmalarında Gazze adeta bir çocuk mezarlığına dönüşmüştür. Ölenlerin sayısının ne kadar olduğu bir tarafa, 7 Ekim 2023'ten bu yana 1.800 çocuğun da enkaz altında olduğu belirtilmektedir.³⁵ Dolayısıyla savaşların, afetlerin ve tetiklediği göçlerin, çocukların hakları açısından birçok ihlali içinde barındırdığı ve göçmen yetim çocukların istikbal yolculuğu adeta mayınlı bir alana dönüştüğü söylenebilir.

Göçün çocukların psikososyal gelişimi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Çocuk ve genç olma aşamasında kişisel gelişim ve sosyalleşme sürecinde, henüz kişiliği oturmadan göçe maruz kalması, birçok psikososyal soruna yol açabilmektedir. Özellikle kültürel rol ve kimlik çatışmaları, güvensizlik ve yabancılaşma duygusu çocuklarda ruhsal çöküntülere de neden olmaktadır. Özellikle çocuk işçiliği ve göçmen çocukların ağır işlerde çalıştırılmaları, suça karışma, madde bağımlılıkları ciddi ruhsal sağlık sorunlarına neden olmaktadır.³⁶

Bu istisamlara ilişkin 1998'de İngiliz Avam Kamarası Sağlık Komitesi'nin yapmış olduğu incelemelerde, bazı istisamların "oldukça istisnai bir ahlaksızlık" olduğuna vurgu yapılmıştır ki, bu konuda Avrupa'da Avustralya'da, Kanada'da ortaya konan birçok kanıt, hazırlanan raporlara

yansımıştır.³⁷ Bu raporlarda istismanın boyutunu gösteren "yürek parçalayıcı", "sonsuz acı veren ve ömür boyu sürececek bir kayıp" gibi ifadeler, bu çocukların yaşadıkları ruhsal ve fiziksel sorunlar kadar daha sonraki yaşamlarında kurumlarla ilişki kurmakta zorlandıklarını ve "ikincil istismara" maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır.³⁸

Belirtilen bu sorunların çoğu bugün kitlesel bir nitelik taşımaya başlamıştır. Sosyal eşitsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, afet, salgın ve göçlerin bütün kitleyi etkilediği özellikle çocuklar üzerinde maddi ve manevi ciddi sorunları içinde barındırdığı söylenebilir. Bu açıdan çocukların hayat yolculuğunda korunması gerekmektedir.³⁹

2011 Suriye krizi ile başlayan göç dalgalarında göçe maruz kalanlardan önemli bir kısmı da çocuklardı ki bu çocukların güvenli ortamlarda ve sorunları giderebilecek şekilde korunmaları sağlayan önemli bir proje Reyhanlı Eğitim Kampüsü projesidir.⁴⁰ Göçmen yetim çocukların hayat yolculuğunda önemli bir görev ifa eden bu merkezde eğitim gören çocuklarda (705 çocuktan) 32'si Türkiye'deki çeşitli üniversiteleri kazanmıştır.⁴¹ Göçün çocukları veya göçe maruz kalan ve yetim çocukların gelecek yolculuğu açısından bu tür eğitim merkezlerinin sayılarını arttırmak gerekir. Çünkü Suriye kriziyle başlayan göçler sonucu 990 yetim göç mağduru çocuğun böylesine bir hizmet alması, aslında gelecekte inşa edilecek toplumsal düzenler açısından önem kazanmaktadır.⁴²

2023 yılı sonu itibariyle dünyada genelinde 117.3 milyon insan, kendi ülkesi içinde veya sınır ötesi göçe zorlanmıştır. Bunların tahminen 28.1 milyonu ülke içinde ve 15,7 milyonu sınır ötesine göçe maruz kalan çocuklardır.

5. Göçmen Çocuklarla İlgili Bazı Gerçeklikler

Avrupa Komisyonu Uluslararası Ortaklıklar Genel Müdürlüğü ve Hollanda Krallığı'nın desteğiyle, Hareket Halindeki Çocuklar için Uluslararası Veri Birliği (IDAC) tarafından hazırlanan bir broşürde; Eurostat, IOM, OECD, UNHCR ve UNICEF'in de koordinasyonunda yer aldığı ve 2024 yılı itibarıyla 25 üyesi bulunan IDAC'ın yanı sıra, 50'nin üzerinde uzmanın, hükümetlerin ve sivil toplum kuruluşlarının katkısıyla hareket halindeki çocuklara ilişkin elde edilen veriler dikkate alındığında, göçmen çocuklarla ilgili bazı gerçekler daha net bir şekilde ortaya konmaktadır.⁴³

Birincisi, BM'in verilerine göre dünya genelinde 281 milyon insan farklı nedenlerle de olsa kendi ülkesi dışında yaşamakta ve göçmen durumundadır ki, bunların %13'ü yani 35.5 milyonu 18 yaşın altında olan göçmen çocukları oluşturmaktadır.

İkincisi, uluslararası çocuk göçmenlerin çoğu kendi bölgeleri içinde mobilite olmaktadır. Örneğin Asya'da hemen her yaşta 115 milyon göçmenin %60'ı yine başka bir Asya ülkesine göç etmiştir. Benzer bir durum Avrupa için de geçerlidir. Avrupa'daki göçmenlerin %70'i, Afrika'daki göçmenlerin %52'si, Okyanusya'daki göçmenlerin %56'sı kendi bölgelerinde başka bir ülkeye göç etmişleridir. Bunlardan farklı olan Latin Amerika, Karayipler, ABD ve Kanada'da bu oran %25-26 civarındadır. Ancak bu hareketlilikte yaş faktörü esas alınmadığı için göçmenlerin ne kadarının çocuk olduğu belli değildir.

Üçüncüsü, dünyadaki uluslararası göçmen çocukların hangi ülkelerde yoğun yaşadıkları

farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde çocuk göçmenlerin oranı düşük iken bazılarında oldukça yüksektir. Genellikle kriz ve kaostan hâkim olduğu bölgelerde göçmenlerin oranı daha fazla görülmektedir. Bunun beraber göçmen çocukların üçte birinin ABD (3.3 milyon), Suudi Arabistan (2.3 milyon), Ürdün (1.6 milyon), Birleşik Arap Emirlikleri (1.3 milyon), Türkiye (1.3 milyon), İran (1.2 milyon) ve Almanya'da (1.1 milyon) bulunduğu görülmektedir. Suriye krizi ile ortaya çıkan göçler dikkate alındığında 2015 yılı itibarıyla Türkiye'deki Suriyelilerin %53'ünden fazlasının 18 yaş altındaki çocuklardan oluştuğu ve bunun da %75'ten fazlasının özel koruma ihtiyacı içinde bulunan çocuk ve kadınlardan oluştuğu ve eğitim düzeylerinin de düşük olduğu görülmüştür.⁴⁴ Dolayısıyla çocuklar her insani kriz vakası karşısında en ağır bedeli ödeyen kesim olduğu düşünüldüğünde, etkin bir sosyal politikaya ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Dördüncüsü, son 20 yılda ülke içinde ve uluslararası alanda göçmen çocuk sayısı iki katından daha fazladır. 2023 yılı sonu itibarıyla dünya genelinde 117.3 milyon insan, kendi ülkesi içinde veya sınır ötesi göçe zorlanmıştır. Bunların tahminen 28.1 milyonu ülke içinde ve 15,7 milyonu sınır ötesine göçe maruz kalan çocuklardır. Ayrıca 2 milyon sığınma başvurusu yapan çocuk ve 1.7 milyon Filistinli mülteci çocuk dikkate alındığında, ülke içinde ve sınır ötesinde göçmen çocukların sayısı 2010 yılında 18.8 milyon iken 2023 yılında 47,2 milyona yükselmiş ve halen yükselmeye devam etmektedir. Aslında tarihin farklı aşamalarında göç hep var olmuştur ve göç devam ettiği sürece, nasıl adlandırılırsa

43 IDAC, International Data Alliance for Children on the Move, 9 Facts about Children on the Move: 2024 Update, United Nations Children's Fund, New York, 2024, s.5-10.

44 Y. Bulut, S. Akın ve M. Duruel, "Göç ve Mülteci Akını Sonrası Suriyeli Göçmen Çocukların Uyum ve Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri," 11. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı (Elazığ, 2017), 1375; O. Ö. Demir, Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler, Global Politika ve Strateji Analizi 1 (Ankara, 2015), s.85.

35 Tatlı, İrfan. (2023). *Dünyada ve Türkiye'de Çocuk: Çocukların Güncel Durumuna İlişkin Küresel Bir Değerlendirme*. İNSAMER Analiz, 20 Kasım 2023, s. 10.

36 Özdemir, Aysel 8Budak, Funda, Göçün Çocuk Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri, *KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği*, Aralık 2017, 3(2) s.217.

37 Investigation Report. (2018). *Child Migration Programmes* (s. 10-11). Erişim 26 Mart 2025, <https://www.gov.uk/government/publications>.

38 Investigation Report. (2018). *Child Migration Programmes* (s. 15). Erişim 26 Mart 2025, <https://www.gov.uk/government/publications>.

39 Kadağan, Y. Ekşi, A (2024), Korunmaya Muhtaç Çocukların Himayesi, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.386.

40 Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde İnsan Hak ve Hürriyetleri (İHH) İnsani Yardım Yardım Vakfınca inşa edilen ve Yetim Vakfı tarafından yönetilen bu kampüs "Çocuk Yaşam Merkezi" veya "Reyhanlı Eğitim Köyü" olarak da adlandırılmaktadır.

41 İHH. (2023). *Yetim Faaliyet Raporu 2023* (s. 88). Erişim 26 Ekim 2024, <https://ihh.org.tr/yayin/detay/yetim-faaliyet-raporu-2023>; Tunç, M. V. (2024). Savaş ve çatışma bölgelerinde yetim çalışmaları: Suriye örneği. A. Ekşi & A. F. Göksün (Ed.), *Bütün yönleriyle yetim* (s. 577-578). Kocaeli: Ensar Neşriyat.

42 Gözübüyük Tamer, M. (2021). Geçici Koruma Kapsamındaki Refakatsız Suriyeli Çocuklar İçin Uluslararası Ortaklı Bir Sivil Toplum Projesi: "Çocuk Yaşam Merkezi/ Reyhanlı Eğitim Köyü", *Göçmen Çocukların Eğitimi Sempozyumu Bildiri Öz. Kitabı*, Mayıs-2021, s.85.

adlandırılın ebeveynden mahrum kalan çocukların yaşadığı travmalar, tanımlar değişse bile devam edecek gibi gözükmemektedir. Diğer bir ifade ile kırılgan ve dezavantajlı göçmen çocukların yaşadıkları sosyal ve psikolojik gerçeklikler bitmeyecek gibi görülmektedir. Çünkü yetim göçmen çocukları dünyanın neresinde olursa olsun aslında ebeveynlerinden ayrı kalma deneyimi yaşamaktadırlar. Avrupa'nın ve dünyanın dört bir yanından bulunan göçmen ve yetim çocuklar, coğrafyaları ve kültürleri farklı olsa da sosyo-ekonomik ve psikolojik durumları neredeyse aynıdır.⁴⁵

Beşincisi, 2023 yılı sonunda dünyadaki mülteci çocukların yarısı Afganistan (3.1 milyon), Suriye Arap Cumhuriyeti (2.9 milyon) ve Ukrayna'dan (1.9 milyon) geldiği görülmektedir. Bunlara Venezuela (Bolivarcı Cumhuriyeti) (1.6 milyon) ve Güney Sudan (1.3 milyon) eklendiğinde en fazla mülteci çocuğun bulunduğu ilk beş menşe ülkede, dünyadaki bütün mülteci çocukların (uluslararası korumaya ihtiyaç duyan diğer çocuklar dâhil) %71'inin bulunduğu görülmektedir.

Altıncısı, çocukların kendi ülkelerinde yerlerinden edinmelerinin en temel nedeni çatışma ve şiddettir. 2023 yılı sonunda, büyük çoğunluğu (28,1 milyon) çatışma ve şiddet nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş 31,2 milyon çocuk olduğu tahmin edilmektedir ki, bu sayı, mülteci olarak sınır ötesinde yerinden edilmiş çocuk sayısının iki katından fazladır.

Yedincisi, başta şiddet ve çatışma olmak üzere farklı nedenlerle (afet, iklim değişikliği vs) yerinden edilen çocukların sayısının önümüzdeki 25 yıl içinde önemli ölçüde artması muhtemeldir.

Sekizincisi, çocuklar, mülteci nüfusu içinde orantısız bir şekilde temsil edilmektedir. Mültecilerin %46'sını oluştururken, bu oran küresel nüfus içinde %30, göçmen nüfus içinde ise %13'tür. Ancak zorla yerinden edilme nüfusu farklı şekilde etkilediği için çocukların ve kadınların yerinden edilmiş nüfuslarda genellikle daha fazla olmasına neden olmaktadır.

Dokuzuncusu, kriz ve çatışmalar, çocukların tek başına göç etmelerini tetiklediği için göç rotaları boyunca ebeveyni veya yasal vasisi olmayan çocukların sayısı büyük ölçüde bilinmemekle beraber varış noktalarındaki kayıtlarla dikkate alındığında Avrupa'da 2023 yılında 46.500 refakatsiz⁴⁶ ya da ailelerinden ayrı düşmüş çocuğun bulunduğu ve çocuk sığınma başvurusunda bulunduğu tahmin edilmektedir ki, bu rakam üç yıl öncesinin iki katından fazladır.

Son yıllarda mülteci ve refakatsiz çocuk vakaları o kadar arttı ki tek başına bir ülkenin başa çıkması mümkün değildir. Suriye iç çatışmaların tırmandığı 2014'ten bu yana 1.6 milyondan fazla çocuk Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan'a sığınmış ve buralarda ciddi mali sorunlara da yol açmıştır. Bu ülkelere AB ülkeleri ve ABD ve ulus üstü kuruluşların yanı sıra STK'lar, dinî dernek ve vakıflar gönüllüler bir takım yardımlar da bulunsada gerçekte sorun çözülmemiştir. Bu açıdan küresel ve yerel bütün kurum ve kuruluşların daha fazla yakın işbirliğine ihtiyaç bulunmaktadır.⁴⁷ Diğer bir ifade ile göçmen yetim ve refakatsiz çocukların daha iyi korunması ve daha iyi muamele görmesi için ayrımcılığa girmeden bu kategoride olan bütün çocuklar için işbirliği yapabilmeyi göz önünde bulundurmak gerekmektedir

Sonuç

Göç konusu çok boyutlu ve farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Ancak görülen odur ki, göçün en dramatik boyutu, özellikle savaş ve iç karışıklıklar sonucu oluşan kaotik ortamlardan zorunlu olarak uzaklaşma ihtiyacıdır. Bu travmatik yolculuğun en önemli aktörleri ise kırılgan gruplar olan kadınlar ve çocuklardır. Bunlar içinde de en kırılganı olan yetim göçmen çocuklardır ki, birçok sosyal-ekonomik, kültürel ve psikolojik sorunla ve acı gerçeklerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Yetimlik ve sosyal yetimlik kavramları farklı içeriklere sahip olsa da genel olarak dünyanın soğuk yüzüyle tanışmak ve çaresizliklere

maruz kalmak gibi ortak özellikleri yansıtmaktadır. Rakamsal anlamda dünya nüfusunda giderek daha fazla yer alan bu grupların sorunlarına ulusal ve uluslararası ölçeklerde çözümler getirmek gerekir. Çünkü çocuk göçmenlerin bu travmatik yolculuklarında maruz kaldıkları zorluklar, onlar için tedbirler alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu süreçte merkezi hükümetler kadar yerel yönetim birimleri ve sivil toplum kurumlarının desteği bütünleştirici bir güç olacaktır. Ayrıca var olan kurumsal yapıların daha etkin çalışmaları ve ihtiyaç duyulması durumunda yeni kurumsal yapılan kurulmasında gerekli adımlar atılabilir. Toplumsal

duyarlılığı artırıcı faaliyetler gerçekleştirilebilir. Örneğin, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve gerçek kişilerin çalıştay, proje, kongre, panel vs. düzenleyerek işbirliği ve gönüllü katılımları teşvik edilebilir. Diğer bir ifade ile göçmen yetim çocuklara yönelik bir taraftan durum tespiti yapılırken bir taraftan da onların sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik sorunların çözümü konusunda destekler sağlanabilir. Özellikle bu sorunun dünyanın ortak sorunu olduğuna dikkat çekilerek ulusal ve uluslararası ölçekte strateji ve koordinasyonlar geliştirmek ve bunu kamu politikalarına dönüştürmek gerekmektedir.

Kaynakça

Akandere, O. (2017). Yunanistan'dan Mübadele ile Türkiye'ye Gelen Göçmenlere Yönelik Gazetelerde Yer Alan Duygusal Mesajlar, *Geçmişten Günümüze Göç, II* (ed: Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yay. Samsun, s.1205-1228

Aras, Bora Tolga (2020), Göç Mağduru Çocukların, Eğitim Ve Sosyal Hizmet Müdahale Süreçlerinin Değerlendirilmesi, *Çeşitli Açılardan Göç Ve Eğitim: Multidisipliner Bir Çalışma* (Editör: Rıdvan DEMİR) İKSAD Yay. 2020. s.113-150.

Aryani, M.I. (2019), The Holy See's Commitment to Protect Unaccompanied Children on the Move, *International Journal of Academic Research in Business & Social Sciences*, V:9 N:3, s.411-419,

Bulut, Y. Bimay, M. (2020), Göçe İlişkin Kavram ve Kuramlar, *Yerel, Ulusal ve Küresel Boyutlarıyla Göç ve Mülteci Sorunu*, (Ed: Yakup Bulut ve Soner Akın), Çizgi Yay. 1. Baskı, s.9-33.

Bulut, Y. Akın, S., Duruel, M. (2017), Göç ve Mülteci Akını Sonrası Suriyeli Göçmen Çocukların Uyum ve Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri, *U.A 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ-2017, s. 1354-1376.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi, <https://www.ihd.org.tr/ble-mletler-cuk-haklarına-da-slee/>). Erişim tarihi: 26.10.2024.

Bostancı Ahmet (2024), <https://psikolektif.com/psiko-sosyal/gocun-cocuklar-uzerindeki-etkileri/>). Erişim tarihi: 25.09.2024.

Demir, O.Ö. (2015), Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler, *Global, Politika ve Strateji Analizi 1*. Ankara.

Erkan, R., ve Erdoğan, M. (2006). Göç ve Çocuk Suçluluğu. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(9), 79-90.

Genç, Y. Aynacı, C. (2024, Savaş Mağduru Yetimler ve Sosyal Hizmet, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet

45 Kehya Ö.R. (2023). From Suitcase Children To Euro-Orphans: Cinematic Portrayals, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, April 2023 Volume 13 Issue 2, s.480.

46 Refakatsiz çocukların, ailesinden ayrı göçmen yetim çocuklardan veya sosyal yetimlerden farklı bir anlamının olduğu da belirtilir. Sadece ebeveyni değil aynı zamanda, kendisinden sorumlu başka bir yetişkin tarafından da bakılmayan çocuklar olarak görülmektedir. Bununla beraber, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), "Refakatsiz" ve "Ailelerinden Ayrı Düşmüş Çocuklar" kavramlarının farklı anlamları içerse de aileleri dışındaki akrabaları ile birlikte olan çocukların da refakatsiz çocuklar kadar incinebileceğini ve bu açıdan "Ailelerinden Ayrı Düşmüş" kavramının kullanılmasını teşvik ettiği görülmektedir (Kurt, 2019:96) .

47 Aryani, M.I. (2019), The Holy See's Commitment to Protect Unaccompanied Children on the Move, *International Journal of Academic Research in Business & Social Sciences*, V:9 N:3, s.415-416.

Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.399-420.

Göksun, F., A. (2024), Misyoner Kuruluşların Müslüman Ülkelerde Yetimler Üzerindeki Çalışmaları, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.327-365.

Gözübüyük Tamer, M. (2021). Geçici Koruma Kapsamındaki Refakatsız Suriyeli Çocuklar İçin Uluslararası Ortaklı Bir Sivil Toplum Projesi: "Çocuk Yaşam Merkezi/ Reyhanlı Eğitim Köyü", *Göçmen Çocukların Eğitimi Sempozyumu Bildiri Öz. Kitabı*, Mayıs-2021s.82-66.

IDAC, International Data Alliance for Children on the Move, 9 Facts about Children on the Move: 2024 Update, United Nations Children's Fund, New York, 2024.

IICSA. (n.d.). *Brief history of child migration*. Independent Inquiry into Child Sexual Abuse. Erişim adresi: <https://www.iicsa.org.uk/reports-recommendations/publications/investigation/child-migration/part-b-child-sexual-abuse-child-migration-programmes/1-brief-history-child-migration.html> (Erişim tarihi: 08 Ekim 2024)

International Labour Organization (ILO), " Global Estimates of Modern Slavery Forced Labour and Forced Marriage" (Geneva: ILO, 2022), 4-7.

İHH 2023 Yetim Faaliyet Raporu, <https://ihh.org.tr/yayin/detay/yetim-faaliyet-raporu-2023>,). Erişim tarihi: 26.10.2024.

İNSAMER, 2021 Yetimlik Raporu, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-2021-yetim-raporu.pdf>,). Erişim tarihi: 19.10.2024.

İNSAMER, 2020 Orphan Report, https://en.insamer.com/uploads/pdf/dosya_2928-1.pdf.). Erişim tarihi: 26.10.2024.

Investigation Report (2018), *Child Migration Programmes*, This publication is available at <https://www.gov.uk/government/publications>.

İçduygu, A. Erde, S. Ve Gençkaya, Ö.F. (2014), *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümüne*, Koç. Ün. Araştırma Merkez, Yay. İstanbul.

Kadağan, Y. Ekşi, A (2024), Korunmaya Muhtaç Çocukların Himayesi, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.371-398.

Karayel, A.H. K. (2019), Sosyal Yetimlik, *İNSAMER Raporu*, https://insamer.com/tr/sosyal-yetimlik_2154.html. Erişim tarihi: 26.10.2024.

Kaya, H., Gündüz, G. B., ve Erden, G. (2020). Mülteci ve Sığınmacı Çocuklarda Yüksek Yararın Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 31(2), 764-790.

Kehya Ö.R. (2023). From Suitcase Children To Euro-Orphans: Cinematic Portrayals, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, April 2023 Volume 13 Issue 2, p.472-482.

Kiszka, M. (2021), Social orphanhood – towards learning and understanding to bring help, *Culture – Society –Education no. 1(19) 2021, Poznań* 2021, pp. 191-202, Adam Mickiewicz University Press.

Koşar, S. ve Aslan, F. (2020). İlkokul Ve Ortaokula Devam Eden Göçmen Çocukların Eğitim Sorunlarına Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4), 1799-1831.

Kurtulmuş, S. Ve Topçu, E. (2016). Suriyeli Kadınların Türkiye'ye Göç İle Aile İçindeki ve Toplumdaki Konum Değişimi, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Ortadoğu'daki Çatışma Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı, Kilis-2016, s.54-62.

Kurt, H.K (2019), Refakatsiz Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar, *Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLS Tezi*, Karaman.

Meydan, A (2024), Yetim Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir İnceleme, *Bütün Yönleriyle Yetim*

(Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.15-27.

Özdenler, M. (2024), Yetim Çocukların Eğitimi ve Rehabilitasyonu, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.615-634.

Özdemir, Aysel & Budak, Funda, Göçün Çocuk Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri, *KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği*, Aralık 2017, 3(2) s.212-223.

Polat, G. (2007). İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi Ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18(1), 89-106.

Rossi, A. (2009), The Impact of Migration on Children Left Behind in Developing Countries: outcomes analysis and data requirements, *MHR Measurement and Human Rights Working Paper*, 2009, s.1-38.

Smeets S. Beach, D. (2019), When success is an orphan: informal institutional governance and the EU-Turkey deal, *WEST EUROPEAN POLITICS* 2020, VOL. 43, NO.1, 129-158

Şam Altunay, E. (2022), Osmanlı Göç Politikası Ekseninde Kimsesizler, *XIX Türk Tarih Kongresi 3-7 Ekim 2022 Bildiri Kitabı, III. C. II. Kısım*, s1438-1439. <https://ttk.gov.tr>, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.59

Tatlı, İrfan. (2023). *Dünyada ve Türkiye'de Çocuk: Çocukların Güncel Durumuna İlişkin Küresel Bir Değerlendirme*. İNSAMER Analiz, 20 Kasım 2023.

Tunç, M. V. (2024). Savaş ve Çatışma Bölgelerinde Yetim Çalışmaları: Suriye Örneği, *Bütün Yönleriyle Yetim* (Ed: Ahmet Ekşi ve A. Faruk Göksün), Ensar Neşriyat, Kocaeli-2024, s.563-580.

Yaşar, R. Amaç, Z. (2016), Yetim Evler, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Ortadoğu'daki Çatışma Bağlamında Göç Sorunu Bildiri Kitabı, Kilis-2016, s.130-142.

Yıldırım, A. (2004), Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri, *Yayınlanmamış YLS Tezi*, AÜ, SBE.

Afetlerde Çocukların Korunmasına Yönelik Güvenlik Triyajı

Özden Işık¹, Afet Mishal²

Giriş

Ülkemizde ve dünyada yaşanan afetlerin sonuçlarına bakıldığında, tablo ne yazık ki iç açıcı değildir. Gelişmiş ülkelerde daha belirgin olmak üzere, koruyucu önlemlerin yeterli olmadığı görülmektedir. Temel yaşam haklarından biri olan güvenliğe ilişkin çalışmaların yetersizliği ile uygulama ve denetim zaafları, sonuçları daha da vahim hale getirebilmektedir.

İçinde yaşadıkları toplumun ve aynı zamanda dünyanın da geleceğinin temsilcileri olan çocuklarımız, bir anlamda bizlerin emanetidir. Onlar için güvenli bir çevre oluşturmak ve temel haklar konusunda öncelikli olmalarını sağlamak, geleceğe olan borcumuzdur. Bu bakış açısı, aynı zamanda bir toplumun gelişiminin temelini oluşturmaktadır.

Bu sorumluluk doğrultusunda, ebeveynlerin çocuklarına güvenli yaşam kültürünü aşılaması, ülke yöneticilerinin ise afet kültürünü oluşturma ve geliştirme yönünde politikalar üretmesi birincil görevleri arasında olmalıdır. Savaş, deprem, tsunami, yangın gibi kitlesel afetlerden en çok etkilenenler, kırılgan gruplardır. Afetler, aynı

zamanda birer kaos ortamıdır ve bu ortamlardan en fazla yararlananlar, hazırda bekleyen karanlık ve zararlı suç odaklarıdır. Afetlerin yol açtığı fiziksel ve psikolojik zararların yanı sıra, çocuk mafyası, organ mafyası gibi sistematik ve organize çetelerin verdikleri zararlarla mücadele, yalnızca güvenlik güçleriyle değil afet yönetiminin bütün ilgili aktörleri tarafından ivedilikle ve titizlikle ele alınmalı, ortak bir stratejiyle yürütülmelidir.

Bu çalışma, konuyu gündemde tutarak farkındalık oluşturmayı ve afetlere hazırlığı hızlandırıp verimli hale getirecek çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. "Afetlerde çocuk güvenliği" konusu, çok yönlü ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken bir konudur. Bu bağlamda, konu çocuklar, ebeveynler ve ilgili bütün afet aktörlerinin farkındalık ve hazırlık düzeylerini içeren, afet yönetimi odaklı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Afetlerde kırılgan gruplar arasında yer alan çocuklara yönelik güvenlik modülünün nasıl daha verimli ve etkin hale getirilebileceğine dair bilgi ve öneriler, öncelikli olarak sunulmuştur.

1. Afetlerde En Savunmasız Risk Grubu

Dünyada ve ülkemizde afetler sonucunda oluşan kayıplara bakıldığında, en fazla etkilenenlerin kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar ve kronik hastalığı bulu-

nan bireyler olduğu görülmektedir. Bu gruplar, afet yönetimi terminolojisinde kırılgan, riskli, savunmasız veya dezavantajlı gruplar olarak adlandırılmaktadır.

Bu kapsamda yer alan çocuklar, hem en savunmasız grup olmaları hem de toplumun geleceğini temsil etmeleri açısından afet hazırlık çalışmalarının her evresinde –özellikle karar verme süreçlerinde –afet yöneticilerinin öncelikleri arasında yer almalıdır. **Sosyal yetimlik**, çocukların yalnızca fiziksel bakım eksikliği değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal ihmal sonucunda yaşadığı derin bir boşluğu ifade eder.

Savaş, göç, deprem ve yoksulluk gibi afetler nedeniyle ebeveynlerin yetersiz kalması, çocukların yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemekte, onları yalnızlaştırmakta ve savunmasızlıklarını arttırmaktadır. Bu olumsuzlukların bir sonucu olarak içinde bulundukları durum "sosyal yetimlik" kavramı ile tanımlanabilir.

Afet döngüsünün her safhasına yönelik çalışmalarda –örneğin, afet öncesi risk yönetimi evresinde eğitim, acil eylem planı ve tatbikatlar; afet sonrası kriz yönetimi evresinde ise arama kurtarma, kritik karar verme süreçleri, güvenlik, barınma, sağlık, gıda, sağlık bilgisi ve psikososyal destek gibi alanlarda –çocukların öncelikli olarak yer alması gerekmektedir.

2. Temel Kavramlar

Afet yönetiminin her aktörünün, ortak bir terminolojiyle birbirini anlayabilme ve koordinasyon kurabilme yeteneğinin gelişmesi; resmi erkin öncülüğünde başlatılacak afet okuryazarlığı oluşturma ve yaygınlaştırma politikaları ile sağlanabilir.

Başarılı bir afet yönetimi için en kötü senaryoya göre geleneksel yöntemlerin yanı sıra günümüz teknolojisinin de dâhil edilmesi, daha hızlı ve etkili müdahale yeteneği kazandıracaktır. Çocuklarla ilgili güvenlik sorunlarına karşı alınacak en hızlı ve verimli önlemler için öncelik sıralaması ya da güvenlik triyajı nasıl yapılmalıdır? Çalışmanın devamında bu sorunun yanıtına, "öncelikler dizini" şeklinde yer verilmiştir.

Afet zararlarını azaltma sürecinde, "Önce Güvenlik" ilkesi temel alınarak çocuklara yönelik gereksinimleri karşılayacak özel hazırlıkların yapılması göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, teknolojik gelişmelerin güvenlik odaklı projelere entegre edilmesi ve acil eylem planlarına dâhil edilmesi son derece önemlidir. Yaşanan afetlerin ardından ortaya çıkan tabloya bakıldığında, afet öncesi evrede yapılması gereken önleyici plan ve uygulamaların yetersiz kaldığı açıktır. Bu nedenle, mevcut planların revize edilmesi gerektiği gerçeği göz önüne alınarak öneriler, öncelik sırasına göre sunulmuştur.

Riskli veya savunmasız gruplar arasında yer alan çocuklar için afetler-

deki güvenlik açıklarının giderilmesi, özel hazırlıklar gerektirir. Afet aktörlerinin acil eylem planlarındaki sorumluluk ve görev tanımlarının netleştirilmesi, sürecin daha hızlı ve verimli işlemlerini sağlayacaktır. Afetlerde çocukların korunmasına yönelik toplum farkındalığının yetersizliğine karşılık, afet kültürü eğitimlerinde çocukların güvenlik önceliklerine ve hassasiyetlerine göre özel hazırlıkların yapılması, bu bilgilerin anlaşılır ve pratik yöntemlerle aktarılması ve yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır. Afet öncesi evrede yürütülecek farkındalık çalışmaları, geçmiş saha deneyimlerinin paylaşılmasıyla daha verimli bir risk azaltma sürecine dönüşebilir.

Afetlerde kurumlar arası koordinasyonun sağlanması, ortak bir terminoloji oluşturulmasıyla mümkündür. Afet yönetiminde bütün aktörlerin aynı dili kullanması, afet iletişimini hızlandıracak; bu da topluma yarınarak afet kültürünün gelişmesine katkı sağlayacaktır. Afetlerde paylaşılması gereken temel kavramlara aşağıda yer verilmiştir.

Afet terminolojisinde sıkça kullanılan kavramlar şunlardır:

a) Afet

Afet kavramı, hukuksal çerçeveyi de içine alan tanımıyla ele alındığında; "İnsanlar ve diğer canlılar için nor-

mal yaşamı ve toplumsal faaliyetleri kesintiye uğratan, toplumda fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik hatta tarihsel kayıplara neden olan ve etkilenen topluluğun kendi başına üstesinden gelemediği doğa veya insan kaynaklı bir olgu" olarak tanımlanır.³ Burada

1 Özden Işık, Mahalle Afet Gönüllüleri Derneği (MAG-DER) Y.K. Başkanı, ORCID: 0000-0001-7583-3750, ozden2010@gmail.com.

2 Afet Mishal, Mahalle Afet Gönüllüleri Derneği (MAG-DER) Y.K. 2. Başkanı, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Öğretim Görevlisi, ORCID: 0009-0003-8127-4504, afet.mishal@yeniyuzyl.edu.tr.

3 Işık,Ö., Aydınlioğlu H.M., Koç,S.,Gündoğdu,O., Korkmaz,H.,Ay, A. 'Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri' Okmeydanı Tıp Dergisi 28(Eksay 2):82-123, (2012).

anahtar ifade “etkilenen topluluğun üstesinden gelemediği” kısmıdır. Özetle, müdahalede kendi kaynaklarımız yetersizse ve dış kaynaklara ihtiyaç duyuyorsak, bu durum afet olarak değerlendirilir. Ancak kendi kaynaklarımızla müdahale edebiliyorsa, bu yalnızca bir *acil durumdur*. Özellikle afetlerde görev alacak kişiler bu ayrımı doğru yapabilmelidir.

b) Afet Yönetimi

Afet yönetimi, çok yönlü, çok kurumlu ve çok disiplinli bir yapıdır.⁴ Bu yapının vazgeçilmez unsurları bilgi, deneyim, planlama ve eşgüdümdür. Buradaki en önemli unsur ise eşgüdümdür. Afet yönetiminin başarısı, riski öngörerek kaynakların doğru ve verimli bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Bu durum, afet döngüsünün bütün evreleri için geçerlidir.

c) Güvenlik

Güvenlik, toplum yaşamında yasal düzenin aksa-
madan sürdürülebilmesi ve bireylerin korkusuzca
yaşayabilmesi durumudur. Çok yönlü bir kavram
olan güvenlik, farklı alanlara özgü tanımlarla ele alı-
nabilir. Kavramın tanımı yapılırken birçok değişkenin
göz önünde bulundurulması ve değişen koşullara
göre yeniden değerlendirilmesi gerektiğinden, her
dönem geçerli ve herkes tarafından kabul gören tek
bir tanım oluşturmak güçtür. Ancak, “tehlikelerden
ve korkulardan uzak olma, tehdidin bulunmaması”
gibi ifadeler pek çok tanımda ortak olarak yer al-
makta, bu da temel bir anlayış birliğinin olduğunu
göstermektedir.⁵

- Fiziksel Güvenlik:** Tesislere, teçhizata ve kaynak-
lara yetkisiz erişimi engellemek ve personel ile
mülkleri hasar veya zararlardan (örneğin casusluk,
hırsızlık veya terör saldırıları) korumak için alınan
önlemlerdir. Kalifiye insan gücü ile sağlanır.
- Siber Güvenlik:** Bilgisayarları, sunucuları, mobil ci-
hazları, elektronik sistemleri, ağları ve verileri kötü
niyetli saldırılardan korumayı amaçlayan uygulama-

malardır. Aynı zamanda bilgi teknolojisi güvenliği
veya elektronik bilgi güvenliği olarak da bilinir.

d) Triyaj:

Trijaj kelimesi Fransızca “trier” (seçmek, sıralamak)
kökenlidir ve “öncelik vererek sınıflandırma” anlamına
gelir. Triyaj, özellikle kitlesel afetler gibi kritik durum-
larda, hızlı ve doğru karar verebilme yetisidir. Sadece
tıbbi bir terim olmayıp, birçok alanda öncelik sırasına
koyma amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, bina
triyajı inşaat mühendisliğinde risk derecelendirmesi
için sıkça kullanılan bir kavramdır. Triyaj, uluslararası
afet terminolojisinin ortak kavramlarından biridir.

- İlk Yardım Triyajı:** Kitlesel afetlerde gönüllü ekipler
tarafından yapılan, tıbbi olmayan ancak yaşamsal
tehlike taşıyan durumları hızlıca değerlendirmeyi
amaçlayan öncelik sıralaması türüdür. Sertifikalı
ilkyardım eğitimi almış kişilerce uygulanır. Bu sü-
reçte, özellikle çocuklara yönelik özel eğitim almış
ekiplerin görev yapması büyük önem taşır.
- Tıbbi Müdahale Triyajı:** Savaş, deprem, terör gibi
olağanüstü durumlarda çok sayıda yaralıya mü-
dahale gerektiğinde, ölüm oranını azaltmak ve
öncelikli tedavi-nakil ihtiyacını belirlemek ama-
cıyla yapılır. Olay yerinde ve sağlık kuruluşlarında
uygulanır.
- Acil Servis Triyajı:** Acil servislerde, hastaların tıbbi
durumlarının aciliyetine göre sınıflandırılması
işlemidir. Yaşamsal riski olan hastalara müdaha-
lenin gecikmemesi ve iş yükünün uygun dağılımı
için gereklidir.⁶
- Güvenlik Triyajı:** Toplum yaşamında, özellikle kit-
lesel afetlerde ve olağanüstü durumlarda, yasal
düzenin aksamadan sürmesi ve bireylerin güvenle
yaşayabilmesi için alınacak güvenlik önlemlerinin
öncelik sırasidir. Etkili bir güvenlik triyajı oluştura-
bilmek için iletişim sistemlerinin işlerliği ve yetki
sınırlarının netliği kritik öneme sahiptir.

3. Kitlesel Afetlerde Saha Güvenlik Triyajı

a) Fiziksel Güvenlik: Fiziksel güvenliğin sağlanması, en kritik önceliklerden biridir. Bu, çocukların yaşamlarını doğrudan tehdit edebilecek tehlikeleri önlemeyi ve onları güvenli bir çevreye yerleştirmeyi kapsar. Çocukların tehlikeli alanlardan hızla tahliye edilmesi ve güvenli bir alana yerleştirilmesi yaşamsal öneme sahiptir. Alanda koruma sağlamak amacıyla uygun barınaklar ve hijyenik koşulların oluşturulması, atılması gereken ilk adımlardandır.

b) Acil Sağlık Hizmetleri: Yaralanma durumlarında hızlı müdahale ve tıbbi destek sağlanması, özellikle küçük çocuklarda su kaybı ve hipotermi gibi durumlar nedeniyle büyük dikkat gerektirir.

**c) Psikolojik Destek ve Duygusal İyi-
lik Hâli:** Afet sonrasında çocukların korku, travma ve stresle başa çıkmalarına yardımcı olmak büyük önem taşır. Bu süreçte yarılarında

bir aile bireyinin ya da destek görevlisinin bulunması, çocukların kendilerini güvende hissetmeleri açısından önemlidir.

d) Temel İhtiyaçların Karşılanması: Yiyecek, içecek, giyecek ve bebek ürünleri gibi temel ihtiyaçların hızla sağlanması gereklidir. Çocuklara temiz suya erişim ve yeterli hijyen malzemeleri sunulmalıdır.

e) Kimlik Tespiti ve Aile Birleşimi: Çocukların kimliklerinin tespit edilmesi ve ailelerinden ayrılmışlarsa yeniden bir araya getirilmeleri için çalışmalar yapılmalıdır. Aile bireylerine ulaşılamayan durumlarda ise çocuklar için güvenli ve koruyucu bir bakım ortamı sağlanmalıdır.

f) Eğitim ve Oyun: Çocukların afet anında nasıl davranmaları gerektiği konusunda eğitilmeleri büyük önem taşır. Bu eğitim, okul öncesi dönemden itibaren müfredata da-

hil edilmelidir. Ailelerin afet öncesi hazırlık süreçlerinde çocukların korunmasına yönelik bazı pratik yöntemler şu şekilde sıralanabilir:

- Afet eğitimini oyun hâline getirerek çocukların zor durumlarla başa çıkma kapasitelerini arttırmak
- Evde düzenlenen tatbikatlarla, hikâyeler ve görseller aracılığıyla güvenlik önlemlerini öğretmek

Afet sonrasında ise çocukların dikkatini dağıtacak ve onları meşgul edecek güvenli oyun ve etkinlik ortamları sağlanmalıdır. Eğitim kesintilerini en aza indirmek amacıyla geçici sınıflar ya da öğrenme alanları oluşturulmalıdır. Bu noktada, sahada tecrübeli sivil toplum kuruluşlarının desteği büyük önem taşır. Bu öncelikler, çocukların hem fiziksel hem de psikolojik sağlığını korumanın yanı sıra, afetten sonra daha hızlı toparlanmalarına olanak sağlar.

4. Afet Alanında Süreç Yönetimi

a) Tahliye Süreci: Çocuklar, afet bölgesinden hızla tahliye edilmelidir. Yaşlarına ve fiziksel durumlarına uygun taşıma yöntemleri kullanılmalıdır. Güvenli tahliye planları önceden hazırlanmalı ve ekipler bu konuda eğitim almalıdır. Tahliye sırasında aile bireylerinin bir arada tutulması önceliklidir. Aileden ayrılan çocuklar kaybolma riski taşır.

b) Güvenli Alanların Oluşturulması

- Barınaklar:** Deprem, sel veya başka afetler sonrası çocukları koruyacak geçici barınak alanları

oluşturulmalıdır. Bu alanlar fiziksel olarak sağlam olmalı ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

- Alan Güvenliği:** Çocukların barındığı yerler, tehlikelerden (örneğin, enkaz, sivri objeler veya zararlı maddeler) arındırılmış olmalıdır. Alan çevresine güvenlik şeridi çekilmeli ve girişte kayıt ve kontrol yapan yetkili bir güvenlik nöbetçisi bulunmalıdır.

- Hijyen ve Sağlık Önlemleri:** Çocukların temiz suya ve hijyen malzemelerine erişimi sağlanmalıdır.

Su kaynaklı hastalıklar gibi ikinci derecede tehlikelerin önlenmesi kritik önem taşır. İlk yardım ekipleri, acil sağlık müdahaleleri için hazır bulunmalıdır.

- Güvenlik Koridorları ve İzleme:** Çocukların korunduğu alanlarda güvenlik görevlileri ya da gözlemciler bulundurulmalıdır. Bu, hem çocukların fiziksel güvenliğini sağlar hem de kaçınılma veya kaybolma gibi riskleri en aza indirir. Alanlara erişim kontrollü olmalı ve yalnızca yetkililere izin verilmelidir.

⁴ Işık,Ö., Özer,N.,Sayın,N., MishaI,A.,Gündoğdu, O.,Özçep F “Are women in Turkeybothrisksandresources in disaster management?” (2015).

⁵ ÖZCAN, Arif Behiç (2011), " *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri* ", Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 22, s. 451-470.

⁶ Acil Servis Akademisi. (t.y.). *Trijaj nedir?* Erişim 21 Nisan 2025, <https://www.acilservisakademisi.com/trijaj>

5 **Çocuk Dostu Alanlar:** Çocukların hareket edebileceği ve rahat hissedebileceği güvenli oyun veya etkinlik alanları kurulmalıdır. Bu alanlar, yalnızca fiziksel güvenliği sağlamakla kalmaz, onların stresle başa çıkmalarına da yardımcı olabilir. Afet sonrası güven hissi verir. UNICEF'in "Child-Friendly Spaces (Çocuk Dostu Alanlar)" projesi, asgari standartlar dikkate alınarak geliştirilmektedir. Bu proje, çocuklara afet ve kriz bölgelerinde güvenli bir barınma ve öğrenme

ortamı sağlayarak onların psikolojik iyileşmelerini desteklemek amacıyla tasarlanmıştır. Bu alanlar genellikle çadır, okul veya topluluk merkezlerinde oluşturulur. Eğitim materyalleri, oyuncaklar, temiz su ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlar sağlanır. Çocukların travma sonrası stresle başa çıkabilmesi, eğitime devam edebilmesi ve normal hayat düzenine dönmesi desteklenir. Ailelerini kaybetmiş çocuklar için özel koruma prosedürleri uygulanır.⁷

5. Afetlerde Kayıp Çocuklar ve Sayısal Verilerin Yetersizliği

Esasen afet olmadan da çocuklarımızla ilgili kaybolmalar yaşanmaktadır. Kaybolan çocuklarımız, özellikle göçmen çocuklarımızla ilgili sorunlara karşı yapılacak önlem ve rehabilitasyon çalışmalarını sosyal afetler krizi kapsamında ele alınabilir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre 2008-2016 yılları arasında ülkemizde tam 104.531 çocuk kayıp olarak bildirilmiştir. Maalesef, 1999'dan 6 Şubat 2023 depremlerine kadar kayıp çocuklarla ilgili ayrıntılı ve kaynaklı verilere ulaşılammıştır. Verilerle ilgili belirsizlikler, sorun analizi ve kapasite geliştirme çalışmalarının önündeki engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya genelindeki durum, Türkiye'dekinden çok farklı değildir; Avrupa dışındaki ülkelerde ise tablo daha da ürkütücüdür. Alert Europe verilerine göre, Avrupa Birliği ülkelerinde her yıl yaklaşık 100.000 çocuk kaybolmaktadır.⁸ ABD'de ise bu sayı yılda yaklaşık 460.000'dir. Türkiye'de olduğu gibi, dünya genelinde de kaybolan çocuklara ilişkin istatistiklerin sağlıklı biçimde toplanamaması, çözüm süreçlerini daha zorlu ve karmaşık hale getirmektedir.

Ülkeler arasındaki "kaybolan çocuk" tanımındaki farklılıklar ve veri toplama süreçlerindeki uyumsuzluklar, hem Türkiye'de hem de dünya genelinde güvenilir ve tutarlı istatistiklerin oluşturulamamasına yol açan ciddi bir sorundur. Bu küresel sorunun çözümüne katkı sağlamak amacıyla, International Centre for Missing & Exploited Children (ICMEC – Kaybolan ve İstismara Uğrayan Çocuklar Merkezi), ülkelerin kaybolan çocuk vakalarını daha etkili bir şekilde yönetebilmesi için "Model Kaybolan Çocuk Çerçevesi" geliştirmiştir.⁹

Türkiye'de yaşanan büyük afetler, çocukların ailelerinden ayrılma oranlarını artırdığını göstermektedir. 17.08.1999 tarihinde literatüre Kocaeli-Gölcük Depremi olarak geçen 7.4 büyüklüğündeki depremde kaybolan çocuklarla ilgili, insan kaçakçılığı ağlarına dâhil edildiği yönünde iddialar ortaya atılmıştır. Türkiye'den çocukların kaçırıldığı ve bu çocukların Epstein'in "pedofili adası" olarak bilinen Little Saint James Adası'nda istismar edildiği öne sürülmüştür. Bu iddialar, Epstein davasında yer alan belgeler ve tanık ifadeleriyle ilişkilendirilmiş ve medyada sarsıcı haber olarak yer almıştır.¹⁰

Günümüze gelindiğinde, 6 Şubat 2023 Türkiye-Suriye depremleri, merkez üsleri sırasıyla Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan 7,8 Mw ve 7,5 Mw büyüklüklerindeki depremler, Türkiye'nin 11 ilini etkilemiş ve yüzyılın en büyük afetlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Bu deprem yaklaşık 4,5 milyon çocuğumuzu doğrudan etkilemiştir. Bu çocuklar arasında hayatını kaybedenler, kaybolanlar ve ailesiz kalanlar bulunmaktadır.

Ebeveynler tarafından kapsamlı araştırma yapılması yönünde çağrılar ve talepler, adeta "Çocuklarımızı Bulun!" çığlıklarına dönüşmüştür. Deprem

Mağdurları ve Kayıp Yakınlarıyla Dayanışma Derneği'nden (DEMAK) yapılan açıklamada, kendilerine 142 kayıp çocuk başvurusu yapıldığı belirtilmiştir.¹¹

Ülkemizde çocuklara yönelik özel çalışmalar yürüten az sayıdaki kuruluştan biri de Sosyal Yetimlik Sempozumu'nu hazırlayan; bu kavramı literatüre kazandıran, alanın öncü isimlerini bir araya getiren ve sempozumun tüm sürecini yürüten Yetim Vakfı'dır. Bu alandaki kurumsal boşluğa rağmen hassasiyetle hareket eden vakıf, konuyu gündeminde tutmakta; çeşitli etkinlikler, yardım faaliyetleri ve akademik çalışmalara öncelik vermektedir.

6. Çocuk Güvenliği Standartları

İnsan haklarına dayalı insanî yardım hizmetlerinde çocuk güvenliği ve buna ilişkin standartlar büyük önem taşımaktadır. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu, 2020 yılında insani yardım faaliyetlerinde çocuk koruma için asgari standartlar belirlemiştir.

İlke 1: Eylemlerinizin sonucunda çocukları daha fazla zarara maruz bırakmaktan kaçının. Koruma konularıyla ilgili konuşmaların çocukların travmatik yaşantılarını tetikleyebileceği unutulmamalı ve bu nedenle bütün konuşmalar çocuklar için güvenli hâle getirilmelidir.

İlke 2: Çocukların adil yardıma erişimlerini sağlayın. Engellilik, farklı ana dile sahip olmak, mültecilik, ebeveynlerini kaybetmek ya da refakatsiz kalmak gibi kriz durumlarında, hizmetlere erişimde özel gereksinimleri olan çocuklar için çaba gösterin.

İlke 3: Çocukları şiddet ve baskıdan kaynaklanan fiziksel ve psikolojik zararlardan koruyun.

İlke 4: Çocukların haklarını talep etmelerine, mevcut çözüm yollarına erişimlerine ve şiddet ile istismarın etkilerinden kurtulmalarına yardımcı olun. Bu, her türlü çocuk koruma endişesinin bildirilmesini ve hayatta

Unutulmamalıdır ki her kaybolan çocuk, toplumun geleceğinden eksilen bir parçadır. Bu parçaları birleştirmek, çocuklarımızı korumak ve güvenli bir gelecek inşa etmek hepimizin sorumluluğundadır. Afetlerde her yaştan çocuk, afetler sırasında şiddet, sömürü, ihmal ve cinsel istismar riskiyle karşı karşıyadır. Afetler, çocukların savunmasızlıklarını artıran, güvenlik risklerini tehlike boyutuna çıkaran olumsuzluklardır.¹² UNICEF'e göre afetlerde kaybolan çocukların sayıları, afetin büyüklüğüne ve bölgesel koşullara bağlı olarak değişiklik göstermektedir.¹³

kalanların desteklenmesini sağlamak için yönlendirme sistemlerinin mevcut olmasını ve erişilebilirliğin kurulmasını içerir.

İlke 5: Çocuk koruma sistemlerini güçlendirin. Bunun için topluluğun özellikleri dikkate alınarak çocuk koruma odak kişi/grupları, kurumları vb. ile koordinasyon sağlanmalıdır.

İlke 6: İnsani yardım faaliyetlerinde çocukların dayanıklılığını güçlendirin. Bunun için kız ve erkek çocuklarının çocuk koruma faaliyetlerinin tasarlanmasından değerlendirilmesine kadar bütün aşamalarda katılımını sağlayın.¹⁴

⁷ UNICEF 'Minimum Standards for Child Friendly Spaces and Children's Centres October 2007.

⁸ European Centre for Missing Children 'Missing Children Europe Alert Europe AMBER' Uluslararası Çocuk Merkezi.

⁹ International CentreforMissing&ExploitedChildren (ICMEC- Kaybolan ve İstismara Uğrayan Çocukların Ulusal Merkezi), <https://icc.org.tr/haberler/uluslararasi-kayip-cocuklar-gunu>.

¹⁰ İsmail Kahraman 'Kayıp Çocuklar ve Epstein İddiası...' Erişim tarihi: 23.01.2024, Erişim adresi: <https://onedio.com/haber/>

¹¹ Hatay Söz Gazetesi 'Deprem Mağdurları ve Kayıp Yakınlarıyla Dayanışma Derneği(DEMAK)

¹² Asmin Kavas Kaybolan Çocuklar Krizi: 'Türkiye ve Dünyada Mevcut Durum, Zorluklar ve Çözüm Önerileri' RAPOR

¹³ Missing Children Europe AMBER www.toplum.org.tr

¹⁴ DisasterLawand Child Protection: WeNeedTo Do Better | IFRC. (2020). Retrieved 27 April 2024, from<https://www.ifrc.org/document/disaster-law-and-child-protection-we-need-do-better>

7. Deprem Sonrası Kayıp Çocuklar için Önlemler

a) Kayıp Çocuklar İçin Merkezi Veri Tabanı:

Deprem sonrası oluşan kaos ortamında, kayıp çocukların hızlı bir şekilde tespit edilmesi ve ailelerine ulaştırılması için merkezi bir veri tabanı oluşturulmalıdır. Bu veri tabanı; çocukların fiziksel özelliklerini, bulundukları yerleri ve aile bilgilerini içermelidir. Veri tabanına erişim yalnızca yetkili kurumlarla sınırlandırılarak güvenlik sağlanabilir. Önemli bir noktada afet öncesinde bölgesel veya mahalle bazında kayıtların tutulması ve afet sonrası kayıtlarla eşleştirilerek daha hızlı ailelere teslimi gerçekleştirilebilir.

b) Geçici Barınma Alanlarında Güvenlik Önlemleri:

Deprem sonrası kurulan geçici barınma alanlarında, çocukların güvenliğini sağlamak için özel güvenlik birimleri görevlendirilmelidir. Ayrıca bu alanlarda çocukların kimlik bilgileri düzenli olarak kontrol edilmeli ve kayıt altına alınmalıdır.

c) Toplum Destekli Polislik Uygulamaları:

Emniyet birimleri, toplum destekli polislik anlayışıyla hareket ederek kayıp çocukların bulunması için yerel halkla iş birliği yapabilir. Bu kapsamda mahalle muhtarları, gönüllü gruplar ve sivil toplum kuruluşlarıyla koordinasyon sağlanmalıdır.

d) Teknolojik Çözümler:

Gelişmiş yüz tanıma sistemleri ve mobil uygulamalar, kayıp çocukların tespitinde etkili bir araç olabilir. Örneğin, deprem bölgelerinde kullanılan drone teknolojisi, çocukların bulunduğu alanları taramak için kullanılabilir.

e) Farkındalık Kampanyaları:

Kayıp çocuklar konusunda toplumun bilinçlendirilmesi, emniyet birimlerinin işini kolaylaştırabilir. Bu

bağlamda medya aracılığıyla bilgilendirici kampanyalar düzenlenmeli ve halkın dikkatine sunulmalıdır.

f) Psikososyal Destek:

Kayıp çocukların bulunmasının ardından hem çocuklara hem de ailelerine psikososyal destek sağlanmalıdır. Bu süreçte emniyet birimleri, uzman psikologlar ve sosyal hizmet uzmanlarıyla iş birliği yapılmalıdır.

g) Toplumsal Destek Grupları ile İş Birliği:

Toplumla iletişimde kalmak ve dayanışma içinde hareket etmek önemlidir. Yerel ekiplerle veya diğer ailelerle bilgi paylaşımı yaparak güvenli alanlar oluşturulabilir.

Bu öncelikli adımlar, annelerin hem hazırlıklı olmalarını hem de çocuklarını güvende tutmalarını sağlar. Komşuluk dayanışması gibi toplu güvenlik ağları oluşturulabilir. Çocukların, güvendikleri erişkinlere ulaşabileceklerini bilmeleri güvenlik hissini artırır. Komşularınız veya çevrenizdeki diğer ailelerle iletişime geçerek afet planları hakkında bilgi alışverişinde bulunun. Çocukların güvenliğini sağlayacak toplumsal gruplar oluşturabilirsiniz; böylece bir afet anında dayanışma içinde hareket edebilirsiniz.

Mahalle bazında kurulan gönüllü yapılar son derece yaşamsal öneme sahiptir. Bu yapıların geliştirilmesi, resmi otoritelerce ülke genelinde yaygınlaştırılması ve gerekli desteğin verilmesi, diğer önemli bir husustur. MAG'ların (Mahalle Afet Gönüllüleri) acil eylem planlarında yer almaları, güvenlik güçleri ile önceden koordinasyonun sağlanması gerekir. Gerçekçi senaryolara dayalı ortak tatbikatlarla müdahale refleksleri canlandırılmalıdır.

ebeveynlere zaman kazandırır, çocuklara ise güven duygusu verir. Ancak bu araçlardan verimli şekilde yararlanmak için öncelikle cihazların nasıl çalıştığını

öğrenmeli ve çocuğunuzun da bu konuda bilgi sahibi olmasını sağlamalısınız. Cihazın pili dolu ve bağlantısı aktif olmalı, ayrıca çocuğunuzun rahatlıkla kullanabileceği bir model tercih edilmelidir. İşte bazı teknolojik yardımcılar:

GPS Özellikli Akıllı Cihazlar

1 **Çocuk Takip Bileklikleri veya Saatleri:** GPS destekli bu cihazlar, çocuğunuzun konumunu gerçek zamanlı takip etmenizi sağlar. Genellikle ebeveynlerin telefonlarına entegre çalışır.

2 **Acil Durum (SOS) Butonları:** Tehlike anında çocuğunuzun tek tuşla size ulaşmasını sağlar.

Uygulamalar

1 **Konum Paylaşımı Uygulamaları:** Daha büyük çocuklar için uygun-

dur. Örneğin Google Family Link gibi uygulamalarla konum takibi yapılabilir.

2 **Eğitim Amaçlı Oyunlar:** Afet bilinci kazandıran mobil oyunlar sayesinde çocuklar tehlikeli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini öğrenebilir.

Elektronik Kimlik Kartları

1 **NFC özelliğine sahip kartlar** ya da bileklikler; çocuğun adı, doğum tarihi, sağlık durumu ve aile iletişim bilgilerini içerir. Bu bilgiler, sağlık ve güvenlik personelinin hızlı müdahalesini sağlar.

Güvenli Haberleşme Araçları

1 **Kısıtlı Telefonlar:** Sadece belirli numaraları aramaya izin veren bu cihazlar, acil durumlar için idealdir.

Uydu Tabanlı Sistemler

1 **İletişim altyapısının yetersiz olduğu bölgelerde,** uydu destekli mini cihazlar konum ve mesaj iletişimi sağlar.

Teknolojik yardımcılardan yanı sıra geleneksel yöntemler, teknolojiye erişilemediğinde çocuklara hayatta kalma içgüdüğü ve sorun çözme becerileri kazandırmada son derece etkilidir. Her iki yaklaşımı bir arada kullanarak (örneğin, çocuklara acil durum planlarını öğretirken onları GPS cihazlarıyla donatmak gibi) güvenliğini en üst düzeye çıkarabilir ve tek bir yöntem olan bağımlılığı azaltabilirsiniz. Teknolojik yardımları geleneksel güvenlik yöntemleriyle birleştirmek, felaketler sırasında çocukları korumak için güçlü ve çok katmanlı bir yaklaşım oluşturabilir.

9. Afetlerde Çocuk Güvenliğinde Mahalle Afet Gönüllüsü (MAG) Yapılarının Önemi

Mahalle bazında, muhtarlar öncülüğünde yapılan mahalle afet gönüllüleri, afet zararlarının azaltılmasında son derece önemlidir. Afetlerde kendi mahallelerinin ilk müdahale ekipleridir. Aldıkları eğitimle, profesyoneller gelene kadar, "altın saatler" olarak adlandırılan

ilk 72 saatte çevre güvenliği başta olmak üzere, yaralı taşıma, ilkyardım, küçük yangınları söndürme ve hafif arama-kurtarma gibi çok önemli görevleri yerine getirirler. Mahallerini tanıyan, risk ve kaynak envanterine hâkim olan muhtarlarla ortak acil eylem planları ve tatbikat deneyim-

lerine sahip bu yapılar, güvenlik güçleri gelene kadar aktif görev alırlar. Ülkemiz şartlarında sürdürülebilir olmaları gereken önemli yapılardır. Bu yapıların, resmi erk ve yerel yönetimlerce her mahallede tamamlanması için desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

10.Ebeveyn ve Çocuklar İçin Afet Güvenlik Farkındalığı Rehberi

Afet yönetiminde en canlı tutulması gereken evre, afet öncesi hazırlık ve risk azaltımından geçer. Öncelik, bilgisizlik riskini azaltmaya yönelik doğru ve güncel bilgilerle hazırlanmış planlama, eğitim ve tatbikatlar olmalıdır. Kadınların ve annelerin

önceliklerinin göz ardı edilmemesi, ebeveyn farkındalığı ve eğitiminin başlatılmasını gerektirir. Afetler sırasında çocuklar, fiziksel ve duygusal olarak en savunmasız gruplardan biridir. Bu nedenle, onların güvenliğini sağlamak için özel önlemler alınma-

lıdır. Aşağıda, yapılması gerekenler sunulmuştur.

a) Afet Bilinci Geliştirme

1 **Kendinizi eğitin,** doğru bilgilerle donanın ve öğrendiklerinizi çocuklarınıza sade bir dille aktarın.

- 2 Seminerler, online eğitimler ve rehberlerden yararlanın.

b) Aile Acil Durum ve Toplanma Planı

- 1 Aile bireyleri için bir toplanma planı oluşturmak.
- 2 Evde güvenli bir alan ve dışarda bir toplanma noktası belirlemek. Planın kolayca anlaşılabilir olmasını sağlamak ve düzenli olarak tatbikat yapmak.
- 3 Aile üyelerinin acil bir durumda nerede buluşacaklarını önceden belirlemek.
- 4 Evin yakınında güvenli bir buluşma noktası belirlemek
- 5 Her aile üyesinin bu planı anladığından ve gerektiğinde uygulayabileceğinden emin olmak ve bunu aralıklarla tatbik etmek

c) Çocuklara Afet Eğitimi

- 1 Çocuklara afetlerde nasıl davranacaklarını öğretmek.
- 2 Çocuk dostu dil ve yöntemlerle (örneğin, oyunlarla) tehlikeli durumları anlamalarını sağlamak. Duygusal açıdan da onları hazırlamak.
- 3 Afet eğitimini oyunlaştırarak çocukların zor durumlarla baş edebilmesi için bir anlayış geliştirmek
- 4 Evde düzenlenen tatbikatlar, hikâyeler ve gör-sellerle güvenli davranışlar öğretmek.
- 5 Evde minik afet senaryoları düzenleyerek onları ne yapmaları gerektiği konusunda farkındalık kazandırmak.

Sonuç

Afetler, toplumun her kesimini etkileyen büyük kriz ve kaos ortamlarıdır. Bu tür durumlarda, fiziksel ve duygusal olarak en savunmasız gruplardan biri olan çocuklarımızın korunması bir öncelik olmalıdır. Konu, afet yönetiminin bütün aktörleri tarafından

- 6 Ebeveynlere afet farkındalığını pekiştirecek ve çocuklarının korunmasına yönelik bilicini geliştirecek bir eğitim programı düzenlemek.

d) Kimlik ve İletişim Bilgileri

- 1 Çocuğun daima üzerinde kimlik bilgilerinin bulunmasını sağlamak.
- 2 Çocuğa bileklik, kolye ya da bir kart şeklinde kimlik ve iletişim bilgileri hazırlamak ve bunu günlük yaşamın bir parçası haline getirmek.
- 3 Çocukların kolayca erişilebilir yerlerinde (örneğin, bir cebinde veya bileklik şeklinde) aile iletişim bilgilerini taşıması (çocuğunuzun adı, soyadı, sizin iletişim bilgileriniz ile birlikte acil durum numaralarını yazın. Kaybolma durumunda hızlı bir şekilde bağlantı kurulmasını sağlayacaktır.
- 4 Bu kimliğin günlük yaşamda kullanmaya alışmalarını sağlanmalıdır ki acil bir durumda bunu taşımanın önemi anlaşılsın.

e) Afet Çantası

- 1 Çocuğun ihtiyaçlarına özel bir mini çanta hazırlanması. Çantanın su geçirmez olması ve içindekilere kolay ulaşılabilir olması.
- 2 Çantayı çocuğun kolayca bulabileceği bir yere koyulması. Taşıyabileceği bir sırt çantası içine yerleştirilmesi.
- 3 Çantanın içinde su, atıştırmalık, ilk yardım malzemeleri, yedek giysi ve çocuğun favori bir oyuncakçığını (travmayı hafifletebilir), yedek giysi, alerji ya da sağlık bilgilerinin not edildiği bir belgenin yer alması.

öncelikli olarak ele alınmalı ve hazırlıklar azami derecede gözden geçirilmelidir. Afet yönetiminin, "afet öncesi" olarak adlandırılan risk yönetimi evresinde çocuklara yönelik özel hazırlıkların yapılması gereği göz ardı edilmemelidir.

Afetlerde kaybolan çocuklarla ilgili önemli noktaların doğru tespiti, geçmiş saha deneyimleri ve güncel bilgilerle eşleştirilerek afetin yaşandığı coğrafyanın önceden analiz edilmesi önemli bir adımdır. Bu anlayışla, afet öncesi evre verimli kılınmalı; hazırlanan eğitimler, senaryolar ve tatbikatlarla afet reflekslerinin canlı tutulması sağlanmalıdır.

Bu bilgiler ışığında, afetlerde çocukların korunması adına daha fazla farkındalık oluşturmak ve önlemleri arttırmak büyük önem taşımaktadır.

Afet yönetiminin bütün aktörleri, kendi sorumluluk alanlarını yenden gözden geçirmelidir. Sorumluluk sıralamasına bakıldığında öncelik; resmi erk, yerel yönetimler, üniversiteler, medya, din adamları, afet uzmanları, uluslararası kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları (STK'lar), profesyonel ve gönüllü ekipler, mahalle afet gönüllüleri ve halktır. Bu bağlamda, afet anlarında doğru koordinasyon sağlamaları, afet zararlarını azaltmada en önemli unsurlardan biridir.

Afet öncesi risk yönetimi evresinde, resmi erkin destek ve öncülüğünde pratik, gerçekçi ve periyodik olarak güncellenen acil eylem planları ile en kötü senaryolara göre hazırlanan tatbikatlar gerçekleştirilmelidir. Bütün güvenlik güçleri (asker, polis, özel güvenlik), sivil toplum kuruluşları ve özellikle mahalle afet gönüllü ekipleriyle önceden başlatılan koordinasyon sayesinde, çeşitli senaryolar üzerine ortak tatbikatlar düzenlenerek güçlü bir refleks oluşturulmalıdır. Emniyet birimlerinin alacağı proaktif önlemler, kayıp çocukların bulunmasını hızlan-

dırarak toplumsal travmanın etkilerini azaltacaktır.

AFAD, ilgili kurumlarla iş birliği içinde, çocuklar ve ebeveynler için kolaylaştırıcı ve yol gösterici bir afet acil durum rehberi hazırlayarak bunu toplumla buluşturmalıdır. Ebeveynler başta olmak üzere, sahada veya yönetimde görev alacak kişilerin bilgilendirilmesi için afet farkındalık eğitimleri seferber edilmeli; AFAD ve ilgili kurumlar iş birliğiyle bu alanda asgari standartlar uygulanmalıdır.

Günümüz teknolojisinin sunduğu olanaklar da alternatif çözümler olarak değerlendirilmelidir. Resmi kurumlarca, güvenlik güçleri, mahalleler ve aileleri kapsayacak şekilde, bilgi güvenliğinin sağlandığı iletişim güvenlik ağları oluşturulmalı ve bu yapıların bütçesi, takibi ve denetimi resmi erk tarafından yapılmalıdır. Bu çerçevede, teknolojik yenilikler, toplumsal iş birliği ve bilinçlendirme çalışmaları, benzer durumlarla başa çıkmada kritik rol oynayacaktır.

Yerel yönetimler ve üniversiteler iş birliğiyle yürütülen projelerde, bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarına ekip ve ekipman desteği sağlanması da önemli bir ihtiyaçtır.

Afet yönetiminin önemli aktörlerinden biri de medyadır. Toplum yararına bilginin yayılmasında ve yönlendirilmesinde üstlendiği rol sayesinde, medya "dördüncü kuvvet" olarak anılmaktadır. Ancak, 1999 yılından bu yana afet zararlarının azaltılması konusunda toplumda yeterli farkındalık oluşturulamadığı gözlemlenmiştir. Eğitim seferberliğiyle oluşturulacak gündem çerçevesinde, medyanın bu konuya daha fazla yer

vermesi ve farkındalık oluşturması son derece önemlidir. Medya, afet kültürünün geliştirilmesine katkı sunmalı ve kamu yararına bilgilerin yayılmasında görev üstlenmelidir. Hükûmet, bu alanda resmi prosedürleri yeniden düzenleyerek medyanın afetler ve afetlerde çocuk güvenliği konularındaki sosyal sorumluluk çalışmalarını zorunlu hale getirmeli ve denetlemelidir. Örneğin, kamu spotlarıyla toplumun ilkyardım kültürüne katkı sunulabilir.

Diğer önemli aktörlerden biri olan din adamları da afet öncesi hazırlıklarda aktif rol almalıdır. Tıpkı medya gibi, halkın afet kültürüne katkı sunabilecek potansiyele sahiptirler. Cuma vaazlarında verecekleri güvenlik ve ilkyardım içerikli bilgilerle geniş kitlelere ulaşabilir; afetlere yönelik yapacakları anonslarla uyarı ve önlemler konusunda etkin rol üstlenebilirler.

Bütün bu konular, olası bir afet meydana gelmeden önce, gecikmeksizin ve kapsamlı bir biçimde ele alınmalıdır. Risk yönetiminin etkin ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi, afet yönetiminde başarıya ulaşmanın temel unsurlarından biridir. Bu çalışma, afet yönetimi sürecine dâhil olan bütün paydaşlara katkı sunmak ve süreci kolaylaştırıcı bir zemin oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır. Çocukların afetlerden en fazla etkilenen ve en kırılgan gruplardan biri olduğu gerçeğinden hareketle, afet risklerinin azaltıldığı ve çocuk odaklı politikaların ön planda tutulduğu bir afet yönetimi sisteminin tesis edilmesi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde temel bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Acil Servis Akademisi 'Triyaj' Erişim tarihi: 04 Mart 2025. Erişim adresi: <https://www.acilservisakademisi.com/triaj>.

Asmin Kavas 'Kaybolan Çocuklar Krizi: 'Türkiye ve Dünyada Mevcut Durum, Zorluklar ve Çözüm Önerileri' Rapor, Erişim tarihi: 08.02.2025, Erişim adresi: <https://www.toplum.org.tr/>.

Hatay Söz Gazetesi 'Deprem Mağdurları ve Kayıp Yakınlarıyla Dayanışma Derneği (DEMAK) Basın Açıklaması' Erişim tarihi 02.02.2024, Erişim adresi: <https://www.hataysoz.com/>

Disaster Lawand Child Protection: We Need To Do Better | IFRC. (2020). Retrieved 27 April 2024, from Erişim adresi: <https://www.ifrc.org/document/disaster-law-and-child-protection-we-need-do-better>.

International Centre for Missing&Exploited Children (ICMEC- Kaybolan ve İstismara Uğrayan Çocukların Ulusal Merkezi)), Erişim tarihi: 10.10.2024, Erişim adresi: <https://icc.org.tr/haberler/uluslararasi-kayip-cocuklar-gunu>.

Işık,Ö., Aydınlioğlu H.M., Koç,S.,Gündoğdu,O., Korkmaz,H.,Ay, A. 'Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık

Hizmetleri' Okmeydanı Tıp Dergisi 28(Eksay 2):82-123, (2012).

Işık,Ö.,Özer,N.,Sayın,N.,Mishal,A.,Gündoğdu,O.,Öz-çepF"Are women in Turkey both risks and resources in disaster management?" (2015).

İsmail Kahraman 'Kayıp Çocuklar ve Epstein İddiası...' Erişim tarihi: 23.01.2024, Erişim adresi: <https://onedio.com/haber/>.

European Centre for Missing Children 'Missing Children Europe Alert Europe AMBER' Erişim tarihi: 30.12.2024 Erişim adresi: <https://www.amber-alert.eu>.

ÖZCAN, Arif Behiç (2011), " Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri ", Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 22, ss. 451-470,

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 'İstatistiklerle-Çocuk-2023' Erişim tarihi: 30.01.2025 , Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023>.

UNICEF 'Minimum Standards for Child Friendly Spaces and Children's Centres' (October 2007).

Sosyal Yetimlikte Sosyal Çevrenin Önemi

Dr. Hülya Yıldız¹

Giriş

Sosyal yetim, annesi ya da babasından herhangi biri hayatta olduğu halde bakım ve korunmaya ihtiyaç duyan çocuklar için kullanılan bir terimdir. İşlevsiz aileler, fiziksel ya da ruhsal hastalıklar, kişilik bozuklukları, boşanmalar, göçler ve savaşlar çocukların sosyal yetim olmasının sebepleri arasındadır.

Bireylerin sahip oldukları sosyal destek sistemlerinin başında sosyal çevreleri

gelmektedir. Sağlıklı ilişkilerin olduğu, maddî ve manevî destek sağlayan bir sosyal çevre, birçok sosyal problemin önlenmesine ve zararlı etkilerinin azaltılmasına katkı sunduğu gibi sosyal yetimlik için de etkili olmaktadır.

Aile, akrabalar, komşular, arkadaşlar ve sivil toplum kuruluşları bireylerin sosyal çevresini oluşturmaktadır. Sosyal çevredeki etkileşimlerin ve sosyal

dayanışmanın güçlendirilmesi sosyal yetimliğin fark edilmesi, zararlı etkilerinin azaltılması ama en önemlisi önlenmesi konusunda etkili önlemler arasında yer almaktadır. Özellikle aile danışmanlığı ve okul sosyal hizmetinin yaygınlaştırılması sosyal yetimlikle ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesinde yüksek fayda potansiyeli bulundurmaktadır.

1. Sosyal Yetimlik ve Çocukların Sağlıklı Gelişimi: Aile, Okul ve Sosyal Çevrenin Rolü

İnsan doğası gereği tek başına yaşayabilecek bir canlı değildir. Biyolojik ihtiyaçlarını karşılarken olduğu gibi psikolojik ve sosyal sağlığı için de diğer insanlara gereksinim duymaktadır. Sosyal çevresinde yer alan insanlarla etkileşimde bulunmak zorundadır. Sosyal çevre; aile, akrabalar, komşular, arkadaşlar ve sivil toplum kuruluşlarından oluşmuş bir sosyal ağ sistemi olarak ifade edilebilir.

Sosyal çevresinde bulunan insanların davranış ve tutumları bireylerin bü-tüncül sağlığını olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Çevresinde onu seven, destekleyen, onaylayan insanların bulunması kişinin bedensel, zihinsel, psikolojik, ruhsal, sosyal ve tinsel olarak iyi oluşunda çok önemlidir. Aile bu konuda başat rol oynamaktadır.

Aile koşulsuz sevgi ve destek kaynağı olduğu için kişilik gelişiminde

en önemli kurumdur. Çocuklar için koruyucu ve gözetici olması beklenen aile, çocuğun yaşamını, haklarını, geleceğini korumakla yükümlüdür.² Ancak ailenin bu görevini yerine getiremediği durumlar söz konusudur. Anne ya da babanın fiziksel, zihinsel ya da ruhsal sağlık sorunları, ekonomik yetersizlikler, boşanma, fonksiyonel olmayan aile yapısı, madde ya da davranış bağımlılıkları, şiddet, iletişim problemleri, anne babaların

1 Dr. Hülya Yıldız, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0001-9403-2780, hulyayildiz@sakarya.edu.tr.

2 Eyilik, O. (2023). Yetimliğin En Yaygın Hali: Sosyal Yetimlik ve Çocuk Suçluluğu [The Most Prevalent Form of Orphanhood: Social Orphans and Juvenile Delinquency]. *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [Symposium on Orphans and Abandoned* (s. 67-92). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, <https://doi.org/10.26650/PB/SS48.2023.003.003>.

ebeveynlikle ilgili bilgilerinin yetersizliği, yoğun çalışma hayatı, boşanma ve birçok toplumsal sorun bu durumlar arasında sıralanabilir.

Çocuk, bütüncül gelişimi için yeterli desteği alamazsa sürekli, dönemsel ya da durumsal olarak sosyal yetimlik yaşamaktadır. Sosyal yetimlik, çocukların ebeveyn desteği ya da yerine geçen koruyucu sistemlerden sürekli ya da dönemsel destek alamadan büyümek zorunda kalmalarıdır. En az bir biyolojik ebeveyninin hayatta olmasına rağmen ebeveyn bakımı dışında yaşayan ve bu nedenle kök ailesinden ayrı düşen 0-18 yaş aralığındaki çocuklar, sosyal yetim olarak adlandırılmaktadır.³

Sosyal yetim olan her çocuk anne ya da baba kaybı yaşamış çocuk değildir. Anne ya da babası ya da her ikisi de hayatta olduğu halde bu ebeveynlerin çocuklarına karşı ebeveynlik görevlerini yerine getirmemesi ya da ihmal etmesi sonucunda sağlıklı bir şekilde büyütülemeyen çocuklar, sosyal yetimdir.

Çocuk evleri, çocuk evleri sitesi gibi kuruluşlarda bulunan devlet koruması altında yetişen çocukların anne babalarının olmadığı düşünülür. Oysa dünya çapında, yetimhanelerde yaşayan 8 milyondan daha fazla çocuğun %80-90'ı "sosyal yetim"dir, yani ebeveynlerinden biri veya her ikisi de hala hayattadır.⁴

Çocuğun ebeveynleri dışında faydalanaacağı koruyucu sistemler; kurum bakımı, koruyucu aile ve evlat edinmedir. Kurum bakımı, haklarında bakım tedbiri ya da korunma kararı verilen çocukların bakımı, korunması, gelişimleri için psikososyal ihtiyaçlarının giderilmesi, bir iş, meslek edinerek topluma sosyal uyumlarının sağlanması amacıyla devlet kurumlarında yetiştirilmeleridir.

Koruyucu aile hizmetinde amaç; korunma ve bakım altında bulunan çocuğun, karmaşık ve sorunlu olan dönemini örselenmeden geçirmesini ve normal hayatını devam ettirmesini sağlamaktır. Koruyucu aile, kurumla işbirliği içinde; çocuğa, öz ailesi, okulu ve çevresiyle ilişkilerini devam ettirmelerini sağlayarak yardımcı olmaktadır.⁵

Evlat edinme ise korunma ihtiyacı olan çocuğun sağlıklı ve işlevsel bir aile ortamında gelişimini sürdürmesi açısından önemli bir sosyal hizmet modelidir.⁶ Koruma ihtiyacı olan çocuğun şartları taşıyan bir aileye hukukî bir soy bağı ile dâhil olmasıdır. Hem koruyucu aile hem de evlat edinme hizmetinde çocuklar, kendileri için belirlenen şartları taşıyan en uygun ailelerin yanına yerleştirilmektedir.

Ebeveynlerinin ihmal ve istismarı fark edilip koruyucu sistemlerden faydalanarak büyüyen sosyal yetimler, fark edilmeyip anne babası ile yaşamaya

Çocuk evleri, çocuk evleri sitesi gibi kuruluşlarda bulunan devlet koruması altında yetişen çocukların anne babalarının olmadığı düşünülür. Oysa dünya çapında, yetimhanelerde yaşayan 8 milyondan daha fazla çocuğun %80-90'ı "sosyal yetim"dir, yani ebeveynlerinden biri veya her ikisi de hala hayattadır.

devam etmek zorunda olan sosyal yetimlerle kıyaslandığında oldukça şanslıdırlar. Çünkü sosyal yetimlik, ekonomik zorlukları, depresyon, kaygı bozukluğu, sosyal uyumsuzluk gibi psikolojik sorunları, toplumsal dışlanma ya da damgalanma gibi sosyal problemleri de beraberinde getirir. Sosyal yetimler, yetim ve öksüz çocukların yaşadığı bütün dezavantajlı durumları yaşamaktadırlar. Bu durumlar şu şekilde sıralanabilir:⁷

- Psikolojik problemler ve hastalıklar
- Travmatize olmak
- Değersizlik, sevgisizlik, yalnızlık hissi
- Özgüven eksikliği
- Fiziksel rahatsızlıklar ve hastalıklar
- Eğitim hayatının sekteye uğraması veya kesilmesi
- Düşük akademik başarı
- Madde bağımlılığı
- Alkol bağımlılığı
- Suç işleme, suçun mağduru olma
- Öfke ve saldırganlık
- Evden veya kurumdan kaçma teşebbüsleri
- Yetimhane veya çeşitli kurumlarda yaşamını sürdürme
- Kaçınılma
- İstismara uğrama riski
- Maddî problemler veya çocuk işçiliği
- Sosyal uyum problemleri
- Yetişkinlikte kariyer ve evlilik problemleri vb.

Bu olumsuz durumlara ek olarak sosyal yetimler, anne babaları fiziksel olarak var olduğu için ebeveynlikten mahrum olmalarına rağmen anne babalarının ilgi, sıcaklık ve desteğini ummaya devam etmektedirler. Öksüz ve yetimler, ebeveyn kaybından bir süre sonra bu durumu kabul ederek hayatlarına devam etmektedirler. Sosyal yetimler ise ebeveynlerinin "var ama yok" halinin değişeceğini umarak yaşamaktadırlar.

Birçok sosyal problemde olduğu gibi sosyal yetimlikte de sosyal çevre önemli destek sistemlerinden biridir. Bireyin sosyal çevresinde ailesi, akraba ve komşuları, arkadaşları, dâhil olduğu sivil toplum kuruluşları yer alır. Sosyal çevre; duygusal destek sağlar, kişisel gelişimi destekler ve toplumsal entegrasyona katkı sunar. Güçlü bir sosyal çevre bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlığını olumlu etkilemektedir.

Bireyin gelişimini desteklemesi, yaşam kalitesini artırması ve karşılaştığı zorlukları aşmasında destek olması beklenen sosyal çevre sağlıklı ve olumsuz olduğunda zararlı olmaktadır. Sağlıksız kentleşme, sosyal güvencenin kalkması, toplumsal dayanışmanın özellikle aile bireyleri arasındaki dayanışmanın kalkması, sosyal çevreyi zayıflatır ve önemli sosyal sorunlara yol açabilir.⁸

Kişinin kendi karakteristik özelliklerinin yanı sıra sosyal olma özelliğinden dolayı çevreden etkilenme durumu

bulunmaktadır.⁹ Sosyal bir varlık olarak insan, yalnız yaşamaya programlanmış değildir ve başkalarının desteğine yaşamının her aşamasında ihtiyaç duymaktadır. Doğumundan itibaren etrafındaki insanları rol model olarak yaşamakta, kendine ve sorumluluklarına yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. İyi bir sosyal çevre, kişiye çocuk, arkadaş, öğrenci, evlat, eş, ebeveyn, çalışan gibi rol ve sorumluluklarını yerine getirirken iyi örnekler sunar. Sosyal çevresi tarafından desteklenen bireyler, kendisinden beklenen sorumlulukları yerine getirmede daha başarılı olmaktadır. Etkileşimin ve toplumsal dayanışmanın bulunduğu sosyal çevrelerde, birey bu sorumlulukları yerine getir(e)mediğinde ailesi, arkadaşları, komşuları ya da çevresindeki diğer kişiler tarafından uyarılır, alternatif çözümler üretilir ve destek sunulur.

Günümüzde bireysel yaşamın teşvik ediliyor oluşu, ekonomik şartlar ve çalışma yaşamı, etkileşim ve toplumsal dayanışmayı zayıflattığı için sosyal çevrenin kişiler üzerindeki olumlu ve yapıcı etkisini azaltmaktadır. Sosyal çevrenin güçlendirilmesine dair çabalar, sosyal sorunların azaltılmasında ve önlenmesinde etkili olmaktadır. Sosyal problemleri önlemek adına atılan adımlar, azaltmaya yönelik çabalardan daha değerlidir. Çünkü toplumda dezavantajlı grupların oluşmasını ve bireylerin mutsuz, acı çekerek kötü şartlarda yaşamasının önüne geçilmesini sağlamaktadırlar.

7 Karayel, A. H. (2019, May 3). *Sosyal yetimlik*. İnsamer. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/analiz-sosyal-yetimlik.pdf>.

8 Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., & Baskı, B. (1994). *Sosyal Çevre*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.

9 Kartal, B. (2023). Sosyal Çevre ve Davranış Bağlamında Halo ve Horn Etkisi ve Ters Yönlü Bir Algı Yönetimi Denemesi. *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1): 115-129.

3 Novelle, M. A., & Gonyea, G. J. (2016). The availability and role of non-parental identity agents for institutionalized male adolescent social orphans in Colombia: Child and youth services review. *Children and Youth Services Review*, (61), 51-60. ISSN 0190-7409, <https://doi.org/10.1016/j.child-youth.2015.11.024>.

4 Global Child Advocates, *Global Child Advocates: Orphans*, <https://globalchildadvocates.org/orphans>, (erişim tarihi: 26.10.2024).

5 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Koruyucu Aile Hizmeti*, <https://www.aile.gov.tr/sss/cocuk-hizmetleri-genel-mudurlugu/koruyucu-aile-hizmeti/> (erişim tarihi: 26.10.2024).

6 Karataş, Z. (2020). Evlat edinme sürecinde biyolojik annenin hak arama mücadelesi: vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (3), 1394-1414.

Sosyal yetimlerin yaşam kalitesini arttırmak, iyi oluşlarına katkı sunmak ve sosyal yetimliği önlemede güçlü, olumlu ve sağlıklı bir sosyal çevre önemlidir. Bu çalışmada sosyal yetimlikte sosyal

2. Sosyal Çevre

Sosyal çevre bireyin etkileşimde olduğu bütün mekanizmaları içerir. Aile, akrabalar, komşular, okul, mahalle ve iş yaşamındaki arkadaşlar ve dâhil olunan sivil toplum kuruluşlarındaki kişiler sosyal çevrede yer almaktadır.

a) Aile

Aile bireyin ilk sosyal çevresidir. Fiziksel doğum gibi psikososyal doğum da burada gerçekleşir. Dünyaya ve kendine dair iyi ya da kötü algıların oluşmasında aile etkili olmaktadır. Aile, toplumsallaşmanın, topluma adapte olmanın öğrenildiği ilk kurumdur. Toplumsallaşma için sosyal öğrenmeye ve rol modellere gereksinim duyulur. Bireyin ilk ve en etkili rol modelleri ebeveynleridir.

Ailenin güçlü olması doğru eş seçimiyle başlar. Bireylerin doğru zamanda, doğru eşle evlenmesi, doğru zamanda ve hazır olduğunda çocuk sahibi olması iyi ebeveynlik yapmasına zemin hazırlar ve sağlıklı nesillerin yetişmesinde başat öneme sahiptir.

Ailenin işlevsel olması ve aile üyelerinin sağlıklı bireyler oluşu dünyaya gelen çocuğun her yönüyle sağlıklı bir şekilde büyümesini kolaylaştıran unsurlardır. Ailenin sağlıklı ve işlevsel olması için problem çözme, gereken ilgiyi gösterme, duygusal tepki verebilme, iletişim, davranış kontrolü ve rollerin dağılımı boyutlarında sağlıklı olması beklenir.¹⁰

Çocuğun fiziksel ve duygusal gelişimi, yaşadığı ailede sağlıklı ilişkiler olmasına bağlıdır.¹¹ Ailede yaşanan

çevrenin önemi ve sosyal çevrenin güçlendirilmesi ve etkisinin artırılmasında aile danışmanlığı ve okul sosyal hizmeti uygulamalarının önemi vurgulanmaktadır.

işlevsiz, ihmal ve istismar içeren durumlar bütün aile üyelerini olumsuz etkilemesine rağmen bakılması ve korunması için başkalarına ihtiyaç duyan çocuklara verdiği zarar daha büyük olmaktadır. İşlevsel olmayan aile içerisinde yetişen ve güvensiz bağlanma geliştiren ergenlerde psikiyatrik bozukluklar ve suç davranışları görülebilmektedir.¹²

Sağlıksız ailede yaşamak ve çeşitli nedenlerle anne ve babanın ebeveynlik görevlerini yerine getirememesi, çocuğu sosyal yetim durumuna sokar. Anne, baba çocuğun bakımını yerine getiremez, fiziksel ve psikolojik gelişimini destekleyemez, sağlık ihtiyaçlarını gideremez, eğitim fırsatları sunamaz ve gerekli ilgi, şefkat, sıcaklığı gösteremezse ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirememiş demektir. Bu durumda, çocukların bedensel gelişimi zarar görmekte, hastalıklar oluşmakta, çocuklar, psikolojik sağlığını kaybetmekte, sağlıklı sosyalleşme gerçekleştirememektedir. Sosyal yetimler, sosyal sorunlardan etkilendiği gibi sosyal sorunların bir parçası haline de gelmektedirler.

Aile güçlü olmalıdır. Aile kuruluş aşamasından itibaren birçok farklı dönemden geçmektedir. Eş seçimi, çocuksuz dönemde rol ve sorumlulukların uygun ve tarafların kabulü ile dağılımı, ebeveynliğe hazır olma, çocuk sahibi olma, çocuğun gelişim evrelerine uygun ebeveynliği yapma, çocukların evden ayrıldığı boş yuva döneminde eşlerin birbirine desteği ve uyumu gibi birçok dönem aileden aileye farklılık göstermektedir. Bu aşamaların her birinde ailenin yaşadığı zor-

luklar, bu zorluklarla baş etme yöntemleri ve aile üyelerine düşen görevler değişmektedir.

Aileler, beklenen yaşam döngülerinden bağımsız hastalıklar, ölümler, boşanma, ekonomik zorluklar, doğal afetler ve savaşlar gibi kriz durumları da yaşamaktadırlar. Sağlıklı ailelerin değişimlere adaptasyon gücü yüksektir. Sağlıksız ailelerde ise hem normal dönemlerde hem de kriz dönemlerinde yeni durumlara uyum sağlayabilme becerisi düşüktür. Aile bu dönemlerden zayıflayarak yapısal olarak bozularak geçtiği için üyelerinin gördüğü zarar çok yüksektir. Bahsedilen işlevsiz aileler, çocuklarının sağlıklı gelişim göstermesi, gelecekleri için uygun beceri ve yetenekleri edinmeleri ile ilgili görevlerini yerine getirememektedirler. Bu durumda ebeveynleri "var ama yok" çocuklar sosyal yetimliği acı bir şekilde deneyimlemektedir.

İşlevsiz ailelerde sosyal yetimler olduğu gibi sosyal dullar da bulunmaktadır. Eşlerden biri eşine ve ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmedeğinde diğer eş "var ama yok" eşiyle yaşamaya devam ederken aslında sosyal bir dul olarak hayatını sürdürmektedir. Sosyal yetimlik, sosyal dulluk fark edilmesi, tespit edilmesi kolay olgular değildir. Yazık ki sosyal yetimlerin, sosyal dulların kendilerinin bile bu durumu fark edip mücadele etmeleri oldukça zordur.

Bütün bu gerekçelerle aile kurumunun güçlü olabilmesi için profesyonellerce desteklenmesi gerekmektedir. Gelişen teknoloji, kadının çalışma hayatındaki varlığı ile değişen toplumda gitgide yalnızlaşan aileye destek sunmak için geliştirilen hizmetlerden biri de aile danışmanlığıdır.¹³ Koruyucu, önleyici, geliştirici ve rehberlik edici danışmanlık

hizmeti kapsamında değerlendirilen aile danışmanlığının yaygınlaştırılması; sosyal yetim, sosyal dul, çocuk, ergen, kadın, erkek, yaşlı, engelli, suçlu, suçun mağduru, madde bağımlısı, davranış bağımlısı gibi birçok grubun desteklenerek sosyal sorunların azalmasına ve daha önemlisi önlenmesine katkı sunacaktır. Hali hazırda sunulan aile danışmanlığı hizmetinin yaygınlaştırılması, her bir aile için erişilebilir olması ve ekonomik olarak ailelerin bütçelerine uygun bir şekilde sunulması gerekmektedir.

Aile danışmanlığı; aile bireylerinin içinde geliştikleri veya işlevlerini yerine getirdikleri aile sistemini veya ilişkide bulundukları diğer sosyal çevreleri değerlendirmeye dayanan ve bu anlayıştan yola çıkarak bireylere, çiftlere veya ailelere sorunlarının çözümüne dönük değişim ve gelişime yönelik özel teknik ve stratejileri içeren hizmettir. Aile danışmanının görev ve yetkileri ise şunlardır.¹⁴

a) Aile sistemi içerisinde işlev bozulmalarına neden olan, aile ve bireylerin, bireysel gelişimlerini ve yetiştirilmelerini olumsuz yönde etkileyen, aile yaşam döngüsü ve gelişimsel farklılıklar ile eşler arasında ilişki ve iletişim sorunlarına yol açan, anne baba olarak rol ve sorumluluklarını sağlıklı bir biçimde yerine getirmelerini güçleştiren ve aile üyelerinin psiko-sosyal ve ekonomik yapılarını tehdit eden sorunların oluşmadan önce engellenmesi ve ortaya çıkan sorunların çözümlenmesinde birey ve aile ile çalışmak,

b) Kişilerin içinde geliştikleri veya işlevlerini yerine getirdikleri aile sistemini veya ilişkide bulundukları diğer sosyal çevreyi değerlendirmeye dayanan ve bu anlayıştan yola çıkarak bireylere, çiftlere veya

Sağlıksız ailede yaşamak ve çeşitli nedenlerle anne ve babanın ebeveynlik görevlerini yerine getirememesi, çocuğu sosyal yetim durumuna sokar. Anne, baba çocuğun bakımını yerine getiremez, fiziksel ve psikolojik gelişimini destekleyemez, sağlık ihtiyaçlarını gideremez, eğitim fırsatları sunamaz ve gerekli ilgi, şefkat, sıcaklığı gösteremezse ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirememiş demektir.

10 Ryan, C. E., Epstein, N. B., Keitner, G. I., Miller, I. W., & Bishop, D. S. (2005). *Evaluating and Treating Families: The McMaster Approach*. New York: Routledge.

11 Coşkun, N. K., & Malkoç, A. (2024). Analysis of The Relationship Between Attachment Styles and Family Functionality. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 531-552. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.1283379>.

12 Mert, A., & Soyer, B. (2016). Evaluation of the film " We need to talk about Kevin" using Bowlby's childhood attachment styles and Minuchin's Structural Family Systems Approach Basic Concepts. *OPUS International Journal of Society Researches*, 4(7), 100-1.

13 Demirbilek, M. (2016). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *TJFMPC*, 10(2):109-20.

14 Aile Danışmanlığı Yönetmeliği. (2012). *Gerçek Kişiler Ve Özel Hukuk Tüzeli Kişileri İle Kamu Kurum Ve Kuruluşlarınınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği*.

ailelere sorunlarının çözümüne dönük değişim ve gelişime yönelik hizmetler sunmak,

- c) Aile üyelerinin oturumlardaki etkileşim sürecinin içeriğini raporlaştırmak,
- d) Aile kurma niyetinde olan bireylere rehberlik ve danışma hizmetleri vermek
- e) Anne ve babaların çocuk eğitiminde daha bilgili olması, bu bilgilerini hayata geçirmesi, çocuğuyla ve eşiyle ilişkisini geliştirmesi için anne ve babalara yönelik çalışmalar gerçekleştirmek
- f) Boşanma öncesinde ailelere psiko-sosyal süreç ve dinamikleri de dâhil ederek arabuluculuk hizmetleri planlamak ve uygulamak,
- g) Boşanmış bireylere ve çocuklarına bu durumdan olumsuz etkilenmemeleri için boşanma sonrası uyum programları planlamak ve uygulamak,
- h) Tek ebeveynli ailelere danışmanlık ve destek hizmeti vermek,
- i) Aile içi şiddetin önlenmesine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini vermek,
- j) Gerektiğinde aile üyelerini ihtiyaçlarına yönelik olarak ruh sağlığı ve hastalıkları hizmeti veren kurum ve kuruluşlara yönlendirmek.

Aileye birçok perspektiften bakarak onu işlevsel ve güçlü kılmayı hedefleyen aile danışmanlığı sadece sosyal yetimliğin azaltılmasında, engellenmesinde değil bütün aile üyelerinin iyilik hallerinde, yaşam kalitelerinde katkı sunan bir hizmettir.

b) Akrabalar ve Komşular

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren kendisini halkalar halinde sarıp sarmalayan, ailesi, akrabaları ve hısımlarından oluşan bir sosyal çevre içerisinde

bulur. Sosyal çevre, birey kimliğinin oluşumunda en etkili unsurları barındıran bir yapıdır.¹⁵ Geniş, ahenkli ve uyumlu bir sosyal çevreye sahip olmak, sosyal ve psikolojik açıdan mutlu olmanın yardımcılarından. Bunun için de akrabalarla olan nitelikli ve sağlıklı iletişim önemlidir.¹⁶

Akraba; kan bağı, evlilik ya da evlat edinme yoluyla birbirine bağlı olan kimseleri ifade eder. Akrabalık bağı toplumsallaşma sürecinde öne çıkan bir yakın çevre olup evrensel ölçekte geçerliliği bulunmaktadır.¹⁷ Akrabalar, ortak anıları, hikâyeleri ve yaşanmışlıkları paylaşmaktadırlar. Ortak bir geçmiş, kişilerin güçlü ilişkiler kurmasını sağlamakta ve kişilik gelişimine katkı sunmaktadır.

Akraba olmak, bir aidiyeti, birbirini koruyup kollamayı ve karşılıklı sorumluluğu beraberinde getirmektedir. Mutlu anlarda sevinci, zor zamanlarda üzüntüyü paylaşmak, ziyaretlerde bulunmak, güçlü ilişkiler kurmak, birbirini desteklemek, kişinin yaşamındaki önemli olaylarda paylaşan, tavsiye veren, destekleyen olarak eşlik etmek, maddî manevî yardımda bulunmak akrabalık kurumundan beklenen hususlardır.

Akrabalar gibi komşular da sosyal çevrede yer almaktadır. Komşuluk, mekânsal olarak yakın yaşayan kişilerin iyi ilişkiler içinde olmasını, birbirinin haklarını koruyup kollamasını ifade etmektedir. Ortak ihtiyaçlar, komşuluğu zorunlu kılmaktadır. Komşuluk ilişkileri, ailelerin hanelerinde güven içinde yaşamaları ve sosyal dayanışma açısından önemlidir. Komşuluğa yüklenen anlam kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Türk kültüründe komşuluk ilişkilerine özel değer verilmektedir. “Ev alma, komşu al”, “Komşuda pişer, bize de düşer”, “Komşu komşunun külüne muhtaç” şeklindeki atasözleri komşuluk ilişkilerinin kültürümüzdeki yerini göstermektedir.

Komşuların birbirine tatlı dilli olması, ikramda bulunması, iyi ilişkiler geliştirmeleri, haklarını korumaları ve birbirlerini desteklemeleri beklenmektedir. İnsan günlük hayatın sorunlarını komşularıyla sağlıklı ilişkiler içerisinde bulunarak azaltır. Komşuluk, sosyal hayatı daha kolay yaşanabilir kılmının etkin bir yoludur.¹⁸

Gerek akrabalık gerekse komşuluk ilişkilerinin güçlü ve sağlıklı olması, bireylerin yaşam kalitelerini arttırmaktadır. Kişiler hayata dair rol ve sorumluluklarını yerine getirirken komşular hem rol model olmakta, hem desteklemekte hem de kontrol mekanizması olmaktadır. Yetişkinlerin ebeveynlik becerileri için uygun rol modellerin sunulması, destek olunması ve çocukların ihmal ya da istismarı durumunda caydırıcılık yönünün bulunması itibarıyla akraba ve komşuluk sosyal yetimliğin önlenmesinde ya da zararlı etkilerinin azaltılmasında faydalı olmaktadır.

Sosyal yetimliği deneyimleyen çocukların anne babalarının etkili ve yeterli ebeveynlik yapamama nedenleri arasında ruhsal hastalıklar, bedensel engellilikler, madde bağımlılığı, suç, kişilik bozuklukları, ekonomik zorluklar, kötü çalışma koşulları gibi sebepler yer almaktadır. Yetişkinlerin iyi ebeveyn olabilmeleri için kendilerinin bedensel, psikolojik, ruhsal ve sosyal olarak iyi olmaları gerekmektedir. Sosyal çevrede yer alan akraba ve komşularla güçlü ve destekleyici ilişkiler kişinin sorunları ile mücadele ederken kendine değer verildiğini hissetmesine, alternatif çözüm yolları keşfetmesine, maddî ve manevî destek görmesine olanak tanır. Kendi hayatında iyilik halini yakalayan ya da yüzleştiği sorunlarla baş edebileceğine dair algısı

güçlenen bireyler çocuklarına daha faydalı olmaktadır.

Anne babanın çocuğunun bakım, koruma, sağlık, eğitim ve gelişimiyle ilgili doğru uygulamaları gerçekleştirmesinde akraba ve komşuların olumlu etkisi önemlidir. Yanlış uygulamalarda ise aynı kişilerin uyarması, kınaması, gerektiğinde yasal mercilere bildirimde bulunması çocuğun üstün yararının korunmasını kolaylaştırmaktadır. Yazık ki akraba ve komşularından izole bir şekilde kendi halinde yaşayan ailelerde anne babalar bilinçli ya da bilinçsizce çeşitli sebepler nedeniyle ebeveynlik vazifelerini yerine getiremediğinde, çocuklar zarar gördüğünde bunun fark edilmesi dahi mümkün olamamaktadır.

c) Arkadaşlar

Sosyal çevrede yer alan destekleyici sistemlerden biri de arkadaşlardır. Arkadaşlık, ortak tutum ve davranışların paylaşıldığı, kimlik oluşturma sürecinde etkili olan, bireyin gelişim dönemine göre önemi farklılaşan sosyal bir olgudur. Kişinin beraber vakit geçirme imkânı yakaladığı mahalle, okul, iş ya da diğer alanlardaki arkadaşları yaşamında önemli yer tutmaktadır. Özellikle çocukluk ve ergenlik dönemindeki arkadaşlıklardaki etkileşim; sosyal becerileri geliştirme, sadakat, kendini açma, güven duyma, kişilik geliştirme, bir gruba ait olma noktalarında etkilidir. Arkadaşlığın işlevleri bir gruba ait olma duygusu, duygusal bütünlük ve kararlılık oluşturma, iletişim sağlama, değerli olduğunu hissetme, diğerlerine yardım etme fırsatı sağlama ve kişiliği destekleme olarak özetlenebilir.¹⁹

Yetişkinlerin ebeveynlik becerileri için uygun rol modellerin sunulması, destek olunması ve çocukların ihmal ya da istismarı durumunda caydırıcılık yönünün bulunması itibarıyla akraba ve komşuluk sosyal yetimliğin önlenmesinde ya da zararlı etkilerinin azaltılmasında faydalı olmaktadır.

15 Duymaz, A., & Ayaz, B. (2013). Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinde Ant. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 5 (2), 1-28.

16 Dölek, A. (2010). Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlaşmada Akrabalık Hakkını Gözetmek. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 2 Sayfa: 33-56.

17 Ayhan, D. (2024). Gençlerin akraba algısı ve ilişkilerini anlamak: zorunlu bir bağ mı? Sosyal sermaye mi? *İçtimaiyat*, 8(2), 691-712, DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1454069>.

18 Bars, M. E. (2022). Türk Kültüründe Komşuluk ve "Kitab-ı Müstakim'e Göre Komşuluğun Esasları. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, (17), 35-52. <https://doi.org/10.53440/bad.1191684>.

19 Atalay, D., & Özyürek, A. (2020). Ergenlerde Arkadaşlık İlişkileri ve Akran Sapması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(2), 249-261.

Ergenlik döneminde büyük önem kazanan arkadaş ilişkileri ergen üzerinde büyük ve kalıcı bir etkiye sahip olup sonraki hayatının şekillenmesine öncülük etmektedir.²⁰ Bireylerin dâhil oldukları arkadaş grupları, olumlu ya da olumsuz davranışlar geliştirmelerinde ve sürdürmelerinde etkili olmaktadır.²¹ Sağlıklı ve güvenilir bir arkadaş ortamı bireylerin aile içindeki rollerini yerine getirmelerini olumlu yönde etkilemektedir. İyi bir eşlik, iyi bir ebeveynlik yaparken arkadaşlar birbirlerini destekleyebilir, rol model olabilir, aksaklıklar yaşandığında çözüm yolları önerebilirler. Bu durum sosyal yetimliğin azaltılmasında etkili olacak bir unsurdur.

Sosyal yetimler, arkadaş ilişkilerinde sosyal damgalanma, dışlanma gibi olumsuz deneyimler yaşamaktadırlar. Dâhil oldukları arkadaş gruplarının olumlu normlara sahip olması sosyal yetimlerin yaşadığı problemleri iyileştirme ya da önlemede etkili olmaktadır. Bu noktada başka ülkelerde yüzyıllık uygulama geçmişine sahip olan okul sosyal hizmeti her yaştan öğrencinin okul ortamında yaşadığı problemlerin çözümüne katkı sunmaktadır.

Okul sosyal hizmeti, okul ortamlarında öğrencilerin içsel davranış problemleri, dışsal davranış problemleri ve sosyal sorunların çözülmesinde etkili yöntemlere sahiptir. Endişe, korku, yalnızlık, utangaçlık, yas tutma, depresyon, intihar okul ortamlarında yaşanan içsel davranış problemleridir. Dışsal davranış problemleri, parmak emme, tırnak yeme, saldırganlık, yalan, çalma, küfür, kekeme-lik, enkopresiz, enüresiz, inatçılık, okul korkusu ve okula devamsızlık olarak sıralanmaktadır. Çocuk işçiliği, evsizlik, koruyucu bakım, ihmal, istismar, akran zorbalığı, boşanma ve ayrılma, çocuk suçluluğu, yoksulluk, düşük akademik başarı, madde bağımlılığı, ergenlik sorunları da sosyal sorunlar kategorisindedirler.²²

Türkiye’de aktif ve yaygın olarak yer almayan, pilot uygulamaları bulunan okul sosyal hizmetinde sınıf öğretmeni, rehber ve psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı ve okul idarecileri öğrencilerin problemlerinin çözümünde işbirliği içinde çalışırlar. Bireysel görüşmeler, grup görüşmeleri, veli görüşmeleri, veli eğitim seminerleri, ev ziyaretleri, öğrencilerin ve ailelerinin sorunlarında etkili olabilecek kaynaklara yönlendirilmesi, kamuoyunda farkındalık oluşturulması gibi uygulamalar okul iklimindeki sorunları azaltmakta ya da önlemektedir.

Sosyal yetimlerin okul ortamındaki davranışları, ders başarıları ve sosyal etkileşimleri gözlemlenerek risk durumu tespit edilmektedir. Bu çocukların ebeveynleri ile ilişkileri irdelenerek aile ortamlarının onların gelişimi için uygunluğu araştırılmaktadır. Ebeveynlerin sorunları fark etmeleri, çözüm için kendilerindeki, sosyal çevrelerindeki ya da resmi kurumların sunduğu kaynaklarla buluşturulmaları sağlanmaktadır. Örneğin madde bağımlısı bir ebeveynle çalışılırken, madde bağımlılığından kurtulması için hangi kurumlara başvurabileceği, hangi hizmetlerden faydalanabileceği ve bu süreçte çocuğunun bakım ve gözetiminin kim tarafından ya da hangi kurum tarafından yapılacağı planlanmaktadır. Yoksulluk nedeniyle ihmal edilen bir öğrenci için yapılan çalışmalarda ailesinde çalışabilecek yetişkinler, uygun iş bulabilecekleri ya da meslek edinebilecekleri kuruluşlara yönlendirilmektedirler. Resmî kurum, vakıf ya da derneklerden alabilecekleri sosyal ve ekonomik yardımlar konusunda bilgilendirilmektedirler. Okul sosyal hizmeti kapsamında yetkililer bu süreci ve çocuğa yansımaları takip etmektedirler.

Okul sosyal hizmetinin sosyal yetimlere yönelik uygulamaları, anne babaları ile etkileşime geçilmesini, ebeveynlik becerilerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmasını ve hedeflenen değişimin kontro-

lünü sağlamaktadır. Engellilik, madde bağımlılığı, suç ya da kişilik problemleri gibi sorunlar nedeniyle ebeveynlik yapma kapasitesi bulunmayan ve yapılan çalışmalara rağmen ilerleme kaydedilemeyen ebeveynlerin çocukları için çocuğun üstün yararı önlenerek koruyucu aile, evlat edinme ya da kurum bakımı gibi alternatifler değerlendirilmektedir.

Macaristan’da yirmi okul sosyal hizmet uzmanının ebeveynler ve öğretmenlerle yaşadıkları deneyimlere dayanarak sosyalleşme sorunlarını düzeltme, okul şiddetini azaltma, mağduriyeti önleme, davranış sorunlarını ele alma, devamsızlıkları ve erken okul terklerinin sayısını azaltma ve kimyasal ve davranışsal bağımlılıklarla ilgili olarak okul sosyal hizmetine güçlü bir ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.²³ Eğitim süreci bo-

yunca uzun yıllar, günün büyük bir kısmını okul ortamında geçiren öğrencilerin sorunlarının fark edilmesi, iyileştirici, rehabilite edici ve önleyici uygulamalarla fiziksel, psikolojik, ruhsal ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi için okul sosyal hizmeti verimliliği yüksek bir uygulamadır ve eğitim siteminde sürekli olarak yer almalıdır.

d) Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Sosyal çevreyi oluşturan katmanlardan biri de bireylerin dâhil olabilecekleri sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum kuruluşları gönüllülük esaslı, toplum yararına faydalı olmak amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlardır.²⁴ Sivil toplum kuruluşlarının (STK) temel amaçlarından biri toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık yaratmak ve fon sağlamaktır.²⁵

Sivil toplum kuruluşları çok farklı alanlarda çalışmaktadır. Gençlik, istihdam, eğitim, çevre, çocuk hakları, kadın hakları, engelli hakları, tüketici hakları, hayvan hakları, kent politikaları bu alanlardan bir kısmıdır. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılmanın motivasyon kaynağı kendimiz dışındaki canlıların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Gönüllü olarak katıldığımız bu faaliyetlerin hem bize hem de diğerlerine faydası bulunmaktadır. İyilik yapmak, kişinin kendisini de iyileştirmektedir. Sivil toplum kuruluşlarında yer almak yeni insanlarla tanışmaya olanak tanıdığı için bireylerin sosyal olarak gelişmesini, beslenmesini sağlamaktadır. Çocuk refahı alanına katkı sunan sivil toplum kuruluşları sosyal yetimlerin iyilik halini arttıran çalışmalar yürütmektedirler.

Sonuç

Sosyal yetimlik, çocuğun anne babası tarafından gerekli ilgi, sevgi ve sıcaklığı almadan bakımı, eğitimi, korunması ve yetiştirilmesi yeterli ve sağlıklı bir şekilde sağlanmadan büyütülmesidir. Zihinsel ya da ruhsal sağlık sorunları, kişilik bozuklukları, boşanmalar, göçler, savaşlar, işlevsiz aileler sosyal yetimliğe neden olan sebeplerdir. Aile hayatının mahremiyeti çoğu zaman sosyal yetimlerin

fark edilmesini zorlaştırmaktadır. Anne babası “var ama yok” çocuklar, zihinsel ve bilişsel olarak yetişkin olgunluğunda olmadıkları için bu durumu kavrayamamakta, anlamlandıramamakta ve mücadele edememektedir. Bu noktada sağlıklı ve güçlü bir sosyal çevre sosyal yetimliğin fark edilmesinde, önlenmesinde ve zararlı etkilerinin azaltılmasında önemli bir destek sistemidir.

Bireyin sosyal çevresinde ailesi, ak-raba ve komşuları, arkadaşları ve dâhil olduğu sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. Aile, doğduğu andan itibaren etkileşimde bulunduğu yapı olarak çocuğun bedensel, bilişsel, psikolojik, ruhsal, sosyal ve tinsel olarak iyilik halinde en etkili olan kurumdur. Buradaki işlevsiz haller çocuğun sosyal yetimlik yaşamasına neden olmaktadır. Ailenin güçlendi-

20 Karaahmetoğlu, G. U., Softa, H. K., Kör, H., & Karagözoğlu, G. (2017). An Investigation About Friendship Correlation Among University Freshman Students. *Kastamonu Education Journal*, 25(6), 2173-2184.

21 Burcu, E., Danacioğlu, N., & Vazsonyi, A. T. (2007). Burcu, E., Danacioğlu, N., & T. Vazsonyi, A. Arkadaş grubuna sahip olmaya verilen önemin gençlerin vandalizmi üzerindeki etkisi . *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(2).

22 Dupper, D. D. (2003). *School Social Work Skills and Interventions for Effective Practice*. JOHN WILEY & SONS, INC., ISBN 0-471-39571-4.

23 Csók, C., & Pusztai, G. (2022). Parents' and Teachers' Expectations of School Social Workers. *Social Sciences*, 11(10), 487. <https://doi.org/10.3390/socsci11100487>.

24 Alptürker, H. (2022). Kültürel Mirasın Korumasında Sivil Toplum Kuruluşları: Çadıra Doğan Güneş Örneği. *Karadeniz Araştırmaları*, 19(73), 301-309.

25 Ediş, L. B., Kılıç, S., & Aydın, S. (2024). Message Appeals of Social Media Postings: An Experimental Study on Non-Governmental Organization. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/10495142.2024.2377975>.

rilmesi için profesyonellerin desteğine gereksinim duyulmaktadır. Koruyucu, önleyici, geliştirici ve rehberlik edici danışmanlık hizmeti kapsamında değerlendirilen aile danışmanlığı, ailenin güçlendirilmesinde en etkili olan hizmet türüdür.

Aile danışmanlığı, işlevsiz ailelerin işlevsel hale getirilmesinde ve ailenin sağlıklılık halinin devamında etkili uygulamalara sahiptir. Aile üyelerinin iyilik halinin sağlanmasında ve birçok sosyal sorunun önlenmesinde ve azaltılmasında etkili olduğu için yaygınlaştırılması ve ailelerin ekonomik olarak güç yettirebileceği ücretlerle sunulması gerekmektedir. Aile danışmanlığı; doğru eş seçimi, ailedeki rol ve sorumlulukların tarafların kabul ve onayı ile doğru şekilde belirlenmesi, çocuk ve ebeveynlik için hazır olma, doğru ebeveynlik yapma, sorunlarla baş etme, değişikliklere adapte olma gibi birçok aşamada aileye rehberlik etmektedir. Sosyal yetimliğin önlenmesinde ya da fark edilip gerekli desteklerin sunulmasında etkili olan bir uygulamadır.

Bireyin sosyal çevresinde yer alan akraba ve komşularla geliştirilen etkili ve destekleyici etkileşimler bireyin üstlendiği rollerle ilgili sorumluluklarını yerine getirirken olumlu katkılar sunmaktadır. Akraba ve komşular, sosyal öğrenme için doğru rol model olma, kişiler çeşitli problemlerle yaşadığında maddi manevi destek sunma, doğru olmayan tavır ve davranışlarla ilgili uyanılarda bulunma, gerektiğinde caydırıcı olama ve serbest zamanlarda keyifli vakit geçirme gibi birçok duruma eşlik etmektedirler. Sosyal yetimliğin önlenmesi ya da zararlı etkilerinin azaltılmasında akrabalık ve komşuluk mekanizmalarının etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Akraba ve komşular arasındaki etkileşimin güçlendirilmesi için yapılacak uygulamalar, projeler desteklenmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Arkadaşlık, ergenlik döneminde etkisi en fazla olmakla beraber bireyin hayatının her aşamasında onu şekillendiren, destekleyen bir sosyal etkileşimdir. Arkadaşlar birbirinin tutum ve davranışlarını benimsemekte ve taklit etmektedirler. Sağlıklı bir arkadaş çevresi, bireyin kendi iyi oluşunu olumlu etkilediği

gibi ailedeki görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini ve etkili ve yeterli ebeveynlik yapabilmesini de desteklenmektedir.

Sağlıklı ve yapıcı bir arkadaş çevresinin oluşumunu desteklemede okul iklimi çok elverişlidir. Her yaştan öğrencinin uzun yıllar ve günün büyük çoğunluğunu okulda geçirdiği göz önünde bulundurulduğunda okul ortamında öğrencilerin sosyal uyumu, paylaşmayı, diğerinin hakkına saygı duymayı, empatiyi, dayanışmayı, aidiyet hissetmeyi, problem çözme, öğrenmesine yönelik uygulamalar değerlidir. Bu uygulamalardan biri de okul sosyal hizmetidir. Öğrencilerin içsel davranış problemlerini, dışsal davranış problemlerini ve sosyal sorunlarını tespit etmeyi ve çözüme yönelik müdahale ve teknikleri içeren okul sosyal hizmeti birçok gelişmiş ülkede uzun yıllardır uygulanmaktadır.

Sosyal yetimleri fark etme, yaşadıkları sorunları minimize etme ve en önemlisi sosyal yetimliği önlemek amacıyla öğrenci ve velilere yönelik eğitici, koruyucu, rehabilite edici ve önleyici müdahaleler okul sosyal hizmetinin içerdiği hizmetlerdir.

Sosyal çevrede yer alan sivil toplum kuruluşlarındaki aktivitelerle bireylerin etkileşim halinde beraber, başkalarının iyilik hali için kolektif çalışmaları çok yönlü sosyal destek oluşturmaktadır. Hem yardım edilen, hakları savunulan dezavantajlı kesimlere hem de sivil toplum kuruluşunda gönüllü çalışanlara iyi gelmekte, iyileştirmektedir. Çocuk refahı alanındaki sivil toplum kuruluşları sosyal yetimlerin yararına çalışmalarında bulunmaktadır.

Sosyal yetimlik yaşayan çocukların gelecekte yaşayacakları ve yaşatacakları olumsuzlukların önüne geçilmesinde güçlü bir sosyal çevrenin önemi açık bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle güçlü sosyal çevrelerin oluşturulmasına yönelik çaba ve gayretlerin topluma getirisi oldukça yüksektir. Aile danışmanlığı ve okul sosyal hizmeti bu hususta etkisi yüksek olan uygulamalar arasında yer almaktadır ve yaygınlaştırılmaları önem arz etmektedir.

Kaynakça

Aile Danışmanlığı Yönetmeliği. (2012). *Gerçek Kişiler Ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri İle Kamu Kurum Ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği*.

Alptürker, H. (2022). Kültürel Mirasın Korumasında Sivil Toplum Kuruluşları: Çadıra Doğan Güneş Örneği. *Karadeniz Araştırmaları*, 19(73), 301-309.

Atalay, D., & Özyürek, A. (2020). Ergenlerde Arkadaşlık İlişkileri ve Akran Sapması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(2), 249-261.

Ayhan, D. (2024). Gençlerin akraba algısı ve ilişkilerini anlamak: zorunlu bir bağ mı? Sosyal sermaye mi? *İçtimaiyat*, 8(2), 691-712, DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1454069>.

Bars, M. E. (2022). Türk Kültüründe Komşuluk ve "Kitab-ı Müstakim'e Göre Komşuluğun Esasları. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, (17), 35-52. <https://doi.org/10.53440/bad.1191684>.

Burcu, E., Danacıoğlu, N., & Vazsonyi, A. T. (2007). Burcu, E., Danacıoğlu, N., & T. Vazsonyi, A. Arkadaş grubuna sahip olmaya verilen önemin gençlerin vandalizmi üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(2).

Coşkun, N. K., & Malkoç, A. (2024). Analysis of The Relationship Between Attachment Styles and Family Functionality. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 531-552. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.1283379>.

Csók, C., & Pusztai, G. (2022). Parents' and Teachers' Expectations of School Social Workers. *Social Sciences*, 11(10), 487. <https://doi.org/10.3390/socsci11100487>.

Demirbilek, M. (2016). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *TJFMPC*, 10(2):109-20.

Dölek, A. (2010). Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlaşmada Akrabalık

Hakkını Gözetmek. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 2 Sayfa: 33-56.

Dupper, D. D. (2003). *School Social Work Skills and Interventions for Effective Practice*. JOHN WILEY & SONS, INC., ISBN 0-471-39571-4.

Duymaz, A., & Ayaz, B. (2013). Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinde Ant. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 5 (2), 1-28.

Ediş, L. B., Kılıç, S., & Aydın, S. (2024). Message Appeals of Social Media Postings: An Experimental Study on Non-Governmental Organization. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/10495142.2024.2377975>.

Eyilik, O. (2023). Yetimliğin En Yaygın Hali: Sosyal Yetimlik ve Çocuk Suçluluğu [The Most Prevalent Form of Orphanhood: Social Orphans and Juvenile Delinquency]. *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı [Symposium on Orphans and Abandoned* (s. 67-92). İstanbul: : İstanbul Üniversitesi Yayınevi, <https://doi.org/10.26650/PB/SS48.2023.003.003>.

Global Child Advocates. (2025). *Global Child Advocates: Orphans*. Erişim tarihi: 26.10.2024, Erişim adresi: <https://globalchildadvocates.org/orphans>.

Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., & Baskı, B. (1994). *Sosyal Çevre*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Karaahmetoğlu, G. U., Softa, H. K., Kör, H., & Karagözoğlu, G. (2017). An Investigation About Friendship Correlation Among University Freshman Students. *Kastamonu Education Journal*, 25(6), 2173-2184.

Karataş, Z. (2020). Evlat edinme sürecinde biyolojik annenin hak arama mücadelesi: vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (3), 1394-1414.

Karayel, A. H. (2019, May 3). *Sosyal yetimlik*. İnsamer. Erişim adresi: <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/analiz-sosyal-yetimlik.pdf> Erişim tarihi: 26 Ekim 2024.

Kartal, B. (2023). Sosyal Çevre ve Davranış Bağlamında Halo ve Horn Etkisi ve Ters Yönlü Bir Algı Yönetimi Denemesi. *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1): 115-129.

Mert, A., & Soyer, B. (2016). Evaluation of the film "We need to talk about Kevin" usinig Bowlby's childhood attachment styles and Minuchin's Structural Family Systems Approach Basic Concepts. *OPUS International Journal of Society Researches*, 4(7), 100-1.

Novelle, M. A., & Gonyea, G. J. (2016). The availability and role of non-parental identity agents for ins-

titutionalized male adolescent social orphans in Colombia: Child and youth services review. *Children and Youth Services Review*, (61), 51-60. ISSN 0190-7409, <https://doi.org/10.1016/j.child-youth.2015.11.024>.

Ryan, C. E., Epstein, N. B., Keitner, G. I., Miller, I. W., & Bishop, D. S. (2005). *Evaluating and Treating Families: The McMaster Approach*. New York: Routledge.

T.C. Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü. (tarih yok).

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025, 17 Ocak). *Koruyucu Aile Hizmeti*. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/ss/cocuk-hizmetleri-genel-mudurlugu/koruyucu-aile-hizmeti/> Erişim tarihi: 26.10.2024.

IV. OTURUM SONUÇ VE ÖNERİLER

Devlet Bağlamında Sonuç ve Öneriler

Dr. Mehmet Naim Boz¹

Giriş

Araştırmalarımızın sonucunda, “yetimin bir kez daha yetim kaldığı” gerçeğini, deyim yerindeyse zaman zaman unutulup bir kenara itildiğini derinden idrak ettik. Bu durum, toplumsal duyarsızlık ve ihmalin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizler, bu sorunun farkına varmakla kalmayıp toplumu da bu farkındalığa taşımayı hedeflemekteyiz. Hedefimiz, bir kez daha “yetimin hatırlanması,” Hz. Peygamber (sav) dönemindeki gibi “kıymetlendirilmesi” ve tarih boyunca ona değer verilen dönemlerin örneklerinin güncellenerek uygulanmasının önemini vurgulamaktır.

Çünkü huzurlu ve mutlu toplumların temeli, bütün çocukların; özellikle de sosyal, psikolojik ve fiziksel destekten mahrum kalan yetimlerin, her yönüyle korunup, gözetilmesiyle atılır. Yetim çocuklar, toplumların geleceğini inşa edecek olan, yarının liderleri, bilim insanları, sanatçıları, iş insanları ve toplumsal liderleridir. Bu nedenle, onların korunması, eğitim ve sosyal gelişimlerinin sağlanması, sadece bir yardım değil, bir yatırım olarak görülmelidir.

Toplum olarak yetimlerin korunması ve desteklenmesi, her türlü gündem maddesinin ötesinde, en öncelikli meselelerden biri olmalıdır. Yetimlere sahip çıkmak, onları koruyup geleceğe hazırlamak, toplumun en kutsal görevlerinden biridir. Bu görev sadece sosyal yardımlar ile sınırlı kalmamalı, aynı zamanda çocukların hak ve hukuklarının sürekli hatırlatılması ve sağlanması ile sürdürülebilir olmalıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ayetler ve Hz. Peygamber’in (sav) yetimlere verdiği değer, bu mücadelenin ne denli kutsal ve önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde yetimlerin korunması için kamuoyunun bilinçlendirilmesi, hukukî düzenlemelerin güçlendirilmesi ve sosyal yardımların daha etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Toplumun her kesiminin bu meseleye duyarlı olması sağlanmalı, devletin öncülüğünde yetimlerin yaşam standartlarının yükseltilmesi için bütünsel bir yaklaşım benimsenmelidir.

Bu kapsamda, elde ettiğimiz veriler ve ulaştığımız sonuçlar doğrultusunda,

yetimlerin kollanması ve korunmasına yönelik alınması gereken tedbirler şu şekilde sıralanabilir:

Yetim Hakları Sözleşmesinin Hazırlanması ve Uygulanması: Dünyada yaklaşık 150-180 milyon yetim çocuk ve 400 milyon savunmasız çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların karşılaştığı büyük sorunların önlenmesi ve dünya geleceğinin sağlıklı bireylerle şekillendirilmesi adına, ulusal ve uluslararası kurumlar tarafından acilen bir “Yetim Hakları Sözleşmesi” hazırlanarak yürürlüğe girmelidir. Bu sözleşme, yetimlerin haklarının korunması ve güçlendirilmesi adına kritik bir adım olacaktır.

Koruyucu ve Önleyici Tedbirler Alınması: Ülkemiz, Birleşmiş Milletler, İslâm İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kurumlarla işbirliği içinde, yetimlerin organ ve dilenci mafyaları, kaçakçılık şebekeleri ve fuhuş sektörlerinden korunabilmesi için sert tedbirler almalıdır. Ayrıca, suçlulara evrensel hukuka uygun ağır cezaların uygulanabilmesi için caydırıcı kanunlar çıkarılmalıdır.

¹ Dr. Mehmet Naim Boz, Millî Eğitim Bakanlığı, Gemlik Özdelek Cevdet Aynur Mayruk Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, zarukimin@hotmail.com.

Toplumsal Duyarlılığın Artırılması: Yetimlere karşı toplumsal duyarlılığın ve bilincin artırılması için yazılı, görsel ve sosyal medya araçları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Devlet, bu konuda kamuoyunun duyarlılığını arttırmak için belirli zaman dilimlerinde bütün televizyon kanallarında yetim bilinci oluşturacak tanıtımlar yapmalıdır.

Yetim Bütçesi Oluşturulması: Devletler, ilgili birimlerine ayırdıkları yıllık paylar gibi, ülkedeki yetim sayısına göre bütçelerden yıllık pay ayırmalıdır. “Yetim Bütçesi” ya da “Dünya Yetim Fonu” gibi bir fon oluşturularak uluslararası seyahatlerdeki biletlerden, ithalat-ihracat ticaretinden ve yurtdışı harçlardan belli bir kesinti bu fona aktarılabilir.

Ortak Çalışma Modeli: Yetimlere yönelik koruyucu, önleyici ve yönlendirici çalışmalar, devletin ilgili birimleri ve gönüllü sivil toplum kuruluşları öncülüğünde ortaklaşa yapılmalıdır. Bu çalışmalar, sosyal ve psikolojik desteği sağlayarak sosyal yetimlerin topluma entegrasyonunu hızlandıracaktır.

Yetim Kulüpleri Kurulması: Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bütün okullar ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı okul ve ibadethanelerde “Yetim Kulüpleri” oluşturulmalıdır. Bu kulüpler, yetimlerin sosyal ve psikolojik destek alabileceği, kendilerini ifade edebileceği alanlar sunacaktır.

Yetim Birimleri Oluşturulması: Devlet başkanına bağlı olarak Milli Eğitim, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bakanlıklara bağlı yetim birimleri oluşturulmalıdır. Bu birimler, yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve izlemek için merkezi bir yapı kuracaktır.

Dünya Yetimler Günü ve Camilerde Hutbe Okunması: Diyanet İşleri Başkanlığı, her yıl Ramazan ayının 15. günü Dünya Yetimler Günü münasebetiyle camilerde yetimler ile ilgili hutbe okutmalıdır. Bu uygulama, yetimlerin toplumsal farkındalık yaratmasına katkı sağlayacaktır.

Toplum İçindeki Destek ve Aile Desteği: Sosyal yetimler, öncelikle kendi toplumlarında, aile veya

akrabalarıyla desteklenmelidir. Ailelere her türlü maddî ve manevî katkı sağlanarak yetimhaneler yerine aile ortamı tercih edilmelidir. Mevcut yetimhaneler ise, günün şartlarına uygun şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Spor ve Aktif Yaşam Alanları: Yetimlerin enerjilerini sağlıklı bir şekilde yönlendirebilmeleri için spor salonları ve gençlik kulüpleri gibi aktif yaşam alanlarında uzman kişiler tarafından eğitilmeleri gerekmektedir. Ayrıca, özel gezi programları ve sosyal etkinlikler düzenlenmeli, bu süreçte yalnız bırakılmamaları sağlanmalıdır.

Uluslararası Geçerliliğe Sahip Logo Oluşturulması: İslâm coğrafyasındaki ve dünya genelindeki yetimhaneler için uluslararası geçerliliğe sahip bir logo tasarlanmalıdır. Özellikle kriz dönemlerinde, bu logoların kullanımı sayesinde yetimhanelerin dokunulmazlığı garanti altına alınabilir.

Psikolojik ve Rehabilitasyon Desteklerinin Sağlanması: Yetimhanelerde bannan çocuklar için psikolojik ve rehabilitasyon destekleri, uzmanlar gözetiminde yürütülmelidir. Bu destekler, çocukların psikolojik sağlıklarını koruyarak gelişimlerini sürdürürebilmeleri için önemlidir.

Hukukî Destek ve “Özel Yetim Mahkemeleri”: Yetimlerin hukukî ihtiyaçları için devlet tarafından danışmanlık hizmeti sağlanmalı ve “Özel Yetim Mahkemeleri” kurulmalıdır. Bu mahkeme-

lerde, faillerin işlediği suçlara göre ve caydırıcı cezalar verilmelidir.

Özel Yetim Mahkemelerinde Hızlı Yargılama: Yetimlerin maddî ve manevî haklarının korunması için mahkemelerdeki davalar, özel yetim mahkemelerinde en kısa sürede sonuçlandırılmalıdır. Bu süreçte, hızlı ve etkili kararlar alınarak mağduriyetlerin önüne geçilmelidir.²

Varlıklı Yetimlerin Mallarının Korunması: Varlıklı yetimlerin mal varlıklarının alım-satım işlemlerinde zarar görmemeleri için devletin yetkili birimleri tarafından ihtisas komisyonları oluşturulmalı ve bu komisyonlar düzenli olarak denetlenmelidir.

Yetim Köyleri ve Alternatif Koruyucu Aile Sistemi: Anne baba yokluğunu hissettirmemek adına, tam teşekküllü yetim köyleri inşa edilebilir. Ayrıca, alternatif koruyucu aile sistemleri de geliştirilmeli ve bu süreçte İçişleri Bakanlığı ile koordinasyon sağlanmalıdır.

Yetim İzleme Merkezleri (YİM): Devlet öncülüğünde, yetimlere yönelik faaliyet yürüten bütün devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla “Yetim İzleme Merkezleri” kurulmalı ve etkin bir şekilde çalışmalıdır.

Çelenk Ücretlerinin Yetim Fonuna Aktarılması: Belirli gün ve haftalar münasebetiyle gönderilen çelenklerin ücreti, “Yetim Fonu”na aktarılmalıdır. Bu konuda kamuoyunun bilinçlendiril-

mesi için medya aracılığıyla duyurular yapılmalıdır.

Uluslararası Yardım Faaliyetlerinin Yaygınlaştırılması: Türkiye, TİKA aracılığıyla, Tayland Krallığına bağlı bölgelerdeki yetimlerin durumu hakkında diplomatik girişimlerde bulunmalı ve çözüm odaklı çalışmalar yapmalıdır.

Yurt Dışındaki Zeki Yetimlere Üniversite İmkânları Sağlanması: Yurt dışındaki yetimhanelerde bannan ve üniversiteye hazırlanan zeki yetimler, Türkiye’deki üniversitelerde eğitim almak üzere ülkemize davet edilmelidir. Bu süreçte, gerekli eğitim ve bannma imkânları sağlanmalıdır.

Şehit Yetimlerine Özel Fon Oluşturulması: Şehitlerin yetimleri için halkın rahatlıkla bağış yapabileceği bir “Şehit Yetim Fonu” oluşturulmalıdır. Bu fon, şehitlerin yetimlerine yönelik maddî ve manevî destek sağlayacaktır.

Özel Yetim Kimliği ve Uluslararası Geçerliliği: Uluslararası antlaşmalarla, yetimler için özel kimlikler oluşturulmalı ve bu kimlikler, iş ve işlemlerde üstünlük sağlayacak şekilde geçerli olmalıdır.

Yetim Bilinci İçin Kamu Yayınları: Ülkemizdeki ulusal televizyon kanallarında düzenlenen bilgi yarışmalarında, yetimler ile ilgili ayet ve hadislerden sorular sorulmalı, bu konuda yapılan çalışmalar ve yazılan eserler hakkında kamuoyunun bilgi sahibi olması sağlanmalıdır.

2 Bir örnek verecek olursak: Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), bir yetimin ikinci aylığının iptali için açtığı davada İzmir 9. İş Mahkemesi 30.01.2017 tarihinde davanın reddine, yetim aylığının yeniden bağlanmasına karar vermiş, SGK kararı temyiz etmesi üzerine bu kez dava Yargıtay’a gider. Yargıtay 21. Hukuk Dairesi de İzmir Bölge Adliye Mahkemesi kararını onadı. bk. <https://takvim.com.tr/ekonomi/2019/05/05> ; Kararın sonucu vicdanı olarak çok olumlu, ancak konu yetim olunca bu karar yaklaşık bir buçuk yıl gibi uzun zaman aldığından önerimiz, yetimlerin davalarının görülmesi için özel mahkemelerin kurulmasıdır.

Sivil Toplum Kuruluşları Bağlamında Sonuç ve Öneriler

Uzm. Psk. Dan. Zeynep Sena Soyyiğit¹

Giriş

Sosyal yetimlik, son yıllarda sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere toplum tarafından kullanımı günden güne yaygınlaşan bir kavramdır. Günümüzde çocuk ve gençlerin refahını tehdit eden, nihayetinde toplum için risk oluşturan önemli olgulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal yetimlik, çocukların ebeveynleri ile birlikte yaşasalar dahi, savaş, göç, afet gibi toplumsal olaylar veya ihmal, istismar, iletişimsizlik gibi aile içi faktörler nedeniyle sosyal ve duygusal destekten yoksun kalmalarını ifade eder. Sosyal yetimlik, çocukların gelişimini olumsuz etkileyerek akademik başarısızlık, sosyal uyum sorunları, davranış problemleri ile suça karışmaya kadar giden bir sorunlar silsilesine yol açabilir. Bu nedenle, sosyal yetimliğin nedenlerini anlamak ve bu soruna karşı etkili çözümler üretmek büyük önem taşımaktadır. Sivil toplum kuruluşları, bu alanda önleyici ve destekleyici çalışmalar yürüterek çocuk ve gençlerin sağlıklı bir şekilde gelişmelerine katkıda bulunmalıdırlar.

Dilimize Arapçadan geçen yetim kelimesi, "babası vefat etmiş çocuk" anlamına gelmektedir, annesi vefat eden çocuk için ise öksüz kelimesi kullanılmaktadır. Birçok dilde ise yetim karşılığı olarak kullanılan kelimeler (İngilizcede orphan, Almancada waise, Fransızcada orphelin gibi) ebeveynlerinden

herhangi birinin ya da ikisinin vefat ettiği çocuğu tanımlamaktadır.

İslami kaynaklara bakıldığında, yetimlere değer verilmesi, ihtimam gösterilmesi ve haklarının korunmasına dair birçok ayette de insanlara uyarı ve hatırlatmalar yer almaktadır. Toplumun korunmasız durumdaki çocuğun korunmasına yönelik sorumluluğuna dikkat çekilmektedir. Bir çocuk yetim kaldığında, çocuğun bakımının sağlanması ve haklarının gözetilmesi sorumluluğu yakın akrabalarına ve toplumun diğer bireylerine aittir. Aynı şekilde çocuğu içinde bulunduğu risk faktörlerinden korumak için ebeveynlerin yeterli imkâna sahip olmadığı durumlarda da sosyal yetimlik durumu ortaya çıkmış olur.

Günümüz koşullarında, küreselleşen dünyada ülkeler arası etkileşimlerin artması ile dünyadaki olumlu gelişmelerin hızla yayılmasının yanı sıra risk ve tehditlerin de hızla yayıldığını söylemek mümkündür. Çocukların savaş, göç, mültecilik, terör örgütleri, organ mafyaları gibi tehditlere karşı korunmaları, sokaklardaki uyuşturucu taccirlerinden, çocukları istismar ederek suça sürükleyen çetelerden, bağımlılıklar gibi risklerden uzak tutulmaları, eğitim haklarının temin edilmesi ve meslek edinmelerinin sağlanması, ruhsal ve

psikolojik olarak sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri için ihtiyaçları olan sevgi ve şefkatin sunulması gerekmektedir.

Ebeveynlerin çeşitli sebeplerle bu alanların bir ya da birkaçı konusunda yeterli desteği sağlayamaması durumunda, bu çocuklar sosyal yetim olarak değerlendirilebilir.² Bütün bu tehdit ve riskler göz önünde bulundurularak, çocuğun iyilik halinin tam anlamıyla korunması için ebeveynlerin tek başına

yeterli gelmesi mümkün görünmemektedir. Bir Afrika atasözünde "bir çocuğu büyütmek için koca bir köy gerekir" şeklinde ifade edildiği gibi, bütüncül olarak bütün toplumun çocukların refahı için çalışması gerekmektedir.

Sosyal yetimlik olgusunun, mevcut tanımlamalar itibarıyla sınırlarının oldukça geniş olduğu görülmektedir. Sadece savaş, göç gibi dışsal faktörlere değil, aile içi şiddetten iletişimsizlik ve duygusal ihmali de

içeren faktörlere de bağlı olarak tanımlanması, sosyal yetimliğin toplumda görülme oranını oldukça yükseltmektedir. Ebeveynleri tarafından yalnız bırakılan, duygusal olarak ihmal edilen çocukların, gelişimlerinin olumsuz etkilendiği, bilişsel, duygusal ve fiziksel olarak gelişimde gerilik yaşandığı görülmektedir.³ Ayrıca bu çocukların suça sürüklenme ihtimalleri de akranlarına oranla daha yüksek olmaktadır.⁴

1. Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Yetimlik

Sivil toplum kuruluşları, sosyal yetim olgusunun kavramsallaşması noktasındaki ihtiyacı başta insani yardım alanı olmak üzere, toplumun pek çok kesiminden katılımı ve yine toplum için yürüttükleri birçok faaliyetin icrası sırasında sahada tespit etmişlerdir. Sosyal yetimlik, sadece bireysel bir sorun olmaktan öte, toplumsal refahı ve sosyal bütünleşmeyi tehdit eden önemli bir mesele olarak ele alınma-

lıdır. Sosyal yetimliğin tespitinde olduğu gibi, sebep sonuçlarının netleştirilmesi, önlenmesi ve bu durumdan etkilenen bireylerin desteklenmesi sürecinde sivil toplum kuruluşları kritik bir rol üstlenmektedir. STK'lar, hem doğrudan müdahale mekanizmaları geliştirerek hem de farkındalık çalışmaları yürüterek sosyal yetimliğin etkilerini en aza indirme konusunda önemli katkılar sunabilirler.

Bu bağlamda, sosyal yetim çocukların güçlendirilmesi ve topluma entegrasyonunun sağlanması amacıyla beş temel alanda müdahale önerisi öne çıkmaktadır: farkındalık ve savunuculuk çalışmaları, aile destek programları, çocuk ve gençlere yönelik programlar, gönüllülük projeleri ve bütüncül yaklaşımlar.

2. Farkındalık ve Savunuculuk Çalışmaları

Sosyal yetimlik olgusunun toplumda geniş çapta bilinmesi ve bu konuda kamu politikalarının geliştirilmesi, STK'ların üstlenebileceği önemli bir sorumluluktur. Savunuculuk faaliyetleri, politika yapıcıları ve kamu

kurumlarını bu alanda harekete geçmeye teşvik ederken, medya ve iletişim araçları aracılığıyla farkındalık çalışmaları yürütmek, sosyal yetim çocukların maruz kaldığı sorunların görünür olmasını sağlar.

Bu kapsamda, sosyal yetim çocukların maruz kaldığı riskler konusunda bilgilendirici kampanyalar düzenlenmesi, bu çocukların haklarını koruyacak hukukî düzenlemelerin teşvik edilmesi ve sosyal hizmet politikalarının geliş-

1 Uzm. Psk. Dan. Zeynep Sena Soyyiğit, İyilikhane Çocuk Derneği, zsenasoyyigit@iyilikhane.org.tr.

2 Eyilik, O. (2022). Yetimliğin en yaygın hali: Sosyal yetimlik ve çocuk suçluluğu. *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 67-92). Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/PB/SS48.2023.003.003>.

3 Gibson, L. C. (2020). *Olgunlaşmamış ebeveynlerin yetişkin çocukları* (D. Boyraz, Çev.). Sola Unitas Yayıncılık.; Dubowitz, H., Giardino, A., & Gustavson, E. (2000). Child neglect: Guidance for pediatricians. *Pediatrics in Review*, 21(4), 111-116.

4 Günaydın, D., & Vatanel, C. (2024). Yoksulluk ile çocukların suça sürüklenmesi arasındaki ilişki: Tekirdağ/Süleymanpaşa örneğinden ampirik bulgular. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(25), 765-785. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1473021>.

tilirmesine yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Ayrıca, sosyal yetim çocukların dışlanması önlemek adına toplumun bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

a) Dışsal Faktörlere Yönelik Farkındalık ve Savunuculuk Çalışmaları

Sosyal yetimliğe yol açan dışsal faktörler, bireylerin kontrolü dışında gelişen ve genellikle toplumsal ve yapısal sorunlardan kaynaklanan durumlardır. Bu faktörler arasında savaş, göç, doğal afetler, ekonomik krizler, toplumsal şiddet ve suç örgütlerinin faaliyetleri gibi unsurlar yer almaktadır.

STK'lar, bu tür dışsal faktörlerin sosyal yetim çocuklar üzerindeki etkilerini topluma ve politika yapıcılara daha görünür kılmak, koruyucu ve önleyici politikaların geliştirilmesini teşvik etmek için farkındalık ve savunuculuk çalışmaları yürütmelidir.

I.) Savaş ve Göç Kaynaklı Sosyal Yetimlik

Savaşlar, sadece uluslararası siyaseti ve ekonomik dengeleri değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda milyonlarca insanın hayatını doğrudan etkileyerek sosyal, psikolojik ve ekonomik yıkımlara neden olur. Bu yıkımın en ağır sonuçlarından biri de çocukların ebeveynlerinden ayrılması ve sosyal yetimliğin artmasıdır. Savaş bölgelerinde veya çatışma hatlarına yakın bölgelerde büyüyen çocuklar, fiziksel ve duygusal güvenden yoksun kalmakta, eğitim haklarından mahrum edilmekte ve hayati risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu nedenle, savaş karşıtı savunuculuk çalışmaları, sosyal yetimlik olgusunun önlenmesi ve savaş mağduru çocukların haklarının korunması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), uluslararası kuruluşlar ve insan hakları örgütleri, savaşların önlenmesi ve savaş mağduru çocuklara yönelik politikaların geliştirilmesi için etkili farkındalık ve savunuculuk çalışmaları yürütmelidir.

Ebeveyn kaybı ve ailelerin dağılmasına karşı:

- 1 Uluslararası savaş hukuku çerçevesinde başta çocuklar olmak üzere bütün sivilileri koruyan yasaların güçlendirilmesi için kampanyalar düzenlenmelidir.
- 2 Mülteci çocukların bakım ve eğitim haklarının korunmasına yönelik hükümetler üzerinde baskı oluşturacak lobi faaliyetleri yürütülmelidir.
- 3 Savaşın çocuklar üzerindeki etkilerini belgeleyen raporlar hazırlanarak kamuoyunun bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

Zorunlu göç sonucu oluşan mülteci krizlerine karşı:

- 1 Savaş nedeniyle yerinden edilen çocukların uluslararası hukukî statülerinin korunması için insan hakları örgütleri ile işbirliği yapılmalıdır.
- 2 Mülteci çocukların eğitime erişimini garanti altına almak için hükümetler ve uluslararası kuruluşlarla ortak projeler yürütülmelidir.
- 3 Göç eden çocukların korunmasını sağlayacak sosyal politikaların geliştirilmesi için kamuoyu baskısı oluşturulmalıdır.
- 4 Çocuk askerliği ve savaşın psikolojik etkilerine karşı:
- 5 Çocuk asker kullanımını yasaklayan uluslararası sözleşmelerin uygulanmasını sağlamak için diplomatik baskı mekanizmaları oluşturulmalıdır.
- 6 Çocuk asker olarak kullanılan bireylerin rehabilitasyonu için uluslararası fonlar ve destek programları teşvik edilmelidir.
- 7 Savaşın çocuklar üzerindeki uzun vadeli psikolojik etkilerini inceleyen akademik çalışmalar yürütülmeli ve kamuoyunda farkındalık artırılmalıdır.

Uluslararası ve ulusal hukukî mekanizmaların güçlendirilmesi için:

- 1 Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Savaş Bölgelerinde Çocukları Koruma Yasaları gibi uluslararası sözleşmelerin ve yasaların eksik-

siz uygulanmasını sağlamak için hükümetler üzerinde baskı oluşturulmalıdır.

- 2 Savaş suçlarını belgeleyen uluslararası hukuk çalışmaları desteklenmeli, savaş suçlularının hesap vermesi için Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi platformlarda lobi faaliyetleri yürütülmelidir.

Savaş karşıtı savunuculuk faaliyetleri ile toplumsal farkındalığın artırılması için

- 1 Savaşın çocuklar üzerindeki etkilerine dikkat çekmek için medya kampanyaları yürütülmelidir.
- 2 Sosyal medya platformları, belgeseller ve interaktif medya araçları kullanılarak geniş kitlelere ulaşılmalıdır. Çocuk hakları savunucuları ve aktivistlerle işbirliği yapılarak küresel bir hareket oluşturulmalıdır.
- 3 Okullarda ve üniversitelerde savaşın çocuklar üzerindeki etkileri hakkında eğitim programları düzenlenmelidir.
- 4 Öğrenci toplulukları, akademisyenler ve insan hakları savunucuları ile işbirliği yapılarak farkındalık artırılmalıdır.
- 5 Eğitim müfredatlarına savaşın sosyal ve insani etkilerine dair konular eklenmelidir.

II.) Doğal Afetler ve Ekonomik Krizler Kaynaklı Sosyal Yetimlik

Depremler, sel felaketleri ve diğer doğal afetler sonrasında çocukların ebeveynlerinden ayrılma riski artmakta ve korunmasız hale gelmeleri

nedeniyle sosyal yetimlik olgusu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik krizler, aile içindeki geçim telaşını ve stres faktörlerini artırarak ebeveynlerin çocuklarına yeterli bakım ve destek sağlayamamasına yol açmaktadır.

Doğal afetler sonrası, çocukların kaybolması, ebeveynlerinden ayrılması veya korunmasız kalması gibi durumlar sıkça yaşanmaktadır. STK'lar, bu tür durumların önlenmesi ve çocukların güvende tutulması için kamu kurumlarına çocuk koruma mekanizmalarının oluşturulması ve güçlendirilmesi için baskı yapmalıdır. Ayrıca bu mekanizmanın işler hale gelebilmesi için destek vermelidir.

Afetlere karşı savunuculuk ve farkındalığın artması için:

- 1 Afet bölgelerinde hızla devreye girebilecek, kaybolan veya ebeveynlerinden ayrı düşen çocukların tespit edilerek koruma altına alınmasını sağlayacak ekipler oluşturulmalıdır.
- 2 Ailelerinden ayrı kalan çocuklar için onların duygusal ve fiziksel güvenliğini sağlayacak geçici bakım merkezleri oluşturulmalı, bu merkezlerde psikososyal destek sağlanmalıdır.
- 3 Afet sonrası ebeveynlerini kaybeden çocukların haklarının korunması ve uygun bakım mekanizmalarına yerleştirilmesi için hukukî rehberlik sağlanmalıdır.
- 4 Ailelerin ve çocukların afetlere hazırlıklı olması için bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmeli, çocukların afet sırasında nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda eğitimler verilmelidir.

Ekonomik krizlere karşı ise;

- 1 Özellikle dezavantajlı bölgelerde yaşayan ailelerin çocuklarını sağlıklı bir şekilde yetiştirebilmeleri için gıda, sağlık ve hijyen desteği içeren sosyal yardım programları güçlendirilmelidir.
- 2 Ekonomik krizler nedeniyle eğitime devam etmekte zorlanan çocuklara yönelik burs programları geliştirilmeli, kırtasiye, yemek ve ulaşım desteği sunulmalıdır.
- 3 Ailelerin geçim sıkıntısı nedeniyle çocuklarını çalıştırmalarının önüne geçmek için farkındalık çalışmaları yapılmalı, çocuk işçiliği ile mücadelede etkin politikalar geliştirilmesi savunulmalıdır.
- 4 Ekonomik krizlerin yarattığı stresin aile içi çatışmalara ve çocuk ihmal/istismarı vakalarına dönüşmesini engellemek için ebeveynlere psikososyal destek ve rehberlik sağlanmalıdır.

III.) Çocukları Hedef Alan Suç Örgütleri ve İstismar Çeteleri Kaynaklı Sosyal Yetimlik

Uyuşturucu tacirleri, çocukları kullanarak yasa dışı faaliyetlerde bulunmalarına sebep olmakta ve ebeveyn kontrolünün zayıf olduğu durumlarda sosyal yetimlik riski artmaktadır. Organ mafyaları, insan kaçakçılığı gibi suç örgütleri, başta afetler gibi kriz zamanlarında olmak üzere korunmasız çocukları hedef alarak onların güvenliğini tehdit etmektedir. STK'lar bu riske karşı da farkındalık ve savunuculuk faaliyetleri yürütmelidirler;

- 1 Çocukları suç örgütlerinden koruyacak yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi, suç örgütlerine yönelik ceza ve yaptırımların artırılması, çocuklara yönelik suçlarda ulusal ve uluslararası hukuk kurallarının hafifletilmeksizin uygulanması talep edilmelidir.
- 2 Kolluk kuvvetleri ile işbirliği içinde çocuklara yönelik suçların tespitinde ve önlenmesinde sivil toplum kuruluşlarının da rol alması sağlanmalıdır. Özellikle sosyal hizmet çalışmaları kapsamında dezavantajlı bölgeler ve gruplarla çalışan sivil toplum kuruluşlarının kolluk kuvvetleri ile irtibat ve işbirliğini güçlendirecek çalışmalar yapılabilir.
- 3 Aileleri bilinçlendirmek amacıyla eğitim ve bilgilendirme programları düzenlenebilir.

b) İçsel Faktörlere Yönelik Farkındalık ve Savunuculuk Çalışmaları

Sosyal yetimliğin içsel nedenleri, bireysel ve aile içi faktörlerden kaynaklanan ve ebeveynlerin çocuklarına yeterli bakım ve destek sağlayamamasıyla ilişkilendirilen durumlardır. Bu faktörler arasında aile içi şiddet, ebeveynlerin psikolojik hastalıkları, duygusal ihmal, ebeveynlerin bağımlılık sorunları ve parçalanmış aile yapıları gibi durumlar bulunmaktadır.

3. Aile Destek Programları

Sosyal yetimliğin önlenmesine yönelik en temel adımlardan biri, ebeveynlerin güçlendirilmesi ve desteklenmesidir. Aile içindeki iletişim kopukluğu, ebeveynlerin ekonomik sıkıntıları, psikososyal sorunlar veya eğitimsizlik, çocukların sosyal ve duygusal açıdan ihmal edilmesine yol açabilmektedir. STK'lar, bu bağlamda ebeveynlere yönelik eğitim, danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunarak aile içi dinamikleri iyileştirmeye katkı sağlayabilirler.

Bu tür içsel faktörlerin önlenmesi, büyük ölçüde ebeveynlerin bilinçlendirilmesine ve desteklenmesine bağlıdır. STK'lar, bu bağlamda hem farkındalık artırıcı eğitimler düzenlemeli hem de bu tür risk faktörleriyle mücadele edecek sosyal politikaların oluşturulmasını teşvik etmelidir. Bu konuda sivil toplum kuruluşlarına bazı öneriler verilebilir:

- 1 Aile içi şiddetle mücadelede sosyal hizmet mekanizmalarının güçlendirilmesini savunmak.
- 2 Çocuk ihmali ve istismarına karşı hukukî düzenlemelerin iyileştirilmesini sağlamak.
- 3 Medya ve sivil toplum işbirliğiyle çocuk haklarına dair farkındalık kampanyaları düzenlemek.
- 4 Psikolojik desteğe erişimin artırılması için sağlık politikalarının güçlendirilmesini savunmak.
- 5 Bağımlılıkla mücadele eden ebeveynler için rehabilitasyon programlarının yaygınlaştırılmasını sağlamak.
- 6 Çocukların korunması için sosyal hizmet mekanizmalarının güçlendirilmesini teşvik etmek.
- 7 Tek ebeveynli ailelere yönelik destek programlarının oluşturulmasını savunmak.
- 8 Ebeveynlerin çocuklarına daha iyi bakım sağlamaları için ekonomik ve sosyal destek mekanizmalarının oluşturulmasını teşvik etmek.

Özellikle, ebeveyn-çocuk ilişkisini güçlendirecek eğitim programları düzenlemek, ailelerin çocuk gelişimi ve ebeveynlik becerileri konularında bilinçlendirilmesini sağlamak önemli bir önleyici müdahale niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra, psikososyal destek hizmetleri, ekonomik güçlendirme projeleri ve ebeveynlerin bilinçli medya kullanımı konularında eğitilmesi de çocukların sağlıklı gelişimi açısından kritik öneme sahiptir.

4. Çocuk ve Gençlere Yönelik Programlar

Sosyal yetim çocuklar, ihmal ve yoksunluk nedeniyle psikososyal gelişimlerinde aksaklıklar yaşayabilmekte, bu da eğitim hayatlarında başarısızlığa, sosyal uyum sorunlarına ve hatta suç gibi riskli davranışlara yönelmelerine neden olabilmektedir.⁵ STK'lar, bu noktada çocuk ve gençlere yönelik koruyucu ve güçlendirici programlar geliştirerek onların potansiyellerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olabilirler.

5. Gönüllülük Programları

Sosyal yetim çocuklara yönelik yapılan çalışmaların sürdürülebilir olması, toplumsal katılımın sağlanması ile mümkündür. STK'lar, gönüllülük esasına dayalı projeler geliştirerek toplumun farklı kesimlerini bu süreçte dâhil edebilirler.

Bu bağlamda, gönüllü bireylerin eğitilerek mentorluk, psikososyal destek ve rehberlik sağlamaları ol-

Bu çerçevede, aşağıdaki öneriler ön plana çıkmaktadır:

- 1 Eğitim programları: Sosyal yetim çocukların akademik başarılarını artırmaya yönelik ders destek programları, burs imkânları ve kariyer planlama rehberliği sağlamak.
- 2 Psikososyal destek ve terapi hizmetleri: Duygusal ihmal ve travma yaşamış çocuklara yönelik bireysel ve grup terapileri düzenlemek.

dukça etkili bir yöntemdir. Gönüllülük programları sayesinde, sosyal yetim çocuklar kendilerini toplumun bir parçası olarak hissedebilir ve olumlu rol modellerle etkileşim kurarak kişisel gelişimlerini destekleyebilirler.

STK'lar, gönüllüleri eğiterek aşağıdaki alanlarda çalışmalar yapmalarını teşvik edebilir:

- 3 Sosyal etkinlikler: Spor, sanat, tiyatro ve müzik gibi etkinliklerle çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine ve toplumsal bağlanmalarını güçlendirmelerine katkıda bulunmak.
- 4 Meslek edindirme projeleri: Geleceğe yönelik ekonomik bağımsızlıklarını desteklemek adına mesleki eğitim ve girişimcilik programları düzenlemek.

- 1 Akademik ve sosyal mentorluk: Çocukların eğitim hayatlarına destek olmak.
- 2 Psikososyal destek: Gönüllü psikologlar ve sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla rehberlik sağlamak.
- 3 Sosyal aktiviteler ve atölyeler: Spor, sanat ve kültürel faaliyetler düzenlemek

6. Bütüncül Yaklaşım ve İşbirliği Mekanizmaları

Sosyal yetimliğin etkili bir şekilde ele alınabilmesi için farklı disiplinlerin ve kurumların eş güdümlü çalışması gerekmektedir. Tek başına bireysel veya kurumsal çabalar yetersiz kalabileceğinden, kamu kurumları, akademik çevreler, özel sektör ve uluslararası

kuruluşlarla işbirliği yapılması büyük önem taşımaktadır.

Bu kapsamda, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve hukukî destek gibi çeşitli alanlarda çalışan kuruluşların ortak projeler geliştirmesi, çocuklara yö-

nelik sunulan hizmetlerin etkinliğini artırabilir. STK'ların yerel yönetimler ve devlet kurumlarıyla ortak protokoller geliştirmesi, kaynakların daha verimli kullanılmasını ve sürdürülebilir projelerin hayata geçirilmesini sağlayacaktır.

5 Gibson, L. C. (2020). *Olgunlaşmamış ebeveynlerin yetişkin çocukları* (D. Boyraz, Çev.). Sola Unitas Yayıncılık; Webb, J., & Musello, C. (2018). *Çocuklukta ihmalin izi: Boşluk hissi* (G. Ankan, Çev.). Sola Unitas Yayıncılık.

Sonuç

Sosyal yetimlik, bireysel ve toplumsal boyutları olan karmaşık bir olgudur. Kavramın literatüre kazandırılması ile ilgili yapılacak çalışmalarda sınırlarının doğru bir şekilde çizilebilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Sosyal yetimlik yalnızca bir tanımlama aracı olarak görülmemeli, bireyleri güçlendirmeye yönelik çalışmalarla desteklenmelidir. Aksi takdirde, bu kavram bireyleri kendilerini etiketlemeleriyle güçsüzleştirerek psikolojik kaçınma davranışlarını teşvik edebilir. Bu riski de dikkate alarak sosyal yetimlik algısının olumsuz etkilerini azaltmak için akademik ve sosyal düzeyde farkındalık çalışmaları yürütülmelidir.

Sivil toplum kuruluşları, bu sorunun önlenmesi ve etkilerinin azaltılmasında aktif bir rol oynayarak çocuk ve gençlerin sosyal ve duygusal refahları-

na katkıda bulunabilirler. Farkındalık çalışmaları, aile destek programları, çocuk ve gençlere yönelik projeler, gönüllülük esasına dayalı müdahaleler ve farklı sektörlerle işbirliği içinde gerçekleştirilecek bütüncül yaklaşımlar, sosyal yetim çocukların güçlendirilmesinde kritik bir rol oynayacaktır. Sosyal yetim çocukların topluma kazandırılması, sadece bireysel değil, toplumsal bir sorumluluk olarak ele alınmalı ve bütün aktörlerin eş güdümlü bir şekilde hareket etmesi sağlanmalıdır. Bu alanda yapılacak çalışmalar, daha adil ve huzurlu bir toplumun inşasına da katkı sağlayacaktır. Gelecekte alanda yapılacak çalışmalarla burada sunulan sonuç ve önerilerin genişletilmesi ve çoğaltılması toplumsal açıdan faydalı olacaktır.

Kaynakça

Dubowitz, H., Giardino, A., & Gustavson, E. (2000). Child neglect: Guidance for pediatricians. *Pediatrics in Review*, 21(4), 111-116.

Eyilik, O. (2022). Yetimliğin en yaygın hali: Sosyal yetimlik ve çocuk suçluluğu. *Yetim ve Kimse-siz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 67-92). Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/PB/SS48.2023.003.003>.

Gibson, L. C. (2020). *Olgunlaşmamış ebeveynlerin yetişkin çocukları* (D. Boyraz, Çev.). Sola Unitas Yayıncılık. (Orijinal eser 2015'te yayımlandı).

Günaydın, D., & Vatanel, C. (2024). Yoksulluk ile çocukların suça sürüklenmesi arasındaki ilişki: Tekirdağ/Süleymanpaşa örneğinden ampirik bulgular. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(25), 765-785. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1473021>

Webb, J., & Musello, C. (2018). *Çocuklukta ihmalin izi: Boşluk hissi* (G. Ankan, Çev.). Sola Unitas Yayıncılık. (Orijinal eser 2012'de yayımlandı).

Toplum Bağlamında Sonuç ve Öneriler

Prof. Dr. Yakup Bulut¹

Giriş

Bu çalışma, sosyal yetim çocukların karşılaştığı sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik ortaya konan veri, öneri ve analizleri derinlemesine ele almaktadır. Yetim ve sosyal yetimlik kavramlarının iç içe geçtiği günümüz toplumlarında, çocukların yaşadığı travmalar, toplumsal ve ailevi duyar-sızlıklar, çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimini ciddi biçimde etkilemektedir. Sosyal yetimlik, bir çocuğun en temel insanlık haklarından biri olan sevgi,

ilgi ve ailevi destekten mahrum kalması olarak tanımlanabilir. Bu durum, yalnızca çocukların gelişimini değil, toplumsal yapıyı da olumsuz etkilemektedir. Aile yapısındaki bozulmalar, toplumsal değerlerin aşınması ve göç gibi faktörler, çocukların yaşadığı bu travmaları derinleştirmekte ve çözüm arayışlarını daha da zorlaştırmaktadır.

Bu bağlamda, sosyal yetimlik ve yetimlik sorunlarının çözülmesinde,

ailelerin ve toplumların duyarlılığının artırılması, çok disiplinli işbirliklerinin güçlendirilmesi ve toplumsal dayanışmanın teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, çocukların karşılaştığı zorlukların toplumsal sorunlara dönüşmemesi için gereken önlemleri ve çözüm önerilerini ele almakta, sosyal adalet, yardımlaşma ve toplumsal duyarlılık temelli bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır.

1. Sosyal Yetimlik Sorununun Çözümünde Aile ve Toplum Duyarlılığının Rolü

Yapılan sunumlar ve araştırmalar dikkate alındığında, göçmen çocuklar, göçmen yetim çocuklar ve sosyal yetim çocukların sorunları ve onların çözümüne ilişkin önemli veri, öneri, analizler ortay konmuştur. Öncelikle belirtmek gerekir ki, sosyal yetimlik sorunun çözümünde aile ve toplumsal duyarlılığın önemi çok önemlidir. Çünkü bir çocuk, öncelikle aile ve toplum bütünlüğü içinde yaşam yolculuğuna başlamaktadır. Sosyalleşmesi,

eğitilmesi, gelişmesi, olayları analiz etmesi, bilinçlenmesi aileden başlar ve toplumda şekillenir. Hatta denilebilir ki, çocuğun yaşam eğitiminin ilk öğretmeni annedir.

Bu bağlamda çocuklar açısından "sosyal yetimlik" ne anlama gelmekte, buna etki eden faktörlerin neler olduğu, aile ve toplum açısından hangi sorunlarla karşı karşıya kalındığı, ailelerin ve çocukları kendilerini bekleyen sorunların neler olduğu ve

bu sorunlara ilişkin arayış ve çözümlerin nasıl belirleneceği, uygulamada sosyal yetimlik konusunda nelerin yapıldığı ve bunların hangi çözümleri içerdiği? gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Aslında bu arayış ve çabaların sadece çocuklar açısından değil, ebeveynler hatta toplum açısından da önemine vurgu yapılmıştır. Özellikle aile ve toplum olarak hangi faktörlerin sürece etki ettiği ve bunların giderilmesi için farklı disiplinlerin

1 Prof. Dr. Yakup Bulut, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-0838-4200, yakupbulut@gantep.edu.tr.

ve uzmanlık alanlarının birlikte çözüm üretmeleri gerektiği ortaya konmuştur. Bir toplumu ayakta tutan en önemli yapı taşı aile olduğuna göre ailelerin

duyarlılık düzeyinin artırılması toplumsal duyarlılığın da artması anlamına geleceği göz ardı edilmemesi gerektiği söylenebilir.

2. Sosyal Yetimlik ve Göçmen Çocukların Karşılaştığı Zorluklar: Toplumsal Değerler ve Aile Yapısının Rolü

Yapılan sunumlar ve verilen bilgiler dikkate alındığında "göçmen çocukların" "göçmen yetim çocukların" ve "sosyal yetim kategorisinde çocukların" yaşadığı sorunlar temelde benzer nitelikler gösterse de, içerik analizlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin sosyal yetim çocukların yaşadığı birçok problemin kaynağında ilgisizlik, dışlanmışlık hissi, ötekileşme ve en önemlisi sevgisizlik vardır. Zaman zaman ebeveynlerin eğitimsizliği, ekonomik imkânsızlıklar da birer faktör olarak görülse de sosyal yetimliği besleyen en acı faktör, ebeveynin hayatta ve imkanları iyi olduğu halde çocuklarına karşı ilgisiz ve sevgisiz kalması sonucu çocukların düştüğü manevî boşluktur. İşte çocuklar bu boşluğu sokakta, yanlış alışkanlıklarda ve uygun olmayan çevrelerden edindiği arkadaşlıklarda aramağa başlamaktadırlar.

Yetimhanelerde yaşayan 2.7 milyon çocuğun yüzde doksanın sosyal yetim kategorisinde olduğu dikkate alındığında, her düzeyde çözüm için atılacak adımların önemi daha iyi anlaşılabilir. Göçmen çocuklar ve göçmen yetim çocuklar ise daha çok göçe maruz kalan ve göç yolculuğunda hedef veya menşe ülkelerde çocukların karşılaştığı ve maruz kaldığı travmatik olaylarla ilgilidir. Bu açıdan göç, genel anlamda bir yer değiştirme gibi görülse de özellikle

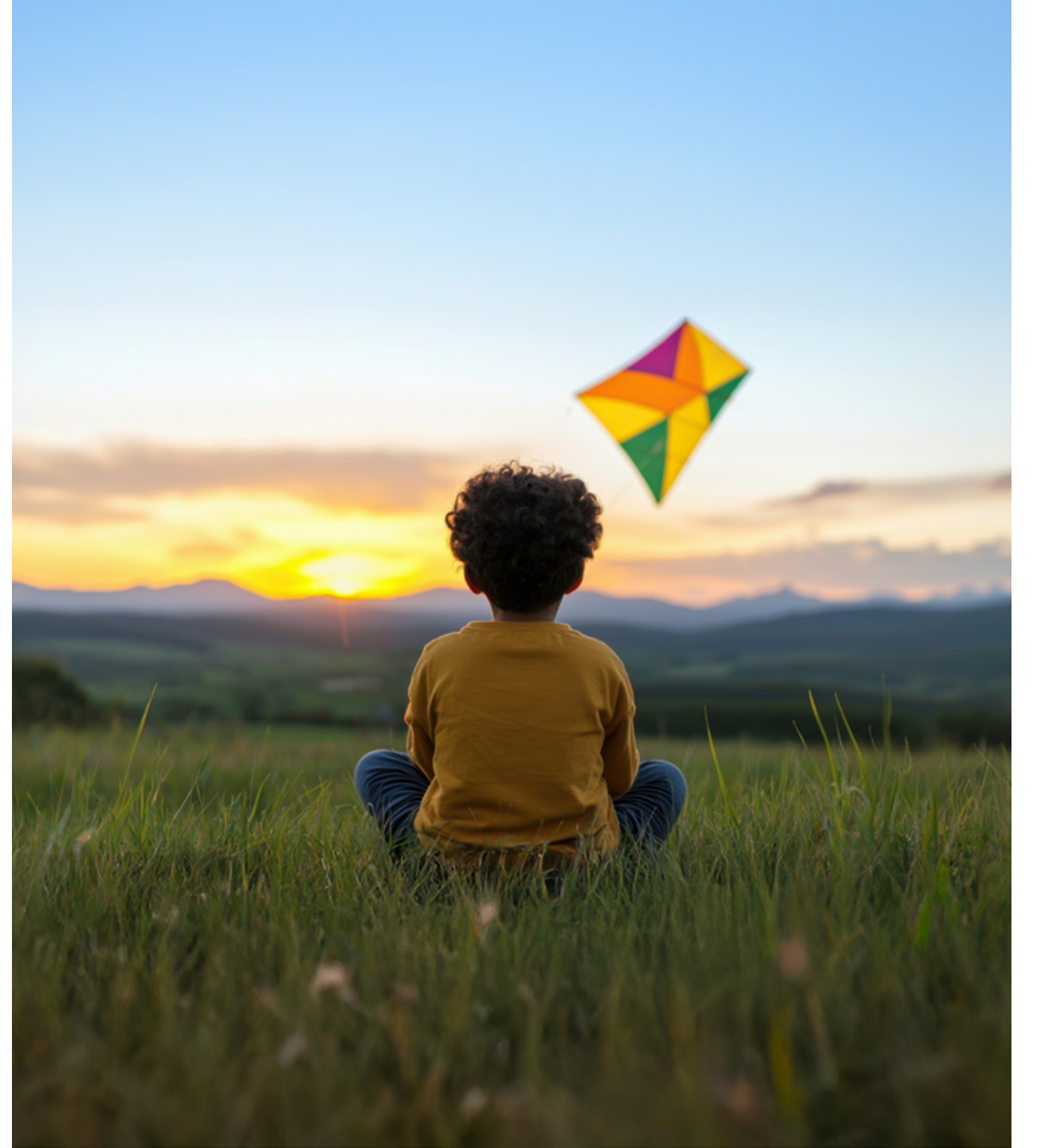
çocuklar açısından oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Göçün, çocukları farklı boyutlardan etkilediği, hem ulusal ve uluslararası metinlere yansıdığı hem de ulusal ve uluslararası kurumsal yapıların oluşturduğu görülmüştür. Dünyada giderek artma eğilimi gösteren evlilik dışı doğumların sosyal yetimliği tetikleyen en önemli faktörlerden biri olmaya başladığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Özellikle aile yapısının bozulmaya başlaması, toplumsal değerlerin, örf adet ve geleneklerin dışlanması, inanç ve insani değerlerin dejenere olması gibi faktörler, kendi çıkarları için toplumları bozmayı ve yozlaştırmayı politika olarak benimsemeye meyilli bir takım komiteler ve bunları besleyen aktörler, maa- lesef hedefleri için bütün inanç sitemlerini ve ahlakî değerleri yok etme arzusu taşımaktadırlar. Öylesine bir süreç yaşanılmaktadır ki, hem şahsi hayatımızı hem de toplumsal hayatımızı duyarsızlığa sürükleyen birçok hastalık ortaya çıkmaktadır. Özellikle ümitsizliğin artması, toplum hayatında doğruluğun kaybolması, muhabbeti değil düşmanlığı yaymanın tercih edilmesi, mütevazı değil baskıcı olmanın kabul görmesi ve bütün gayretimizi toplumsal menfaatlere değil de şahsi menfaatlere harcamamız temel prensipler haline gelmiştir.

3. Toplumsal Değişim, Aile Yapısındaki Bozulma ve Dijital Dünyanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Yapılan değerlendirmelerde gerek İslam hukuku açısından gerek sosyoloji açısından geçmişten günümüze ortaya çıkan çözüm yaklaşımları, kavramların anlam ve içerikleri, yasal ve yapısal yaklaşımlar farklı şekillerde ele alınmakla beraber, çoğu kez var olan eşitsizliklerin, aile yapısındaki

bozulmaların, dünya kaynaklarının dengesiz ve adil olmayan dağılımının, kaotik ortamların, kitlesel göçlerin, savaş ve iç çatışmaların oluşturduğu bir çok travmalar halen devam etmektedir. Toplumsal tabakalar arasındaki makasın açılması, sevginin yerini baskının alması hürmetin yerini

tepkinin alması gibi birçok sorunun çözümü için yeni yaklaşımlara ve bu yaklaşımların değerlerle beslenmesine ihtiyaç vardır.

Nitekim bugün dijital dünya, farklı ambalajlarda yapıcı olmaktan çok yıkıcı olma özelliği olan birçok proje geliştirmektedir. Bu ortam bir taraftan bilgiye erişimi kolaylaştırmakla beraber, diğer taraftan, insani vasıfları bozmaya yönelik erişimleri daha kolay hale getirmektedir. Aile içi

iletişim kaybolmakta, ebeveynler arasında iletişim farklılaşmakta ve çocuğun sosyalleşmesi, dijital baskının etkisine terk edilmektedir. Bu süreç öylesine güçlü bir şekilde kapsama alanını genişletmektedir ki, güven duygusu, aile sırları, yaşanmış hikâyeler adeta adiyattan olmaya başlamaktadır. Çocuğun ve ailenin olmadığı bir ortamda geleceğin dünyasını konuşmak da gereksiz hale gelmektedir.

4. Çocukların Korunması ve Desteklenmesi: Aile, Toplum ve Kurumsal İşbirliklerinin Önemi

Tarihsel süreçte, Batı toplumlarında, Osmanlı Devleti'nde ve günümüz Türk ve İslam toplumlarında, çocukların sorunlarını gidermek, desteklemek ve korumak için gönüllü topluluklar ve çocuk dostu yapılar kurulmuştur. Ancak, temelinde sevgi olan aile ve toplumsal duyarlılık, çocukların maruz kaldıkları travmatik istismarlarda en önemli çözüm noktalarından biridir. Bu nokta göz ardı edilmemelidir. Sosyal devletin en güzel örneklerini veren Osmanlı Devleti'nde ailelerini kaybeden kimsesiz ve yetim çocuklar konusunda gerek devletin gerekse toplumun gerekli duyarlılığı gösterdiği görülmüştür.

Bunda en önemli konu ise yetim ve öksüzlere acilen sahip çıkılması ve yardım yapılması bağlamında toplumun yardımseverlik duygularının harekete geçirilmesidir ki toplumun yardım severlik duygularının canlandırılmasına, aileden sivil toplum kurumlarına hatta devlet kurumlarına kadar işbirliğinin güçlendirilmesi bugün de en önemli konu olması gerekmektedir. Böylesine çok boyutlu bir işbirliği, bu kırılgan grupların ayakta kalabilmesi ve hayatlarını sürdürebilmesi açısından çok önemlidir. Çünkü kırılgan kesimlerin en korumasızı göçmen yetim ve korumaya muhtaç olan çocuklardır ki, bunların hayat yolculukları oldukça keşmekeş bir durum arz etmektedir.

Nitekim başta Suriye iç savaşı olmak üzere birçok coğrafyada göçe maruz kalan ve Avrupa'ya sığınmacı olarak giden on binlerce çocuk kaybolmuştur. Yoksulluk ve kıtlığın hüküm sürdüğü bölgelerde,

bazı misyonerlik faaliyetlerinin hedefi haline gelmişlerdir. Ayrıca, farklı istismar türlerine maruz kalmalarının ötesinde, asimilasyon politikalarına tabi tutulmuş ve birçok illegal yapının tuzağına düşmüşlerdir. İşte yukarıda ifade edildiği gibi bu zorunlu ve tehlikeli göç yolculuğunda bir farkındalık oluşturulması için gerek hükûmetlerin gerekse sivil toplum kurumlarının işbirliği çerçevesinde çalışmalar yapmaları bazı sorunların çözümünde önemli adımlar olacaktır.

Diğer bir ifade ile çocukların maruz kaldıkları zorluklar, onlar için tedbirler alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu tedbirler, merkezi hükûmetler kadar yerel yönetim birimleri ve sivil toplum kurumlarının desteğini hatta var olan kurumsal yapıların daha etkin çalışmaları ve ihtiyaç duyulması durumunda yeni kurumsal yapılan kurulmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda kurumsal işbirlikleri çerçevesinde sivil toplum örgütleri ve gerçek kişilerin çalıştay, proje, kongre, panel vs. düzenleyerek işbirliği ve gönüllü katılımları teşvik edilebilir, doğrudan konula ilgili yardım ve dayanışma kuruluşları geliştirilebilir, toplumsal duyarlıklar arttırılabilir.

Özellikle yetimleri ve ailelerini korumak için daha geniş çaplı ve çok boyutlu işbirliklerini içine alan projeler hayata geçiril ve farklı nedenlerle ayrı kalan ebeveynleri bir araya getirilmesine ilişkin daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Dezavantajlı ve kısıtlı imkânlarla sahip olan ailelerin veya göç mağ-

duru ailelerin çeşitli destek programı kapsamında, psikolojik danışmanlık, ekonomik yardım, eğitim ve sosyal hizmetler gibi çok boyutlu ve çok yönlü yaklaşımlar uygulanabilir. Çocukların gelecek yolculuklarında yaşadıkları travmalara rağmen, yaşamlarını anlamlı kılacak meslek ve beceriler kazandırılabilir. Bun-

ların gerçekleşmesinde toplumsal duyarlılığın artırılması, toplumsal kabul ve hoşgörünün geliştirilmesi, devlet-toplum işbirliğinin artırılması çok önemlidir. Göçmen çocukların yaşadıkları sorunların ve zorlukların, toplumsal sorunlara dönüşmemesi için dil, entegrasyon, uyum, eğitim ve aidiyet sorunlarının planlı bir şe-

kilde çözülmesi gerekmektedir. Bu açıdan gerek ulus üstü gerekse ulusal düzeyde sosyo-psikolojik destek mekanizmalarının kurulması, hukukî haklar bakımından çocuk haklarına ilişkin düzenlemelerin sorun çözücü nitelikte olması gerektiği konusunda yeni yaklaşımlara ve kurumsal yapılara ihtiyaç vardır.

5. Sosyal Adalet ve Toplumsal Duyarlılık: Yetim ve Göçmen Çocukların Sorunlarına Çözüm Arayışları

Sonuç olarak denilebilir ki, hayatın bütün yönlerini içine alan sosyal adalet anlayışı, yardımlaşma prensibi bağlamında ele alınmalıdır. Toplumsal katmanlar arasında aşağıdan yukarıya saygı ve hürmet, yukardan aşağıya sevgi ve merhamet duygularını güçlendirmek gerekir ki, toplumun en kırılgan kesimi olan yetim çocuk ve göçmen çocukların yardımına koşulabilsin ve sorunları giderilebilsin. Çünkü toplumsal duyarlılık bu çerçevede gelişmezse, materyalist

düşüncenin empoze ettiği sefahat ve rezalet, mutluluk sanılacaktır. İnsanlardaki nefsanî arzuları öne çıkararak ilişkilerini menfaat ve çıkar üzerine kuranlar, toplumda kaosu ve karmaşayı sürekli hale getiri ki, böylesi bir toplumda en önemli konularından biri olan yetim ve göçmen çocukların sorunları giderilemez.

Bu açıdan özellikle bizim toplumuz, kendini besleyen değerleri ve bu değerlerin inşa ettiği yaşam biçimini

doğru anlamalı ve ona göre çözümler peşinde koşmalıdır. Bu sempozyumda konuşulan birçok konunun kesiştiği nokta, sosyal yetimlik ve çocuk göçmenlerin sorunlarında gerek, ulusal gerekse uluslararası çözüm arayışlarının temelinde merhamet, duyarlılık ve sevgi temelli yaklaşımlar yatmaktadır. Dolayısıyla sosyal yetimlik ve genel anlamda kırılgan durumda olan bütün çocukların sorunların çözümünde toplumsal ve kurumsal işbirlikleri yatmaktadır.

TEMATİK DERLEMELER

TEMATİK DERLEMELER

➤ Sosyal yetimlik kavramı, toplumda yeterince bilinmiyor ve bu nedenle bu sorun göz ardı ediliyor.

➤ Basın ve medya kuruluşları, sosyal yetimlik konusunun önemini daha fazla vurgulamalı ve bu konuda düzenli haberler yaparak toplumun dikkatini çekmelidir. Ayrıca, sosyal yetimlik hakkında toplumu bilinçlendirecek, ilmî toplantılar ve farkındalık programları düzenlenmelidir. Bu programlar, farklı yaş ve toplumsal gruplara hitap edecek şekilde yaygınlaştırılmalıdır. Böylece sosyal yetimlik konusunda daha geniş bir kesim farkındalık kazanabilir.

➤ Sosyal yetimlik, bireysel olduğu kadar toplumsal bir sorun olarak da değerlendirilmelidir. Bu sorunun çözümü, yalnızca bir kurumun değil; devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, özel sektör ve bireylerin ortak sorumluluğudur.

➤ Devletler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, özel sektör ve bireyler, birlikte hareket ederek çok paydaşlı stratejiler geliştirmelidir. Bu stratejiler yalnızca maddî destek sağlamayı değil, aynı zamanda çocukların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını da karşılamayı hedeflemelidir. Böylece çocuklar sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal açıdan da güçlendirilmiş olacaktır.

➤ Sosyal yetimlik konusunda yapılacak kapsamlı araştırmalar, sorunun daha iyi anlaşılmasına ve etkili çözüm stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Üniversiteler ve kamu kurumları, bu araştırmalarla sosyal yetimliği derinlemesine inceleyip veri temelli çözüm önerileri oluşturabilir.

➤ Üniversiteler ve kamu kurumları, sosyal yetimlik konusunda geniş kapsamlı araştırmalar yapmalı ve elde edilen veriler doğrultusunda çözüm önerileri geliştirmelidir. Bu araştırmalar, sosyal yetimliğin anlaşılması ve sosyal politikalar geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır.

➤ Çocuklar, sağlıklı bir şekilde gelişebilmek için çocukluk dönemlerini özgürce ve keyifle geçirmelidir. Bu dönem, onların fiziksel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için en önemli zaman dilimidir.

➤ Çocuklara erken yaşta yetişkin sorumlulukları yüklemek, onların gelişimlerini olumsuz etkileyebilir. Bu yüzden, çocukların oyun oynayabileceği, öğrenebileceği ve duygusal olarak kendilerini güvende hissedebileceği alanlar oluşturulmalıdır. Aileler ve toplumlar, çocukların bu özel dönemi yaşaması için uygun ortamlar sağlamalıdır.

➤ Tüketim toplumu, çocukların hayal güçlerini ve gerçeklik anlayışlarını olumsuz etkileyebilir. Çocuklar,

aşırı tüketim ve maddî değerler üzerinden şekillenen bir dünyada büyüdükçe, hayal kurma, yaratıcı düşünme ve duygusal gelişim gibi önemli becerilerde gerileme yaşayabilir.

➤ Bu olumsuz etkilerden korunmak için aileler, okullar ve sivil toplum kuruluşları birlikte çalışarak çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamalıdır. Çocuk haklarının korunması amacıyla hem çocuklara hem de yetişkinlere yönelik eğitimler, farkındalık kampanyaları ve sosyal etkinlikler düzenlenmeli, toplum genelinde bu konuda duyarlılık artırılmalıdır.

➤ Sosyal çevrede akraba ve komşularla geliştirilen destekleyici ilişkiler, bireyin sosyal rollerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olmakta ve sosyal yetimlik riskini azaltan koruyucu bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

➤ Sosyal yetimliği önleyici toplumsal bir ağ olarak akrabalık ve komşuluk ilişkileri güçlendirilmelidir. Bu bağlamda, dayanışmayı artıran mahalle temelli projeler, aile içi iletişimi destekleyen eğitim programları ve yerel yönetim destekli sosyal etkileşim alanları oluşturulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

➤ Çocukluk algısı kültürden kültüre değişir ve bu farklılıklar, çocukların gelişimini olumsuz etkileyebilir.

🔗 Çocuklara nasıl yaklaşıldığı, kültürden kültüre değişir ve bu durum çocukların eğitim, sağlık ve psikolojik gelişimini doğrudan etkiler. Ancak bazı kültürel tutumlar, çocukların ihtiyaç duyduğu sağlıklı gelişim ortamını sağlayamaz. Bu yüzden, çocukların haklarını evrensel bir bakış açısıyla ele almak ve bütün dünyada geçerli olacak ortak bir çocukluk anlayışı oluşturmak büyük önem taşır. Böyle bir anlayış, çocuklara yönelik strateji ve politikaların temelini oluşturmalıdır.

📌 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi önemli bir temel oluştursa da günümüzün toplumsal değişimleri nedeniyle çocukların karşılaştığı sorunlar bu sözleşmenin güncellenmesini zorunlu kılmaktadır.

🔗 Çocukların yaşadığı zorluklar zaman içinde değişmiştir; teknolojinin etkisi, küresel göç, savaşlar gibi faktörler çocuk haklarını ciddi şekilde etkilemektedir. Bu nedenle Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin mevcut hali, bu yeni ve değişen koşullara uyum sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla toplumsal değişimlere uygun olarak yeni bir sözleşme protokolü hazırlanmalı ve "çocuk hakları" uluslararası düzeyde yeniden gözden geçirilmelidir.

📌 Çocukların dijital araçları kontrolsüz ve denetimsiz kullanmaları, onları yalnızlaştırarak sosyal yetimlik riskini arttırmaktadır.

🔗 Günümüzde çocuklar, dijital dünyada karşılaştıkları içeriklere karşı savunmasız olabilirler. Kontrolsüz dijital medya kullanımı, onların sosyal bağlarını zayıflatır ve yalnızlık, güven sorunları gibi psikolojik problemler yaratabilir. Bu durumu önlemek için aileler ve çocuklar dijital araçların hem faydalarını hem de olumsuz etkilerini doğru anlamalıdır. Toplumda dijital medya kullanımına dair bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı, sağlıklı dijital alışkanlıklar kazandırılmalı ve çocukların güvenli bir şekilde dijital dünyada yer alabilmesi için rehberlik sağlanmalıdır.

📌 Toplumda çocuk haklarına yönelik duyarsızlık ve çocukların kendilerini güvende hissetmediği

aile, okul ya da sosyal çevre ortamları, çocukların duygusal olarak yalnızlaşmasına ve ihtiyaçlarının karşılanmamasına neden olmaktadır. Bu durum, çocukların sevgi, ilgi ve güven eksikliği yaşamasına yol açarak sosyal yetimlik riskini önemli ölçüde arttırmaktadır.

🔗 Sosyal yetimlik riskini azaltmak ve çocukların sağlıklı gelişimini desteklemek amacıyla, toplumun bütün kesimlerini kapsayan çocuk hakları farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir. Bu kampanyalar; medya, eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin iş birliğiyle yürütülmeli, çocuk haklarına dair bilgi eksikliği giderilmelidir. Ayrıca, çocukların hem fiziksel hem de duygusal olarak kendilerini güvende hissedebileceği güvenli yaşam alanları oluşturulmalı; bu alanlar çocuğun oyun, eğitim, psikolojik destek ve sosyal katılım ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmalıdır.

📌 Çocukların şiddetle karşılaşma riskini azaltmada; ebeveynlerin bilinç düzeyi, okulda verilen eğitimin kalitesi ve ailelere sunulan sosyal desteklerin varlığı önemli rol oynamaktadır.

🔗 Ebeveynlerin çocuk hakları, iletişim ve şiddetsiz eğitim konularında bilinçlenmesini sağlayacak eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca, eğitim müfredatına çocuk haklarıyla ilgili içerikler entegre edilmeli ve ailelere yönelik sosyal hizmet destekleri güçlendirilmelidir.

📌 Uluslararası hukuk, çocukların haklarını ve güvenliğini korumak için çeşitli kurallar belirlemiştir. Ancak bu kurallar çoğu zaman sahada etkili şekilde uygulanamamaktadır. Bu durum, özellikle kriz ve savaş bölgelerinde çocukların savunmasız kalmasına ve sosyal yetimlik sorununun derinleşmesine yol açmaktadır.

🔗 Çocuk haklarını korumaya yönelik uluslararası düzenlemeler, yalnızca normatif düzeyde kalmamalı; her ülkede bağlayıcı ve etkili uygulama mekanizmalarıyla hayata geçirilmelidir. Özellikle çatışma bölgelerinde, çocukların korunmasına

yönelik uluslararası yükümlülüklerin açıkça ihlal edildiği örnekler bulunmaktadır. Nitekim Gazze'de yaşananlar, çocukların savaşın en ağır bedelini ödeyen kesim olduğunu bir kez daha acı biçimde ortaya koymuştur. Bu nedenle uluslararası toplum; çocuklara yönelik hak ihlallerini izleyen, ihlalleri raporlayan, sorumluları hesap vermeye çağıran ve gerektiğinde yaptırım uygulayabilen şeffaf ve bağımsız denetim mekanizmaları kurmalı ve işler hâle getirmelidir. Aksi takdirde, çocukların güvenliği ve esenliği adına yapılan düzenlemeler, sahadaki gerçekliği dönüştürmekte yetersiz kalmaya devam edecektir.

📌 Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kız çocuklarının eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel haklarına erişimlerini engellemekte; onları erken yaşta evlilik, ev içi iş yükü ve istismar gibi risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, kız çocuklarının aile içinde ve toplumda hak ettikleri değeri görememelelerine, dolayısıyla sosyal yetimlik yaşamalarına neden olmaktadır.

🔗 Devletler ve uluslararası kuruluşlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik kapsayıcı politikalar geliştirmeli; özellikle kız çocuklarının güçlendirilmesi-ne odaklanan eğitim programları, yasal düzenlemeler ve koruma mekanizmaları hayata geçirilmelidir. Toplum genelinde farkındalık oluşturmak için medya, eğitim kurumları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmelidir.

📌 Yüksek çocuk ölümü oranları, özellikle dezavantajlı bölgelerde yaşayan ailelerde ciddi bir travmaya yol açmakta; ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı duygusal bağ kurmalarını engelleyerek ihmal ve duygusal yoksunluk gibi durumları arttırmaktadır. Bu da çocukların sosyal yetimlik riskiyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

🔗 Ailelere yönelik psikososyal destek programları yaygınlaştırılmalı; özellikle risk altındaki bölgelerde psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarının desteği sağlanmalıdır. Aynı zamanda temel sağlık hizmetlerine erişim artırılmalı, koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilmeli ve çocuk sağlığı konusunda toplumsal farkındalık oluşturacak eğitim ve bilgilendirme kampanyaları düzenlenmelidir.

📌 Sosyo-ekonomik zorluklar, engellilik ve toplumsal dışlanma gibi sebeplerle bazı çocuklar aileleri tarafından terk edilmekte; bu durum onların barınma, eğitim, sağlık, sosyal çevre gibi temel haklardan mahrum kalmalarına ve ciddi hak ihlallerine uğramalarına yol açmaktadır.

🔗 Ailelerin çocuklarını terk etmesini önlemek için sosyal ve ekonomik destek programları yaygınlaştırılmalı ve erişilebilir hâle getirilmelidir. Yoksulluk, işsizlik ve aile içi sorunlar nedeniyle çocuklarını kurum bakımına vermek zorunda kalan ailelere maddî ve psikososyal destek sağlanmalı; koruyucu ve önleyici sosyal hizmet sistemleri güçlendirilmelidir. Bu sistemler, sosyal hizmet uzmanı, psikolog

ve çocuk gelişimcisi kadrolarının artırılması ve risk altındaki çocukların erken tespiti için mahalle düzeyinde izleme mekanizmalarının kurulmasıyla etkinleştirilebilir. Ayrıca, çocuk hakları konusundaki farkındalık artırılmalı; okullarda çocuk hakları eğitimi güçlendirilmeli, kamu spotları ve sosyal medya kampanyalarıyla toplum bilgilendirilmelidir. Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılarak ebeveynlere yönelik bilinçli ebeveynlik eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır. Bu adımlar, ailelerin parçalanmasının ve çocukların sosyal yetimlik riskiyle karşılaşmasının önüne geçebilir.

📌 Ebeveynlerde görülen ruh sağlığı problemleri ve madde bağımlılığı, ebeveynlik işlevlerini olumsuz yönde etkileyerek çocukların ihmal ve istismara uğrama riskini ciddi şekilde arttırmakta; bu durum, çocukların hem fiziksel hem de psikososyal gelişimlerini tehdit etmektedir.

🔗 Madde bağımlılığı olan ebeveynlere yönelik erişilebilir ve bütüncül rehabilitasyon programları oluşturulmalı; bu programlar psikolojik destek, tedavi süreçleri ve sosyal uyum hizmetlerini bir arada sunmalıdır. Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimler ve atölyeler düzenlenmelidir. Bu programlar, ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını anlamalarına, etkili iletişim kurmalarına ve güven temelli bağlar geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Destek grupları ve aile terapisi de süreçte önemli bir rol oynamalıdır.

Bu yaklaşım, ebeveynlerin iyileşme sürecini ve aile içindeki ilişkilerin güçlenmesini destekler.

⬇️ Aile içinde kuralların, davranışların ve söylemlerin tutarsız olması, çocukların güven duygusunu zedeleyerek kendilerini değersiz hissetmelerine yol açmaktadır. Bu durum, çocuğun hem duygusal gelişimini hem de çevresiyle kuracağı ilişkileri olumsuz etkileyebilir.

➡️ Ebeveynlerin çocuklarına karşı tutarlı bir tutum sergilemeleri için aile içi iletişim ve ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Bu hizmetler, aile merkezleri, okullar ve sağlık kuruluşlarında sunulmalı, ayrıca çevrimiçi platformlarla erişim kolaylaştırılmalıdır. Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılarak ebeveynlere yönelik eğitim seminerleri ve destek grupları düzenlenebilir. Bu hizmetler, ailelerin rol dağılımını netleştirmelerine ve ebeveynlik becerilerini güçlendirmelerine yardımcı olmalıdır.

⬇️ Çocukların, fiziksel veya duygusal olarak kendileri için tehlike oluşturabilecek durumları tanımlayamamaları, onları istismar, şiddet ve kazalar gibi zararlı durumlara karşı savunmasız hale getirmektedir. Bu durum, özellikle küçük yaşlardaki çocuklar için ciddi riskler taşımaktadır.

➡️ Ailelere yönelik, çocuklarına güvenli ve tehlikeli durumları yaşlarına uygun şekilde nasıl anlatabileceklerini gösteren rehberlik programları geliştirilmelidir. Aynı zamanda çocuklara mahremiyet, kişisel sınırlar ve "hayır diyebilme" becerileri gibi konularda eğitimler verilerek fiziksel ve duygusal güvenliklerini koruma konusunda bilinç kazanmaları sağlanmalıdır.

⬇️ Çocukların duygularını anlayamayan ya da onlarla empati kuramayan yetişkinler, çocukların kendilerini yalnız ve değersiz hissetmesine neden olur. Bu da sosyal yetimlik riskini arttırır.

➡️ Çocukların duygularını anlayamayan veya onlarla empati kuramayan yetişkinler, çocukların kendilerini yalnız ve değersiz hissetmesine neden olabilir, bu da sosyal yetimlik riskini arttırır. Anne babalar ve çocuklarla ilgilenen yetişkinler için empati eğitimi programları düzenlenmelidir. Bu tür eğitimler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, psikologlar ve çocuk gelişim uzmanları tarafından organize edilebilir. Eğitimler, ebeveynlerin ve çocuklarla çalışan profesyonellerin çocukların duygusal ihtiyaçlarını anlamalarına yardımcı olmalı; çocukların duygularını fark etme, anlama ve bu duygulara sağlıklı şekilde yanıt verme becerilerini kazandırmaya yönelik olmalıdır. Eğitimler, interaktif atölye çalışmaları, vaka analizleri ve rol oynama gibi yöntemlerle zenginleştirilebilir, böylece katılımcılar gerçek yaşam senaryolarında empati becerilerini uygulayabilirler. Uzmanlar, ebeveynlere ve öğretmenlere çocukların duygusal gelişimlerini desteklemek için uygun stratejiler ve pratik tavsiyeler sunmalıdır.

⬇️ Ailelerinden ayrılan veya yalnız bırakılan çocuklar, yalnızlık ve sevgi eksikliği gibi duygusal sorunlar yaşar ve bu durum, onların sosyal yetimlik deneyimlerini derinleştirir. Aynı zamanda psikolojik sağlıkları olumsuz yönde etkilenebilir.

➡️ Aile içindeki bağları güçlendiren ve çocukları destekleyen programlar daha yaygın hale getirilmelidir. Ayrıca, çocukların duygusal ihtiyaçlarına uygun şekilde rehberlik yapan psikososyal destek ekipleri oluşturulmalı ve bu ekipler toplumda daha fazla erişilebilir olmalıdır. Böylece çocukların aileleriyle olan bağları kuvvetlendirilirken, duygusal ve psikolojik gelişimleri de güvence altına alınabilir.

⬇️ Çocukların gelişiminde sadece ebeveynler değil, aynı zamanda bakım veren diğer yetişkinlerin de önemli bir rolü vardır. Bakım verenler, öğretmenler, akrabalar, bakıcılar gibi kişiler, çocukların duygusal, sosyal ve psikolojik gelişimlerini doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, çocukların bakımını üstlenen bütün yetişkinlerin bilinçli ve duyarlı olmaları gerekmektedir.

➡️ Çocukların bakımından sorumlu olan bütün yetişkinlere yönelik farkındalık artırıcı ve eğitim odaklı programlar düzenlenmelidir. Bu programlar, bakım verenlerin çocukların duygusal ihtiyaçlarını anlamalarını ve sağlıklı bir gelişim için gerekli desteği sunmalarını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Ayrıca bakım verenlere, çocuklarla nasıl etkili ve güvenli bir şekilde iletişim kurulacağına dair rehberlik sunulmalıdır.

⬇️ Çocuk haklarını tanımayan ya da görmezden gelen toplumlar, farkında olmadan sosyal yetimliği desteklemiş olur. Çocuk haklarının ihlali, sadece fiziksel ihtiyaçlarını değil, duygusal ve psikolojik gelişimlerini de olumsuz etkiler. Toplumda bu hakların önemi konusunda anlayış eksikliği, çocukların korunmasını zorlaştırır ve toplumsal desteğe erişimlerini engeller.

➡️ Çocuk hakları konusunda farkındalık artırılmalı ve herkesin bu haklara saygı göstermesi sağlanmalıdır. Okullarda ve toplumsal merkezlerde eğitimler verilerek çocukların hakları ve korunma yolları hakkında bilinç oluşturulmalıdır. Ayrıca, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.

⬇️ Sağlıklı iletişim ortamı olmayan çocuklar, kendilerini ifade etme ve sosyal ilişkilerde başarılı olma konusunda zorluk yaşar. Bu durum, öz güven eksikliği ve sosyal beceri yetersizliğine yol açar.

➡️ Ebeveynlere, çocuklarıyla etkili bir şekilde iletişim kurma ve onları aktif bir şekilde dinleme becerileri kazandırılmalıdır. Bu beceriler, ebeveynlere yönelik eğitim programları aracılığıyla kazandırılabilir. Eğitimler, ebeveynlerin çocuklarıyla empatik bir şekilde iletişim kurmalarını, duygularını anlamalarını ve onlara uygun tepkiler vermelerini sağlamak için interaktif yöntemler kullanılabilir. Örneğin, ebeveynler için düzenlenecek atölyelerde, aktif dinleme, açık uçlu sorular sorma ve duygusal ifadeleri doğru şekilde yansıtmak teknikleri öğretilir. Ayrıca, çocukların duygusal ihtiyaçlarını anlama ve bu ihtiyaçlara uygun tepkiler verme yöntemleri konusunda seminerler düzenlenebilir. Aile içi eğitim programları, çocukların kendilerini ifade etmelerini teşvik eden, duygusal zekâ gelişimini destekleyen ve etkili iletişim becerilerini kazandıran konuları kapsamalıdır. Bu eğitimlerde, ebeveynlere çocuklarının ruhsal ihtiyaçlarını fark etme, uygun bir dil kullanarak duygusal destek verme ve sağlıklı sınırlar koyma gibi pratik beceriler öğretilmelidir.

⬇️ Yalnızca başarılarıyla takdir edilen çocuklar, kendilerini sadece performanslarına göre değerli hissedebilir. Bu durum, çocukların bütün kişilikleriyle kabul edilmediklerini düşünmelerine yol açabilir ve sosyal yetimlik riskini arttırabilir.

➡️ Çocukların yalnızca başarılarıyla değil, kişilikleri ve duygusal halleriyle de kabul gördüğü aile içi yak-

laşımlar teşvik edilmelidir. Ebeveynlerin, çocuklarını bütün yönleriyle, olduğu gibi kabul etmeleri; onların değerli ve sevilen bir birey olduklarını hissettirir. Bu, sağlıklı duygusal gelişim için temel bir adımdır ve çocukların kendine güvenlerini arttırır.

⬇️ Dijital kültür, çocukların gerçek dünyadan uzaklaşmalarına ve duygusal yalnızlıklarının artmasına neden olmaktadır.

➡️ Sosyal bağların kurulabildiği yüz yüze iletişim ortamları desteklenmeli ve çocukların dijital dünyadan sağlıklı bir şekilde ayrılabilmesi için dijital içeriklere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, dijital dünyada çocukların nasıl güvenli ve sağlıklı bir şekilde etkileşimde bulunacaklarına dair rehberlik çalışmaları başlatılmalıdır.

⬇️ Çocuklar, hızla değişen dijital çevre nedeniyle sürekli uyarıcıya maruz kalmakta ve bu durum duygusal doyumsuzluk yaratmaktadır.

➡️ Dijital medya bağımlılığını önlemek için aileler ve eğitimciler için rehberlik sağlanmalı ve çocukların sosyal ve duygusal gelişimini destekleyecek programlar yaygınlaştırılmalıdır. Bu programlar, çocukların dijital dünyanın etkilerinden korunmalarını ve daha dengeli bir gelişim süreci yaşamalarını sağlamalıdır.

⬇️ Ailelerin ekonomik zorlukları, çocukların duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek sosyal yetimlik riskini arttırmaktadır. Yeter-

siz gelir düzeyine sahip ailelerin çocukları, duygusal ihmal ve diğer istismar türlerine daha fazla maruz kalabilmekte, bu da yalnızlık ve duygusal yoksunluk yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu çocuklar, ilerleyen yıllarda suç işleme ve toplumsal dışlanma gibi ciddi risklerle karşı karşıya kalabilirler.

➤ **Sosyal yetimlik riski taşıyan ailelere, devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından maddi ve sosyal destek sağlanmalı, bu ailelerin ekonomik zorluklarla başa çıkmalarına yönelik rehberlik ve eğitim programları oluşturulmalıdır.** Ailelere iş bulma, finansal planlama ve yaşam becerileri konularında destek verilerek ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için gerekli iletişim becerileri ve duygusal destek hizmetleri sunulmalıdır. Ayrıca, çocukların duygusal ihtiyaçları konusunda farkındalık yaratılmalı ve aile içindeki bağları güçlendirecek psikososyal destek mekanizmaları sağlanmalıdır.

⬇ **Teknoloji bağımlılığı, aile içindeki iletişimi zayıflatmakta ve çocukların yalnızlaşmasına, sosyal becerilerinin duraklamasına veya yok olmasına sebep olmaktadır.**

➤ **Ebeveynler, çocuklarının dijital dünyada geçirdikleri zamanı bilinçli şekilde sınırlamalıdır.** Bu sınırlama, belirli süreler belirlemek ve dijital araçların kullanımını aile içindeki etkinliklerle dengelemek gibi yöntemlerle yapılabilir. Ayrıca, ebeveynler, çocuklarıyla teknolojiyle sağlıklı iletişim kurma yolları konusunda uzmanlardan veya eğitim kurumlarından eğitim almalıdır. Bu eğitimler, dijital araçların çocuk gelişimi üzerindeki etkilerini anlamalarına yardımcı olmalı, ebeveynlerin çocuklarına teknoloji kullanımı konusunda rehberlik etmelerini ve dengeli bir yaklaşım benimsemelerini sağlamalıdır.

⬇ **İki yaşından önce dijital araçlarla tanışan çocukların gelişim süreçlerinde olumsuz etkiler görülmektedir.**

➤ **İki yaşına kadar dijital etkileşimden kaçınılmalı, sonrasında ise yalnızca interaktif, yaşa uygun ve**

sınırlı süreli içeriklerle etkileşim sağlanmalıdır. Bu, çocukların sağlıklı bir gelişim süreci geçirmelerine ve dijital dünyanın olumsuz etkilerinden korunmalarına yardımcı olacaktır.

⬇ **Dijital araçlar, planlı ve sanatsal eğitimle birleştiğinde, çocukların yaratıcılığını arttırabilir ve sosyal etkileşim becerilerini geliştirir.**

➤ **Sanat temelli dijital içerikler, eğitim programlarına dahil edilmelidir.** Bu sayede çocukların teknoloji kullanımını sanatsal faaliyetlerle birleştirerek hem dijital becerileri hem de sanatsal gelişimleri desteklenmiş olur. Dijital araçlar ve sanatın birleşimi, çocukların yaratıcılıklarını teşvik ederken aynı zamanda grup çalışması, iletişim ve problem çözme gibi sosyal becerilerinin gelişmesine de yardımcı olabilir. Örneğin, çocuklar dijital platformlarda çizim yapabilir, müzik besteleri oluşturabilir veya animasyonlar hazırlayabilirler. Bu tür etkinlikler, çocukların hem teknolojiye olan ilgilerini artırır hem de sanatsal ifade biçimlerini keşfetmelerini sağlar, böylece onların genel gelişimine katkıda bulunur.

⬇ **Yerel yönetimlerin sunduğu sosyal programlar ve mekân eksiklikleri, çocukların dijital dünyaya bağımlılığını artırarak sosyal bağlarını zayıflatır**

➤ **Belediyeler, çocuklar ve gençler için dijital dünyadan uzaklaştıracak, sosyal etkileşimleri teşvik edecek nitelikli ve ulaşılabilir sosyal alanlar ile etkinlikler sunmalıdır.** Bu tür sosyal mekânlar, çocukların fiziksel etkinliklerde bulunmalarını sağlayarak dijital dünyanın olumsuz etkilerinden korunmalarına yardımcı olabilir. Örneğin, parklar, açık hava spor alanları, çocuklar için tasarlanmış kültürel ve sanatsal merkezler, gençler için sosyal kulüpler ve gençlik merkezleri bu tür alanlar olabilir. Bu mekânlarda düzenlenecek etkinlikler, spor faaliyetleri, sanat atölyeleri, grup oyunları, doğa yürüyüşleri gibi aktiviteler olabilir. Bu tür etkinlikler, çocukların hem fiziksel sağlığını hem de sosyal becerilerini geliştirirken, dijital dünyadan uzaklaşarak gerçek dünyada etkileşimde bulunmalarını sağlar.

⬇ **Dijital araçlar hakkında yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olmayan aileler ve çocuklar, zaman yönetimi, içerik seçimi ve dijital güvenlik gibi konularda sağlıklı alışkanlıklar geliştirebilmektedir.** Aşırı ekran süresi, zararlı içeriklere erişim veya dijital bağımlılık gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Bu durum, psikolojik açıdan stres, anksiyete ve depresyon gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Ayrıca, sosyal açıdan yalnızlaşma, sosyal izolasyon ve iletişim becerilerinin zayıflaması gibi etkiler de görülmektedir.

➤ **Toplum genelinde dijital okuryazarlığı artırmaya yönelik kapsamlı bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmeli; özellikle ebeveynlere dijital ebeveynlik becerileri kazandırılmalıdır.** Ebeveynlere, çocuklarının dijital dünyada güvenli bir şekilde gezinmelerini sağlamak için içerik denetimi, dijital güvenlik önlemleri ve zaman sınırlamaları gibi pratik yöntemler öğretilmelidir. Ayrıca, çocukların teknolojiyle güvenli ve dengeli ilişkiler kurmaları için okullarda dijital güvenlik eğitimi verilmesi, ebeveynlerin de bu konuda bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Çocuklara teknolojiyle sağlıklı bir ilişki geliştirme, dijital araçları bilinçli kullanma ve dijital bağımlılıkla mücadele konusunda rehberlik sunulmalıdır.

⬇ **Çocukların dijital ortamda güvenli ve sağlıklı bir şekilde var olabilmeleri sadece bireysel bilinçle değil, aynı zamanda dijital etiğe dayalı toplumsal sorumluluk anlayışıyla da mümkündür.** Aksi takdirde

çocuklar, sanal ortamda istismar, manipülasyon veya dışlanma gibi risklerle karşı karşıya kalabilir.

➤ **Toplumu dijital etik, dijital haklar ve çocukların çevrimiçi güvenliği konularında bilinçlendirecek kamu spotları, rehber materyaller ve eğitim içerikleri hazırlanmalıdır.** Kamu spotları, dijital güvenlik, dijital bağımlılıkla mücadele ve çevrimiçi haklar hakkında bilgilendirici kısa videolar ve sesli ilanlar şeklinde olabilir. Rehber materyaller, ebeveynler ve çocuklar için dijital güvenlik önlemleri, dijital etik kuralları ve internetin doğru kullanımı hakkında pratik bilgiler içeren broşürler ve kılavuzlar olabilir. Eğitim içerikleri ise okullarda verilecek dijital güvenlik dersleri, çevrimiçi kurslar, interaktif dijital atölyeler ve öğretici videolar gibi çeşitli formatlarda sunulabilir. Bu içerikler medya, okullar ve sosyal platformlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmalıdır.

⬇ **Dijital dünyada maruz kalınan içerikler, yalnızlık, dışlanma ve değersizlik hissini artırarak çocukların sosyal yetimlik yaşamalarına zemin hazırlayabilmektedir.** Bu durum bireysel bilinç eksikliği kadar kurumsal desteklerin yetersizliğinden de kaynaklanmaktadır.

➤ **Ebeveynlerin bilinçli dijital araç kullanımı teşvik edilmeli; yerel yönetimler dijital okuryazarlık ve aile içi dijital rehberlik alanında sosyal programlar üretmeli; sivil toplum kuruluşları da dijital dünyada sosyal sorumluluk ve güvenli çocuk temsili konusunda farkındalık artırıcı faaliyetler yürütmelidir.**

⬇ **Çocukların medyada yalnızca mağduriyetleriyle temsil edilmesi, onların güçlü yönlerini ve potansiyellerini görünmez kılmakta; bu da toplumsal algının olumsuz biçimde şekillenmesine neden olmaktadır.**

➤ **Çocukların aktif, güçlü ve özne olarak yer aldığı hikâyelerin çoğaltılması için çocuk odaklı habercilik anlayışı teşvik edilmeli; medya çalışanlarına çocuk hakları, çocuklara saygı ve etik temsil konularında eğitim verilmelidir.** Medyada çocukların kimliklerinin korunması ve onurlu temsilleri esas alınmalıdır.

⬇ **Hijyen ihmali çocukların sağlığını ciddi şekilde tehdit etmekte, kimi zaman ölümcül sonuçlar doğurabilmektedir.**

➤ **Çocukların sağlıklı gelişimlerini güvence altına almak için hijyen ve sağlık konularında toplum genelinde bilinç oluşturulmalı; bu kapsamda okullarda hijyen eğitimi verilmeli, ebeveynlere yönelik bilgilendirici seminerler ve rehber materyaller hazırlanmalı, ayrıca medya ve sosyal medya aracılığıyla temizlik ve sağlık alışkanlıklarının önemi kamuoyuna etkili bir şekilde anlatılmalıdır.**

⬇ **Sağlık hizmetlerine erişemeyen çocuklar, hastalık ve travmalara karşı savunmasız kalmakta; bu durum yalnızca fiziksel sağlığı değil, aynı zamanda duygusal güvenlik duygusunu da olumsuz etkilemektedir.** Özellikle çatışma bölgelerinde yaşayan çocuklar için bu durum, sosyal yetimlik riskini ciddi şekilde arttırmaktadır.

Çatışma bölgelerinde yaşayan çocuklara yönelik acil sağlık hizmetleri sunulmalı; güvenli barınma alanları oluşturulmalı ve psikolojik ilk yardım ile uzun vadeli psikososyal destek mekanizmaları hayata geçirilmelidir. Ulusal ve uluslararası kurumların bu konuda iş birliği içinde çalışması teşvik edilmelidir.

Tarih boyunca çocuk emeği, özellikle Sanayi Devrimi ve köle ticareti gibi dönemlerde ağır sömürüye maruz kalmış; yoksulluk, savaş ve toplumsal eşitsizlikler nedeniyle çocuklar, ailelerinden ve çocukluklarından koparak ağır koşullarda çalışmak zorunda bırakılmıştır. Bu durum, onların oyun oynama, eğitim alma ve duygusal gelişim gibi temel çocukluk haklarını kullanmalarını büyük ölçüde engellemiştir.

Geçmişte yaşanan çocuk emeği ihlallerinden çıkarılan dersler doğrultusunda, çocuk haklarını koruma çabaları kararlı, kapsayıcı ve hak temelli bir yaklaşımla sürdürülmelidir. Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik politikalar; yalnızca yasal düzenlemelerle sınırlı kalmamalı, etkili denetim mekanizmaları, cezai yaptırımlar ve aile destek programlarıyla desteklenmelidir. Bu mücadelede devletin yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerin iş birliği içerisinde hareket etmesi büyük önem taşımaktadır. Çocukların yoksulluk, savaş ve toplumsal eşitsizlik gibi etkenlerle karşı karşıya kalmamaları için gerekli bütün önlemler bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalı; ailelerin ekonomik sıkıntılarla başa çıkabilmesi sağlanmalı, çocuklara yönelik bakım ve koruma hizmetleri yaygınlaştırılmalı, eğitime erişim güçlendirilmeli ve çocukların kişisel gelişimlerine katkı sunacak fırsatlar oluşturulmalıdır. Bu kapsamlı yaklaşım, çocukların çalıştırılmasının önüne geçilmesini ve her çocuğun sağlıklı bir gelişim ortamına kavuşmasını mümkün kılacaktır.

Eğitimden mahrum kalan çocuklar, sadece bireysel gelişim açısından geri kalmaz, aynı zamanda toplumsal yaşama entegrasyonları da zorlaşır. Eğitim eksikliği, onların sosyal becerilerinin ve potansiyellerinin gelişmesini engeller, bu da uzun

vadede toplumsal uyumsuzluk ve dezavantajlı durumlara yol açabilir.

Savaş ve afet bölgelerinde çocukların güvenli bir şekilde eğitim alabilecekleri ortamlar oluşturulmalıdır. Bu bölgelerdeki çocuklar için alternatif eğitim sistemleri geliştirilerek eğitimdeki kesintiler en aza indirilmeli ve çocukların eğitim haklarına erişim sağlanmalıdır. Ayrıca, bu tür bölgelerdeki eğitim altyapısının güçlendirilmesi, çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerine de katkı sağlayacaktır.

Geçmişte çocuklar duygusal ihtiyaçları göz ardı edilerek yetiştirilmiş, ancak bu durum farklı biçimlerde günümüzde de devam etmektedir.

Çocukların duygusal, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını önceleyen dengeli ve bütüncül yaklaşımlar benimsenmelidir. Eğitim sisteminden ailelere kadar her düzeyde çocukların duygusal gelişimleri desteklenmeli ve ihmal edilmemelidir.

Koşulsuz sevgi görmeyen çocuklar, kendilerini değersiz hissedebilir ve psikolojik travmalar yaşayabilirler. Ön koşullu sevgi, çocuğun duygusal gelişimini olumsuz etkiler.

Ebeveynlere yönelik bilinçlendirme programları düzenlenmeli ve bu programlarla koşulsuz ve tutarlı sevgi yaklaşımları teşvik edilmelidir. Ebeveynlerin, çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını daha doğru anlamaları sağlanmalıdır.

Çocuk ihmali, istismara kıyasla daha az fark edilen bir durum olmakla birlikte, çocuklar üzerinde çok daha yaygın ve uzun süreli olumsuz etkiler bırakabilir. Bu etkiler zamanla çocuğun sağlıklı gelişimini sekteye uğratabilir.

İhmalin fark edilmesini ve önlenmesini sağlamak amacıyla öğretmenler, sağlık çalışanları ve sosyal hizmet uzmanlarına yönelik özel eğitim programları düzenlenmelidir. Profesyonellere vaka tanıma, yönlendirme ve müdahale becerileri

kazandıran rehber kaynaklar sunulmalı, bu alanda sürekli hizmet içi eğitimler teşvik edilmelidir.

İhmal edilen çocuklar, yaşadıkları duygusal yoksunluk nedeniyle depresyon, özgüven eksikliği, kaygı ve bağlanma sorunları gibi ciddi psikolojik zorluklarla karşı karşıya kalabilirler. Bu durum çocukların sosyal ilişkilerini ve akademik başarılarını da olumsuz etkileyebilir.

Okul öncesi dönemden itibaren psikolojik destek hizmetleri ve duygusal gelişim temelli programlar yaygınlaştırılmalıdır. İhmal şüphesi taşıyan çocuklar için okullarda izleme sistemleri kurulmalı, bu sistemlerle çocukların duygusal ve davranışsal gelişimleri takip edilerek erken müdahale sağlanmalıdır.

İstismar genellikle bilinçli bir zarar verme davranışı olarak tanımlanırken, ihmal çoğu zaman farkında olunmadan ortaya çıkan bir ilgisizlik ve ihmalkârlık durumudur. Bu durum, ihmali toplumun gözünde daha az tehlikeli gibi gösterebilir.

Toplumda özellikle ebeveynler arasında ihmalin en az istismar kadar ciddi ve tehlikeli sonuçlar doğurabileceğine dair farkındalık oluşturulmalıdır. Kitle iletişim araçları ve eğitim kampanyaları aracılığıyla ebeveynlerin çocuk gelişimindeki sorumluluklarını tanımaları ve bilinçli hareket etmeleri teşvik edilmelidir.

Çocuğun barınma, beslenme, sağlık ve duygusal destek gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmaması, kendisini yalnız, güvensiz ve dışlanmış hissetmesine neden olur. Bu durum, çocuğun sosyal yetimlik yaşamasına zemin hazırlar.

Ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için ekonomik ve psikososyal destek programlarının kapsamı genişletilmeli; özellikle ihmal riski taşıyan aileler sosyal hizmet uzmanları tarafından düzenli olarak izlenmelidir. Böylece hem erken

müdahale sağlanabilir hem de sosyal yetimlik durumu önlenabilir.

İhmal, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmaması nedeniyle hem fiziksel hem de duygusal gelişimini olumsuz etkileyen, genellikle fark edilmediği sürece çocuğun sağlıklı birey olma sürecini sekteye uğratan bir durumdur.

Toplumun ihmalin bir hak ihlali olduğu konusunda bilinçlenmesi için kamu spotları ve farkındalık kampanyaları düzenlenmeli; okul ve mahalle temelli izleme sistemleri kurularak çocukların düzenli takibi sağlanmalı ve ihmal vakaları erken aşamada tespit edilip müdahale edilmelidir. Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarını anlayabilmeleri için devlet destekli danışmanlık ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılmalı, periyodik bilgilendirme ve destek programları geliştirilmelidir.

Evlilik dışı doğan çocuklar, engelli bireyler, savaş ve göç mağduru çocuklar ile madde bağımlısı ebeveynlere sahip olan çocuklar gibi bazı gruplar, toplumsal önyargılar ve dışlanma nedeniyle sosyal yetimlik riskiyle daha fazla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu özel gruplar için hedef odaklı sosyal hizmet programları geliştirilerek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde koruyucu ve destekleyici mekanizmalar hayata geçirilmelidir. Bu çocukların ihtiyaçlarına uygun psikososyal destek sağlanmalı; toplumsal entegrasyonlarını kolaylaştıracak rehberlik ve sosyal uyum faaliyetleri yürütülmelidir.

Sosyal risk taşıyan gruplarda –örneğin ekonomik yoksunluk yaşayanlar, göçle yer değiştirmişler veya ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar– ihmale uğrama ve sosyal yetimlik yaşama olasılığı daha yüksektir. Bu çocuklar çoğunlukla görünmez kalır ve destek mekanizmalarının dışında kalabilirler.

Bu çocuklara yönelik özel rehberlik hizmetleri, psikolojik danışmanlık ve sosyal güvence programları geliştirilmelidir. Aynı zamanda toplumun bu konuda duyarlılığını artıracak bilinçlendirme faaliyetleri düzenlenerek sosyal çevrenin de çocukların korunmasında aktif bir rol alması sağlanmalıdır.

Çocukluk sosyolojisi üzerine yapılan akademik çalışmalar, sosyal yetimlik gibi sorunların daha iyi anlaşılmasını sağlar ve çözüm yollarının geliştirilmesine katkıda bulunur.

Üniversiteler ve araştırma kurumları, sosyal yetimlik konusunu odağına alarak çok disiplinli araştırmalar yapmalı ve elde edilen bilgileri politika yapıcılara iletmelidir. Bu araştırmalar, çocukların karşılaştığı sosyal zorlukların daha iyi anlaşılmasını ve etkili politikaların geliştirilmesini sağlayacaktır.

Çocukların sosyal ve kültürel etkilere katılımı, sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur ve sosyal yetimlik riskini azaltır.

Aileler ve okullar, çocukların sosyal ve kültürel etkilere katılımını aktif olarak teşvik etmelidir. Aynı zamanda STK'lar bu etkinlikleri düzenlemek için fırsatlar sunmalı ve çocukların bu etkilere katılabileceği alanlar oluşturmalıdır.

Gerçek dünyada kurulan sosyal ilişkiler, çocukların psikososyal gelişimini destekler. Sanal ortamda

geçirilen zaman, çocukların yüz yüze etkileşimlerde zorlanmasına ve sosyal becerilerinin gelişiminde engellere yol açabilir. Bu durum, çocukların empati kurma, iletişim becerilerini kullanma ve sağlıklı sosyal ilişkiler oluşturma yeteneklerini olumsuz yönde etkileyebilir.

Çocukların sanal etkileşimler yerine yüz yüze ilişkiler kurabilecekleri sosyal ortamlar sağlanmalıdır. Belediyeler, okullar ve yerel topluluklar, çocukların sosyal becerilerini geliştirebileceği etkinlikler düzenlemeli ve güvenli sosyal alanlar oluşturmalıdır. Ebeveynler de çocuklarının sağlıklı sosyal beceriler geliştirebilmeleri için onlara rehberlik etmeli ve sosyal etkileşim fırsatları yaratmalıdır. Aileler, çocuklarına empati, iletişim ve işbirliği gibi sosyal becerileri kazandırabilmek için bilinçli olarak grup etkinlikleri, oyunlar ve paylaşımlar düzenlemelidir.

Çocukların farkındalık düzeyindeki farklılıklar, sosyal hizmetlerin daha bireyselleştirilmiş bir şekilde planlanması gerektiğini göstermektedir.

Okullarda rehberlik servisleri, çocukların ihtiyaçlarına göre daha aktif bir rol almalıdır. Ayrıca, riskli aile profillerine yönelik önleyici ve destekleyici çalışmalar yaygınlaştırılmalı, her çocuğa özel destek sunulmalıdır.

Göçmen ailelerin karşılaştığı ekonomik, dilsel ve kültürel engeller,

çocukların erken yaşta çalışmaya yönelmesine, eğitimden uzaklaşmasına ve sosyal bağlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Bu durum, çocukların gelişimini olumsuz etkileyerek topluma uyumlarını zorlaştırmakta ve sosyal dışlanma riskini arttırmaktadır.

Göçmen çocukların eğitime erişimini arttırmak amacıyla, yaş ve gelişim düzeyine uygun dil kursları, iki dilli destek sınıfları ve kültürel uyum atölyeleri gibi programlar oluşturulmalıdır. Bu programlar, ailelerin de sürece katılımını sağlayacak seminerler, veli bilgilendirme oturumları ve topluluk etkinlikleriyle desteklenmelidir. Devlet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları iş birliği içinde; maddi destek sağlayan burs imkânları, okula uyumu kolaylaştıran rehberlik hizmetleri, psikososyal destek birimleri ve çocukların sosyal gelişimini destekleyecek okul dışı etkinlikler hayata geçirerek göçmen çocukların eğitime aktif katılımını güvence altına almalıdır.

Savaşlar, yalnızca fizikî yetimliği değil, aynı zamanda anne babası hayatta olsa bile sevgi, güvenlik ve sağlıklı bir gelişim ortamından mahrum kalan çocuklar aracılığıyla sosyal yetimliği de derinleştirmektedir. Travmalarla büyüyen bu çocuklar, yetişkinlik döneminde psikolojik sorunlar, öfke, aidiyet kaybı ve şiddet eğilimi gibi toplumsal sorunlarla yüzleşmektedir.

Savaş bölgelerinde ve savaş mağduru çocukların yaşadığı coğraf-

yalarda, sosyal yetimlik olgusunu temel alan rehabilitasyon, psikososyal destek ve koruyucu aile sistemlerini içeren uzun vadeli sosyal politikalar geliştirilmeli; bu alanda uluslararası iş birlikleriyle sürdürülebilir insani yardım modelleri oluşturulmalıdır.

⬇ Aile aracılığıyla yeterince aktarılmayan dinî değerler, çocukların dinî sosyalleşme sürecini zorlaştırmakta ve dinî kimlik gelişiminde eksikliklere yol açabilmektedir. Din, çocuğun manevî gelişimini ve kültürel aidiyetini şekillendiren önemli bir unsur olduğundan, bu süreçte aile desteği büyük önem taşımaktadır.

➤ Ailelerin, çocuklarının dinî ve manevî gelişimini sağlıklı bir şekilde destekleyebilmesi için hem dış destek mekanizmalarından yararlanması hem de aktif bir sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda aileler, çocuklarına rol model olmalı; inanç, değer ve ibadet pratiklerini günlük yaşamlarında tutarlı bir şekilde göstermelidir. Dinî konularda kendi bilgi ve bilinç düzeylerini geliştirmeye gayret etmeli, çocuklarının sorularına açık, sevgi temelli ve yaşlarına uygun şekilde yaklaşmalıdır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ve dinî kurumlar ailelere yönelik pedagojik içerikli eğitim programları ve rehberlik hizmetleri sunarak, bu süreci destekleyici rol oynamalıdır.

⬇ Şiddet, çocukların sosyal yetimlik duygusunu arttırarak onların duygusal ve psikolojik gelişimlerini olumsuz etkileyebilir. Şiddetle karşılaşan çocuklar, yalnızlaşabilir ve toplumdan kopabilir.

➤ Çocukların şiddetten korunabilmesi için bütüncül bir koruma ağı oluşturulmalıdır. Bu ağ kapsamında sosyal hizmet uzmanları, okullar ve sivil toplum kuruluşları koordinasyon içinde çalışarak, şiddet mağduru çocuklara hızlı ve etkili destek sunmalıdır. Başta akran zorbalığı olmak üzere, çocuklara yönelik her türlü şiddetin önlenmesine yönelik eğitim ve farkındalık programları yaygınlaştırılmalıdır.

⬇ Şiddet tanımlarının net olmaması, bu tür olaylara karşı mücadelede caydırıcılığı zayıflatır. Belirsiz tanımlar, şiddet vakalarının doğru şekilde tespit edilmesini ve gereken önlemlerin alınmasını engeller.

➤ Çocuk hakları eğitimi müfredatlarında, farklı şiddet türlerine dair açık ve kapsamlı tanımlar yer almalıdır. Ayrıca, kamu görevlileri ve eğitimciler, bu şiddet türleri konusunda standart bir anlayışa sahip olacak şekilde eğitilmelidir. Bu eğitimler, şiddetin çeşitli biçimlerini tanımayı ve buna karşı etkili çözüm yolları geliştirmeyi sağlayarak toplumda daha güçlü bir caydırıcılık mekanizması kurulmasına yardımcı olur.

⬇ Kız çocukları, etnik azınlıklar, engelliler, sokakta yaşayan veya mülteci olan çocuklar, şiddet ve ihmal konusunda daha savunmasız ve kırılgan gruplardır. Bu grupların ihtiyaçları daha özeldir ve onların yaşadığı zorluklar daha derindir.

➤ Bu kırılgan gruplara yönelik özel politika ve programlar geliştirilmelidir. Ayrıca, bu grupların karşılaştığı zorlukları önlemek ve onların sağlıklı bir şekilde gelişmelerini sağlamak için önleyici sosyal destek mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu mekanizmalar, şiddet ve ihmal riskini azaltmaya yönelik olmalı ve özel ihtiyaçları göz önünde bulundurmalıdır.

⬇ Çocuk hakları, yalnızca bireylerin değil, bütün toplumun sorumluluğudur. Sivil toplum kuruluşlarının, çocuk haklarının savunulmasında etkili bir rol oynaması, bu hakların izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde aktif bir şekilde yer alması gerekmektedir. Bu süreçlerin yasal olarak güvence altına alınması, çocuk haklarının güçlü bir şekilde korunmasını sağlar.

➤ Sivil toplum kuruluşlarının, çocuk hakları konusunda izleme ve değerlendirme süreçlerine aktif katılımı teşvik edilmelidir. Bu katılım, hem daha şeffaf bir denetim sağlar hem de

toplumun bilinçlenmesine yardımcı olur. Ayrıca, bu süreçlerin yasal güvence altına alınması sağlanmalıdır.

⬇ Sivil toplum kuruluşları, şiddet olaylarını doğru bir şekilde izleyip raporlama kapasitesine sahip olmadıklarında, olaylara etkili bir şekilde müdahale edemezler. Bu eksiklik, mağdurların korunması ve şiddetle mücadele için önemli fırsatların kaçmasına yol açabilir.

➤ Sivil toplum kuruluşlarının, izleme ve raporlama kapasitelerinin güçlendirilmesi için düzenli eğitim programları düzenlenmeli ve bu kuruluşlara finansal destek sağlanmalıdır. Bu eğitimler, şiddet olaylarının doğru şekilde tespit edilmesi, raporlanması ve müdahale edilmesi için gerekli becerilerin kazandırılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, finansal destek, sivil toplum kuruluşlarının kaynaklarını arttırarak etkin çalışmalarını sürdürmelerine yardımcı olacaktır.

⬇ Savaş mağduru çocuklar, travma nedeniyle yalnızlaşabilir ve güvensiz hissedebilirler. Eğer bu çocuklara psikolojik destek ve bakım sağlanmazsa, sosyal bağları zayıflar ve sosyal yetimlik riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Bu durum, onların hem psikolojik hem de sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilir.

➤ Bu çocukların sağlıklı bir şekilde topluma uyum sağlamaları için

sadece psikolojik destek değil, aynı zamanda sosyal becerilerini geliştirebilecekleri uyum programları da sunulmalıdır. Ayrıca, sağlık çalışanlarının, travma sonrası psikolojik destek ve sosyal uyum konularında özel eğitimler alması sağlanmalıdır. Bu eğitimler, sağlık çalışanlarının, savaş mağduru çocukların ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına ve onlara daha etkili bir şekilde yardımcı olmalarına olanak tanıyacaktır.

⬇ 18 yaş altı gençler arasında artan kontrolsüz ilişkiler, beraberinde ihmal, istismar, psikolojik travmalar, aile içi çatışmalar ve davranış bozukluklarını getirmektedir. Bu durum, genç bireylerin hem aile içi güven ortamından kopmasına hem de kendilerini duygusal olarak sahipsiz ve korunmasız hissetmelerine neden olmakta, böylece sosyal yetimlik riskini arttırmaktadır.

➤ Gençler arasında yaygınlaşan kontrolsüz ilişkilerin yol açtığı sosyal, psikolojik ve ahlakî sorunların tespiti ve çözümüne yönelik disiplinler arası bilimsel araştırmalar yapılmalı; aile, okul ve medya iş birliğiyle bu konuda bilinçlendirici programlar geliştirilmeli ve koruyucu-önleyici eğitim içerikleri hazırlanmalıdır.

⬇ Reklam, moda ve magazin endüstrisi tarafından yönlendirilen yaşam tarzları, bazı ailelerin çocuklarını maddî kazanç aracı

olarak görmesine neden olmakta; bu durum çocuğun kişilik gelişimini, psikolojik sağlığını ve aile içi güven bağını zedelemektedir. Aile içinde sevgi ve güvene dayalı ilişkilerin yerini çıkar ilişkilerinin alması, çocuğun duygusal ihmal yaşamasına ve sosyal yetimlik sürecine girmesine yol açmaktadır.

➤ Ailelerin, çocukları üzerinden kazanç elde etmeye yönelik tutumlarının uzun vadeli olumsuz sonuçlarını fark etmelerini sağlayacak bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu kapsamda; kamu spotları, belgeseller, afiş ve videolar hazırlanmalı, reklam ve medya endüstrisinin çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen sosyal araştırmalar desteklenmelidir.

⬇ Toplumsal değişimle birlikte bireyselleşme, sabırsızlık, bencillik ve sorumluluktan kaçış gibi eğilimlerin yaygınlaşması, aile yapısını zayıflatmakta ve sosyal yetimliği arttıran bir zemin oluşturmaktadır. Evliliğe ve aileye dair köklü değerlerin kaybı, çocukların sevgi, güven ve aidiyet duygularından mahrum büyümesine yol açmaktadır.

➤ Medeniyet değerlerimizi merkeze alan hukukî, pedagojik, sosyal, ekonomik ve kültürel projeler geliştirilmeli; evlenecek gençlere sabır, şükür, merhamet, paylaşma ve adalet gibi temel değerleri içeren aile anlayışı öğretilmelidir. Bu amaçla evlilik öncesi ve sonrası döneme yönelik aile eğitimi programları yaygınlaştırılmalıdır.

SONSÖZ

Sosyal yetimlik, sadece modern toplumların değil, dünyanın giderek daha fazla karşı karşıya kaldığı, karmaşık ve çok boyutlu bir sorundur. Geleneksel anlamda yetimlik, ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin ölümüyle tanımlanırken; sosyal yetimlik, hayatta olan ebeveynlerin çeşitli nedenlerle çocuklarına bakım, ilgi ve rehberlik sunamadığı durumları kapsar. Bu durum, çocukların duygusal, sosyal, hatta fiziksel olarak yalnızlaşmalarına ve korunmasız kalmalarına neden olur. Boşanmış ebeveynlerin çocukları, hasta ya da engelli ebeveynlerin çocukları, tutuklu ebeveynlerin geride bıraktığı çocuklar, cezaevlerinde ebeveynlerinin yanında dünyaya gelen çocuklar ya da herhangi bir sebeple çocuğuna bakım veremeyecek durumda olan ebeveynlerin evlatları, sosyal yetimlik bağlamında değerlendirilir. Bu çocuklar, teknik olarak ebeveynlerine sahip olsalar da ruhen ve pratikte bir “yetimlik” haliyle yaşamlarını sürdürmektedirler.

Sosyal yetimliği doğuran pek çok içsel ve dışsal faktör bulunmaktadır. Özellikle aile yapısının değişime uğradığı günümüz toplumlarında, baba otoritesinin zayıflaması, aile içi iletişimin zedelenmesi, bireyselleşmenin artması ve modernizmin toplumsal yapıyı dönüştürmesi bu durumu tetiklemektedir. Modern yaşam tarzının getirdiği yoğunluk, ekonomik baskılar ve kültürel yabancılaşma, ebeveynlerin çocuklarıyla yeterli ve nitelikli bağ kuramamalarına neden olmakta; aile içi ihmaller, duygusal eksikliklerle birleştiğinde çocuk üzerinde uzun vadeli travmalara yol açabilmektedir. Bütün bunlar, sosyal yetimlik riskini artıran önemli etkenler arasında yer almaktadır.

Savaşlar ve çatışmalar ise sosyal yetimliği arttıran en yıkıcı faktörler arasındadır. Savaşlar yalnızca fiziksel kayıplara değil, aynı zamanda büyük öl-

çekte sosyal parçalanmalara da yol açar. Mülteci durumuna düşen çocuklar, doğup büyüdükleri topraklardan koparılırken kimlik ve aidiyet duygularını da yitirir. Avrupa’da kaybolan binlerce mülteci çocuğun izinin sürülememesi, bu çocukların insan kaçakçılığına, istismara veya suça sürüklenme riskine açık hale geldiğini göstermektedir. Güvenden yoksun, desteği olmayan ve hayatta kalma mücadelesi veren bu çocuklar, yasa dışı yollarla para kazanma, suç gruplarına katılma ya da sömürüye uğrama gibi risklerle karşı karşıyadır. Dolayısıyla savaş, yalnızca ebeveyn kaybına değil, sosyal bağların da parçalanmasına ve çocukların görünmeyen bir yetimlik haliyle baş başa kalmasına yol açmaktadır.

Sosyal yetimlik, tek bir disiplinle açıklanamayacak kadar çok yönlü bir meseledir. Sosyoloji, psikoloji, hukuk ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinler bu olguyu kendi perspektiflerinden anlamlandırmaktadır. Hukukî bakış açısı, bu çocukların haklarının nasıl korunacağına odaklanırken; sosyal politikalar, devletin ve sivil toplumun müdahale kapasitesini gündeme getirir. Psikolojik açıdan sosyal yetimler genellikle bağlanma sorunları, özgüven eksikliği, davranış bozuklukları ve kronik güvensizlik gibi sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Farklı kültürel yapılarda sosyal yetimliğe verilen tepkiler de farklılık göstermektedir. Bazı toplumlarda geniş aile yapısı koruyucu bir rol oynarken, bazı toplumlarda bireyselleşme çocukları daha savunmasız bırakmaktadır. Tarihsel süreçte savaşlar, zorunlu göçler, ekonomik krizler ve toplumsal dönüşümler bu olguyu şekillendirmiştir. Kültür ve sanat alanında da bu durum kendine yer bulmuş; şiir, roman, tiyatro ve sinema gibi araçlar aracılığıyla sosyal yetimlik anlatıları toplumsal farkındalık oluşturmada önemli roller üstlenmiştir.

Kurumsal bakım altında büyüyen sosyal yetimlerin durumu ise özel bir dikkat gerektirmektedir. Yetimhaneler, yatılı okullar, kurslar ve öğrenci yurtları gibi yapılar, çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlasa da bireysel gelişim, duygusal bağ kurma ve topluma sağlıklı biçimde entegrasyon açısından her zaman yeterli olmayabilir. Bu çocuklar, özellikle aile şefkatinden yoksun olmanın getirdiği eksiklikleri yaşamları boyunca hissedebilmekte; bu durum akademik başarıdan sosyal ilişkilere kadar birçok alanda dezavantaj oluşturmaktadır.

Sosyal yetimlik, yalnızca bireysel değil küresel ölçekte de ciddi bir meseledir. Filistin, Doğu Türkistan, Ukrayna, Suriye ve Arakan gibi kriz bölgelerinde yaşanan savaşlar, işgaller ve zorunlu göçler; binlerce çocuğu sosyal yetimlik gerçeğiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu çocuklar yalnızca ebeveynlerinden değil, güvenli barınmadan, eğitimden, sağlıktan ve gelecek umudundan da mahrum kalmaktadır. Her biri insanlığın ortak sorumluluğu olan bu çocuklar, yaşadıkları ağır travmalara rağmen hayata tutunmaya çalışmakta ve uluslararası toplumun desteğini beklemektedir.

Sosyal yetimlik görünmeyen bir yetimlik biçimidir. Sessizdir; fakat etkileri bir ömür boyu sürebilir. Bu nedenle, bu alanda yapılacak her çalışma çocukların sesini duyurmak, farkındalığı arttırmak ve onlara güvenli, sevgi dolu bir yaşam sunabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Toplumsal duyarlılığın artması,

politikacıların konuya öncelik vermesi ve akademik çevrelerin vereceği katkıyla sosyal yetimlik daha derinlemesine anlaşılabilir ve bu konuda daha etkili çözümler üretilebilir.

Bu bağlamda Yetim Vakfı, her yıl 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü münasebetiyle düzenlediği ilmi toplantılar zincirine bu yıl “Sosyal Yetimlik” başlığını ekleyerek önemli bir boşluğu doldurmaya çalışmıştır. 23 Kasım 2024 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen “Sosyal Yetimlik Sempozyumu”, bu önemli sosyal soruna farklı yönlerden ışık tutmuştur. Dört oturumda gerçekleştirilen sempozyumda, birbirinden değerli akademisyenler ve STK temsilcileri bildirilerini sunmuş; her oturumda son derece verimli tartışmalar gerçekleştirilmiştir.

Psikolojik danışmanlık, sosyoloji, çocuk gelişimi ve psikoloji gibi bölümlerde eğitim gören ve çoğunluğu öğrenci olan yaklaşık 250 kişilik katılımcı grubu, bu önemli konuyu dinleyerek hem bilgi edinmiş hem de toplumsal sorumluluklarını daha iyi kavramıştır. Sempozyumda paylaşılan veriler, sosyal yetimliğin tahmin edilenden çok daha büyük ve yaygın bir sorun olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu sorunun yalnızca sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerde değil, toplumun farklı kesimlerinde de karşılık bulduğu görülmüştür.

Sosyal yetim olarak nitelenen çocuklar, çoğu zaman fark edilmemekte, kendilerini ifade etme ve destek arama konusunda büyük zorluklar yaşamaktadır. Bu noktada topluma

ve özellikle yetişkin bireylere düşen görev; bu çocukları “bulmak”, “görmek” ve “fark etmek”tir. Eğitimcilerden ebeveynlere, sosyal hizmet uzmanlarından komşulara kadar herkesin sorumluluğunda olan bu mesele, yalnızca aile içinde değil, eğitim sisteminde, sosyal hizmetlerde ve toplumsal yapıda da karşılık bulmalıdır.

Sempozyumda altı çizilen bir diğer önemli konu da sosyal yetimlikle mücadelede yalnızca teorik bilgiyle değil, pratikte uygulanabilir stratejilerle yol alınması gerektiğidir. Devletin, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve akademik çevrelerin çok paydaşlı projeler üretmesi, sosyal yetimlikle mücadelede önemli bir adımdır. Çocukların psikolojik, duygusal ve fiziksel güvenliklerinin sağlanması, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak sosyal yetimlik meselesi yalnızca çocukların değil, bütün toplumun ortak sorunudur. Çocuk haklarına duyarlı bir toplum inşa edebilmek için her birey ve kurum üzerine düşeni yerine getirmeli; çocukların haklarına sahip çıkan, onları fark eden, sevgi ve güvenle büyütebilecek adımlar atılmalıdır. Bu sempozyum, sosyal yetimlik konusunda farkındalık oluşturmak ve çözüm yolları geliştirmek adına önemli bir başlangıç olmuş; ancak asıl hedef, bu çabaların sürekliliğinin sağlanması ve yaygınlaştırılmasıdır. Zira çocukların sesi duyuldukça, toplumun vicdanı da büyüyecek; sessiz yetimlik, görünür bir umuda dönüşecektir.

FOTOĞRAF ALBÜMÜ

Adres: Dervişali Mahallesi, Kariye Camii
Sokak, No: 6, 34087 Fatih / İstanbul
Telefon: +90 212 970 60 60
e-mail: info@yetimvakfi.org.tr